GERALD MESSADIÉ

4000 YILLIK TARİHÎ ALDATMACALAR

• DEMOKRASİYİ YUNANLAR MI İCAT ETTİ? • MARKO POLO BÜYÜK BİR GEZGİN Mİ? • HANGİ DEVLET ADAMLARI HASTALIKLARINI DÜNYADAN GİZLEDİ? • AMERİKA'YI KRİSTOF KOLOMB MU KEŞFETTİ? • NAPOLYON'UN MEZARI NEREDE? • ATOM BOMBASI ALMANLARIN MI? • 11 EYLÜL SALDIRILARI ARKASINDAKİ GERÇEK NEDİR?

PEGASUS

4000 YILLIK TARİHÎ ALDATMACALAR

Pegasus Yayınları: 686

4000 YILLIK TARİHÎ ALDATMACALAR
GERALD MESSADIÉ
Özgün Adı: 4000 ans de mystifications historiques

Editör: Esengül Aydın
Düzelti: İbrahim Şener
Son Okuma: Esra Kökkılıç Bal
Sayfa Tasarımı: Cansu Gümüş
Kapak Uygulama: Pınar Yıldız
Film-Grafik: Mat Grafik

Baskı-Cilt: Alioğlu Matbaacılık
Sertifika No: 11946
Orta Mah. Fatin Rüştü Sok. No: 1/3-A
Bayrampaşa/İstanbul
Tel: 0212 612 95 59

1. Baskı: İstanbul, Ağustos 2013
ISBN: 978-605-343-116-9

Tüm hakları saklıdır.
Türkçe Yayın Hakları © PEGASUS YAYINLARI, 2013
Metin © Gerald Messadié, 2011

Bu kitabın Türkçe yayın hakları
Aslı Karasuil Telif Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Bu kitapta yer alan fotoğraf/resim ve metinler kurumdan izin alınmadan fotokopi dâhil, optik, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

Yayıncı Sertifika No: 12177

Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.
Gümüşsuyu Mah. Osmanlı Sk. Alara Han
No: 11/9 Taksim / İSTANBUL
Tel: 0212 244 23 50 (pbx) Faks: 0212 244 23 46
www.pegasusyayinlari.com / info@pegasusyayinlari.com

GERALD MESSADIÉ

4000 YILLIK TARİHÎ ALDATMACALAR

Fransızcadan Çeviren:
SONAT ECE KAYA

PEGASUS YAYINLARI

İnsan gerçeklerin aynasıdır,
yalanların da alevi.

Jean De La Fontaine

Tarihe tecavüz ettiğimi söylediler
ama çok güzel çocuklar doğdu.

Alexandre Dumas

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 13

BİRİNCİ KISIM ESKİ DÜNYANIN ALDATMACALARI

II. Ramses: Büyük Firavun ve İlk Büyük Yalan Söyleme Hastası 29

Büyük Kudüs, Davut'tan Önce Vardı 32

Demokrasiyi Yunanlar mı İcat Etti? 34

Sokrates'in Ölümü: Zor Gizlenebilmiş Bir İntihar 36

Pytheas'ın Thule'u Keşfetmesi ya da
-aslında öyle olmayan- Bir Şaka 42

Jül Sezar'ın Roma'sında Uydurulan Bir Skandal 47

İsa, Nasıra'da mı Doğdu? 51

İftira Kurbanı Neron 54

Aziz Pavlus'un Nüfus Kaydı, Yersiz Bir Sorun 59

Noel Bir Pagan Bayramıdır ve Takvim Yedi Yıl Geç Kaldı 67

Atalarımız Galyalılar mı? 71

Clovis, Fransa'nın İlk Kralı mı Belçika Prensi mi? 77

"Charles Martel Arapları Poitiers'de Durdurdu" ya da
Hedefin On İkiden Vurulması 81

Merovenj ve Karolenj Kralları Çokeşli miydiler? ... 85
Öğrencilerin Koruyucusu ve "Avrupa'nın Babası" olarak Şarlman'ın İcadı ... 88
Kadın Papa Jeanne, Yüzlerce Yıl Süren Bir Aldatmaca ... 92
Milliyetçilerin Calais Burjuvaları Uydurması ... 98
Marko Polo'nun Seyahatleri ya da Boş İşler Kitabı ... 101
Jeanne d'Arc Gerçekten Yaşadı mı? ... 108
Claude des Armoises veya Sahte Jeanne d'Arc Olayı ... 132
Önce Ortaya Çıkarılan, Sonra "Unutulan"
Konstantin Bağışı Üçkâğıtçılığı ... 139
İki Gül Savaşı'nın Sahte Warwick ve Sahte Richard'ı ... 141
Kristof Kolomb Amerika'yı Keşfetti mi? ... 144
Orta Çağ Ne Zaman Başladı ve Ne Zaman Bitti? ... 149
Marignan: Zarara Uğramış Bir Askerî Şan Üzerine Bir Kataplazma ... 152
Loudun Şeytanları ve Diğer Palavralar ... 156
"Demir Maske" Hangi Metaldendi? ... 159
Vampirlerin Uydurulması ... 168
"Voltaire'in Ülkesi": Gerçekten Rahatça Konuşulan Yer mi? ... 171
Anlaşılmaz Boston Çay Partisi Miti ... 173
Bay Mesmer'in Şarlatanlıkları ... 177
Kraliçenin Gerdanlığı Olayı:
Beyin Yıkamaya Varan Bir Dolandırıcılık ... 180
Vendée'deki Ceset Yakma Fırınları ... 184
Napolyon'a Viyana Yolunu Açan Yanlış Bilgi ... 189
General Ned Ludd ya da Var Olmayan İngiltere Kralı ... 192

Bourbonlar "Düşmanın Arabalarıyla" Dönmediler mi? 194
Kızıl Han Efsanesi 196
Napolyon'un Varlığı ve Evrensel Monarşi 201
Fiodor Kuzmiç: Namı Diğer Rus Çarı I. Aleksandr'ın
İnanılmaz Aldatmacası 206
Napolyon'un Naaşı Invalides'de mi Bulunuyor? 212
"Bilimsel" Irkçılığın Uğursuz Saçmalıkları 219
Hafif Tugayın Saldırısı ya da Aptallığın Zaferleri 223
Araukanya ve Patagonya Kralı I. Orélie Antoine'ın
Gerçek ve Şaşırtıcı Hikâyesi 226
Komün, Bismarck'la Barış Görüşmesi Yapmak İsteyince 233
Billy The Kid Bir "Terazi" miydi? 240
Mayerling'in Yalanları 243
İKİNCİ KISIM GÜNÜMÜZ DÜNYASININ ALDATMACALARI
Siyon Bilgelerinin Protokolleri veya Silinmez Sahtekârlık 249
Hayvan Organı Nakli Sayesinde Gençlik Geri Kazanılabilir mi? 253
Hastalıklarını Dünyadan Gizleyen Devlet Adamları 259
Boronali, "Eksessivizm" Akımının Üstadı 271
Voyniç Elyazmasına Dair Akıl Almaz Aldatmaca 273
Nefertiti'nin Gerçek veya Sahte Büstü 277
Arşidük Franz Ferdinand'a Korkunç Suikast 281
Mons Meleği, Hendeklerin Kahramanca Kurgusu 286
Lusitania'nın Batışının Oldukça Şüphe Uyandırıcı
Biçimde Sömürülmesi 289

Çin İmparatoriçesinin Sevgilisi ve Kral V. George 291
"Sonuncuların Sonuncusu" Bir Yıl Erken Bitebilir miydi? 295
ABD'yi Savaşa İten Telgraf Hikâyesi 301
André Marty Masalı, "Karadeniz'in İsyancısı" 307
Müttefik Devletler'in Amiral Kolçak'a İhaneti 314
Gambetta Gözü Opéra-Comique'e Nasıl Ulaştı 323
Müze Uzmanlarının Skandalı veya Kendi Kendine
Telkinin Mucizeleri 329
Trebitsch Lincoln: Yahudi, Papaz Çırağı, Nazi İspiyoncusu
ve Çinli İhtilalcilerin Danışmanı 338
Saygı Gösterilen Katil 346
Glozel'in Yahnisi ve Piltdown'ın Diğer Kafatasları 350
Almanların Atom Bombasıyla İlgili Gerçekler Neden Söylenmedi? 353
Fransız Direnişi, Gizemini Koruyan Galaksi 358
RAF'ın Akıl Dışı Rakamları ve İngiltere Savaşı'nın Karışıklıkları 367
Churchill, Coventry'yi Gizli Servisine Feda mı Etti? 371
Bulunmaz "10 Temmuz 1940 Çağrısı" 374
Roosevelt'in Japonların Pearl Harbour Saldırısı'ndan
Haberi Var mıydı? 378
Unutulan Bir Bölüm: Fransa Bankası'nın
Para Çuvallarının Kayboluşu 383
Mussolini'nin İdamı ve Churchill'in Resim İlhamları 387
Sovyet Michurinizmi'nin Büyük Şakası 391
Ernesto Che Guevara, Efsaneden Aldatmacaya 394

Kastratoların Seslerine Duyulan Tuhaf Hayranlık 400
J. F. Kennedy'nin Öldürülmesinin Gizemi Çözülecek mi? 404
Gizemli Salvador Allende Efsanesi 417
Saklanan Parapsikolojik Savaş 422
Hitler ve Mussolini'nin Sahte Günlükleri 432
Çernobil Bulutu Hakkındaki Gerçek 440
Simyacılardan Daha Güçlü, Bre-X Ustaları 444
Komünizmin Suçları ile Nazizmin Suçları Arasında Ne Fark Var? 447
Muammer Kaddafi ve Bulgar Hemşireler Meselesi 451
11 Eylül Saldırılarına Şaşırmayan Çok Fazla İnsan Vardı 453
Irak Savaşı, Üçlü Bir Aldatmacanın Ürünü 460
SONUÇ OLARAK Kendimizi Nasıl Aldatıyoruz 467
DİPNOTLAR 471

ÖNSÖZ

Aldatmacayı ortaya çıkarmak, yalanı ortaya çıkarmaktır. Bu felsefi girişim o kadar geniş kapsamlıdır ki bütün bir ömür boyunca sürebilir. Üstelik gerçeğin tıpatıp aynı iki görünüşü yoktur; bu nedenle kendi gerçeğini tarif eden herkes, karşısındakine istemeden de olsa yalan söyler. Bu özdeyiş de zaten eskidir: "Herkesin doğrusu kendine."

Öte yandan yalan söylemenin birçok farklı, çoğu zaman karışık bir biçimi vardır. Dürüst yalan, örneğin adli bir olayda bir serserinin görünüşü konusunda yanılan bir tanığın yalanı, kasten söylenen yalandan, örneğin bir yalancı tanığın yalanından farklıdır: Yalancı tanık, bir hilekârdır.

Antik Yunan'da hiç kimse Athena'yı görmemişti, ama onun aslında var olmadığını iddia etmek idamla cezalandırılan bir suçtu. Onun gerçekliği, adına efsane denilen kurgunun veya dürüst yalan türünün bir parçasıydı; efsaneler, oldukça fazla sayıda yurttaşın asil bir davayı savunmak adına bir araya gelmesini sağlıyordu. Buna karşın, önemli bir siyasi karar almak için tanrılar tarafından atandığını iddia etmek, hilekârca bir yalan, yani bir aldatmacaydı ve bunun da idamla cezalandırılması gerekiyordu.

İkisini ayırt etmek güçtür. Aldatan kişi aslında dürüst olabilir mi? Bir hayal görmüş ve gerçekten tanrılar tarafından atandığına inanmış olabilir mi? Bu sorular milletlerin hayatında bir amfitiyatroda olduğundan daha fazla önem taşıyor. Çünkü söz iktidarın

aracıdır ve toplum içinde dile getirilen söz, otoritenin işaretidir. Ancak her ikisini de elinde bulunduranlar en çok sayıda kişiye hitap etme ayrıcalığına sahip olur.

İzninizle kişisel bir anıma yer vereceğim, çünkü bana tam da sırasıymış gibi geliyor. 2006'da İsviçre'nin Fransızca konuşulan bölgesinin televizyon kanalı Şeytan üzerine halka açık bir oturum düzenlemeye karar verdi ve bu amaçla bir Katolik rahibi, bir Protestan rahibi, bir Müslüman imamı ve hem laik olduğum hem de *Şeytanın Genel Tarihi*'ni[1] yayımlamış olduğum için beni çağırdı. Tartışma konusu bu varlığın teolojideki yerine geldi. Davetliler, onun Kötülük'ün özünü ve Tanrı'nın düşmanını temsil ettiği yönünde hemfikirdiler, ama konuşma sırası bana geldiğinde onlardan farklı bir görüş bildirdim. Onun Eski Ahit'e göre Tanrı'nın hizmetkârı olduğunu hatırlattım. Stüdyoda öfkeyle karışık bir şaşkınlık havası esti. O zaman Eyüp Kitabı'nda yer alan şu satırları söyledim: "Bir gün ilahi krallık mensupları Tanrı'nın huzurunda toplandılar ve Şeytan onların arasındaydı. Tanrı ona nerede olduğunu sordu. Şeytan, 'Dünya'yı gezip dolaşıyordum' diye yanıt verdi. Tanrı ona, 'Kulum Eyüp'e bakıp düşündün mü? Dünya'da onun gibi kimseyi bulamazsın'" (Eyüp, I, 6-8). Demek ki Şeytan ilahi krallığın bir mensubuydu. Öfkenin yerini derin bir üzüntü aldı ve rahip, benim kutsal kitapların neden kâfirlerin eline bırakılmaması gerektiğini göstermiş olduğumu söyledi.

Bunun ardındaki gizli düşünce, yalnızca yetkililerin bu kitapları yorumlayabileceğiydi. Oysa yetkililer de insan... Bilindiği gibi, yüzyıllardır arada bir yanıldıkları oluyor.

*

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sessiz bir devrim giderek daha gürültülü bir hale gelir. Uluslararası bir devrimdir bu. Hep bir ağızdan "Bize yalan söylendi!" diye haykırılır. Hangi konuda? Geçmiş konusunda. Protesto edenler kimler? Genç tarihçiler. ABD, Fransa, İngiltere, İtalya ve başka yerlerde, meslekleri geçmişi anlatmak olan bu uzmanlar birçok kişinin canını sıkan bir başkaldırıya katılırlar. Kolektif ve aktarılabilir hafızayı oluşturan aldatmacalar üzerine giderek daha çok kitap, inceleme ve dergilerde özel sayılar yayınlıyorlar.

Daha XIX. yüzyılda tarihçi Fustel de Coulanges onlardan erken davranmıştı: "Tarihi öğretmek, bir iç savaştır."

Bu isyankârları öfkelendiren yalanlar ancak saf insanları şaşırtabilir. Prehistorya döneminden kalma mağaralardaki resimlerden beri, insan ruhunun sürekli efsanelerin peşinden koştuğu açıkça görülüyor. Yalnızca efsane insanın kalbini heyecanla çarptırabilir ve ona harekete geçme hevesini aşılayabilir. Oklarla delinmiş yaban öküzü imgesi, insanın hayvana karşı zaferini simgeliyordu ve hayvan kalıntıları yaşam için gereken temel besini sağlıyordu, tıpkı keskinleştirilip bıçak haline getirilebilen kemikler, giysi olarak üzerine geçirilen deriler gibi. Derken savaşçılar başlıklarına boynuz takma alışkanlığı edindiler: Yaban öküzünü yenmişlerdi, onlar kahramandı, artık ellerinde silahlar vardı. Tarihin başlangıcından sonra, lejyonlar bir savaş tanrısının koruyuculuğu altında savaşa gittiler; ya Mars, ya Ares, ya Bellone, ya Ogmios ya da bir diğeri. Kimse onu asla görmemişti ama o vardı, çünkü var olması gerekiyordu. Hatta onun için bir yaşam öyküsü icat ettiler ve Mars'ın başına gelen aksi tesadüfler (örneğin, Venüs'le sevişirken Vulcanus'un onu ağıyla yakalaması gibi) anlatıldığında gülmekten yerlere yatıyorlardı.

Çünkü efsane gerçek olandan daha güçlüdür.

Ama yalandır.

Zamanla matbaa yerleşerek bilgiyi yaydıkça, bir sürü insanın efsaneler uydurdukları ve bu efsanelerin iktidar araçları olmalarının yanı sıra zehirli de olabilecekleri anlaşıldı. Propagandanın doğuşu bunları daha da tehlikeli hale getirdi. Örneğin kimi efsane üreticileri, Almanlar gibi kültürlü bir milleti "aryan ırkı" efsanesiyle kışkırttılar.

Kendilerinden büyüklerin zihinlerine doldurdukları boş sözlere karnı tok olan genç tarihçiler, birer yok edici gibi savaşa başladılar. Görevleri tamamlanmadı; aslında efsaneler çoğalıyor. Hafızaların kuytu köşelerine yerleşiyorlar.

Ama bunlar nasıl tespit edilebilir?

*

Her bilgi özünde eksiktir ve yeniden incelemelere, dolayısıyla hatalara açıktır. XXI. yüzyıldaki tedavi yönteminin XX. yüzyılın başındaki tedavi yöntemiyle ancak uzaktan bir ilişkisi olduğunu her doktor doğrulayabilir. Tarih bu kaideyi bozan bir istisna değildir. Tarih nedir? Dönemin belgeleri ve kanıtlarından yola çıkılarak geçmişin anlatımı ya da anlatımlarının birleşimidir. Ama ister antik çağ tarihi, ister geçmiş yüzyılların isterse son birkaç on yılın tarihi olsun, tarih, arkeolojik keşiflerin veya belgeler ve kanıtların ortaya çıkışıyla sürekli değişmektedir.

Sonuç olarak, her bilgi doğası gereği eksiktir.

Nitekim, XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar aydınlar ve halk, Homeros'un İlyadası'nın, belki Homeros döneminde olup bitmiş ama herhangi bir tarihî gerçeklikle pek de ilgisi bulunmayan olayların şiirsel bir anlatımı olduğunu düşünüyorlardı. Hatta şairin

varlığından bile şüphe duyuyorlardı. 1868'de Homeros tutkunu Alman asıllı zengin bir Amerikalı olan Heinrich Schliemann, Çanakkale Boğazı'nın girişinde bulunan ve Truva olduğu varsayılan eski kentte, ardından da Argolis, Miken ve Tiryns'te kazılar yaptı. Alevlerin yakıp yıktığı eski harabeleri ve dikkate değer miktarda hazineyi keşfedince Truva'yı bulduğuna emin oldu. Miken'de on altı mezar gün ışığına çıkarılınca, bu sefer antik Agamemnon krallığının kalıntılarını belirlediğine emin oldu. O zamandan bu yana Schliemann'ın iddiaları büyük ölçüde değişikliğe uğradı ama yine de Schliemann, Homeros'un şiirine tarihsel bir temel sağlamıştı.

Efsane tarih tarafından doğrulanmıştı.

Ancak tarih efsaneyi bozabilirdi de. Nitekim, onlarca yıl boyunca öğretim görevlileri cumhuriyet okullarında 732 yılında Poitiers'de Frank ordusunun başındaki Charles Martel adlı birinin Sarazenleri (bazıları hemen "Araplar" demeye başlamıştı) durdurduğunu öğrettiler. Frank ordusu o zamanlar Fransız ordusuyla özdeşleştirilmişti ve artık yetişkin olsalar bile öğrencilerin düşüncesine göre, Haçlı seferlerine kadar aradan fazla zaman geçmemişti (Haçlı Seferleri ile Poitiers dönemi arasında üç yüzyıl vardı). Bu referans siyasi çevrelerde yaygınlaştı ve Poitiers savaşı Fransa'nın doğuşunun, sonra "Arap tehlikesi"ne karşı (Haçlı Seferleri sırasında doruk noktasına varan) direnişinin bir önbelirtisi haline geldi. "Ulusal kimlik" kavramının derinlemesine işlenmiş olduğu III. Cumhuriyet eğitimi, Charles Martel'in, Roncevaux Savaşı'nda Roland'ın ve Jeanne d'Arc'ın yaptıklarını Fransa'nın boyun eğmez ruhunun örnekleri olarak göklere çıkardı. Gerçekte bunlar üç efsaneydi, siyasi nedenlerden dolayı kendilerine bahşedilen bütün ulvi ve sembolik önemden aslında yoksun olan olaylardan yola çıkılarak yaratılmışlardı. Bunlara getirilen yorum yanlış, hatta art niyetliydi. Ama kalıcıydı da.

*

XX. yüzyılın başında, Ernest Lavisse'in teşvikiyle tarihin Fransa'da olduğu gibi diğer birçok Avrupa ülkesinde de gerçek bir bilim dalı haline geldiği sırada, tarihçiler üç olgunun farkına vardılar: Öncelikle bu bilim dalının kültürde temel bir yeri vardı çünkü insan zihnini dünyayı kavramaya açıyordu; bu nedenle doğal olarak coğrafyayla bağlantılı olmalıydı; sonra siyasi bir etkisi vardı ve bundan dolayı, karşılığında siyasetin etkisi altındaydı; oysa siyaset, en azından prensip olarak ahlak kurallarına bağlı olduğu için, sonuç olarak tarihçi de buna saygı göstermeliydi. Örneğin düşman bir tiranı aydın bir hükümdar olarak tanıtmak ahlaksızca olurdu, tıpkı hanedanlığı hâlâ hüküm süren bir kralı korkak ya da beceriksiz olarak tanıtmak gibi. Böylelikle Hıristiyanlığın düşmanı olarak görülen Neron bir canavar olarak tanıtıldı.

Kısacası, matematik ya da kimya gibi kesin bir bilim olduğu iddia edilmese de tarihin belgeler üstüne kurulması ve ekonomi, sosyoloji, etnoloji, gelişen bilim ve teknikler ile (özellikle Almanya'da) felsefe gibi bilim dallarından yardım alması gerekiyordu.

Hepsi bir araya gelince tarih zenginleşti ve daha kesin yorumlarda bulunmaya başladı. Efsanelerden ve siyasi manipülasyondan kendisini gittikçe sıyırıyordu.

Düşüncenin alışkanlıklarını ve yalnızca okul öğretmenleri tarafından değil akademik çevrelerde de yüzyıllardır sürdürülen gelenekleri altüst etmeden böyle bir gelişim sağlanamazdı. Aslında bu gelişim ulusal kültürlere yerleşmiş birçok fikrin sorgulanmasını sağlıyordu. Daha XIX. yüzyılda, *Antik Site*'nin yazarı Fustel de Coulanges, Antik Çağ'daki özgürlük efsanesinin yanlış olduğunu gösteriyordu. Skandal: Roma vatandaşı, bu (hayalî)

eksiksiz insan örneği, özgür değil miydi? Hayır, özgürlük tarihte yeni bir fikirdir.

XX. yüzyılın başında, artık gözü açılmış İtalyan filozof Benedetto Croce, "Tarihin tamamı masaldır ve bütün masallar tarihtir" diyordu.

Tarihin bu yeniden gözden geçirilmesine öfkeli protestolar yükseldi; bu gözden geçirme kimi zaman pozitivist, kimi zaman (negasyonizm[2] ile alakası olmayacak şekilde) negativist, vatanseverlik karşıtı ya da kinist[3] olarak nitelendirildiler ama ne olursa olsun bazı ideolojik akımlar bunları reddetti. Örneğin Fransa'da "Galyalı atalarımız" efsanesi ve "İngilizleri Fransa'dan dışarı atan Jeanne d'Arc" efsanesi varlığını dirençle sürdürüyor. Yakın tarihte bile bütün aksi kanıtlara rağmen uydurmacalar gördük.

Sonra öfke ve hatta nefret uyandıran bir kaza oldu: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kendileri de mitoloji tarafından zehirlenmiş bazı tarihçiler, Nazilerin "bilimsel olarak" öldürdüğü Yahudilerin sayısının ölçüsüzce abartıldığını, gaz odalarının Yahudilerin bir uydurması olduğunu ve Zyklon B'nin yalnızca mahkûmları etkisiz hale getirmekte kullanıldığını iddia ettiler.

O zaman, kendi tabirleriyle negasyonistlere karşı insanların güvenleri sarsıldı. Aksi yöndeki kanıtların bolca bulunması tezlerini çürüttü, uygun cezalar içeren çeşitli yasalar da sözlerini bastırdı. Önlem sertti ama kendileri bu kadar ateşli olmasalardı bu kaderden kurtulabilirlerdi.

Bunun üzerine, yeniden gözden geçirme yanlıları geçmişin yalan, aldatmaca, eksiltme ve uydurmalarına dair listelerini ellerine aldılar.

*

Burada akıl karıştırıcı bir soru sorulabilir: Bu hatalardan sorumlu tarihçiler, cahil miydi? Hayır; onların kuşaktan kuşağa sabırla gün ışığına çıkardıkları belgeler öyle olmadıklarını fazlasıyla gösteriyor. Hatalardan emin olmak için bunlara başvurmak yeterli.

Peki o halde onlar kötü niyetli miydi, kendileri mi yalancıydı? Ne kadar abartılı olursa olsun, bu suçlamanın temeli daha sağlam ama o kadar ince ayrıntılar barındırıyor ki ağırlığının büyük kısmını kaybediyor. Bu adamlar (aralarında pek az kadın bulunuyor) gerçek olduğunu düşündükleri şeyleri ispatlamak için olaylara getirdikleri yorumu sık sık değiştirdiler: Yani gerçeği, fikre kurban ettiler.

Ayrıca kimi zaman tarihçi, bilmeden kendi kültürünün prizmasına mahkûm olur ve kendisini merkeze koyan düşünce şemalarını takip eder. Bu bakımdan Galileo'nun durumu örnek oluşturur; ona ve (elde ettiği sonuçları yayımlamayan) Kopernik'e kadar Batı'nın entelektüel ve ruhsal yetkilileri evrenin merkezinin Dünya olduğunu düşünüyorlardı. Hiçbir kanıt onları bunun aksine ikna edemezdi; psikolojide bilişsel çelişki adıyla bilinen bir olgudur bu. Zihin, inanışlarına aykırı kanıtları kabul etmeyi reddeder.

XXI. yüzyılda, tarihçi Jack Goody[4], bazı önde gelen tarihçilerin aynı hataya düştüklerini göstermişti; onlar tarihi Avrupalı bir bakış açısından yorumlamışlardı. Örneğin, şeker ve baharatların keşfini Avrupa'da meydana gelen bir olay olarak yansıtmışlardı ve başka uygarlıkların bunları Avrupa'dan önce nasıl keşfettiklerini bilmek umurlarında değildi. En dikkat çekici durum misyoner rahip Labat'nınkidir (1663-1738). Arapların masa kullanımını bilmediklerini ilan etmiş ve Fernand Braudel Hıristiyanların Müslümanlar gibi yere otururak yemek yemediklerini söyleyen bir gözlemciden bahsetmiştir. Müthiş hata: Doğu, masayı Firavunlar döneminden beri biliyordu. Ve yere otururak yemeye gelince, animistler,

Budistler ve daha birçoklarının bunu yaptıklarını görmek için biraz seyahat etmek yeterli.

Tarihçiler farkında olmadan Hıristiyan Batı'nın dünyanın geri kalanına üstünlüğünü kanıtlamaya yönelik bir düşünce şemasını izliyorlardı.

Bu düşünce sapması açıklanabilir. Tarih bir veriler kaosudur ve hiçbir akıl, kendisinin, ailesinin, yakınlarının ve kendi toplumu olarak gördüğü kişilerin, kendilerini nereye götürdüklerini bilmedikleri kör girdaplara sürüklenen önemsiz varlıklardan ibaret olduğu yargısına varamaz. Bu, felsefenin temel sorunudur: Hiç kimse saçma olanı kabul etmez. Böyle bir kabulleniş ahlaka aykırı olurdu çünkü haksızlığa karar veren haksız duruma düşer.

XX. yüzyılın etoloji incelemeleri şunu ispatlamıştır: Hayvan bile haksızlığa karşı çıkar.

Sonuç olarak tarihçinin misyonu, ele almakla görevli olduğu olaylar yığınına bir anlam vererek bunu tutarlı gördüğü biçimde anlatmaktır. III. Cumhuriyet'in eğitim sisteminde, tıpkı hayvanların çektiği arabalara kıyasla otomobilin bir ilerleme olması gibi, cumhuriyetin de monarşiye kıyasla toplumsal bir ilerleme olduğuna inanmış insanların tümünün dürüstlüğünden şüphe edilemezdi. Onlara göre, bu düşünce tarihte gerçekten bir anlam olduğunu kanıtlıyordu. Bu nedenle, tarihçi bunu ispat eden olayları ayırıp karşılığında diğerlerini yok saymayı kendisine görev biliyordu. Böylelikle 1789 İhtilali'ne zarar verme tehlikesi içeren olaylar, örneğin Vendée katliamı hasıraltı edilmişti. Bu eğilim XX. yüzyıla kadar sürdü: O zaman Robespierre'e adanmış yayın bolluğu içinde tutuklanmasına kısa süre kala intihar girişimiyle ilgili herhangi bir şey bulmak zordu; hatta bazı yabancı eserler, Robespierre'in "Melda" adında bir asker tarafından yaralandığını iddia ettiler,

bir sessiz harf farkıyla başkaları açıkça "Merda"[5] diyordu ... niyetlerini tahmin ediyoruz.

Robespierre'in durumunda, hafıza kaybı uydurmayı daha da vahim hale getiriyordu: O sırada Robespierre'in etrafında 100 kişi varmış ama kimse hiçbir şey hatırlamıyormuş.

Böylece fikir doğrulanıyor ve efsaneye dönüşüyor.

Tarihçi, kendi dünyasının diğerlerininkine üstün olduğunu göstermeyi hedefleyen bir efsaneleştiricidir; aldatıcı ise kendisinin diğerlerinden üstün olduğunu gösterme arayışındadır. İkisi arasındaki fark pek küçüktür.

Belki eskiden görülmemiş bir güce sahip bir adam yaşadı. Bu güç o kadar müthişti ki, ancak doğaüstü bir kaynakla açıklanabilirdi: Bu adam ölümlü bir kadına âşık bir tanrının çocuğu olmalıydı. Yarı tanrı olarak, dolayısıyla daima insanlık haline mahkûm olarak, ister istemez ölecekti. Ama bir yarı tanrının ölümünü bile kabullenmek zordur: Onun ölümü kendi elinden olmalıdır. Ya sebep? Yalnızca umutsuzluk bir yarı tanrıyı intihara sürükleyebilir ve bunun en asil yolu aşktır.

Böylece Herkül, erkeklerin en güçlüsü, odun yığınının üstüne çıktı çünkü Deianeira ona ihanet etmişti.

Bu da ilk efsanelerden biri oldu. Yanlış olanların da ilkiydi.

*

Bütün ilaçlar gibi, yanlışı ortaya çıkarmanın da yan etkileri vardır; birincisi komplo çılgınlığıdır.

Yanlışı ifşa edene karşı dönebilir bu; o ne hakla herkesin doğru olduğuna inandığı olayları tartışabilir ki? Onun unvanları nedir? Sorun çıkarmaya meraklı biri olmasın? Ne de olsa tarihin

eğlenceli bir yanıdır bu; inanmak için unvanlara ihtiyaç yoktur ama inanmamak için vardır. Seçkin bilim adamı Lord Kelvin, radyoaktivitenin bulunuşundan sonra Royal Society'deki çalışma arkadaşlarının önünde büyük bir ciddiyetle ilan etti: "X ışınlarının bir dalavere olduğunu çok geçmeden anlayacağız." Kendisi, nitelikli bir bilim adamı olarak yanılma hakkına sahipti ama bunu ona söylemeye eğer onun dengi değilse kimsenin hakkı yoktu: Tüm dünyadaki seçkinciliğin özelliklerinden biridir bu.

Komplo çılgınlığı çok eskidir: Aslında aşırı mantık yürütmekten ileri gelir; her etkinin bir sonucu olduğuna göre, açıklanamayacak hiçbir şey yoktur. XVII. yüzyıla kadar batı tarihini dolduran sayısız trajik cadılık davası bunu doğrular: Bir köylünün koyunları öldüğünde ya da oğlu kuşpalazına yakalandığında hemen komşusunun ona büyü yaptığından şüphelenilirdi. Olay genellikle, zavallı bir adam ya da kadının işkenceyle kendisinden itiraflar alınması ve dilinin koparılmasından sonra odun yığınının üstünde yakılarak öldürülmesiyle sonuçlanırdı.

Bu çılgınlık Aydınlanma çağına kadar sürdü: Genç avukat Robespierre'in Arras'ta baktığı birinci dava, evlerinin üstüne paratoner yerleştiren burjuvaların davası oldu. Komşuları bu kâfirlerin Tanrı'nın öfkesini masumların üzerine çevirmek istediklerini iddia ederek şikâyetçi olmuşlardı. Her ne kadar Benjamin Franklin yıldırımın doğasında elektriğin bulunduğunu ispat etmiş olsa da çok az insan bu bilimsel zırvalıklara itibar ediyordu ve yıldırımın Tanrı'nın öfkesinin ifadesi olduğuna kesin gözüyle bakıyordu. Dinî anlayışla beslenen eski aldatmaca yiğitçe direniyordu.

XX. yüzyılda, Başkan Roosevelt ve Başbakan Churchill iki komplo teorisinin şüphelisi olarak görüldüler: Roosevelt, savaşa girmek için bahane olarak kullanmak üzere Pearl Harbour'da Amerikan filosunun bombalanmasına izin vermiş; Churchill ise, Nazilerin barbarlığını ispat etmek için Coventry'nin bombalan-

masına izin vermiş. İki teori hâlâ varlığını sürdürüyor. Bunların yanlışlığı ilerideki sayfalarda ispat edilecek.

Bize daha yakın bir geçmişte, kamuoyunda çeşitli kesimlerin 11 Eylül 2001 saldırısıyla ilgili ("resmî" demeyeceğiz çünkü resmî olanı yok) genel anlatılanlardan şüphelendiğini gördük. Televizyon ekranlarında dolaşan ve yolundan sapmış uçakların Dünya Ticaret Merkezi'nin kulelerine dosdoğru çarptıklarını gösteren filmler onları ikna etmemişti. Bazı tuhaflıkların şüpheler doğurduğu açık.

Ama yeni teori, bu tuhaflıklar nedeniyle sorulan ve zaten yanıtsız kalan soruların oldukça ötesine geçti.

Yanlışın çekiciliği çoğu zaman dayanılmazdır. Bunu açıklamak üzere bu antolojiye finans, güzel sanatlar, bilimle ilgili çeşitli örnekler ekledik; bunlar, manipülasyoncuların olayları saptırma eğilimini belirtmeye katkıda bulunuyorlar.

*

Tarihte yanlışı nitelendiren sözcük seçeneği boldur: Kasten yanıltma niyeti olmadan oluşturulan efsaneden, isteyerek yanıltma olan aldatmacaya kadar gider; yalanın özellikle sinsi biçimi olan yok sayma ve ideolojik, özellikle politik sebeplerden zorla benimsetilen sahtecilik buna dâhildir. Bunların ardından dedikodu, yalan haber, beyin yıkama, asparagas, kabul edilmiş fikir gelir, bunların anlamları az çok birbirleriyle kesişir. Cezaları değişmez: Bunlar suçtur.

O halde iyi niyetlerin bozulması riski vardır ve tarihçi belki de, şayet öyle denebilirse, içtenlikle yalan söylemeye yönlendirilebilir. Buna en açık örnek, Kremlin'in buyruklarını yerine getirmek için bir baskıdan öbürüne sürekli değiştirilen Sovyet

Ansiklopedisi örneğidir. Sonunda tarihçi, tarihçi olmayı bırakıp propagandacıya dönüşür.

Bu sapmaları düzeltmek için son yıllarda çeşitli çabalar gösterilmiştir. Bu çabaların birçoğu övgüye layıktır ama çoğu bana göre bazı efsanelere karşı gereğinden fazla saygılı: Bu efsanelerin sözü bile edilmedi.

Okuyucu bu sayfaların nedenini tahmin edecektir. Belki de akademisyen olmayan bir tarihçi için burada bahsedilenler gibi geniş alanları ele almanın mümkün olup olmadığını soracaktır. Cevap olarak şu söylenebilir; yarım yüzyıl süren bir araştırmada, gölgede kalmış birçok şeyi öğrenmek ve keşfetmek mümkündür, hatta aranmayan şeyleri bile. Burada değinilen alanların birçoğunu, örneğin Antik Çağ'ı, Hıristiyan kaynaklarını ve İkinci Dünya Savaşı'nı zaten biliyordum.

Örneğin Mısır tarihi, beni II. Ramses gibi bazı en ünlü kişilerini sorgulamaya götürdü; II. Ramses, çocukluğum ve ergenlik dönemimde, ülkesinde adeta dinî bir saygının nesnesiydi. (Kahire'de gar meydanında devasa heykellerinden biri yükseliyordu, sonra heykel kirlilikten korunmak amacıyla müzeye yerleştirildi). Bunun sonucunda etrafımdaki Mısırbilim uzmanlarını sorguladım ve onların analizleri beni bu sayfalarda yer alan sonuca yönlendirdi: Bu hükümdar propagandanın ilk mucitlerinden biri olmuştu.

Ayrıca, Yunanca ve Latince hocalarımın Sokrates'i neredeyse kutsallaştırmaları, bende önce merak uyandırdı sonra şüphe duymama neden oldu. Bu şüpheler, beni öğretmen olmak istemeyen bir üstadın ve yazılı tek söz bırakmamış bir düşünürün öğretisinin ne olabileceğine dair onlarca yıl sürecek bir araştırmaya itti.

Ergenlik çağında, insan büyüklerinin kendisine öğütmesi için verdiği taneleri elekten geçirir.

Burada, başka eserlerimde işlediğim Hıristiyanlığın kaynakları konulu araştırmalarımdan yalnızca göze çarpan iki üç noktaya değineceğim; bunlar benim kesinlikle rahatsız edici bulduğum maddelerdir.

Son olarak, İkinci Dünya Savaşı, 60 yıldan uzun süredir onu anlatmaya ve açıklamaya çabalayan yığınla eserin gösterdiği üzere, bitmek bilmeyen bir alan gibi görünüyor. Ölüm kamplarının ilk kurbanlarının fotoğraflarıyla yaşadığım şoktan beri, hiç durmadan bu savaşın çeşitli bölümlerini yaşayanları sorguladım, ulaşılabilir arşivlere başvurdum ve bu konuda okuyabileceğim her şeyi okudum.

Bu arada kimileri çocukluktan beri hayranlığımı uyandıran kişilere rastladım; örneğin, dâhi aldatıcı Orde Wingate ya da Nazi yanlısı Yahudi Trebitsch Lincoln gibi patolojik aldatıcılar. Böylece şüphe uyandıran efsaneleri ve üzeri usturuplu biçimde örtülmüş aldatmacaları keşfettim.

Özetle, bu sayfalar kütüphanemde yorumlar eşliğinde yapılan bir tur olduğu gibi, bir anlamda da bir çeşit otobiyografidir.

BİRİNCİ KISIM

ESKİ DÜNYANIN ALDATMACALARI

MÖ XIII. yüzyıl

II. Ramses: Büyük Firavun ve İlk Büyük Yalan Söyleme Hastası

Batı'da toplumun tanıdığı bütün firavunlar içinde II. Ramses, Tutankamon'la birlikte en ünlülerden biridir. Geçici bir süreliğine küçük bir kralcık olan Tutankamon, ününü 1929'da Howard Carter tarafından mezarının bulunmasına ve buradan çıkan hazinelerin yarattığı heyecana borçludur. II. Ramses'in ünüyse, Mısır topraklarında diktiği kocaman anıtların bolluğu ve devasa heykelleri nedeniyledir; özellikle UNESCO'nun insanlığın küresel ortak mirası olarak ilan ettiği ve 1960'lı yıllarda Nil'de büyük barajın yapılması sırasında daha yükseğe taşınmış olan heykeller. Bu müthiş miraslar günümüzde Mısırbilimciler kadar turistlerin de hayranlığını uyandırıyor.

II. Ramses ayrıca kadim dünyanın en büyük aldatmacasını düzenleyen kişi olmuştur.

MÖ 1274'te, 26 yaşındayken, beş yıldan uzun süredir taç giyen biri olarak, Suriye'de Orontes Nehri üzerindeki Kadeş Kalesi'ni yeniden fethetmek için dört bölük yolladı. Mısır İmparatorluğu'yla gizli çatışma içindeki Akdeniz'in kuzeydoğusundaki halk olan Hititler, burayı birkaç yıl önce ele geçirmişlerdi. II. Ramses bir ay sonra oraya vardı.

Hitit elçilerinin verdikleri yanlış bilgiler nedeniyle aldandığından, düşmanlarının bulundukları yerden daha uzakta olduklarını sanıyordu. O zaman bir taktik hatası yaptı: Amon bölüğünün başına geçerek önden gitti ve kampını kuşatmayı düşündüğü kalenin ayağına kurdu böylece ordusunun büyük kısmından uzaklaşmış oldu. O zaman çok yakın olan Hititler, gece vakti onun kampına daldılar ve II. Ramses'in tek kurtuluş yolu kaçmaktı. Gece karanlığında kavga dövüş içinde kendisini yalnız buldu. Yine de özel muhafızları Nearinler onun ilk darbeye dayanmasını sağladı, o zaman Amon bölüğü toplanabildi ve yardıma gelen bir bölüğün, Re bölüğünün kanadıyla Hitit saldırısını durdurabildi.

Hitit kralı Muvatallis Mısırlıları geri püskürtmeyi başarmıştı.

II. Ramses hiçbir zaman Kadeş'i fethedemedi ve kuşatmaya bile kalkışmadı. Ama açıkça belli bir bozgunu müthiş bir zafere dönüştürdü. Öncelikle Pentaur adlı bir küçük memur upuzun bir şiir yazarak bu destanda birbiri ardına hükümdarının zaferlerini kutladı, ona hayalî kahramanlıklar atfetti; örneğin, oğullarının –o zamanlar on, on iki yaşlarında olan oğullarının– kahramanca yardımlarıyla Mezopotamya ve Anadolu'ya akınlar düzenlediği gibi. Özgüvenini bu şekilde tamir etmekle yetinmeyen II. Ramses, daha sonra bu masalları resimlemek için tapınakların duvarlarına kabartmalar yaptırdı.

II. Ramses'in tebaası gerçeği asla öğrenemedi ve savaşlara katılan askerler şüphesiz sonuçlarından korktukları için dillerini tuttular. Ama Mısırlıların ayrıca hiciv duygusu vardı ve kışkırtıcı metinler yazmayı biliyorlardı; bunların hepsi bize kadar ulaşmadı ama bazı kâtiplerin hükümdarın palavralarından şüphe duyduğunu gösteren en azından bir tanesi var; *Kâtip Hori'nin Öyküsü*, bir kılıç ustasının palavralarını ifşa ediyor ve onu şu sözlerle yeriyor:

Hattular [Hititler] ülkesine gitmedin ve Oupi ülkesini [Suriye] görmedin. Khedem manzaralarını Iged manzaralarından daha fazla tanımıyorsun. Kadeş'e hiç gitmedin...

İfşa gayet açık.

II. Ramses sonunda Hititlerle barış imzaladı ve hatta yerden yere vurduğu "kötü Hattu"nun kızıyla evlenmek için hazineler harcadı. Yeterince büyük bir kral oldu.

Ama propagandayı icat etmeseydi, bu hem kendi halkı hem de vârisleri için o kadar belirgin olmayacaktı.

MÖ X. Yüzyıl

Büyük Kudüs, Davut'tan Önce Vardı

1998 yılında İsrailli arkeolog Ronny Reich, iki yıllık çalışmanın sonunda, Kudüs'te yer altında yapılan kazıların sonuçlarını yayımladı; bu sonuçlara göre, onlarca yüzyıldır şehre su sağlayan kanalizasyon sistemi MÖ 1800 tarihliydi ve eski şehrin yüz ölçümü o zamana kadar tahmin edilenin iki katıydı; aslında, gelenekler doğrultusunda, Davut'un fethettiği şehrin dışındaki Gihon Nehri'nin kaynağı bu şehrin içindeydi.

Arkeoloji özellikle İsrail'de sık sık siyaset alanına yaklaşan bir bilimdir; Reich'in kazılarının sonuçları Knesset'te (İsrail meclisi) gensorulara ve o zamandan beri unutulan oldukça hararetli tartışmalara yol açmıştı.

Hatırlatmak gerekirse, İncil'e dayalı geleneğe göre (II. Samuel) Kral Davut, Benyamin ve Yehuda kabileleri arasındaki kardeş savaşına son vermek ve onlara kendi isteğini ve barışı empoze etmek amacıyla Jebusit kabilesinin elinde olan Kenan şehri Kudüs'ü ele geçirmeye karar vermişti. Bunun için, Keretienler ve Peletienlerden yani Giritlilerden oluşan bir ordu toplayarak İncil'e göre şehrin dışında bulunan Gihon Nehri kaynağının akış yönünden hareket etti, askerleriyle birlikte Kudüs'e girdi, Jebusit muhafızlarını hemen bozguna uğrattılar ve şehri ele geçirdiler. Ardından, Kral Davut başkentini dikkate değer biçimde genişletti.

Kanalizasyonların sanılandan daha eski olması geleneğe aykırı gelmiyordu, ne de olsa Davut ve askerleri bu dar yollardan şehre girmişlerdi. Ama Gihon'un kaynağının şehrin surlarının içinde bulunması bu geleneğe karşıydı: O zaman kuşatmacılar şehre nasıl girecekleri? Tartışma konusu haline gelen bütün Kudüs'ün fetih tarihiydi. Birçok bakış açısı zaten sorunlu görünüyordu: Küçük bir ordu surlarla çevrili bir şehre, şehri elinde bulunduranlara fark ettirmeden kanalizasyonlardan nasıl sızabilmişti? Ya oranın halkına ne olmuştu?

Yine de bazı efsaneler ne kadar eski olursa eleştiriye karşı o kadar dirençli oluyor.

MÖ V. Yüzyıl

Demokrasiyi Yunanlar mı İcat Etti?

Modern batının genel kültüründe en derine kök salan yerleşik fikirlerden biri Yunanların demokrasiyi icat ettikleridir. Sözcüğün, *demos* (halk) ve *kratos* (iktidar) köklerinden üretilmesi bir yana, bundan daha yanlış bir şey yoktur. Hatırlatmak gerekirse, bu sözcük gayet geç bir tarihte, V. yüzyılın sonlarında ortaya çıktı.

Öncelikle, o devirde Yunanistan, millî kimlik anlamında varolmuş değildi. Ellada bağımsız bölgeler olan Trakya, Halkidiki, Adalar, İyonya ve Karya arasında paylaşılmıştı. Orada nüfusu 10 bin vatandaşı geçmeyen şehir devletleri yükseliyordu: Atina, Tebaai, Megara, Argos, Sparta, Amphipolis ve bugünkü Türkiye kıyılarında yer alan Sestos, Klazomenai, Efes, Milet... Bazen bu şehir devletleri arasında işbirlikleri oluyordu, ancak Atina ve Sparta örneğinde olduğu gibi, anlaşmazlıklar onları sık sık karşı karşıya getiriyordu. Atina demokrasinin taslağını çizdiğinde Sparta bir krallık olarak kaldı.

Etnoloji ve arkeoloji gösterdi ki doğrudan demokrasi, yani karar alma hakkının çoğunluk yasasına göre bütün vatandaşlar tarafından kullanıldığı yönetim biçimi, dünyanın başka birçok bölgesinde klanlar konseyi biçimiyle yüzyıllardan beri uygulanıyordu. Temsili demokrasi ayrıca kabileler konseyi biçiminde de vardı ve bunların bir başkan seçmeleri gerekiyordu.

Demokrasi Atina'da hemen kök salmadı ve Romalılar tarafından fethine kadar şehir oligarşi ile demokrasi arasında gidip geldi. Atinalıların düşündükleri biçimiyle demokrasi, modern çağda bu isimle anladığımız rejimle hiçbir biçimde kıyaslanamaz: Öncelikle Atina'da demokrasi, vatandaş olarak görülmeyen bazı toplulukları dışlıyordu, örneğin köleler ve denizciler gibi. Hatta yalnızca toplumsal görevlerden muaf vatandaşlar şehrin işleriyle meşgul olabildiklerinden, kölelik demokrasiyi meydana getiren unsurlardan sayılırdı. Ayrıca demokrasi kuvvetlerin ayrılığını tanımıyordu ve aynı yargı görevlisi hem yargıç hem de yasa koyucu olabilirdi.

Perikles'e kadar demokrasi aslında en zengin vatandaşlar tarafından yönetilmişti; bu, Solon'un anayasasının mirasıydı (MÖ VII.-VI. yüzyıllar). Perikles en fakirlerin de şehir hayatına katılabilmeleri için ödenek sağlayan bir vergi koyduğunda, Atina'nın demokrasi kavramına uymayan bu icada karşı eleştiri okları yağdı.

Nihayet, III. yüzyılda, Aristoteles, kendi döneminde şehrin sorumlularının seçilme yöntemini "fazla çocukça" bulur (*Politika*, II); seçimin, yaşlı üyelerin seçiminde olduğu gibi alkışlarla ya da kuş falına baktıktan sonra kura çekimiyle yapılıp yapılmadığını bilmiyoruz. Plutharkos oyları saymakla görevlendirilenlerin "bir binaya kapatılarak alkışların yoğunluğunu tahmin etmeye çalıştıklarını" (Lykurgos) anlatıyor. Her koşulda, seçim oy verilerek yapılmıyordu.

Dolayısıyla, demokrasinin icadını "Yunanlara" mal etmek yanlıştır. Bu terim çürümüş yemeklere sarılan bir ambalajdır; tıpkı Sovyetlerin arka bahçelerinde George Orwell'in "newspeak"inin[6] (*1984*) karanlık kehanetleri ile ütopya fanatiklerinin fantezilerini gerçekleştiren, halkla da demokrasiyle de ilgili olmayan şu "halk demokrasileri" örneğinde olduğu gibi.

MÖ 399

Sokrates'in Ölümü: Zor Gizlenebilmiş Bir İntihar

MÖ 399 yılında üç vatandaşın, şair Meletos, zanaatkâr ve siyaset adamı Anytos ve hatip Lykon'un ihbarı üzerine, Atina'nın 500'ler meclisi Sokrates'e, yani tanrı Apollon'un sesi Delphi Kahini'nin "en bilge insan" dediği kişiye dava açtı. Mahkeme onu iki şeyle suçladı: "Gençlerin ahlakının bozulması" ve "Şehrin tanrılarına önem vermeme ve dinde yeni ibadetler icra etme." Kesinlikle bu işten kurtulmasını sağlayabilecek ünlü bir avukat olan Lysias'ın kendisini savunmasını Sokrates kabul etmedi ve savunmasını kendisi hazırladı. Savunması o kadar saygısız ve küstah olmuştu ki öfkelenen Meclis onu 220 oya karşı 280 oyla suçlu ilan etti.

Savcılar idam talep etmişlerdi: Atina geleneklerine göre bir kap baldıran zehri içecekti. Ceza indirimi için görüşmede bulunabilirdi ama şehrin bir velinimeti olduğunu ve şehir tarafından ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini ilan etti. O zaman Meclis'in öfkesi büyüdü; idamdan yana olan çoğunluk arttı. Sokrates zehri içecekti. Sokrates gerçekten de, ceza meşru bir mahkeme tarafından verildiği için bunu kabul etmesi gerektiğini söyleyip zehri içti. O zaman yetmiş yaşındaydı. Dostları ona hapisten kaçması ve emin bir yerde saklanması için yardımda bulunmayı önermişlerdi ama o kesin bir dille reddetti. Bu durumda kabul edilmiş bir idam, bir intihara benziyor.

25 yüzyıl sonra, Atina vatandaşlarının kararına hiçbir akla yatkın açıklama sunulmadı. Meclis'in dile getirdiği ahlaki çürümenin kanıtları ve başlıca örneklerini ancak dolaylı yoldan biliyoruz. Homoseksüellik imaları belli ki savunulabilir değil çünkü bu Atina'da suç sayılmıyordu. İkinci suçlama konusu ise, Atinalıların taptığı tanrıların tanımına uymayan ve Sokrates'e şahsi cini, ünlü *Daimon* olarak kendini gösteren elle tutulamaz tanrı hakkındaki imalardır.

Öte yandan, Meclis'in hükmü yüzyıllar ilerledikçe canavarca bir haksızlık görünümü kazandı ve bu hükmün Sokrates tarafından kabul edilmesi, Atinalıların haksızlığı önünde hayranlık duyulacak bir Stoacılığın ifadesi olarak yorumlandı. Bütün okul ve üniversite kitapları, bütün ansiklopediler bu konuda hemfikirdir. Böylece filozof, ölümü cesaretle kabul eden, gerçeğin savunucusu bir kahraman oldu, adeta Mesihvari bir kimlik kazandı.

Birçok tarihçi Sokrates'in suçlanmasını, onu suçlayan Anytos, Lycon ve Meletos'un budalalıklarının ve nüfuzlarının sonucu olarak gördüler. Onların gerçekten aptal ve kötü oldukları varsayılırsa, böyle bir savunma idam için oy veren Atinalıların çoğu açısından pek geçerli olamaz: 500 kişi içinde, 300'den fazlası. Atina'da çok fazla aptal ve kötü insanın bulunması gerekir.

*

Gerçek oldukça farklıdır. Ve sonraki 25 yüzyılın savunmalarına hiçbir biçimde uymaz.

MÖ 399 yılında, Atina kendisini yıkan feci Peloponez Savaşı'ndan ve ayrıca iki kanlı tiranlık döneminden çıkıyordu: MÖ 411'de, 400'ler adı da verilen oligarşi hükümdarlarının tiranlığı, ayrıca MÖ 404'te Otuzlar tiranlığı. Filizlenmekte olan genç Atina de-

mokrasisi az kalsın yok oluyordu. Oysa ikisinin de yöneticileri arasında Sokrates, Kharmides ve Kritias'ın öğrencileri bulunuyordu. Platon zaten *Diyaloglar*'ının ikisine onların isimlerini vermişti (Küstahlığın doruğuna çıkarak, *Kharmides*'e ikinci bir başlık eklemişti, *Ahlaki bilgelik üzerine*)

Daha da beteri, Sokrates'in bizzat "Dünyada sevdiğim iki şey var, Alkibiades ve felsefe" diyerek söz ettiği kişi, Alkibiades, Atina'nın yıkılmasına neden olan adamdı; ele avuca sığmaz, tahrik edici ve edepsiz bir maceracıydı, berbat bir skandalla saygınlığı lekelenmişti (bir grup arkadaşıyla birlikte şehrin koruma taşları olarak konulmuş Hermes heykellerini hadım etmişlerdi) ama zengin ve yakışıklı bir gençti. Atina'dan ayrılarak baş düşman Sparta tarafına geçmiş ve oranın yöneticilerine doğduğu şehrin kaynaklarından nasıl mahrum edileceğini göstermişti: Laurion'da yalnızca köleler tarafından korunan gümüş madenlerinin ele geçirilmesiyle. Atina'nın bozguna uğraması ve Pire Limanı'nı koruyan uzun duvarların yıkılışından sonra, ortalığı karıştırmayı iş edinmiş bu nefret edilesi kişi, koyu kızıl yelkenleri olan bir gemiyle sanki bir kralmış gibi tek başına geri dönmüştü.

Kharmides, Kritias ve Alkibiades böylelikle Atina'nın genç protodemokrasisinin en tiksinilen üç kişisi olmuşlardı. Üçü de Sokrates'e yakındı. Elbette Sokrates onlara ne zalimliği ne de tiranlığı öğretmişti ama nihayetinde öğretisinin bazı yıkıcı öğeler barındırması muhtemeldi.

Dolayısıyla filozofun mahkemeye verilmesi, bazı günümüz yazarlarının iddia ettiklerinin aksine ne dar görüşlü birkaç vatandaşın hırçınlığından ne de bir günah keçisi bulma ihtiyacından ileri geliyor, doğrulanmış şüphelere dayanıyordu. Şüphesiz yargıçlarına şöyle karşılık vererek kendisini daha ustalıkla savunabildi: "Nasıl, Prytaneion'da (yani masrafları şehir tarafından karşılanarak beslendiği ve konakladığı kamu binasında) olmam gerekirken beni

buraya mı çağırıyorsunuz?" Ölüm cezasını, Alkibiades'in ihanetiyle kalbi kırıldığı için kabul etmiş olması mümkün. Her ne kadar Atina'nın vatandaşı olma ayrıcalığına sahip olmasa da bu şehrin kalbinde değerli bir yeri vardı. Yaşlanmıştı, ölümü tercih etti.

Böylece 500'ler Meclisi yüzyıllar boyunca adaletten çok cezaya önem veren bir tür halk mahkemesi olarak görüldü. Oysa bu suçlamanın elle tutulur bir yanı yok: Bu saray şehrin en eğitimli adamlarından oluşuyordu ve onları Apollon kâhininin birkaç yıl önce dikkat çektiği bilgeye karşı ani bir nefrete kapılmış olarak düşünmek mümkün değil.

*

Dolayısıyla, günümüz tarihçisi, Sokrates'in öğretisindeki muhtemel ahlakdışı öğeler üzerine sorular soracaktır: Büyük ve tehlikeli bir girişim, çünkü Sokrates hiçbir şey yazmadı ve bu öğretiyi ancak Ksenofon'un ve özellikle en sadık öğrencisi Platon'un yazılarından biliyoruz. Ayrıca Jean-Jacques Rousseau, Emmanuel Kant ya da Frederich Hegel'in ona duyduğu hayranlık, böyle cesur bir analizi adeta yasaklardı. Yine de bir ipucu dikkat çekiyor: Ölümünden sonraki saygı gösterilerinin inandırdığının aksine Sokrates'e Atina'da herkes oybirliğiyle saygı duymuyordu; hiciv yazarı Aristophanes'in üç komedisi *Bulutlar*, *Kuşlar* ve *Eşek Arıları*'nda Sokrates'ten yola çıkarak yazdığı gülünç ve hatta ahlaka zararlı karakter bunu gösteriyor: Gençliği yoldan çıkaran, saçmalayan bir palavracı. Burada, "safsatacı" denilen filozoflara karşı Atina'da yaygın bir önyargıyı görüyoruz: Buna göre, filozofların içi boş fikirleri gençleri serseme çevirir, onları gymnasium'dan[7] soğutur ve bu da nihayetinde şehrin çıkarlarına aykırıdır.

Burada gençliğin ahlakının bozulması suçlaması doğrulanıyor. Aristophanes'in komedilerinin başarısı, Atina nüfusunun en azından bir kısmının Sokrates'e karşı güvensizliğini ortaya çıkarıyor.

Şüphe belki aydınlatılabilir: Platon'un *Minos*u'nun bir bölümünde Sokrates yalnızca "bilgiyi" elinde bulunduranların hükmedebileceklerini açıklar, bu bilgi gökyüzü tarafından verilmiştir ve sıradan bir adam erdemli bile olsa bunda hak iddia edemez. Oysa temelde antidemokratik olan görüşler vardır burada: Bu görüşler, oligarşi hükümdarlarının, yani Cumhuriyet'i iki kez tehlikeye atan aristokratların davasına güç katıyordu. Sokrates'in düşünsel anlamdaki etkisinin, darbe yaparken oligarşi hükümdarlarına cesaret verdiğini doğruluyordu.

Zaten Sokrates'in en yakın öğrencilerinden biri olan Platon'un demokrasiye düşmanlığı iyi bilinir: Atina'nın zenginliklerinin fakirlerle paylaşılmasına ve "Atinalılara ziyafet çekerek ve onlara arzuladıkları her şeyi sunarak" onların "tembel, gevşek, geveze ve para hırsıyla gözü dönmüş" hale gelmelerine neden olan Perikles gibi adamlara ateş püskürmüştü. Ekonomik demokrasi en tiksindiği şeydi. Ustasının mahkemesine katıldıktan sonra, Siracuza tiranı Dionysios'un hizmetine girdi.

Son olarak, Sokrates'e yöneltilen yabancı tanrıları onurlandırma suçlamasıyla ilgili olarak, Atinalıların, filozofun, emirleri dininkinden daha güçlü olan *Daimon*'uyla ilgili söylediklerini referans aldığı varsayımını ileri sürebiliriz.

Ama kesin bir nokta var: Atinalıların Sokrates'ten şüphelenmek için geçerli sebepleri vardı. Beraat edebilirdi. Şüphesiz hayattan bıkmıştı.

*

Çelişkili bir olayla, Sokrates'in davası bunun gibi sayfaları ve bu filozofun öğretisinin en azından bir kısmını doğruluyor.

Filozof, dinleyicilerini, profesörlere ve gerçeği bildirme yetkisiyle donanmış bütün insanlara karşı uyarmıştı. Sokrates yöntemi, mayötik, aslında bir eleştirel diyalog yöntemiydi; konuşulan kişinin neden söz ettiğini bilmediğini, başkaları tarafından belletilen kavramları tekrarladığını, kısacası beylik düşünceleri tekrar ettiğini kendiliğinden kabul etmesi amacını güdüyordu. Onu profesörlere özgü bir edayla işaret parmağını doğrultmuş halde gösteren David'in meşhur tablosu, *Sokrates'in Ölümü*, bu bakımdan saçmalığın vardığı son noktadır: Sokrates tam olarak bu öğretici işaret parmağına karşı çıkıyordu.

Bütün ebeler gibi kısırım ve bana sık sık, başkalarına sorular sorduğum ve bunlara yanıt verecek kadar akıllı olmadığım yönünde sitem etmekte çok haklılar. Nedeni şu, Tanrı beni ebe olmaya zorluyor ama doğum yapmama izin vermiyor.

Oysa annesi ebeydi.

Bu eleştirel tavrı Atinalılar hoş göremezdi, o zamanlar *logos*[8] sözcüğünün onlar için neredeyse ilahi bir gücü vardı. Sokrates'i bir profesör olarak görüyorlardı, hâlbuki o yalnızca bir uyandırıcıydı.

*

Amerikalı tarihçi Daniel J. Boorstin (1914-2004) bu öğretiyi haklı olarak tanrı-kral Thamis'in yazıyı icat eden Mısır tanrısı Thoth'a yaptığı uyarıyla karşılaştırıyor: "Senin buluşun (yazı) öğrenmek isteyenleri unutkanlaştıracak, çünkü artık hafızalarından faydalanmayacaklar."

MÖ 330

Pytheas'ın Thule'u Keşfetmesi ya da -aslında öyle olmayan- Bir Şaka

Yunan coğrafyacı Polybios (MÖ II. yüzyıl) IV. yüzyıldan Marsilyalı vatandaşı Pytheas'ın seyahatinin öyküsünü yorumlarken onu "bir numaralı yalancı" olarak nitelendirdi. "Herkesin bildiği üzere vasat bir serveti olan basit birinin bu kadar büyük mesafeleri aşacak imkânları bulabildiğine kim inanır?" Polybios'un ünlü halefi Strabon'un da (MÖ I. yüzyıl) Pytheas'ı pek övdüğü söylenemezdi, o da Pytheas'ı "her yerde ve daima etrafındaki herkesi aldatmayı amaçlayan" ve "şarlatanlığı meslek edinmiş" biri olarak nitelendirmişti. Uzmanların alayları günümüze kadar devam etti ve XX. yüzyılın ünlü bir ansiklopedisi, Pytheas'ın "donmuş" bir denizi tarif ederek gerçekten de Strabon'un yergisini hak ettiğini doğruladı. Donmuş bir deniz, öyle mi! Bu Marsilya limanını tıkayan Sardine'den yüzyıllarca önceydi.

MÖ VII. yüzyılda Yunanların şimdi Marsilya'nın bulunduğu yerde kurdukları Yunan sömürgesi Massilia'da doğan Pytheas, daha fazla saygıyı hak ediyor ve sonunda bu saygıyı kazanmayı başardı. Öncelikle, Strabon bile onun bir cahil olmadığını kabul ediyor: "Astronomi ve matematik konusunda Pytheas yeteneğini göstermiş gibi görünüyor."

MÖ 330'a doğru, Pytheas, Herkül Sütunları'nı yani Cebelitarık'ı geçmişti; burası o zamanlar Akdeniz'in tek kapısıydı, kıyıda yaşayanlar buranın uygarlıkların beşiği ve bu tanımı hak eden tek yer olduğunu düşünüyorlardı; Hindistan ve Çin onlar için zamanda ve zihinde geride kalmış ülkelerdi.

Okyanus'un Tasviri eserindeki bölümlere ve başka yazarların alıntılarına bakılırsa, Pytheas Atlantik kıyısından yukarı çıkmış ve Britanya yarımadasını geçerek "Büyük Britanya adasına" varmıştır. Büyük Britanya'nın konumu, şekli ve boyutlarından şaşırtıcı bir kesinlikle bahseden ilk kişiydi; bu da onun bir palavracı olmadığının kanıtıdır. Ayrıca halkını da tarif etmiştir. Ondan alıntı yapan Sicilyalı Diodorus, bu halkın, "çoğunlukla kamışlardan ve odunlardan yapılmış çok fakir evlerde yaşadığını" anlatır. İnsanlar orada hasatlarını üzeri örtülü sığınaklarda saklıyorlardı. "Bu kaynaklardan her gün solmuş başakları alıyorlar, bunların tanelerini ayırıyorlar ve bunlardan yiyecek elde etmek için çalışıyorlar. Kişiliklerine gelince, oldukça mütevazı insanlar ve bugünün insanlarının ateşli ve kötü ruhundan uzaklar."

Üstelik o Strabon'u tanımıyordu.

Antik Çağ'ı hayrete düşüren, sonra onun alaylarına hedef olan ama gizemini koruyan bu raporda, Büyük Britanya adasından "kuzeye doğru altı günlük yolculukla" bir toprak parçasının keşfedilmesi yer alıyor. Pytheas buraya Thule adını veriyor ve onu, "bir adı olan toprak parçalarının en kuzeyi" olarak tarif ediyor. Raporda yazdığına göre, "geceler pek kısa, bazı günler iki, bazı günler de üç saat." Belli ki Pytheas yaz gündönümü sırasında kuzey kutup dairesine gelmiş.

Çarpıcı ayrıntı: Pytheas bu diyarda yaşayanların hasatlarını kapalı yerde dövdüklerini anlatıyor, çünkü "yağmur ve güneşsizlik onların üstü açık harman yerlerinden faydalanmalarına

engel oluyor." Onun bahsettiği güneşsiz hava, ancak günlerin çok kısa olduğu sonbahar ve kış aylarında olabilir; Pytheas bu olayı uyduramaz, çünkü o dönemde bölgede değildi. Hyperboreoi halkının tahıl ve bal aromalı bir içki ürettiklerini de uydurmadı.

Efsanesi XX. yüzyıla kadar akılları karıştıran bu toprak parçası neresiydi? Onun tam yerini tahmin etmek riskli olur, çünkü kâşifin Büyük Britanya'nın kuzeyinde altı gün boyunca hangi hızla ilerlediğini bilmiyoruz; usta denizciler ve tarihçilerin çoğu Pytheas'ın Orkney veya Shetland takımadalarına gelmiş olabileceğini söylüyor ama belli ki İzlanda'ya değil. Bununla birlikte, bu sınırlama güçlü bir şüphe uyandırıyor çünkü Büyük Britanya'nın kuzeyinden itibaren bu iki takımadaya yaklaşmak için gereken zaman, altı günlük yolculuktan çok daha azdır: Ancak bir gün sürer. Özellikle yaz gündönümü süresince Atlas Okyanusu'nun akım ve alizeleri göz önünde bulundurulursa, Pytheas daha kuzeye gidebilmiştir. İzlanda Büyük Britanya'nın 250 mil kuzey doğusunda bulunuyor: Kesintisiz bir rüzgâr, Pytheas'ın saatte iki milden daha yavaş bir hızla günde yaklaşık 40 mil gitmesini sağlayabilirdi. Bazıları, Baltık Denizi'ne kadar inebildiğine göre, Norveç'e kadar gitmiş olabileceğini kabul ediyor; bu da o dönem için hiç fena sayılmaz.

"Donmuş deniz", öncümüzün daha kuzeye gitmesine engel oldu ve Pytheas doğuya yöneldi; Baltık Denizi'ne vardı, çünkü Yaşlı Plinius onun Vistül Nehri girişinde bulunduğunu anlatır. Sonra Massilia'ya geri döndü. Müthiş bir yolculuk yapmıştı.

Romalı denizciler bu yolculuğu tekrar yapmayı asla başaramadılar; belki de eski yazarların ortaya koydukları şüphelerinin nedeni budur. Güçlü Roma donanmasının başaramadığını bu Massilialı tek başına nasıl başarmıştı? Böylece "donmuş deniz" konusunda ona verip veriştirdiler ve Thule'yi bu "yalancının" palavraları arasına koydular.

*

Pytheas'ın itibarının devamlı zedelenmesine neden olan bu "donmuş deniz"e ne oldu? Belli ki yazları eriyen buzul parçalarının neden olabileceği ufak buz kalıntılarıyla dolup taşan bir denizdi ve uzaktan kaymağı yüzeye çıkan bir süt izlenimi veriyordu. Pytheas daha önce böyle bir şey görmemişti, olayı anlatmakla yetindi; onu yerenler bunu gözünde canlandıramadıklarından kahkahalara boğuldular. Ama günümüzde bazı akademisyenler bu açıklamayı kesin bir dille reddetmeye devam ediyorlar ve Pytheas'ın tarifinin dünyanın sınırları tarifine çok fazla benzediği yargısına varıyorlar; tıpkı eskilerin hayal ettiği sınırlar gibi, yani üç elementin bir kaos içinde eriyerek insanların geçmesine engel olduğu bölgeler.

Yüzyıllar geçtikçe, Massilialı'nın keşiflerini daha dikkatli inceledik. Öncelikle birçok Antik Çağ yazarı, onun yaz gündönümünde büyük bir güneş saati ya da güneş kadranı kullanarak güneşin yüksekliğini ölçtüğünü söyler; Pytheas böylece Massilia'nın enlemini şaşırtıcı bir kesinlikle ölçebilmiş. Pytheas'ın yöntemini yeniden deneyerek, önce Eratosthenes sonra da Hipparkos enlem hesaplarını düzelttiler.

Pytheas ayrıca gelgitler ile Ay'ın etkisi arasında bir bağlantı kuran ilk kişi olmuştur.

Üstelik kutup yıldızının tam olarak Kuzey Kutbu'nun üstünde durmadığını gözlemleyen ilk kişiydi; bunun için yine de yeterince kuzeye gitmesi gerekiyordu ve yalnızca bu gözlem bile onun Thule'ye yolculuğunu doğrulamaya yetiyor.

Bütün bu olaylar şüphesiz onun palavracının teki olmadığını gösteriyor. Günümüz eleştirmenleri, Pytheas'ın ölçümlerinin pek güvenilir olmayışını ve onun saflığını eleştiriyorlar; bu durum

sonraki coğrafyacı ve denizcilerin hata yapmasına neden olmuş. Ama 18 yüzyıl sonra, Kristof Kolomb da son derece önemli hesap hataları yapacaktı; coğrafi ölçümler XVIII. yüzyıla kadar büyük bir belirsizlik içindeydi.

Yapılacak tek şey, Pytheas'ın büyük maddi imkânlar gerektiren bu geziyi hangi koşullarda ve hangi sebeplerden dolayı gerçekleştirdiğini belirlemek. Pytheas'ın yolculuğunun gerçek olup olmadığını tartışmak için Polybios'un üzerinde durduğu nokta bu. Oysa Polybios başka bir denizcinin, Euthymenes'in, Afrika kıyılarını keşfetmek için Pytheas'la aynı dönemde yola çıktığının farkında değilmiş gibi. Çarpıcı bir tesadüf; bu iki yolculuğa mali destek veren ortağın kim olduğu ve bunu hangi amaçla yaptığı? Yanıt, İskender. Asya'ya egemen olan büyük fatih, kahramanlıklar için başka bölgeler arıyordu; o zaman henüz gençti (MÖ 323 yılında tifüs ve sıtmadan öldü). Hâlbuki Akdeniz dünyası kuzeye dair henüz hiçbir şey bilmiyordu. Yalnızca İskender çok sayıda kürekli kadırgalarla yapılan keşiflerin masraflarını karşılayabilirdi (her birinde iki yüz kürekçi bulunuyordu) ve bunun çıkarlarına uygun olduğunu düşünmüştü.

Günümüz uzmanlarının şüpheciliği ve alayları, olası aldatmaca kadar büyük bir risk barındırıyor. Pytheas'ın öyküsü bu bakımdan örnektir. Bu uzmanların hatalarını hatırlatıyor. 1900 yılında büyük bir fizikçi olan British Royal Society'nin başkanı Lord Kelvin büyük ciddiyetle şunları söylüyordu: "X ışınları bir aldatmacadır." Beş yıl önce, yine aynı ciddiyetle şunu iddia etmişti: "Havadan daha ağır uçan makineler yapmak imkânsızdır."

Günümüzdeki hataların listesi eski hatalarınki kadar kabarıktır. Pytheas yalnızca bunların kurbanlarından biridir.

MÖ 62

Jül Sezar'ın Romasi'nda Uydurulan Bir Skandal

Antik Roma'yla ilgili klasik eğitim, genellikle bu uygarlığın kişilerine erişilmez bir asaleti uygun görür; dünyanın bütün okul ve üniversitelerinde, onlar kahramanca erdemin ve sonsuz bilgeliğin mutlak örnekleri olarak tanıtılmışlardır. Zaten öyle olmasalardı onların yaptıkları ve yazıları neden okunacaktı ki? İhramlarına sarınmış, artık sonsuza dek kaybolmuş bir görkemin solgun ve acınası yansımaları olan modern kültürlere böyle hükmediyorlar.

Bu aldatmaca (çünkü ne kadar saygılı olursa olsun, gerçekten de bir aldatmaca), modern ve antik gerçeklere dair algıyı bozuyor. Ciddiyetten biraz arınmış bir yaklaşım açıkça gösteriyor ki, Romalılar gülünçlükleri ve olumlu nitelikleriyle bizim gibi insanlardı, bütün diğer *şöhretler* nasılsa onlar da öyleydi ve dolayısıyla onlar da aldatmacalara teslim oluyorlardı.

MÖ 62 yılında, tüyler ürpertici bir skandal ölümsüz şehrin üst tabakasını sarstı. Bunun aktörleri Jül Sezar ve Cicero'dan başkası değildi ve bu olay, Plutarkhos gibi ünlü bir yazarın *Ünlü Adamların Hayatları* eserinde bahsetmesine yetecek kadar yankı uyandırıcıydı. 3 Aralık'ı 4 Aralık'a bağlayan gece, üst tabakadan genç bir adam, Publius Clodius (Claudius'ın avam hali) Pulcher, Jül Sezar'ın evine girmek için kadın müzisyen kılığına büründü.

O gece, konakta yalnızca kadınların bulunmalarına izin vardı: Sezar ve ev halkının bütün erkekleri uyumak için başka yere gitmişlerdi; çünkü gece, Vesta rahibelerinin Roma toplumunun bütün kadınlarının huzurunda kutladıkları Bona Dea ritüellerine adanmıştı.

Bu ritüeller nelerdi? Bilinmez. Kadının ilahi özünün edeplice kutlanmasından, açık saçık ibadetlere kadar bunlarla ilgili çeşitli varsayımlar sıralanıyor. Pulcher'in, her zamanki gibi Sezar'ın (ikinci veya üçüncü, bilinmiyor) karısı Pompeia'nın hizmetçisi Abra'ya orada bulunduğunu haber vermesi gerekti. Sonuçta, Pompeia'yla yasak ilişki yaşıyordu. Bunun üzerine, Abra Pompeia'ya haber vermeye gitti. Ama törene başkanlık eden ve gelip gideni gözetleyen Sezar'ın annesi, davetsiz misafiri fark etti. Hizmetçisini gönderip lirini çalmasını istetti. Pulcher kendisini toplantının ortasına itilmiş buldu. Ne var ki, bu enstrümanı çalmayı bilmiyordu. Ona orada ne işi olduğunu sordular, o da Abra'yı beklediğini söyledi. Ama tabii ki sesi cinsiyetini ele verdi. Dine hakaretti bu! Vesta rahibelerinin ritüelinde bir erkek vardı! Abra'yı bekliyorsa belli ki Pompeia'nın yanına girmek içindi. Böylelikle Pulcher dışarı atıldı.

Yasak ilişki skandalı, dine hakaret suçunu gölgede bıraktı. Etrafı dehşetli bir uğultu doldurdu; orada bulunan kadınlar kaçıp evlerine döndüler ve her şeyi kocalarına anlattılar.

Ertesi gün bütün Roma bu olayla çalkalanıyordu.

*

Aslında bu bir komploydu.

Pulcher Pompeia'yı ne kadar çekici bulursa bulsun, Bona Dea gecesi bir aşk randevusu için belli ki uygun zaman değildi.

Pulcher bunu inkâr edemezdi. Bu genç adam, "yakışıklı Clodius," Roma'nın *şöhretlerinden* biriydi. Yalnızca çok yakışıklı olduğu için değil, ayrıca çapkınlıkta namı yürüdüğü için. Öte yandan, sıradan bir zampara değildi: Köklü ve asil bir aileden geliyordu, ailenin kurucusu Appius Claudius, Roma'nın büyük yollarından biri olan Via Appia'yı kurmuştu. İsmini Claudius'tan Clodius'a çevirmesinin sebebi bugün sol diye nitelendirebileceğimiz Pleb partisine bağlı olmasıydı. Kızkardeşi Clodia, Roma'nın gözdesiydi, para karşılığında sevgisini dağıtmakla tanınıyordu, günümüzde *telekız* olarak adlandırabileceğimiz biriydi.

Düzmece hatası sayesinde Clodius, Sezar'a boşanmak için beklediği fırsatı sunmuştu. Pompeia'nın ailesi güçlüydü, Pleb partisinin genç başkanı o zamana dek onu boşamaya cesaret edememişti, ama bu sefer sebeplerini hiçbir yargıç tartışamazdı. Özgür kalır kalmaz, kariyerine daha faydalı olacak yeni bir evlilik yapabilirdi.

Sezar ve Clodius aynı siyasi partidendi. Bu skandalı ortaya atmak için de işbirliği yaptıklarını tahmin etmek zor değil.

Roma aristokrasisi entrikaya aldandı mı? Bunu kesin olarak bilemeyiz. Öncelikle, Senato bu durum için yeni bir yasayı oylamıştı ve bu yasaya göre, dine hakaret suçu işleyen birinin kendini savunmaya hakkı yoktu. O zaman Clodius zengin Crassus'un ödünç verdiği para sayesinde jüri üyelerini baştan çıkardı: Şarap fıçılarının yanı sıra, 56 jüri üyesine "bazı kadınlarla" veya "iyi ailelerden genç erkeklerle" geceler sundu. 25'e karşı 31 oyla dine hakaret suçlamasından kurtuldu.

İşte o zaman Cicero sinirlendi. Öfke içinde, düşman 25 jüri üyesinin Clodius'a duydukları nefretin cinsel ihtiyaçlarına baskın gelemediğini yazdı. Bunun olaylar üzerinde dikkate değer bir etkisi olmadı.

Yine de Clodius, bu sefer zina nedeniyle, mahkemeye verildi. Savcı ona sövüp saydı. Ama davanın kaderini etkileyecek unsur Sezar'ın tanıklığı olmalıydı: Onun ilişkiden haberi var mıydı? Sezar hayır yanıtını verdi. Jüri üyeleri o halde neden boşandığını sordu. Sezar, "Çünkü Sezar'ın karısıyla ilgili hiçbir şüphe bulunmamalı" diye cevap verdi. Clodius tekrar beraat etti.

Hileli mahkemeler, daha dün başlamış değiller.

İki yıl sonra Sezar evliliğini, oyun icabı da olsa, bozan kişiyle siyasi işbirliği kurdu. Şunu belirtmek gerekir ki Sezar ne ideal bir kocaydı ne de sadakatin timsali. Onun her iki cinsle de maceraları artık kimseyi şaşırtmıyordu. Gençliğinde Bitinya'da (şimdiki Libya) konsül[9] olduğu sırada bu ülkenin kralıyla ilişkisi, ona bizzat kendi prokonsülü[10] tarafından "Bitinya'nın kraliçesi" lakabının takılmasına neden olmuştu.

Ama tarih bu anlatımlarla öğretilmiyor. Böylece, diğerlerinin yanı sıra Roma'nın da tarihi, gerçekle fazla ilgisi olmayan bir kahramanlık freskinin içinde donduruldu.

I. yüzyıl

İsa, Nasıra'da mı Doğdu?

Melek Cebrail'in "Meryem adında bir bakireye" göründüğü küçük mezranın, köyün ya da kimbilir belki kasabanın adı olan (ama kesinlikle bir "şehrin" değil) Nasıra, Yunanca *Nasara*, Antik Filistin hakkındaki en zengin bilgi kaynaklarından olan, I. yüzyılın Romalı yazarı Flavius Josephus'un bilmediği ve Eski Ahit'te var olmayan bir yerdir. Matta İncili'nde, Taberiye gölü olarak da bilinen Genesaret gölüne yakın olduğundan, Aşağı Celile'de bulunduğu yazar; İsa'nın çocukluk ve ergenlik çağları işte burada geçmiştir. Öte yandan, İsa orada değil Beytüllahim'de doğmuştur çünkü Meryem hamileyken Yusuf ona, Augustus fermanına göre sayım yaptırmak için oraya gitmesi gerektiğini söylemiştir. Nitekim, Yusuf Beytüllahimlidir. Matta'ya göre, Mısır'a Kaçıştan sonra, Yusuf Nasıra'ya döner, "Bu, peygamberlerin aracılığıyla bildirilen, 'O'na Nasıralı denecektir' sözü yerine gelsin diye oldu." (Mt, II, 23) Sorun şu ki hiçbir peygamber Nasıralı'dan bahsetmemiştir, Nasıra isminden de.

Sözcüğün kendisi yeni bir soru sorduruyor: Matta, *Nazoraios* yazdığı halde, Markos, Luka ve Yuhanna, ardından da Resullerin İşleri, İsa'yı anlatmak için *Nazarenos* sözcüğünü kullanırlar, bu da daha dar anlamlı olup "Nasıra'da yaşayan" demektir. Bu söz

sonraları havariler için de kullanıldı. Acaba bu, İbranice *netser*, "evlat"tan türemiş bir sözcük müydü? Hayır, çünkü tsadik harfinin "z" sesini içermiyor. O halde *nazir*, yani "çileci"den mi geldi? Hayır çünkü İsa bir çileci değildi. İncil'i yazanları bile ikiye bölen tuhaf bir yeni sözcük. Belki de yalnızca "Nasıra'da yaşayan" anlamına geliyordu.

Peki bu yer neredeydi?

Burası ancak Celile'nin tepelerinden birinin yamacında, Jezreel ovasının girişinde bulunan, bugün olduğu gibi tarif edilen ve adı El Nasira olan yer olabilir: Burası kuş uçuşuyla Genesaret gölünden yirmi kilometre uzaktadır, hâlbuki Markos ve Luka burayı gölün doğu kıyısına yerleştiriyordu.

Burası Luka'nın bahsettiği Nasıra olamaz çünkü orası bir dağın üstünde bulunuyordu. Aslında, İsa bu yerin sinagogunda vaaz verdiğinde ve cemaate imansız oluşları nedeniyle mucize yapmayacağını ilan ettiğinde, öfkelenen cemaat onu dağın tepesine götürdü; onu oradan aşağı atmayı planlıyorlardı. Öte yandan, günümüzde ve şüphesiz Orta Çağ'dan beri bu eziyetin meydana geldiği yer olarak gösterilen dik bayır şimdiki Nasıra'nın iki kilometre ötesinde bulunuyor.

Civarda bol bol bulunan ve çiftçilerin hasatlarını koydukları mağaralar nedeniyle Nasıra isminin "gizlemek" anlamına gelen *nesr* kökeninden geldiği iddia edildi; ama insanların yaşadığı bu isimde bir yer bulunduğuna dair kanıt yok. Arkeoloji, sitenin ne prehistoryada ne de sonradan bizim çağımızda var olduğunu doğruluyor. Orada gerçekten bulunan yıkıntı ve yapılar I. yüzyıldan sonraki döneme ait.

En akla yakın varsayıma göre, Nasıra'nın varlığı Yeni Ahit'te çok sık kullanılan *Nazoraios* ve (*Nazoraios* sözcüğü Nasıra'da yaşayan birini ifade edemediğinden dolayı) farklı bir anlam taşı-

yan *Nazarenos* arasında fonetik bir çatışmadan geliyor. Yunanca sözcük *Nazoraios*'un, Aram dilinde *Nasorayya* sözcüğünden gelmesi daha büyük bir ihtimal, bu sözcük ilk Kilise'de bir Gnostik Hıristiyan tarikatını tasvir ediyordu.

Sonradan, Hıristiyanlar Markos, Luka ve Yuhanna İncillerini doğrulayacak bir site kurmuş olmalılar.

Zaten, her koşulda İsa, bu varlığı şüpheli kasabaya bağlı görünmüyor çünkü Yahya'nın kendisini vaftiz etmesinden sonra gidip Kefar Nahum'a yerleşmiştir.

Ama bir efsaneyi yadsımak tehlikelidir, ne de olsa hâlâ "Nasıralı İsa'dan" söz edilmeye devam ediliyor.

MS 37-68

İftira Kurbanı Neron

Roma imparatorları hakkında hiç iyi şeyler yazılıp çizilmedi: Kendileri "imperium"un[11] hayranı olan, yüzyıllar boyunca Roma modeli üzerine en güzel binaları diken kişiler, efendilerine karşı hakaretlerini ve aşağılamalarını eksik etmediler. Kamuoyu, Tiberius'un sübyancılığından Caligula'nın deliliğine kadar, onların yalnızca kötü yanlarını akılda tuttu; Hıristiyanlık yerine tekrar eski pagan dinini yerleştirmeye yeltenen Julianus'un korkunç ihanetini saymıyoruz.

Bu gözden düşüşün büyük kısmı sıkıcı yazar (onu yargılayan özellikle Roger Vailland'dır[12]) Suetonius'la ilişkilidir; kendisi dedikoduları ve doğru bilgileri toplamış, *Oniki Sezar*'da bize en şaşırtıcı canavar portrelerinden oluşan bir sergi miras bırakmıştır; Roma'dan ve onunla ilgili her şeyden sonsuza dek iğrenmek üzere. Jül Sezar ve Augustus bu katliamdan kıl payı kurtulmuşlar.

İçlerinde en kötüsü Neron'du, ölümsüz şehri bilerek yakmış ve şehir yanarken (Holywood'un uydurduğuna göre) terasında keman çalmıştı (o dönemde keman yoktu). Koca göbekli bu iğrenç adam şehri aydınlatmak için Hıristiyanları yaktırmış ve başka korkunç işler yapmıştı.

Eğer inanmıyorsanız, Suetonius'a başvuralım:

XXVI. *Taşkınlık, ahlaksızlık, lüks, cimrilik, şiddet onun önce kademe kademe, gizlice ve sanki gençliğinden dolayı baştan çıkarılmış gibi esiri olduğu kötülüklerdi; ama o zaman bile kimse bu olayların yaşından değil de kişiliğinden ileri geldiğinden şüphe etmedi.*

İşe bak! Yazar bize nasıl hem savurgan (lüks) ve hem de cimri olunabileceğini açıklamıyor, üstelik bunlar gizli olduğuna ve kendisi de henüz doğmadığına göre, bunları nasıl öğrendiğini de anlatmıyor. Ayrıca insanın yaşı ilerledikçe kötüleştiğine inanıyormuş gibi görünüyor. Ne önemi var. Kanıtlar mı?

Güneş batar batmaz, başına bir bone veya başlık geçirir, kabareden kabareye koşar veya sokaklarda avare avare dolaşırdı; oyun olsun diye, ama bu oyun masum değildi: Aslında, yemekten dönen insanları dövüyor, kendisine direndiklerinde onları yaralıyor ve lağım çukurlarına atıyordu. Hatta küçük dükkânların kapılarını kırıp buraları yağmalayacak kadar ileri gitmişti; evine bir tür çarşı kurmuş, orada ganimetini, ürün bir an önce ortadan kaybolsun diye açık artırmayla parçalar halinde satıyordu. Sık sık bu tür dövüşlerde, gözlerini hatta hayatını kaybetme tehlikesi geçirdi; karısına hakaret ettiği bir senatör az kalsın onu dövmekten öldürüyordu. Bu kötü maceradan sonra, tabii ki peşinde kendisini uzaktan ve gizlice takip eden tribünleri[13] *olmadan halkın içine çıkma riskine bir daha girmedi.*

Bu yalnızca küçük bir örnek. Bu kadarı yeterli çünkü gerisi de bir o kadar mide bulandırıcı. Suetonius'un böyle tasvir ettiği kişi, onun söylediğine bakılırsa, kendi kendini büyük bir faciaya sürükleyen ahlaksız bir budala. Bu gece gezintilerinden sonra

nasıl hayatta kaldığı bile şaşırtıcı çünkü Romalılar, tıpkı günümüzdekiler gibi, ateşli bir baş belasının kendilerini itip kakmasına izin verecek kişiler değillerdi. Hem neden büyükler daha göz alıcı olduğu halde Neron küçük dükkânlardan çalıyordu?

Ama Suetonius'un dedikodularını nereden topladığını iyi biliyoruz: Neron'a (karşılığını fazlasıyla gördüğü) nefret duyan aristokrasiden. Neron'un ölümünden bir yıl sonra 69'da Hippo Regius'ta doğan ve 125'e doğru ölen bu sözde anı yazarı, kesinlikle ne Neron ne de onun hükümdarlığı zamanındaki imparatorlukla ilgili herhangi bir şey görmüştü.

Geri kalanını keşfetmeyi adi suçlarla ilgili polis kayıtlarından fazla midesi bulanmayacak kişilere bırakacağız: Karşılaştıracak olursak, Marquis de Sade'ın eserleri biraz fazla abartılmış çapkınlıklar gibi kalıyor. Eski tarihçilerin (aslında yüzyıllar eserlerini ve isimlerini koruduğundan onlara anı yazarı demek gerekir) kendilerine biraz fazla kolay verilmiş nüfuzları büyük ölçüde zarar görmüş gibi görünüyor.

Şüphesiz Suetonius'a inanmak gerekirse, eğitmeni Seneca'nın derslerinin imparator Neron'a hiç faydası olmadığı görülüyor, çünkü dedikoducumuz yazmayı unutmuş ama Neron'un babası Claudius oğlunun eğitimini ünlü bilgeye teslim etmişti; Claudius öldürüldüğünde ve Neron 17 yaşında imparator olduğunda, imparatorluğun gerçek hükümdarı Seneca ve eyalet valisi Burrus'tu. Seneca, Suetonius'un anlattığı suç unsuru tuhaf hareketleri asla hoş görmezdi. *Mutlu Hayat* ve *Bilgenin Sarsılmazlığı*'nın yazarı olan filozofun etkisi, tersine, yararlı oldu ve Neron'a en düşman tarihçilerin görüşüne göre bütün imparatorlukta varlığını hissettirdi.

Neron bir erdem timsali olmadı, ancak gariptir ki Avrupalılar söz konusu olduğunda hoşgörü gösterilmeyen şeyler, çöllerin

serapları tarafından korunan firavunlarda affediliyor. Yoksa kabahat bilinçaltında yatan ırkçılıkta olabilir mi?

*

Neron'a en sık atfedilen suça gelelim: Roma'nın yakılması. Bu suçlama doğrudan dönemin halkının inancından geliyor: Nitekim, Tacitus ve Dion Cassius'tan öğrendiğimize göre, halk bu yangını tanrıların öfkesinin işareti olarak yorumlamış ve bunun sebebinin Neron olduğundan şüphelenmiş. Bu eski komplo teorisinin kökeni yine Suetonius'a (*Neron*, 38) ve ayrıca Dion Cassius'a (*Roma tarihi*, LXII, 16-17) dayanıyor. Onlar imparatorluk sarayının köleleri nin Roma'nın çeşitli mahallelerine cayır cayır yanan kütük ve meşaleler attıklarını anlatıyorlar. Ama bunların imparatorluk sarayının köleleri olduklarını nereden bilebilirlerdi ki? İki yazar yazmayı unutmuşlar ama Neron bu yangında en güzel saraylarından biri olan, sanat koleksiyonları ve hazinelerinin toplandığı Domus Aurea'yı kaybetmişti.

Yangın 64 yılının Temmuz ayında, yılın en sıcak zamanında, Tiber'in kıyısında sıralanmış yağ satıcılarının bulunduğu dükkânlar ve küçük barakalarda başlamıştı. Rüzgâr yangını körüklemişti.

Tarihçi Catherine Salles[14] yüzyıllar boyunca Neron'a yapılan suçlamanın yersizliğini gösterdi. Özellikle, imparatorun faciayı önlemek için aldığı önlemleri hatırlattı: Neron evini kaybedenlere imparatorluk bahçelerini açmış ve Ostia Limanı aracılığıyla imparatorluğun diğer bölgelerinden buğday getirtmişti. Kundakçı bir tiranın yapacağı şey değil bu.

Yangının sorumluluğu, geçerli bir neden olmaksızın Hıristiyanların üzerine atıldı ve Tacitus'un söylediklerine dayanılarak "uçsuz bucaksız kalabalıkların" kurban edildiği ileri sürüldü: Tarihçi Richard

Bodeus[15] bu tahmini iki ya da üç yüz kurbana kadar düşürdü. Yine de fazla ama o dönemde böyle büyük bir faciaya yol açmış insanlar için bu doğru cezaydı.

Neron'u, özellikle Suetonius denen kişinin dedikodularından kurtarmak ve ona "sıradan" imparator kimliğini geri vermek için şüphesiz hayli çalışmak gerekecek.

MÖ 6-5 – MS 62-64

Aziz Pavlus'un Nüfus Kaydı, Yersiz Bir Sorun

XXI. yüzyılda Aziz Pavlus'un nüfus kaydı konusundan söz etmek, yıkıcı ve kötü niyetli olmasa bile oldukça yersiz görünme riskini taşıyor. Bunu 1991'de yaptığımızda ve araştırma ve analizlerimizin sonuçlarını yayımladığımızda, bize gerçekten de Deccal muamelesi yaptılar. Birçok tarihçinin Batı Kilisesi'nin gerçek kurucusu olarak kabul ettiği Pavlus, aslında aziz statüsünü geçerek efsane statüsüne ulaştı ve onun havari sözü adeta vahiy yerine geçiyor.

Öte yandan bu kişi tarihin belirlenmiş bir zamanında ortaya çıktı ve böylece hagiografilerden[16] bağımsız olarak tarih alanına giriyor.

Bu bağlamda sorulan ilk iki soru şunlardır: O nerede doğdu? Yahudi miydi?

Kendisinin anlattığına göre Yahudi'ydi ve Tarsus'ta doğmuştu: "Sekiz günlükken sünnet oldum. İsrail soynudan, Benyamin oymağından özbeöz İbrani'yim. Kutsal Yasa'ya bağlılık derseniz Ferisi'ydim." (Filipililer, 3:5-6) Ayrıca, kendisini Roma vatandaşı olarak nitelendiriyor: "Ben Kilikya'dan Tarsuslu bir Yahudi, hiç de önemsiz olmayan bir kentin vatandaşıyım." (Elçilerin İşleri, 21:39). Ve tekrar ediyor: "Ben Yahudi'yim. Kilikya'nın Tarsus kentinde doğdum ve burada, Yeruşalim'de Gamaliel'in dizinin

dibinde büyüdüm." (Elçilerin İşleri, 23:3). Ayrıca Yaşlı da denilen I. Gamaliel, Kutsal Yasa'nın ünlü bir doktoruydu.

Roma vatandaşlığını hararetle savunuyor. Romalılar onu Kudüs'te durdurduğunda ve kırbaçlamakla tehdit ettiğinde, yüzbaşıya bir Roma vatandaşını kırbaçlamanın yasak olduğunu hatırlatıyor, ki bu doğrudur. Yüzbaşının uyardığı subay, Saul'u[17] sorguya çekiyor: "Söyle bakayım, sen Romalı mısın?" Saul doğruluyor. Subay kendisinin vatandaşlık hakkını yüklü bir para karşılığında elde ettiğini söylüyor ve Saul, "Ben ise doğuştan Roma vatandaşıyım" diye yanıt veriyor (Elçilerin İşleri, 22:28-29).

Subayın şaşkınlığını anlıyoruz: Bu Yahudi ve Romalı çift kimlik ancak Filistin'deki gerçeği bilmeyen kişiler tarafından kabul edilebilir; Filistin'de Yahudiler imparatorluğun tebası ama vatandaşı değil, dolayısıyla bu çift kimlik istisnai hatta olağandışı bir durum olur. Aziz Pavlus üzerine birçok eserin gösterdiği üzere, bu nokta günümüze kadar bilinmezliğini koruyor: Roma vatandaşlığı bir konsolosluk hukuku unvanı değil; Roma tanrılarına saygı göstermeyi zorunlu hale getiriyor, aksi takdirde yalan yere yemin suçu işlenmiş oluyor ki bunun cezası çok ağırdır, öncelikle kişi fiilen bu vatandaşlık ayrıcalığından mahrum edilir.

Saul bu ikilemden nasıl kurtuldu? Eğer ibadetlere katılmayı reddederse, artık Romalı olmayacaktı ve ibadetlere katılırsa bir Yahudi olarak Yahudi cemiyetinden dışlanmış olacak ve şüphesiz Gamaliel'den eğitim alamayacaktı.

Üstelik, Gamaliel'in adının geçmesi de tuhaf: Bu doktor Kudüs'te eğitim veriyordu, Tarsus'ta değil. Ama nihayet Saul'un, veya sonraki adıyla Pavlus'un, belirsiz bir yaşta Kudüs'e gönderildiği varsayılabilir, hakkında tek söz bile etmediği ama kendisine gurur veren Roma vatandaşlığını borçlu olduğu babası onu göndermiş olabilir.

*

Aziz Jerome, V. yüzyıla kadar Hıristiyan yazarlar kataloğu, *De Viris Illustribus*'ta bu verileri gözle görülür biçimde değiştiriyor: "Havari Pavlus, eski adıyla Saul, on iki havarinin dışında tutulmuş olmalı. Benyamin kabilesinden ve Yahudiye'nin Giscala şehrindendi. Bu şehir Romalılar tarafından fethedildiğinde ailesiyle Tarsus'a göç etti, önce Kilikya'ya sonra Kutsal Yasa'yı öğrenmek için Kudüs'e gönderildi ve Luka'nın sözünü ettiği büyük bilgin Gamaliel tarafından eğitildi."

Dolayısıyla Jerome, Pavlus ve Luka'yı kesin bir dille yalanlıyor: Giscala'dan ilk bahseden odur. Bazı bilgiler elde etmiş olması lazım ama bunlar tamamlanmamış gibi geliyor. Öncelikle, Benyamin kabilesine ait olmanın I. yüzyılda artık anlamı yoktu, çünkü On Kabile'nin Asur Kralı Salmanazar tarafından sürgüne gönderilmesinden sonra bu kabilenin Filistin'de kalan kısmı Yahuda kabilesine evlilikler yoluyla karışmıştı. Artık varlığını ancak eski kâğıt tomarlarında sürdürüyordu. Hem sonra eğer Saul'un annesiyle babası Giscala'da yaşıyorlarsa bu şehrin Romalılar tarafından fethi sırasında esir düşmüş olmalılardı ve istedikleri gibi rahatça göç edemezlerdi. IX. yüzyılda İstanbul patriği Photius bunu doğruluyor: "Pavlus'un atalarının vatanı Giscala'ydı. Romalıların fethi sırasında, annesiyle babası ve ayrıca orada yaşayanların çoğu, esir olarak Tarsus'a getirildiler" (*Ad Amphilocium*, CXVI). Hâlbuki sürgün edilen Yahudilerin Roma dünyasında bir ayrıcalık olan Roma vatandaşlığını elde etme olanakları hiçbir biçimde olmayacaktı.

Tarsus, Theodor Mommsen'in *Roma Tarihi*'nde belirttiği gibi, Yahudilere bazı ayrıcalıklar veriyordu; orada Romalıların vergisinden muaf tutulmuşlardı çünkü zaten Tapınak'ın bakımı için bir vergi ödüyorlardı ve Saul'un ebeveynleri gibi sürgün edilme

hali dışında, askerî hizmetten muaflardı. Ama şehir kesinlikle Roma vatandaşlığı vermiyordu.

Dolayısıyla Saul'un ailesi Roma vatandaşı olamazdı, hele ki "doğuştan" hiç olamazdı.

Suriye'ye yerleşen ve II. yüzyılda tarikat haline gelen İsa yandaşı Yahudi Ebionitler'in, Pavlus'un kendisine atfettiği ikili kimlik nedeniyle, onun yazılarını sahtekârlık olarak nitelendirerek reddettikleri düşünülüyor. Onlara göre Pavlus Yunandı ve Kudüs'e yerleşerek boşuna "Büyük rahibin kızıyla evlenmeye çalışmıştı; öfkelenerek, öfkesini Yahudilerden ve Kutsal Yasa'dan çıkardı" (Salamin piskoposu Epiphane, *Panarion*, I, II, 16, 8).

O halde Pavlus nüfus kaydı konusundaki gerçeği kendine göre değiştiriyor. Ne saklıyor?

*

Gerçekten Yahudi mi? Kendi sözlerine bakılırsa bu tam olarak kesin değil:

"Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudi gibi davrandım. Kendim Kutsal Yasa'nın denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım. Tanrı'nın Yasası'na sahip olmayan biri değilim, Mesih'in Yasası altındayım. Buna karşın, Yasa'ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa'ya sahip değilmişim gibi davrandım..." (I Kor, 9:19-21)

Bu söylev bir itirafı gizleyemiyor: Pavlus bir Yahudi olduğu iddiasında bulundu, oysa köken olarak değildi, çünkü Kutsal Yasa'ya tabi olmayan Yahudi yoktu. Kudüs gibi nüfusu o dönem 25 bin olan bir şehirde herkes birbirini tanıyordu ve insan orada Pavlus'un yaptığı gibi konumu ve kökeniyle ilgili Romalılar, Korintliler, Galatyalılar, Efesliler, Felipeliler, Koloseliler, Selanikliler gibi yabancı topluluklara aklına geleni anlatamazdı.

Varılan sonuç mantıklı: Pavlus, İsa yandaşlarının cemaatine girebilmek için Yahudi kimliğini sonradan edinmişti.

Ama öncesinde neydi?

Elçilerin İşleri'ndeki Yunanca bir bölüm, bir ipucu içeriyor. Antakya'da bulunan bir peygamberler ve doktorlar topluluğuna katılıyor, aralarında Barnaba, Kara denilen Şimon, Kireneli Lukyus ve "bölge kralı Hirodes ve Saul ile birlikte büyümüş olan Menahem" var: *Manahm te Hreodon tou Tetraarkon sûntrophos kai Saulos.* Eğer Saul bölge kralı Hirodes'le birlikte büyüdüyse, bu kesinlikle Tarsus'ta değil ama Kudüs'te olmalıydı. Hem herhangi bir yerde değil, büyük Hirodes'in yetiştiği sarayda, Kudüs'te ya da Sezariye'de olacaktı. "Gamaliel'in dizleri dibinde" büyüme kurgusu gerçeğe benzerliğini giderek yitiriyor. Peki, Saul kimdi de bir prensle birlikte mi büyümüştü? Daha ileride göreceğiz.

Yani Tarsus'la hiç ilgisi yok muydu? Oraya ilk defa ancak yetişkinlik çağında, Barnaba kendisini orada bulmadan az önce gitmiştir. Bunu her şeyi açığa vuran bir dil sürçmesiyle kendisi de kabul eder. Pavlus'un sünneti benimsetmeye bile çalışmadığı soyluların din değiştirmesi üzerine telaşlanan müritler tarafından gönderilen Barnaba'ya, Pavlus, "Asya İli'ne ayak bastığım ilk günden beri, sizinle bulunduğum bütün süre boyunca, nasıl davrandığımı biliyorsunuz" diye yanıt verir. (Elçilerin İşleri, 20:18)

Böylece kendi kendini yalanlar: Ne çocukluğunu ne de gençliğini Tarsus'ta geçirmişti.

*

Saul'un gerçek kimliğini bir başka ipucu aydınlatıyor: Kırk Yahudi, Sanhedrin'den[18] Saul'un öldürülmesi kararı çıkıncaya kadar oruç tutmaya kalktığında, yeğeni bunu öğrenip Pavlus'u uyarıyor. Sonra komutan Lisyas da bundan haberdar oluyor ve iki yüzbaşı çağırıyor: "Akşam saat dokuzda Sezariye'ye hareket etmek üzere, iki yüz piyade, yetmiş atlı ve iki yüz mızraklı hazırlayın." Elçilerin İşleri, 23:23). Romalı Lisyas böylece Saul'un emin bir yere götürülmesi için yanına 470 adam veriyor; bu derece büyük bir muhafız birliği ancak yüksek mevkideki adamlara sağlanırdı, İsa böyle bir ilgiden faydalanmaktan uzaktı. Saul, Pontus Pilatus'un halefi olan Vali Felix'e götürüldüğünde, haberi önceden alan vali de ona büyük itibar gösterdi; Elçilerin İşleri'nin yazarı Luka, Felix'in "Pavlus'tan para koparmayı umduğunu" iddia ederek bunu açıkladığını düşünüyor. Bundan şu sonucu çıkarmak gerekir, "çadır imalatçısı" olduğunu iddia eden Pavlus, Kudüs Valisi'nin, ülke dışındaki en yüksek Romalı devlet adamının bahşiş umacağı kadar zengindi.

Felix'in halefi, konuğuna karşı aynı kibarlığı gösteriyor; onun ziyaretleri kabul etmesine izin veriyor ki bu ziyaretler arasında önce Halkida, sonra Iturea ve Sezariye kralı II. Hirodes Agrippa'nınki de bulunuyor; onun (kral ziyaretçisini eski bir dostmuş gibi karşılayan) Saul ile buluşmasına dair anlatılanlar, iki prensin buluşmasını andırıyor. Ve kral kaçınılmaz olarak Saul'u suçsuz ilan ediyor.

Ama Saul'un kimliğinin anahtarı Pavlus'un Romalılara Mektubu'nun son kısmında gizli: "Aristobulus'un ev halkından olanlara selam edin. Soydaşım Herodion'a selam söyleyin. Rab'bin

seçkin kulu olan Rufus'a ve bana da annelik etmiş olan annesine selam edin." (Rom., 16:10-13) Bu bölüm Korint'te, Roma Hıristiyanlarının onuruna yazıldı. Aristobulus ve Hirodion isimleri Hirodes hanedanlığında sıkça görülür. Aslında, gerçekten Roma'da bir Aristobulus var, Saul'un Sezariye'de Festus'un evinde bulunduğu sırada kendisini ziyaret eden II. Hirodes Agrippa'nın ve Berenice'nin oğlu olan III. Aristobulus. Prens Neron'un gözdesiydi, imparator ona 54 yılında Küçük Ermenistan krallığını, 60'da Büyük Ermenistan'ın bir kısmını ve babası öldüğünde, Halkida krallığını verdi; kendisi ayrıca Büyük Hirodes'in torunu olan II. Salome'nin ikinci kocasıdır.

Yalnızca Hirodes hanedanlığının henüz kral olacak yaşa gelmemiş genç erkeklerine verilen bu küçültme ekiyle Herodion diye söz edilen kişinin, bizzat III. Aristobule olduğu düşünülebilir.

Artık Pavlus olan Saul'un, nüfuzlu çevrelerde, çocukluğunda oyun arkadaşı olmuş bölge kralı Hirodes (büyük Hirodes'in bir yeğeni) gibi yüksek düzeyde tanıdıkları vardı.

Özellikle dikkati çeken, Pavlus'un Roma'da oturan annesinden bahsedilmesi. Ne tarihçilerin ne de hagiografların dikkate aldığı önemli bir tuhaflık bu. Acaba o kim olabilirdi? Onun neden en ünlü kralı Büyük Hirodes olan Haşmonayim hanedanlığının son karlı Antigonos'un kızı olabileceğini daha önce ayrıntılarıyla göstermiştik[19]: Büyük Hirodes'in oğullarından biri olan Antipater'le evlenerek bir kızı ve çok sayıda oğlu olmuştu, ancak bu çocukların isimleri günümüze ulaşmadı (veya Roma metinlerini çoğaltmakla görevli Hıristiyanlar tarafından metinlerden silindiler). Dolayısıyla, Pavlus ve Rufus'un Roma'ya sürülmüş Berenice'nin oğulları olduğu sonucuna varıyoruz. Kadın Haşmonayimlerdendi, yani Yahudi değildi, kocası Antipater de Hirodes hanedanlığından olduğundan o da Yahudi değildi.

Bu durumda, Aziz Pavlus Tarsus'ta doğmamıştı ve Yahudi değildi. Yazdıkları bakımından bu hiçbir şeyi değiştirmiyor, ancak havarilerin bile yalana başvurabileceğini gösteriyor. Eğer Hirodes'e dayanan kökenini sakladıysa, sebebi Büyük Hirodes'in İsa yandaşları arasında pek sevilmeyen bir namı olmasındandır. Aslına bakılırsa, kendisininki de hiç lekesiz değildi: Nitekim, geleneksel metinlere göre, Saul, İsa'nın öğretisini benimsemeden önce, ilk Hıristiyan şehit İstefanos'un Şam yolu üzerinde taşlanmasına önayak olmuştu.

MS I. yüzyıl

Noel Bir Pagan Bayramıdır ve Takvim Yedi Yıl Geç Kaldı

Kimilerine göre 339, kimilerine göre 353 yılında, Kilise, Larousse ansiklopedisinde yazdığına göre "kış gündönümü bayramını Hıristiyanlaştırmak için", İsa'nın doğumunu 25 Aralık'ta kutlamayı kararlaştırdı. Aslında, bu karar rakip bir din olan Mitracılığı bitirmeyi amaçlayan müthiş bir saldırıydı, bu din Hıristiyanlığa tehlikeli biçimde benziyordu: Tanrısı Mitra, mutlak kudret sahibi babası Ahura Mazda tarafından yaratılmıştı ve tam da dünyanın yenilmez güneş tarafından yeniden fethedilmesini işaret eden o günde yeniden doğmuştu. Aryan tanrısı Mitra, müritlerince şu sözlerle yüceltiliyordu: "Sen sonsuz kanı dökerek bizi kurtardın."

Yenilenmeyi işaret etmek için, Mitracılar bizim çam ağacımızla simgelenen bir fidan ekiyorlardı. Böylelikle Pagan ritüeli Kilise'nin girişimiyle 17 yüzyıl boyunca varlığını sürdürdü.

Mitracılık İspanya'dan İngiltere'nin kuzeyine kadar bütün Avrupa'ya yayılmıştı ve Türkiye'den şimdiki Tunus'a kadar bütün Akdeniz havzasında hüküm sürüyordu. Onu saf dışı bırakmak uzun zaman aldı. İsmini eski Roma'ya özgü *Natalis solis invicti* kalıbından, yani "yenilmez güneşin doğumu"ndan alan Noel günü de varlığını sürdürdü.

Ölçülü bir tabirle dinsel dezenformasyon diyeceğimiz ve o kadar usturuplu olmayan bir dille gasp olarak nitelendirilecek şeyin karşılığında, İsa, Mitra'nın yerini aldı. Bu zaten tek örnek değildi: Kiliselerin kapısına okunmuş su kabı yerleştirme geleneğinin doğrudan Mitracılık'tan alındığını pek az mürit bilir. Bu dinin tapınaklarında, müritlerin ellerini temizlemeleri için kapıya bir kap su konurdu.

Peki, İsa'nın doğum tarihi nedir?

Luka İncili, ve yalnızca o, Kurtarıcı'nın "bir yemlikte" yani bir ahırda doğduğunu özellikle belirtiyor, çünkü Beytüllahim'de "onların (yani Yusuf ve Meryem) evde kalabilmeleri için boş bir oda yoktu." Bu da Beytüllahim'in tıklım tıklım dolu olduğunu gösteriyor. Oysa yıl içinde bunun olabileceği yalnızca bir dönem vardı ve bu da Kudüs'e çok sayıda müridin geldiği Paskalya zamanıydı. Bu müritlerin sayısı konusunda tahminler, bir yazardan diğerine kayda değer biçimde (yüz yirmi beş binden üç yüz bine) değişiyor; müritlerin sayısı Kutsal Şehir'in kapasitesini aşıyordu ve dolayısıyla ziyaretçiler komşu şehirlere gidiyordu; yürüyerek bir saatten kısa sürede varılan, iki kilometre ötedeki Bethanie ile yürüyerek iki saatte varılan dokuz kilometre ötedeki Beytüllahim buna dâhildi.

Yani İsa Nisan'da doğmuştu. Ama hangi yılda?

*

İncil bize doğumun Caesar Augustus'un emrettiği nüfus sayımı kararnamesinden az sonra (Luka, 2: 2) "Kirinius Suriye hükümdarıyken" MÖ 4 yılında ölen Büyük Hirodes zamanında (Matta, 2:1) meydana geldiğini bildiriyor. Dolayısıyla burada bir çelişki var, çünkü bu Romalı iki kez Suriye hükümdarı oldu: İlki, MÖ 3

ve 2 arasındaydı ve Hirodes öleli bir yıl olmuştu; ikincisi MS 6-7. Belli ki Luka yanılmıştı; nüfus sayımı hem Hirodes hayattayken hem de Kirinius'un yönetimi altında olamazdı.

Bu bir İncil yazarının ilk yanılgısı olmayacaktı.

Türkiye'de 1924 yılında gün ışığına çıkarılan bir dikilitaş Roma'nın emrettiği nüfus sayımlarının tarihlerini veriyor: MÖ 11 yılında bir sayım ve MS 6 yılında bir başka sayım görülüyor. İkisi de Kirinius'un egemenlik dönemine denk gelmiyor ama Hirodes'in hâlâ hükümdarlık yaptığı olgusunu göz önünde bulundurmak gerekirse, 8 yılında yapılan daha ön plana çıkıyor.

Dolayısıyla İsa MÖ 8 yılında doğdu.

Bir başka ipucu bu tarihi biraz düzeltmeye sevk ediyor, yalnızca Markos'ta (2:1-6) adı geçen, üç bilge kralı peşinden sürükleyen, Beytüllahim yıldızı denilen yıldız. Bu kişilerin, yabancı üst düzey rahipler olduğunu hatırlatalım, dönemin bütün rahipleri gibi astrologtular. Gelişleri Hirodes'i telaşlandırdı çünkü yıldız onlara yeni bir Yahudi kralının doğumunu müjdeliyordu ve hükümdar bu nedenle tahtı tehlikeye sokabilecek yeni doğmuş herkesin katledilmesini emretti. Gerçekliğine dair hiçbir tarihsel kanıt bulunmayan trajik efsane, David Hughes'ün[20] saptadığı astronomik bir olaya değinmek üzere hesaba katıldı: MÖ 7 yılında takvimimizde 7 Mart'a denk gelen bir tarihte, Satürn ile Jüpiter doğum noktalarında olağandışı bir ışıltıyla kavuşum yaptılar ve bu yeni bir yıldız yanılsaması verdi. Satürn o zaman komşu yıldızlardan 38 kat parlak ve Jüpiter de Satürn'den 13 kat parlaktı. Astrologlar heyecanlandılar: Satürn İsrail'in koruyucusu sayılıyordu, Jüpiter de kralların gezegeniydi. O zaman, astrologların zihninde iki gezegen arasında bir bağlantı kuruldu: Büyük bir İsrail kralı doğacaktı. Riskli bir varsayım; İsa asla İsrail kralı olmadı ve bunu iddia da etmedi.

Nüfus sayımı MÖ 8 yılında emredildiği halde neden ancak MÖ 7 yılında gerçekleşmişti? Sebep basit: Fermanın Filistin'e ulaşması haftalar, hatta aylar almış olmalıydı ve böylece bir sonraki yıla geçilmişti.

Beytüllahim yıldızının ortaya çıkmasından üç hafta sonra, Yahudi Paskalyası zamanı geldi ve İsa doğdu.

Bu da MÖ 7'de 15 Nisan civarlarında olmalıydı.

*

Kilise, Mitracılığın zengin ganimetlerini böyle kendisine mal ederken, yılın bu dönemine özgü pagan geleneklerini de aldı; örneğin, Romalıların Saturnalia festivaliyle sürdürdüğü çocuklara armağan verme geleneği. Üç Kelt efsanesi Gargan (Rabelais'nin *Gargantua*'sının ilham kaynağı), Odin ve Yule Nisse de yine bu kaynaktan alınmıştı: Gargan sırtında büyük bir armağan çuvalıyla yollara düşen iyi bir dev, Odin başında kocaman bir başlıkla yalnızca uslu çocuklara armağanlar dağıtmak üzere evleri ziyaret eden Vikinglerin en başta gelen tanrısıydı, Yule Nisse'ye gelince, kırmızı bir kürk giyen uzun beyaz sakallı bir cindi. Kilise onların yerine bir kasabın katlettiği üç çocuğu hayata döndüren Aziz Nikola'yı getirdi.

Gargan hayranlığıysa, özellikle Noel ziyafetleri ritüeli aracılığıyla günümüze kadar ulaştı.

MÖ III. yy. - MS V. yy.

Atalarımız Galyalılar mı?

Fransa'nın cumhuriyet ekolünün ünlü "Galyalı atalarımız" deyişini kullanmakta inat edecek olan eğitimciler, siyaset adamları ve ateşli tezahüratçılar dillerini tutsalar iyi olur: Yoksa en üst dereceden bir diplomatik krizi kışkırtma, hatta Avrupa'yı yerle bir etme tehlikesi doğururlar. Eski Galya'nın sınırlarında tekrar hak iddia etselerdi, Belçikalılar, Hollandalılar, Almanlar, İsviçreliler ve İtalyanlarla araları bozulurdu.

Romalıların Galyası aslında iki büyük bölgeyi içeriyordu: Galya Cisalpina, yani Alpler ile Apeninler arasındaki bütün Kuzey İtalya ve Galya Transalpina, yani şimdiki toprakların yanı sıra Belçika'yı, Hollanda'nın bir kısmını, Almanya'nın Ren bölgesini ve İsviçre'nin bir kısmını içeren bölge.

Antik Galya böyleydi. Orada yaşayanlar Kelt diyalektleri konuşurdu. Başlıca üç halktan oluşurlardı, güneyde Akitanyalılar, ortada Galyalılar ve kuzeyde Belçikalılar. Çok sayıda kabileye bölünmüşlerdi: Rhône ve Saône havzalarında Helvetler, Sekanlar ve Aedler; Cevennes Dağları'nda Arverniler; Loire havzasında Senonlar ve Karnutlar; Loire ve Seine ağızlarında Venetiler ve diğer Aremorica kabileleri. Hepsi Keltti. Nerviler, Ballovaklar, Süesler, Remler, Morenler, Menaplar ve Aduaplar Belçikalıydı. Tarbeller ve diğer kabileler Akitanyalıydı.

Buradaki döküm epeyce kısaltıldı. Böylece Amiens, uzaklardaki Ambianilerin; Paris, Parisilerin; Rheims, Remlerin; Soissons, Süeslerin hatırasını taşır. Namnetler, Bretanya'yı (sonra Veneto'da bulacağımız) Venetilerle paylaşıyordu, Marais Poitevin Bölgesi Piktlere aitti, Aulerciler, Karnutlar ve Sekanlar, Ile-de-France'a yerleşmişlerdi. Arverniler Languedoc'a kadar gelmiş, orada Volklarla birlikte yaşamışlardı. Avarlar gelecekleri Bourges'u işgal ediyordu; Hekler ve Biturigeler ise Cantal'i. Allobroglar ortadan kaybolmadan önce güneydoğuya maceraya çıkmış, Vokonslar, Helvetler ve Lingonların yanına gelmişlerdi.

Ayrıca Marsilya ve çevresinin MÖ VII. yüzyıldan beri Yunanlara ait olduğunu unutmayalım.

Bu durumda bir yıllık tutulmalıydı. Belli ki Asterix'in etrafında birçok yabancı vardı.

Jül Sezar bu çeşitliliği şu sözlerle özetlemişti: "Galya'nın tamamı üç kısma bölünmüş durumda: Birinde Belçikalılar oturuyor, diğerinde Akitanyalılar ve üçüncüsünde kendi dillerinde kendilerini Kelt olarak isimlendiren, bizim Galyalı dediğimiz halk."

Bu kabilelerin, günümüzdeki anlamıyla bir "millet" oluşturmadıkları ortadaydı: Ne ortak bir dilleri ne ortak bir yasaları ne de tek bir hükümdarları vardı; Vercingetorix'in babası Arvernli Celtill'in krallığı kısa sürmüştü ve Galyalı kabileleri birleştirecek bir siyasi sistem taslağı aranacaksa bu bir kabile konseyininki olacaktı. Bir millet kurma bilincini gösterir en ufak bir iz yoktu. Aralarındaki tek bağ dindi ve tanıdıkları tek otorite druidlerin otoritesiydi. Jül Sezar bunu anlamıştı ve druidlerin nüfuzlu kişilerinin Manş ötesinde bulunduklarını bildiği için, onları kendi tebası haline getirmek üzere oraya gitmeye karar verdi. Öte yandan, pek başarılı olamadı.

III. yüzyılın sonunda Frank istilaları, yukarıda anlatılan dağılımı dikkate değer biçimde değiştirdi ve bu istilalar Fransa'nın kökenlerinin taslağını çizdiler.

Dolayısıyla, "Atalarımız Galyalılar" deyişinin Fransa'nın kurucuları kastedilirken kullanılması mantıksız, çünkü Cermenlerden olan Franklar ile Galyalılar iki ayrı topluluk.

*

İkinci İmparatorluk'tan itibaren bir Galyalı efsanesi yaratma eğilimi ortaya çıkar; bu efsane Fransızların hayal gücünde seçkin bir yere sahip Vercingetorix'in etrafında oluşacaktı, çünkü Sezar, *Galya Savaşı'yla İlgili Yorumlar* eserinde ona yer vermişti: Galyalı soylu sınıfından bu genç adam MÖ 52 yılında Roma ordularını üç kez, Bourges, Gergovie ve Alesia'da bozguna uğrattı ama sonuncusu onun için ölümcül oldu: Sezar onu orada yakaladı ve Roma'ya getirdi, zavallı mağlup orada boğdurulmadan önce altı yıl karanlık bir zindanda çürüyecekti.

Vercingetorix destanı, MÖ 52 yılında dokuz aydan daha uzun sürmemişti ama imparatorluğun hayal gücü bunu bir sembol olarak gördü ve Cumhuriyet'in eğitim sistemi, efsaneyi yeniden ele alarak saçmalık derecesinde abarttı. Vichy onu gerçek Fransa'nın bir sembolü seviyesine yükseltti... Kurtuluş dönemi de onu Direniş'in kahramanı haline getirdi.

Başlangıç olarak, kahramanın fiziksel tarifi uyduruldu: Uzun boylu, sarışın, uzun saçlı, bıyıklı, silahlar kuşanmış ve korkunç bakışlı; 1865'te Auxois Dağı'nın tepesine dikilmiş bronz heykele uygun görülen görüntü budur ve heykel o dönemde var olmayan silahlar kuşanmıştır. (Silahlar bronz çağından Merovenjler dönemine kadar uzanmaktadır!) Oysa onu tanımış olan tek tarihçi

Sezar'ın ta kendisiydi ve görünüşüne dair hiçbir şey yazmamıştı. Bu yabani görünüşün kaynak olarak alındığı antik çağ tarihçileri Dion Cassius ile Florus, olaylardan bir ve iki yüzyıl sonra yaşamışlardır. Vercingetorix model alınarak basılmış bir altın para onu profilden gösterir, bir tek kıl bıyık veya sakalı yoktur, saçları kısa ve buklelidir. Modern ikonografide, Asterix'e kadar ön planda olan hirsutizm geleneği hatasını anlamıştır.

Vercingetorix efsanesinin yaratıcılarına rehberlik eden elbette tarihsel kaygılar değildi: Hatta temkinli bir tarihçi onu diriltmekten utanç duyardı; aslında Sezar, Galyalıların tamamının teslim olmasını ve Vercingetorix'in kendisine verilmesini istediğinde, Vercingetorix kendisi teslim olmamış, diğer başkanlar onu teslim etmişlerdi. Kısacası, kendi adamlarının ihanetine uğramıştı.

*

Sonuç olarak, Galyalılar yalnızca Fransa'nın orta kesiminde yaşayan bir kabileydi; onların soyundan gelindiği iddiasında bulunmak bütün diğer kabileleri davetsiz misafir olarak görmek demektir.

MÖ II. yüzyılda, Kartaca'ya karşı Pön Savaşları'ndan dolayı Galya Transalpina'nın (Alplerin ötesindeki bölümün) güneyinin Romalılar açısından stratejik bir önemi vardı; Montpellier'den Pirenelere kadar kıyı şeridi ve Toulouse'dan Atlas Okyanusu'na ticari yol, Narbonne dâhil, Roma yönetim bölgesi olarak ilan edilmişti: Burası kuzeyinde Allobrogların bulunduğu Narbonne Galyası oldu. Oraya yerleşen devlet memurlarının ve garnizonların sayısı elbette bölgenin geri kalanından oldukça fazla oldu ve bu insanlar Galyalı değildi. Hatta orada uzak toprakların yerlileri de bulunuyordu: Suriyeliler, Türkiye'den Galatyalılar, değişik bölgelerden Yunanlar, İliryalılar... Narbonne Galyası böylece etnik karışımın potası haline geldi.

MÖ 105'e doğru yani yaklaşık 20 yıl kadar sonra, Ligurya kıyısından gelen üç istila daha önce bahsedilen kabilelerin dağılımını altüst etti: Gerçekten de, kökeni Dalmaçya kıyılarına dayanan Ambronlar, Tötonlar ve Cimbriler güneyden kuzeye bütün ülkeye dağıldılar (Aynı kabileler başka bir yol izleyerek Arudlarla birlikte Danimarka'yı istila ettiler).

Derken Roma ülkeyi beş bölgeye bölerek birçok kabile topluluğunu ayırdı. İşte böylece Allobroglar ortadan kayboldular, sonra Volklar ve diğerleri. Orta kesimdeki Galyalılar, Galya Cisalpina'ya karşı büyük bir çekim duyuyorlardı ve kısa süre içinde onlarla Cisalpinler arasında fark kalmadı.

Az çok değiş tokuş ve göçlerle bu durum böylece 407'ye kadar devam etti, derken Cermenlerden olan ve isimlerini gelecekteki Fransa'ya veren Frank, güneydoğudan gelen Vizigot, Alaman ve Burgond toplulukları geldiler.

Asterix orada bulunmaktan zorluk çekecekti. Atalarımız kalabalık içinde kaybolmuştu.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Galya zaten çok eski zamanlarda ortadan kalkmıştı.

*

Fransa'nın rahmi Galya'yla ilgili yaldızlı efsaneye göre, 498 yılında Reims'teki Clovis'in kutsama töreni Hıristiyan Fransa'nın, yani Galya'nın kızının doğumunun işaretidir. Ne yazık ki bu on beş yaşındaki çocuk, Chlodovech, Ripuaire Frankların zavallı ataları olan Salien Franklarının[21] küçük krallığının başındadır; tıpkı Vizigotlar, Burgondlar ve Alamanlar gibi bir Cermendir. Kelt olan Galyalıların ataları olduklarını iddia edecek kişi, şüphesiz o değildir. Bütün VI. yüzyıl boyunca, Fransa'da 460'dan 507'ye

kadar varlığını sürdüren müthiş krallıklar karışımında hangisinin efsanevi Galya'nın devamı olabileceğini kestirmek zor. Okurlar içlerini rahat tutsun, Yüksek Orta Çağ'ın tarihini anlatmak üzere öğretmenin işini elinden alacak değiliz; zaten buna bütün bir cildi ayırmak gerekirdi. Ama Clovis'in kutsanmasından otuz yıl önceki Fransa haritasına bir zahmet göz atılsın; Vizigotlar bütün güneydoğuyu, Béarn ve Languedoc'u işgal ediyorlar; Süevler, Gaskonya'nın efendisi olmuş; Franklar kuzeydoğuya hâkimler, yani Britanya, Normandiya, Anjou, Maine, Orléanais, Poitou, Saintonge, Marche, Bourbonnais, Champagne, Picardie, Artois ve şimdiki Belçika'nın büyük kısmına. Burgondların krallığı Burgonya'yı, Franche-Comté'yi, Dauphiné ve Lyonnais'yi kapsıyor; nihayet, Ostrogotlar Provence'ı ellerinde bulunduruyorlar.

Fransa'nın "Galyalı" kökenleri konusundaki tartışmaların altında yatan güçlü etnik yani "ırksal" çağrışımlar, tarihsel kanıtlar kadar bozulmuşlardır. Aslında peş peşe istilalar, tıpkı bütün Avrupa'nın geri kalanında olduğu gibi Fransa'da da yaşayanların genetik havuzunu sürekli zenginleştirmiştir. VII. yüzyıldan X. yüzyıla kadar, Normanlar Avrupa'nın etnik ve dil haritalarını bir kez daha altüst etmişlerdir. Bu sözcük "Kuzey'in adamları" anlamına gelir; Normanlar aslında Vikingler ve Vareglerdir. Fransa'da bizim yalnızca ilkiyle işimiz olacaktır: IX. yüzyılın sonunda, ancak kış aylarında sakinleşen bu yağmacılar Provence bölgesine akın başlatmışlar ve Seine Nehri'nin ağzına yerleşmişlerdi.

Tuhaf bir durum: Doğuda, İspanya'nın efendisi Kurtuba emirliği Languedoc'u eline geçiriyor, batıdaysa kuzey insanları Provence'ı işgal ediyor. Fransa gerçekten de çelişkiler tiyatrosu.

Yapılacak tek şey kalıyor: Asterix'i, tabii bu arada Obelix'i de, teselli etmek.

Clovis, Fransa'nın İlk Kralı mı Belçika Prensi mi?

Merovenj hanedanlığının kurucusu Clovis (481-511) Fransa'nın tarihi efsanelerini en iyi temsil eden prototiplerden biridir. Sönmez bir şanın keyfini sürer. Bütün elyazmaları onu bir imparatorluğun yaratıcısı ve devlet ile kilise arasında 12 yüzyıl boyunca varlığını sürdürecek bir birliğin sorumlusu olarak tanıtır. Karolenj, Capet, Valois, Bourbon hanedanlıkları onun eserini alıp sağlamlaştırmaktan başka bir şey yapmamışlardır. Ulusal hayal gücü, başta Reims'teki kutsama töreni ve Soissons vazosu olayı olmak üzere, görkemli ve barbar sahnelerle ışıldar. Ayrıca Paris'i başkent yapan ilk kral değil midir? O gerçekten de Fransa'nın ilk kralıdır. Yalnızca seleflerine yapıldığı gibi onun simgesine de olağandışı efsaneler atfedildi, örneğin ninelerinden birini hamile bırakan bir deniz canavarı efsanesi gibi... O zamanın birası oldukça sertmiş.

Kaynaklar ufak tefek farkları da beraberinde getiriyor. Çünkü bu kralla ilgili başlıca bilgi kaynağı olan Grégoire de Tours'un eseri *Frankların Tarihi*, kahramanın ölümünden altmış yıl sonra yazıldı. Dolayısıyla belirsizlikler içeriyor.

Adı gerçekte Chlodovech ya da Chlodweig olup zamanla Ludovic'e çevrilen ve bozulmuş haliyle Clovis'e dönüşen (Louis'nin ilk biçimleri) bu Frank, yani bir Cermen, Escaut'dan Somme'a

uzanan "ikinci Belçika'nın" kralcığının oğludur, önceleri Roma generali olmaya özenirdi: Zaten kıyafeti de öyleydi. Chilperic 481 yılına doğru öldüğünde Clovis 15 yaşındaydı ve bölgenin yönetiminde babasının yerini aldı. Şimdiki Normandiya'ya ve Bretanya'nın bir kısmına hükmeden rakibi Syagrius'u bölgenin diğer yöneticileriyle birlikte saf dışı bıraktığında 20 yaşındaydı. Sonra Aremoricalılara saldırdı ve Blois'yı onların elinden aldı.

Soissons vazosu olayı Syagrius'a karşı elde ettiği zaferden sonra meydana gelmişti, Reims piskoposu ve Clovis'in arkadaşı olan Remi'nin (ikisi aynı toprakları yönetiyorlardı) üzerinde hak iddia ettiği bu değerli eşya bir kiliseden alınmış değerli bir vazoydu. Clovis Remi'yi memnun etmek istiyordu ama vazoyu ganimet olarak alan askerden bunu geri vermesini istediğinde asker talebi reddetti ve bu istekten hoşlanmadığını göstermek için bir balta darbesiyle vazoyu kırdı. Bunun üzerine Clovis onun kafatasını yardı. Örnek bir kral olarak, ondan daha iyisi beklenemezdi.

Bugün bu anekdot bizde şüphe uyandırıyor çünkü vazo değerli bir metalden, altın ya da gümüşten yapıldığına göre, hemen yamulması gerekirdi. Ya askerin kafatası? Ne önemi var? Bu örnek orduyu disipline zorluyor. Üstelik, anlaşılan askerin mızrağı, kılıcı ve baltası da temiz değilmiş.

*

Şurası kesin ki, 493 yılında Clovis, şimdiki Fransa'nın topraklarının üçte birini, bütün güney doğu bölgesini elinde tutan Burgond kralı Gondebaud'nun kızı Clotilde'le evlenmek için yeterli güce ulaşmıştı. Clovis bu krallığa göz dikmişti; bunu asla elde edemeyecekti. Ama Saliens Frankları ve Rhenan Frankları'nın krallıklarını eline geçirecek ve dört bir yanda savaşacaktı; böylece 497 yılında Alamanları ezip geçti (Tolbiac'ta değil, bu da bir uydurma,

ama gerçekten nerede olduğunu bilmiyoruz) ve 507'de Poitiers yakınındaki Vouillé'de Vizigot kralını öldürdü.

Tolbiac olayının uydurulmasının kaynağı nedir? Grégoire de Tours'un bazı yazdıkları, ki bu yazar *Frankların Kilisesi'nin Tarihi* eserini yaklaşık bir yüzyıl sonra yazmış olsa da Clovis hakkındaki tek bilgi kaynağı budur: "Onun (Clovis) yanında yardımcı olarak Topal Sigebert'in oğlu vardı, adı Chloderic." Ve açıklıyor: "Bu Sigebert, Alamanlara karşı Tolbiac savaşında aldığı bir darbe yüzünden topallıyordu." Bu ayrıntıdan savaşın Tolbiac'ta olduğu sonucu çıkarılıyor, hâlbuki bu satırlardaki hiçbir şey Clovis'in Sigebert'in yanında savaştığına işaret etmiyor.

Clovis, Alamanlara karşı savaşın arifesinde şöyle haykırıyor: "Ey Clotilde'in Tanrısı, eğer bana zafer kazandırırsan, artık sana inanacağım!" Tam sözler yazardan yazara değişiyor. İlahiyata pek uymayan bir pazarlık bu. Ayrıca şüpheli bir hikâye çünkü Constantin'in *In hoc signo vinces*'ine[22] biraz fazla benziyor. Kısacası Clovis din değiştiriyor. Ama acele etmeden: Bir yıl sonra Aziz Remi, Reims katedralinde onu azarlıyor, o çok bilinen "Eğil, mağrur Sicambre..." sözleriyle değil ama "Alçakgönüllülükle eğ başını, mağrur Sicambre..." Tam tarihe gelince, en derin bilgilere meydan okuyor: Genelde 498 ile 499 arasında olduğunu farz etmekle yetiniyoruz ve yılın hangi zamanında olduğunu tam olarak belirtemiyoruz.

Modern bir piskopos, Mgr Saltet, "Tolbiac andı" hikâyesini biraz şüpheli buldu. Aslında Viyana piskoposu Aziz Avit'in din değiştirdiği için Clovis'i tebrik ederken, kralın ne andının ne de sözlerinin sözünü bile etmediğini not ediyor ve bu da şaşılacak bir ihmal.

Yine de kralın vaftiz edilişi hakkında konuşur dururuz! Fransa'ya Hıristiyanlığı o kabul ettirmişti, hatta 177'de Lyon'da kurulan ilk

Hıristiyan kilisesini de. Roma imparatoru Konstantin'in hükümdarlığından beri (313) Hıristiyanlar artık imparatorlukta eziyet görmüyordu, Theodosius (491) devrinden beriyse Hıristiyanlık neredeyse imparatorluğun diniydi. Ve ünlü Soissons vazosunun alındığı yer bir kiliseydi. Hatta Clovis'in eşi Burgond Clotilde bile -hiç şüphesiz, sonunda bir azize olacaktı- Hıristiyandı, Ariusçu[23] babasından farklı olarak o katolikti. Galya-Roma halkı Hıristiyandır ve rahip sınıfının etkisi altınadadır: Clovis vaftiz edilerek düşmandan çok müttefik kazanmış olur.

Şüphesiz Clovis Katolikliği Fransa'ya ne getirdi ne de kabul ettirdi. Zaten kilise ile devlet arasında yüzyıllardan beri uyum vardı. Clovis'in ölümünden önce bıraktığı en güçlü iz, tuzla ilgili vergi yasasının kabul ettirilmesi ile adalet konusunda Cermen geleneklerini Romalılaştıran ve tahta geçiş sırasından kadınları dışlayan altmış beş maddelik ceza kanunuydu. Neticede, bu Belçika prensi, babası gibi imparatorluk ruhuna sadıktı ve Romalılaşmış barbarın barbarlaşmış Romalı'ya üstün geldiğinin söylenmesi de bu yüzdendir.

Ama efsane onu bambaşka bir kişi haline getiriyor, kimilerine göre "ilk Hıristiyan kral" kimilerine göreyse, "Rahipler sınıfının gericiliğinin uşağı."

Onu Fransa'nın atası, hiç değilse "yaratıcısı" haline getirmek, olaylarla yalanlanmış bir teoridir. Mülkünün oğulları arasında paylaşımı, Loire Nehri'yle temsil edilen ülkenin kuzeyi ve güneyi arasındaki bölünme çizgisini hiçbir biçimde ortadan kaldırmaz. Yüzyıllar boyunca, ülkenin her iki yarısının derebeylikleri birbirlerine karşılıklı bir güvensizlik duyacaktı. 11 yüzyıl sonra, Charles VII döneminde[24] millî birlik gerçekleştirilmekten uzaktı. Tarihçilere göre, o bir öncüden ziyade Galya-Roma modelinin çözülmesinde son bir sıçrayış olarak görünüyor.

732

"Charles Martel Arapları Poitiers'de Durdurdu" ya da Hedefin On İkiden Vurulması

Tarihin en şaşılacak abartmalarından biri, buna konu olan olaydan neredeyse hemen sonra başladı. Bu bir azizin evlilik dışı küçük torununun savaştaki fazlasıydı yani Charles Martel'in Sarazenleri yiğitçe durdurduğu "Poitiers savaşı."

Bu adam, 680'den beri Austrasia kraliyet sarayının yöneticisi olan Herstallı Pépin'in evlilik dışı oğluydu. Hatırlatmak gerekirse, Austrasia, en tanınmış kralı (otoriterliğiyle II. Clotaire ve III. Sigebert'i gölgede bırakmış) iyi Dagobert olan, 561'den 751'e kadar Fransa'nın kuzeydoğusunu kaplayan ve kuzeybatıdaki Neustria krallığı ile rekabet halinde bulunan krallıktı. Başkenti Metz'di. O devirde gayrimeşru çocuklara sık rastlanırdı, ancak onun babası saray yöneticisiydi, yani neredeyse hükümdar kadar nüfuzluydu; üstelik, çok daha az rastlanan bir özelliği daha vardı, o da Pépin'in iki azizin meşru torunu olmasıydı! Bunlar, baba tarafından, yine bir saray yöneticisi olan Aziz Pépin de Landen, anne tarafındansa Metz piskoposu Aziz Arnoul'du. Meraklı bir yiğit olan Aziz Arnoul (laik ve aile babası olmasına karşın, piskopos olarak atanmış ve sonra görevini bırakmıştı) tarihteki yerini aldı ama Aziz Pépin de Landen yok olup gitti.

Böyle parlak bir soy ağacıyla, insanın gözünün yükseklerde olmaması mümkün mü?

Charles hırsla yanıp tutuşuyordu: O da saray yöneticisi olmak istiyordu. Bunu başardığı sırada, Austrasia Neustria'yi yutup yok etmişti ve baba, gerçek gücü yine elinde tutarak yerini oğluna bıraktı. 44 yaşındayken Metz'de ve Rouen'de iki sarayın yöneticisi olarak iyi ün sahibi bir savaşçıydı. Özellikle "kraldan daha fazlasıydı": Bir saray yöneticisi o dönemde en üst düzey mutlak hükümdardı ve zaten miskin olarak nitelendirilen Merovenj kralları, çok genç yaşta tahta çıkan ve orada uzun süre kalmayan çocuklardı. IV. Clovis dokuz yaşında kral oldu ve 13 yaşında öldü, III. Dagobert 12 yaşında kral oldu ve 16 yaşında öldü, IV. Clotaire ancak bir yıl hüküm sürdü.

Frankların gerçek kralı Charles Martel'di.

*

O dönemde İspanya'nın efendileri olan Sarazenler, Pirenelerin ötesindeki topraklara, Béarn, Comminges, Corbières ve Languedoc'a yerleşmişlerdi ve herkes gibi yağmacı olduklarından, Rhône boyunca kuzeye doğru ve Atlas Okyanusu kıyısında Gascogne'a kadar akınlar düzenliyorlardı. Şüphesiz, Akitanya dükü Eudes bu duruma kızıyordu. 721'de Toulouse'da, Sarazenlerin seferini sertçe bastırmıştı ama Sarazenler duracak gibi değillerdi; yeniden akınlara başladılar.

Ne ilginçtir ki hiçbir elyazması Akitanyalı Eudes'in Toulouse'da Araplara karşı zaferinden bahsetmez; hâlbuki bunlar kalıcı bir kültürel hatıra bırakmışlardı: Kasule adıyla bilinen ve onların gidişinden sonra içine sosis katılmış bir tür kuskus.

Sarazenlere karşı savaşmaktan bıkan Eudes, Charles Martel'i yardımına çağırdı. O da hemen koştu. Akitanya'yı ele geçirmek için Sarazenlerden başka ilacı yoktu. 25 Ekim 732'de Tours ve Poitiers arasında Emir Abdül Rahman, süvarilerinin başında yeni yağmalara dalmıştı. Frank piyadelerinin oluşturduğu etten duvara çarptı, onlar da onu sert bir bozguna uğrattılar. Abdül Rahman orada kalmayı istemedi ve Languedoc'a kaçtı.

*

Charles Martel'in zaferi kendisini Akitanya'nın kurtarıcısı olarak göstermesini sağlıyor, burası kısa sürede Frank krallıkları Austrasia, Neustria ve Burgonya'nın egemenliği altına yani kendi egemenliği altına giriyor. Bu zaferin unutulmasına izin vermeyecek: Kardeşi Childebrand *Günlük* adlı eserinde bu zaferi kutluyor. Hem bu savaşı hepsi her zaman kahramanlık peşinde olan şövalyeler, vakanüvisler ve halk ozanları da ölümsüzleştirdi, yüceltti, göklere çıkardı. Çoğunlukla dinî tarikatlara tabi olan kültürlü kimseler ve yazıcılar onların yerini aldı. Gerçekten de, 750 yılında, Kurtuba'nın Adsız'ı olarak bilinen bir İspanya Hıristiyanı sanki Haçlı Seferleri VIII. yüzyılda başlamış gibi bir "Avrupalılar" akınından bahsediyor. Şüphesiz onun bu abartısını, bir Hıristiyanın hiçbir şey anlamadığı ve belli ki nefret ettiği bir dine karşı endişesine bağlamak lazım; çünkü İspanya IV. yüzyılın başından itibaren Hıristiyanlaştırıldı. Çelişkili bir nokta: Hıristiyanlaştırma Kuzey Afrika'dan itibaren başladı ve yoğun Hıristiyanlaştırma faaliyetinin ilk merkezi doğal olarak Kurtuba'ydı, yani Müslüman emirliğin başkent olarak seçtiği şehir.

Ayrıca Charles Martel'in soyundan gelenler atalarının kahramanlığından büyük gurur duyuyorlar. Onlardan biri Şarlman'dan

başkası değil ve dolayısıyla onun nüfuzu takdire değer. XII. yüzyılda Poitiers kahramanlığını anlatan Aziz Denis'in günlükleri Abdül Rahman'ın yağmacı grubunu, Fransa ve Batı'yı fethe giden bir ordu olarak tasvir ediyor. Charles Martel'in ünü, Roma'nın yabancı dinlere ve Ariusçuluk gibi dinden sapmalara karşı bir savaşa güç kazandırıyor: Bu nedenle bu savaş asla bitmeyecek.

"Poitiers Muharebesi'nin" vatansever ve milliyetçi sömürüsü fazla gecikemezdi. Bu olay, XIX. yüzyılın sonunda okul kitaplarında ulusal toprakların inançsızlara karşı savunuluşunun sembolü haline geliyor. Hatta arka planda sanki *La Marseillaise*'in zalim mısrası duyuluyor, "pis kan tarlalarımızı sulasın." Bu abartma, o sırada sürüp giden sömürge yayılmacılığıyla kendini meşrulaştırıyor.

Poitiers saldırısı bir taşla iki kuş vurdu. Artık yalnızca İslam fobisini körüklemeye yani bir mitolojinin karşısına bir diğerini koymaya yaramıyor.

VI. - VIII. yüzyıllar

Merovenj ve Karolenj Kralları Çokeşli miydiler?

İnsan hafızası ve hatta tarihçi hafızası sık sık seçici hafıza kayıplarının kurbanı oluyor. Şöyle ki, XXI. yüzyılda ve en az bin yıldır, çokeşlilik, Batı'da oy birliğiyle ilkel bir sapkınlık, hatta bir barbarlık işareti olarak değerlendirildi. Batı'nın bütün yasalarınca yasaklandı, Batı uygarlığına yabancı bir şey olarak görüldü.

Dolayısıyla VI. yüzyıldan VIII. yüzyıla, Merovenjlerden Karolenjlere kadar şu anda Fransa olarak adlandırılan bölgede hüküm süren bütün kralların çokeşli olduklarını hatırlatınca çağdaşımız birçok kişiyi şaşırtmış olacağız. Ancak bu nokta, Fransa'nın ilk hükümdarlarının imajlarına zarar verdiği gibi otoriteye de zarar verdiğinden, fark ettirmeden unutturuldu.

Dönemin ünlü anı yazarı, *Frankların Tarihi*'ni yazan Grégoire de Tours'un okunması, bu bakımdan bir Feydeau oyunu kadar eğlencelidir. Oradan öğrendiğimize göre Ingonde, Soissons kralı ve Clovis'in dört oğlundan biri olan kocası Clotaire'den kızkardeşi Arnegonde için zengin ve zeki bir koca bulmasını rica ettiğinde, Clotaire, Arnegonde'un evine giderek ona evlenme teklif etti. Saraya döndüğünde birinci karısına şunları söyledi: "Kızkardeşini evlendirmek için zengin ve zeki bir koca ararken, kendimden daha iyisini bulamadım."

Clotaire'in yedi oğlu oldu; ne tuhaftır ki kızlardan bahsedilmez... Eşleri şunlardır: Ingonde, Arnegonde, Chunsine, Radegonde (Azize Radegund), Gondioque (Orléans kralı olan erkek kardeşi Clodomir'in dul eşi) ve Waldrade (kuzenlerinden biri olan Theodebald'ın eski karısı). Radegonde, babasının idaresindeki Thüringen isyanından ve kardeşinin Clotaire tarafından 555'te idamından sonra, saraydan kaçtı: Aziz Médard tarafından diyakones[25] olarak kutsandı, Poitiers'de Sainte-Croix manastırını kurdu. Orada Bizans imparatorunun ona yolladığı gerçek haçın bir parçası bulunur. Haremden kaçan bu kişi, azizler arasına katılacak ve Poitiers'nin koruyucu azizesi olacaktır.

Ne Clotaire'in kardeşleri, Reims kralı Thierry, Clodomir ve Paris kralı Childebert, ne de onun krallığını (vahşice) paylaşan dört oğlu, Caribert, Gontran, Chilpéric ve Sigebert ondan aşağı kaldılar. Ayrıca Burgonya kralı Gontran önce Vénérande, sonra Marcatrude ve sonunda Bobilla lakaplı Austrigilde ile evlendi. Şunu da özellikle belirtelim; kral bu arada Marcatrude'u boşamış, o da bu yüzden ölmüştü. Caribert'in de dört eşi oldu ama soy olarak yalnızca bir kız çocuğu bıraktı. Evlilik ve siyaset açısından dört oğlunun en beteri Chilpéric'tir: Audevère ile evliydi, Vizigot kralının büyük kızı Galswinthe ile evlenmek için onu boşadı. Ne yazık ki bir yıl sonra, Galswinthe yatağında boğulmuş olarak bulundu (katili kendi kocasıydı) ve alçak Frédégonde onun yerini aldı. Frédégonde, Chilpéric'in ilk karısı Audevère ile iki çocuğunu, sonra kayınbiraderi Sigebert'i öldürttü. Chilpéric de sonunda öldürüldü.

Kraliyet ailesindeki bu kanlı çokeşlilik Merovenjlerin, sonra Karolenjlerin hükümdarlıklarının tamamında devam etti: Şarlman'ın dokuz eşi oldu, ona on dokuz çocuk vermişlerdi ama öldüğünde sadece biri hayattaydı, Dindar Louis adıyla tanınan Louis. Çocukluk ve ergenlik çağında ölüm oranlarının çok yüksek oluşu, hüküm-

dırların çokeşliliğini kısmen açıklar (halklarınınkinden bahsetmezsek). Geri kalan kısım da Cermen gelenekleriyle (çünkü Frankl'ar Cermen'dir) açıklanabilir. Galya-Romalılar geleneksel olarak tek eşlidir.

VIII. yüzyılın sonundan itibaren krallıkta rolü artan kilise, kuralların dışına çıkmış gelenekleri biraz düzene sokmaya başlar: Yalnızca birinci eşin çocukları yasal kabul edilir ama ikinci bir eş alınması yasaklanmaz.

Bu değişiklik yeni bir soruna yol açar: İkinci sıradaki eş, genellikle konumuna pek uyamaz ve daha ileri yaşta olansa ilk sıradaki yerini vermeyi reddeder; o zaman kocaya ondan boşanma talebinde bulunmaktan başka bir yol kalmaz. Öte yandan, kilise buna giderek daha zor izin verir ve kocanın yaşlandığı veya gücü azaldığı için ilk karısını bırakmaması gerektiğini ileri sürer. Böyle uzun ve karmaşık bir çekişme Theutberga'dan boşanmak isteyen Lotharingie (Lorraine) kralı II. Lothaire (825-869) ile Papa I. Nicolaus'u karşı karşıya getirir.

XI. yüzyılda Gregoryen reformuyla tekeşlilik yine güç kazandı. Gözdeler ve metresler çağı başladı. Öğrencilerin ve ayrıca ebeveynlerinin önünde bu geleneklerden bahsetmek yakışıksız olurdu. Bu nedenle ilk kralların yaşam öyküleri yumuşatıldı.

768-814

Öğrencilerin Koruyucusu ve "Avrupa'nın Babası" Olarak Şarlman'ın İcadı

771'de ağabeyi Carloman öldüğünde, Kısa Pépin'in küçük oğlu, taht vârisi yeğenlerini hapsetti ve krallıklarını ele geçirdi. 748'de daha 6 yaşında taç giydiğinden zaten Frank topraklarının kralıydı; bunun yanında Akitanya'nın bir yarısının, Septimania'nın, Burgonya'nın, Alsace'ın ve Alemania'nın kralı oldu. Sonra (kendi kayınpederi ve dizginlenemez bir yağmacı olan) Lombardların kralı Desiderius'u bozguna uğrattı ve onun topraklarını, yani İtalya'nın bütün kuzeybatısını ele geçirdi. O zaman kendisini Frankların ve Lombardların kralı ilan etti.

XIX. yüzyılda böyle davranan her devlet başkanına tiran denirdi; XX. yüzyılda olsa ona yeni bir Saddam Hüseyin muamelesi yapılırdı. Tarihin hoşgörüsü belki dönemin âdetlerinin sertliğinden dolayıdır. Ama yine de burada örnek alınacak hiçbir şey yok.

Şarlman, oğullarını yer yurt sahibi etme endişesiyle, 790'da Bretanya sınır eyaletini yaratıp Genç Charles'a verir. Bretonlar onu istemez ve isyan ederler. Ancak, isyan bastırılır.

Aynı yıl Saksonya'yı Frank devletine bağlar. Saksonlar pagandır ve Şarlman onlardan din değiştirmelerini ister. Ülkelerinin engebeli dağları ve Teutoburger Wald ile Harz ormanları tarafından korunarak, kendilerini şiddetle savunurlar. O zaman Şarlman

korku estirir, katliamlar yapar ve kitleler halinde göçe zorlar. 791 yılında, bir tek günde 4.500 Sakson mahkûmun boynunu vurdurur. Elbette her gün bu kadarını yapamazdı ama böylelikle yaklaşık 20 bin Saksonu idam ettirecek ve iki katını sürgün cezasına çarptıracaktır.

İşte, tarih kitaplarının okullar kuran (ki bu da yanlış çünkü o yalnızca okulların sayılarının artırılmasını istedi), fakir ailelerin iyi öğrencilerini kutlayan ve zengin ailelerin "soylarıyla gurur duyan," kötü öğrencilerini cezalandıran iyi kral olarak tanıttıkları, kana susamış, iktidar sarhoşu kişi budur. XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başında, Frankların krallığıyla modern Fransa arasında geçen sıradan karışıklık döneminde o da "Fransa kralı"ydı. XX. yüzyılın sonunda, bazı hayalperestler onda "Avrupa'nın öncüsünü" gördüklerine inandılar. Saçmalığın büyüklüğü ancak gülümsetebilir.

Belli ki Şarlman, kendisine devlet memurları sağlamaları gibi iyi bir sebepten dolayı aydınları teşvik etti, ama 794'te onun ikonlara tapınmaya karşı Frankfurt Konseyi'nde sergilediği fanatizm, sanatı teşvik etmekle övünen bir hükümdar için ne büyük bir zihin açıklığını ne de büyük bir tutarlılığı gösterir.

*

800 yılının Noel gününde, Papa III. Leon, Şarlman'a imparator olarak taç giydirdi; bu kutsamanın koşulları karışık ve hatta iki temel sebepten ötürü ikircikliydi. Bir yandan hem Frank rahip sınıfı hem de Roma halkı bu yüksek papazın aleyhinde tartışıyordu (o dönemde papalar halk ve rahip sınıfınca seçiliyordu); hatta 799'da üzerine çöken ahlaksızlık ve yeminini bozma suçlamaları nedeniyle linç edilmekten zor kurtulmuştu. Öte yandan, bu kutsama büyük bir gizlilikle hazırlanmıştı. Neden? Zaten Bizans'ta

bir imparatorluk merkezi bulunduğu ve böyle bir girişim bir savaş başlatma riski taşıdığı için mi? Aslında Batı'daki Roma İmparatorluğu 476'da sona ermişti.

İki ünlü dinbilimcinin Anguilhard ve Alcuin'in tavsiye ettiği kişi olarak, Şarlman darbesini gizlice hazırladı; III. Leon'un işbirliğiyle, ki onun da itibarını yeniden kazanmasının tek yolu imparatora taç giydiren kişi olmaktı. Sanki askerî sebeplerdenmiş gibi Roma yakınlarına gitti. Ve birden, 25 Aralık'ta, beklenmeyen oldu! Şarlman imparator olarak taç giydi (dolambaçlı bir yolla, çünkü protokole göre bu büyük onuru ona bahşeden yalnızca Papa'ydı).

Bu beklenmedik olay ayrıca haince bir darbeydi ve Bizans hemen Şarlman'ın meşruluğunu tartışmaya açtı. Ama neyse ki son yüzyıllarda halka ve özellikle öğrencilere öğretiliyor; bu neredeyse ölümünden sonra krala hakaret suçu haline geldi.

Böylece Batı ve Doğu'nun Roma İmparatorlukları arasında bir uçurum açıldı.

Şarlman'ın baba olarak siyasette nasıl bir örnek olduğunu sorarsanız, bir faciaydı: Tek vârisi Dindar Louis'nin çılgınca kibri ve sertliği, 840'ta zorlukla bir araya getirilmiş imparatorluğu kesin olarak parçalara böldü. Babasının saygıdeğer oğlu, imparatorluğun paylaşılması planı olan *ordinatio imperii*'yi tartışmaya açma cüretini gösteren ve yeğenlerinden biri olan İtalyalı Bernard'ın gözlerini oydurdu. Bu da öğrenciler için iyi bir örnek sayılmaz.

Dindar Louis'nin bir başka lakabıyla ilgili müthiş bir yanlış anlaşılma sürüp gidiyor: Güleryüzlü. Bu, sanki hükümdarın aslında uzlaştırıcı biri olduğunu düşündürüyor. Oysa durum hiç böyle değil: Eski Fransızca'da, bu sözcüğün anlamı "iyi bir soydan gelen"di, *de bonne aire*[26]. Dindar Louis babasından daha uyumlu biri değildi.

*

Şarlman basmakalıbı genel olarak bir başka efsanevi kahraman olan Roland'a uygun düşer. 778'de Şarlman, Zaragoza'da Sarazenlere karşı bir saldırı başlattı. Bu bir faciaydı: Büyük şehirleri Pampelune'ün surlarının yıkılmasına öfkelenen Basklar ordunun artçı kuvvetlerini yok etti, ama bir kez daha, tıpkı Charles Martel efsanesinde olduğu gibi, Basklar Sarazenlerin durumuna düştüler. Dönemin vakanüvisi Eginhard, aralarında "Bretonya sınır eyaletinin valisi Hruodlandus"un da bulunduğu üç kurbandan bahseder ve hepsi budur. Roncevaux'dan söz edilmez. Bu üç sözcükten, şair Turold'un 1150'de "Roland'ın Şarkısı"nın binlerce mısrasında anlattığı, ölmeden önce korno çalan kahraman Roland'ın efsanesi doğar.

Şövalyelik daha o zamandan romanlara esin kaynağı oldu. Ve nice kuşağın kalbi, Sarazenlerin cehennem orduları rolünü oynadıkları uydurma bir öyküyü dinlerken coşkuyla kabardı.

855

Kadın Papa Jeanne, Yüzlerce Yıl Süren Bir Aldatmaca

855 yılında, IV. Leon (847-855) ve II. Benoît'nın (855-858) papalıkları arasında, üçüncü birinin, aslında bir kadın olan Johannes Anglicus'un papalığı yer alıyormuş. Hikâyenin bir versiyonuna göre, nitekim birçok versiyonu var, İngiltere doğumlu bir keşişin marifeti olarak Almanya'da Mayence ya da Ingelheim'de doğmuş. 18 yaşında Fulda manastırının bir rahibine âşık olup Atina'ya kadar peşinden gitmiş. Orada, iki sevgili bilimsel araştırmalar yapmışlar. Rahip ölünce, Jeanne rahat etmek için erkek giysileri giyerek yıllar boyunca seyahat etmiş. Önce Londra'ya, sonra Paris'e gitmiş; Paris'te doktor unvanını kazanmış, sonra Roma'ya gidip orada bilimi sayesinde yüksek öğretim kürsüsüne, yani "*quadrumvir*"e sahip olmuş. Bir rahip olarak, her zaman erkek giysileri içinde, kardinal şapkasını elde etmiş. Sonra VII. Jean adıyla Papa seçilip büyük bir bilgelikle Kilise'yi yönetmiş. Ama ne yazık ki bir erkek, belki de Roma elçisi Saksonyalı Lambert, onu baştan çıkarmış. Ve *horribile dictu* (Latince: Ayıptır söylemesi) Kadın Papa, papalık ayin alayının içinde, sokak ortasında doğurmuş. Ama şeytani biri bunun kehanetinde bulunmamış mıydı?

Skandal ve Kadın Papa'nın görevinden alınması. İşte o zamandan beri kardinaller unvan sahiplerini delik bir sandalyeye

olup genital bölgelerini yokluyorlar. Sonra ayağa kalkıp meslektaşlarına bağırıyorlar: *"Duas habet et bene pendentes"* (Latince: İki tane [testis] var ve düzgün sarkıyorlar).

Bu senaryonun ekrana taşınmaması şaşırtıcı.

Bu belirsizliğe kısaca değinelim. Tartışılabilecek çok Papa oldu ama bir Kadın Papa asla olmadı. Bu müthiş aldatmaca üç sebepten dolayı dikkate değer: Öncelikle, Kilise en azından XIV. yüzyıla kadar buna inandı; sonra, bu aldatmaca Hıristiyanlığı yüzyıllar boyunca çalkalayarak Katolik ve Protestanları karşı karşıya getirdi ve Deccal'in gelişi üzerine üstü kapalı kehanetleri canlandırdı; sonunda eski dönemlerdeki Hıristiyanlığın temel kadın düşmanlığını açığa çıkardı.

*

Bilindiği kadarıyla, Kadın Papa Jeanne'dan ilk kez XII. yüzyıla ait bir elyazmasında, IX. yüzyılda yazılmış olan *Liber Pontificalis*'in (*Papaların Kitabı*) kopyalarından birinde bahsedilir; *Anastase'ın elyazması* adı verilen kopya 1142 tarihlidir. Bu eserler dağıtılmak üzere keşişlerce kopyalanırdı. Belli ki bu keşişlerden şakacı biri ya yıkıcı amaçlarla ya da eğlence için bu hikâyeyi uydurdu ve onu papalar listesine yerleştirdi. Şüphelinin adı biliniyor: Martin Polonius, Papa IV. Innocent'ın büyük günahları bağışlama yetkilisi ve Cosenza Başpiskoposu.

Önemli olan, Kilise'nin buna inanması ve hikâyenin doğruluğunu araştırmayı aklına bile getirmeden bu bölümü sessizce geçiştirmesi. Gerçekte, IV. Leon ve III. Benoît'nın papalıkları arasında hiçbir boşluk olmadı. Ama yazılmış sözün gücü, matbaanın bulunuşundan sonra matbaada basılmış sözün gücüne eşit, hatta üstündü: Eğer yazılıysa doğru demekti. Zaten uzun süre

varlığını sürdürdü, tıpkı o bitmek bilmez "Ama gazetede yazıyor" bahanesinin gösterdiği gibi.

Kilise'nin hikâyeye inanmak için bugün unutulmuş başka sebepleri vardı: İlk sekiz yüzyıl boyunca kadın rahipler bulunuyordu. Fransa'da, İtalya'da, Dalmaçya'da bulunan haç ve buhurluklarıyla rahip kıyafeti giymiş çok sayıdaki kadın tasviri (örneğin, Paris Millî Kütüphanesi'nin 2058. Kodeksi) bunu gösteriyor, ayrıca cenazeevi kayıtları, mozaikler, freskler de. En heyecan verici kanıtlardan biri Roma'da Sainte-Pradéxis kilisesinde bulunuyor: *Horresco referens* adlı bu mozaiğin üstünde *Episcopus Theodora* yani "piskopos Theodora" yazısı vardır. Dönemin hiyerarşisine göre, bu kadınlardan birinin kardinal olması, sonra Papalığa ulaşması imkânsız değildi.

Petrarca ve Boccaccio bu bölümden faydalandılar ve dolayısıyla Jeanne adında bir Kadın Papa'nın var olduğu sessizce kabul edildi. Olayların devamı pek o kadar doğrulanabilir değil. Batı Avrupa'da bu kişiyle ilgili yazılar bir yağmur gibi yağmaya başladı, *Aslında kadın olan Papa VII. Jean'ın Öyküsü, Papa'nın doğurması, Kadın VII. Jean*... Bazı aydınlar Kadın Papa'nın oğlunun, şeytani bir birleşmenin ürünü olarak 857'de doğduğunu ve Deccal olabileceğini ileri sürdüler; bu durumda endişelenmeye hiç gerek yoktu, bu uğursuz geldiği gibi gitmişti.

Bazı yazarlar VII. Jean'ın kadın değil de homoseksüel olduğu varsayımını yaydılar, Yunanlara özel bir hoşgörü göstermesinin nedeni buymuş. Bu öyle saçma bir teori ki yorum gerektirmiyor. Şurası bir gerçek ki o zamanlar bu konu Papalık makamının prestijine zarar vermeye başlıyordu.

*

Kilisenin Papalar ve Antipapalar arasında geçen bu dönemi yalnızca sorunlu değil, daha da kötüsü, sorun kaynağıydı. Antipapalar, papalığın otoritesini tehlikeye sokarken, meşru görünen Papalar kutsal Ruh'un etkisi altında görünmüyordu. Aslında, Kadın Papa Jeanne efsanesi onların taşkınlıklarla dolu yaşantılarından doğmuştu. Böylece, X. yüzyılın ilk yarısında, Papalık zengin ve güçlü bir ailenin eline düştü; üç kadının, Theodora ile iki kızı, Maroussia ve Genç Theodora'nın yönettiği Theophylacti ailesi. Bu kadınlar sevgililerini kilit pozisyonlara yerleştiriyorlardı ve Hıristiyanlık, sevgilileri mi yoksa oğulları mı bilinmez, Papalarının bazılarını onlara borçluydu: X. Jean (898-900), VI. Leon (Mayıs-Aralık 928), VII. veya VIII. (bilinmiyor) Etienne (928-931), XI. Jean (931-935)... XI Jean kardeşi Abéric tarafından tahtından indirildi ve ömrünü hapiste tamamladı.

Halk, "Papa olarak başımızda kadınlar var" diye homurdanıyordu. Latran sarayı, namuslu kadınların gidip kendilerini tehlikeye atmadıkları kötü bir yer olarak görülüyordu. Bu durum onlarca yıl sürdü ve belleklerde huzursuzluk verici izler bıraktı. Ya VII. Boniface'la ilgili (Haziran-Temmuz 974) ne demeli ve daha kötüsü ne düşünmeli? Kural dışı olarak seçilmiş, kendisinden önceki Papa XIV. Jean'ı hapse attırmış, sonra onu zehirletmiş ama yine de Papalık tahtına yeniden mi oturmuştu (984-985)? Söylentiden gizli gerçeğe, Kadın Papa Jeanne *Anastase'ın Elyazması*'nda gayriresmî bir nüfus kaydı elde ediyor.

Papaz başlığı taşıyan üçkâğıtçılar efsanesini perçinleyen bir Kadın Papa, tahammül edilemez bir yüz karasıydı.

1602'de Mayence Cizvitleri *Liber Pontificalis*'in ilk matbaa basımı versiyonunu üretmek için işe koyuldular ve Augsbourg'un önemli kişilerinden biri olan Marquard Freher'den, elindeki *Anastase'ın Elyazması*'nın, bütün kötülüğün kaynağı şu elyazmasının iki kopyasını ödünç vermesini istediler. Bu can sıkıcı

aldatmacadan kurtulmak için, Cizvitler dâhice bir tahrifat yaptılar: Dağıtım için hazırlanan örneklerden Kadın Papa Jeanne'a dair bölümü çıkardılar... Teşekkür etmek için Freher'e gönderdikleri iki kopya hariç.

Bir aldatmacayı ortadan kaldırmak üzere tahrife başvurmak ender rastlanır bir durum.

*

Freher Cizvitlerin hilesinin farkına vardı, buna öfkelendi ve bilginler arasında bir kavga koptu.

Bu kavga, zaten fırtınalı bir durum arz eden Katolik ve Protestanlar arasındaki artan düşmanlık içerisinde kendine bir yer bulur. Calvin'in başlıca ortağı ve IV. Henri'nin değer verdiği biri olan seçkin Théodore de Bèze'e göre, Kadın Papa Jeanne hatası nedeniyle, Roma'da piskoposların birbiri ardından gelişinde bir kesinti olmuştu. Papalığın daha da önde gelen bir savunucusu olan Florimond de Rémond'a göre, Kadın Papa Jeanne hiç var olmadı ve bu saçmalığın kaynağı, büyük olasılıkla, bir kadının Constantinopolis patriği olmasından esinlenilerek *Anastase'ın Elyazması* üzerinde yapılmış bir tahrifattan ileri geliyordu.

Ama hitabet ve retorik ağırlıklı söz düelloları çoğalıyor, hakaretler her iki tarafı da kızıştırıyordu. Savaşçılardan biri olan André Rivet'nin sözlerinden alıntıyla, "Bunlar manastır kıyaslarından, papaz cübbelilerin rahatsızlıklarından, vebalı bir ruhun nefeslerinden başka bir şey değil."

Bu hırçınlık dalgaları arasından meselenin temeli görünüyor; iki taraf da örtülü olarak aynı ilkeyi kabul etmiş: Bir kadının Aziz Petrus'un tahtını işgal edebilmiş olması, bu tahtın meşruluğunu tehlikeye atar.

Akli dürüstlük yavaş yavaş her iki tarafa da hâkim olur. Protestanlar Kadın Papa Jeanne masalının kaynağının gerçekten de Martin Polonius[27] olduğunu kabul ederler.

XIX. yüzyılda öfkeler yatışır, Kadın Papa Jeanne yavaş yavaş aslında tütmeye hiç başlamamış olması gereken efsane dumanları arasına geri döner. XX. yüzyılda komik bir hikâyeye dönüşür. Kadın Papa varlığını artık yalnızca bir tarot figüründe ve Alfred Jarry'nin bir güldürüsünde sürdürmektedir.

Bununla birlikte, bu aldatmaca, her kademeden rahibin hiyerarşilerinde kadın istemediklerini göstermeye yarıyor. Böylelikle, yalanları gerçeği açığa çıkarmış oluyor.

1347

Milliyetçilerin Calais Burjuvaları Uydurması

Cumhuriyet şatafatının etrafını saran devasa Auguste Rodin heykel grubu olmasaydı, büyük olasılıkla herkes Calais burjuvalarını unutacaktı. Calais neden ayrıcalıklıydı? Ya Tournai, Bayeux, Rennes, Soissons, Paris, Dijon burjuvaları? Bir kuşatmaya maruz kalan Avrupa şehirlerinin çoğu (hangisi tarihinde kuşatmaya uğramadı ki?) benzer gruplarla süslenebilirdi. Belli ki herkesin burjuva sözcüğünden anladığı "kasabada oturanlar."[28] Şehir teslim olduğunda, burjuvalar şehrin anahtarlarını fethedene verirlerdi. Neden Calais ön plana çıkıyor?

1346 ağustosunda, VI. Philippe'in şövalyelerinin yeni bir silah olan toplara ve Galli okçulara yenik düştüğü feci Crécy Savaşı'nın ardından, İngiltere kralı III. Edward Calais'yi kuşattı. Şehir bir yıl boyunca kahramanca direndi ama 1347 yılının Ağustos ayında, belediye başkanı Eustache de Saint-Pierre ve şehrin üç burjuvası Jean de Fiennes, Andrieu d'Andres ve Jean d'Aire, üzerlerinde gömlek, ayakları çıplak ve "boyunlarında idam ipiyle" İngiltere kralından şehri bağışlamasını istemeye gittiler. Biraz rol yaptıkları doğrudur ama galibin içinde acıma duygusunu uyandırmayı amaçlıyorlardı. Aslında, Calais'nin uzun süreli direnişine içerleyen III. Edward bir an onları idam etmeyi düşünmüştü ama eşi

Philippa de Hainaut kendisini yumuşatınca onları bağışladı. Calais halkı şehri terk etti, şehir İngilizlerle yeniden dolduruldu, ama (çok sonra öğrendiğimize göre) Eustache de Saint-Pierre orada kalmaya ve İngiltere kralına hizmet etmeye karar vermişti.

*

Bu olayı, Kraliçe Philippa'nın ve başka birçok sarayın (Danimarka, Aragon, Navarre, Lancaster, Brunswick, Bavyera) koruması altındaki ünlü vakanüvis, Jean Froissart anlatmıştır. Kendisi bundan öğretici, örnek alınacak bir bölüm yaratır; buna göre, beş adam şehirlerini kurtarmak için kendilerini adamış ve merhametli bir kraliçe tarafından kurtarılmışlardır. XVIII. yüzyılda bu anlatı, ders alınacak bir vatanseverlik öyküsü ve Dormont de Belloy'un sözlerine göre "millete kendisiyle ilgilenme zevkinin aşılandığı ilk Fransız trajedisi" haline gelir. Vurgu zaten ölçüsüzdü; bu bir kuşatma hikâyesiydi, yani Yüz Yıl Savaşları sırasında meydana gelmiş onlarcasından farkı yoktu ve kelimenin bugünkü anlamıyla, milletin bununla hiçbir ilgisi yoktu. Aslında III. Edward zaferini bir Breton derebeyine borçluydu, yani onun Saint-Vaast-la-Hougue'a varmasını kolaylaştıran Geoffroy d'Harcourt'a. Bretonya dükası o sırada Valoisların krallığına tabi değildi ve Geoffroy d'Harcourt ihanetle suçlansaydı haklı olarak çok kızacaktı.

Londra Kulesi'nde araştırmalar yapan bir bilgin 1766'da Eustache de Saint-Pierre'in aslında İngiliz düşmanı ateşli vatansever olmadığını ve İngiltere kralına hizmet etmek için Calais'de kaldığını öğrendi. Bunun hiçbir etkisi olmadı. Efsane almış yürümüştü ve III. Cumhuriyet bunu daha da büyüttü. Calais burjuvaları, milletin kahraman çilecileri hatta İngiliz düşmanı haline geldiler: Samimi bir ittifak o sırada uzak görünüyordu

ve İngiltere Kalleş Albion[29] olarak nitelendiriliyordu. Sonraki onlarca yıl boyunca, Calais burjuvaları milletin hayalgücünde yerlerini aldı ve hatta Rodin'in 1895'te yaptığı bronz heykelle ölümsüzleştirildiler.

1351

Marko Polo'nun Seyahatleri ya da Boş İşler Kitabı

Yüzyıllar boyunca Batı'nın hükümdarlarına ve gezginlerine hayaller kurduran *Harikalar Kitabı*'nın en eski kopyası 1351 tarihlidir. Bir buçuk yüzyıl sonra, Kristof Kolomb'un Batı'ya yaptığı ünlü yolculuğu sırasında her akşam gemisi Santa Maria'da bu kitabın bir başka kopyasını okuduğu söylenir.

Bu dönemde *nobile vir* (yani bizzat kendi tabiriyle "asil beyefendi") Marko Polo ölmüştü: 1254'te doğmuş ve 1324'te Venedik'te San Lorenzo kilisesinin taşları altında uykuya yattığında yetmişinci yaşını henüz doldurmuştu.

Tarihi geleneğe göre, *Harikalar Kitabı*, bilinmeyen bölgelerin varlığına karşı Batı'nın gözlerini açmıştı. Elbette ticaret yolları Akdeniz dünyasını en azından MÖ II. yüzyıldan beri Doğu ve Güney Asya'ya bağlıyordu ve Vatikan sürekli olarak Güney Çin'e misyonerler gönderiyordu. Ve kimi zaman öne sürüldüğünün aksine, doğuda geniş bölgelerin bulunduğu Avrupa'da biliniyordu; oralarla ilgili fazla bir şey bilinmediğini belirtmek için bu bölgeleri haritalarda *Hic sunt leones* yani "Orada aslanlar var" sözüyle belirtiyorlardı. Ama (örneğin, Marco Polo'nun Lop-Nor dediği korkutucu Gobi Çölü ve Pamir'de olduğu gibi) sıra dışı ve orijinal betimlemelerinin yanı sıra, Marko Polo, büyük

Kubilay Han'ın muhteşem sarayındaki olağanüstü maceralarını anlatışıyla hayalgücünü hareketlendirdi. Bu soylu Venedikli, hükümdarı öyle etkilemişti ki hükümdar onu Yangshow şehrinin valisi olarak atamıştı. Bir başka iktidar sahibi, büyük İran şahı Argoun karısını kaybettiğinde, karısının son isteğini yerine getirenler Marko Polo, babası Nicolo ve amcası Maffeo olmuştu (çünkü onlarla seyahat ediyordu). Kadın, yerini alacak kişinin kendisiyle aynı kökenden yani Moğol olmasını istemişti. Böylece, üç Venedikli Pekin'den Tebriz'e kadar güzel Cocachine'e eşlik etmişlerdi. Ama o arada Argoun ölmüş ve kararlaştırılan kişiyle evlenen oğlu Ghazin olmuştu.

Ah, egzotik cennet hayalleri ve buralarda geçen aşk hikâyeleri! Kahramanlığın tatlı şanı ve şaşılacak servetlerin şehveti!

Derken denizci pusulasının, barutun, hatta matbaanın Avrupa'ya getirilmesi Marko Polo'ya atfedildi... Zaten bu şeref yalnızca zenginlere bahşedilir.

1275'ten 1295'e kadar 20 yıl süren olağanüstü deniz gezileri sırasında üç Venedikli tüccar sonsuz zenginliğe ulaşmışlardı. Venedik'e döndüler, ama tuhaf giysilerle Saint-Jean-Chrysostome Kilisesi bölgesindeki konutlarına geldiklerinde içeri girmelerine izin verilmedi ve onlara sahtekâr muamelesi yapıldı. Ancak Venedik'teki tanıdıklarının şahitliğiyle kendilerini tanıtabildiler ve binaya gidebildiler. Gezginimiz orada "Marco Millioni" takma adını kazandı.

Maceralarından hiç yorulmamış olan Marko Polo, 1298'de, bu sefer yalnız başına sebebi belli olmayan bir deniz savaşında Lamba Doria'nın kumandanlık ettiği Cenovalıların donanmasıyla karşılaşacak olan iki yüz elli adamlık bir kadırganın kumandasının kendisine verildiğini gördü. Cenovalılar kazandı, *sopracomito*

Polo esir düştü. Gênes'te cezaevini paylaştığı Rustichello veya Rusticiano da Pisa adlı kâtip onu yolculuklarını yazmaya ikna etti.

Böylece *Harikalar Kitabı* doğdu.

*

Orijinal elyazması bugün kayıptır, ama Marko Polo'nun hapishaneden çıkmasından sonra çok sayıda kopyası yapılmıştır.

XIV. yüzyıldan itibaren diğer gezginler Asya'yı keşfetmeye başladıklarında, bazıları Marko Polo'nun unuttuğu şeylere şaşırdılar. Çinlilerin daha Han Hanedanı döneminde içtikleri ama Avrupalıların bilmedikleri çay hakkında tek söz yoktu. VI. yüzyılda Tang hanedanından beri kâğıdın yoğun kullanımı hakkında tek söz yoktu. Ne elle dizilen harflerle basılan kitaplar ne de Çinlilerin doruğa taşıdıkları bir sanat olan kaligrafi hakkında tek söz vardı. Ne de Yuan Hanedanı (960-1279) döneminden bir Çin icadı olan banknotlar hakkında. Hâlbuki Marko babası ve amcası gibi tüccardı ve böyle bir sermaye transferi yöntemi onun ilgilendiği şeylerin başında gelmeliydi. Bir başka Çin icadı olan şehirlerdeki doğalgazlı aydınlatmanın da sözü edilmemişti (Pişmiş topraktan borular gazı sokaklara dikilmiş, içi oyulmuş bir bambu kütüklerine kadar taşıyordu).

"Kendi rızasıyla, rastladığı bütün yenilikler ve ilginç şeylere en büyük dikkati gösteren" bir yazar için oldukça tuhaf. Kaldı ki ne Moğol ne de Çin yıllıklarında böyle seçkin bir gezginle ilgili en ufak bir iz var.

Yüzyıllar boyunca tarihçiler, Çinbilimciler, gezginler hem boşluklara hem de çok belirgin ve tekrarlanan tesadüflere şaşırdılar. *Harikalar Kitabı*'nın bazı bölümleri diğer yolcuların anlattıkla-

rından intihaldir. Ve birçok bölüm, uzmanların yarım yamalak çevirilere bağladıkları hatalar barındırır.

Polo ve ailesinin yaptığı seyahatlerin büyüklüğü gerçek olmak için fazla mucizevi gibi görünüyor; Hindistan'ın güneyinden Moğolistan'a, İran'dan Sumatra'ya, Mien'den (Kuzey Birmanya) Negropont'a (Karadeniz)... adamımız Arktik kıyılarını gördü ve Etiyopya krallığını gezdi; Java'yı, Sumatra'yı, Andaman adalarını ve Nicobar'ı tanıdı; Zanzibar ve Madagaskar'a ayrıca Seylan ve Japonya'ya gitti, Hindistan'ı boydan boya geçti ve Tibet'i dolaştı ve Sibirya'nın ucunda renlere binen Tunguzları ve köpeklerin çektiği kızaklarda dolaşan Nanaileri gördü.

Jet uçaklarının çağında bile bu baş döndürüyor.

Acaba yalan mı söyledi? Hâlbuki Oxus'u tırmandıktan ve Arkand ile Khotan'a kadar indikten sonra, Batı'nın ne varlığını ne de ismini bildiği Pamir platolarını tarif eden ilk kişi olarak yalnızca o biliniyor.

Harikalar Kitabı'nın bir *compendium*, yani başka gezginlerin anlattıklarının -günümüzde söylendiği üzere- bir "derlemesi" olduğundan şüphelenilmeye başlandı, bunu yapan Marko Polo değildi, şüpheli Rustichello ya da Rusticiano da Pisa'ydı. Kubilay Han'ın hizmetine girdiğini ve Yangshow valisi olarak atandığını söylüyordu. Moğolca konuşup yazmadan mı? Ya Mandarin dili? Bu duruma şüphe uyandırıcı demek hafif kalır. Çünkü aslında Çin'de o kadar yıl kalmasına karşın Marko Polo bu dillerden tek kelime bile bilmiyordu.

Bir başka olay hagiografik hikâyelere biraz fazla benziyor: Hiç görmediği Avrupalılarla ilk karşılaşmasından adeta büyülenen Kubilay Han onları Avrupa'ya açık bir mektupla geri gönderdi, mektupta Papa IV. Clement'dan halkına Hıristiyanlığı ve liberal sanatları öğretecek eğitimli adamlar istiyordu. Papanın nasıl de-

gördüğünü merak ettiğimiz ve zaten Vatikan arşivlerinde izine rastlanmadığımız açık mektubu geçelim; ama Moğol'un misyoner ve profesör isteği, şüpheli bir "Avrupa merkezciliği" yansıtıyor. Burada bir tek Han'ın vaftizi eksik.

Var olan kanıtlar gösteriyor ki Polo ailesi Han'ın karşılaştığı ilk yabancılar değildi ve Çin'de Türk, Fars ve başka topluluklar Müslüman, Nasturi (yani Hıristiyanlar), Manikeist, Zerdüşt ve Yahudi vardı. Ne olursa olsun Marko, babası ve amcası, Han'ın isteğini yerine getirmek için döneceklerdi. Ama 1269'da Filistin'deki Osmanlı toprağında Acre'a geldiklerinde IV. Clement'ın öldüğünü ve halefinin henüz belirlenmediğini öğrendiler. Halefi atandığında onların yanına yalnızca iki Domenico rahibi verdi ve birlikte Cathay'a doğru gittiler. Ama bilinmeyen bir sebeple iki rahip geri dönecekti. Vatikan da zaten Güney Asya'ya misyonerler gönderiyordu.

Polo ailesi Acre'da iki yıl kaldı, ki bu fazlasıyla uzun bir süre gibi görünüyor ve sonra 1271'de yeniden Cathay yoluna düşerek, Hürmüz'e, Basra Körfezi'nin ağzına yöneldiler, Çin'e denizyoluyla varmayı amaçlıyorlardı. Ama fikir değiştirip karayoluyla kuzeye yöneldiler ve İran'a vardılar. Dört yıl sonra Singtu'da büyük Han'ın evindeydiler.

Orada genç Marko Çin'in dört bir yanını dolaşarak, hükümdarı belli ki çok ilgilendiren kabileler hakkında raporlar vererek Han'ın gözüne girecekti. Hükümdarın tebaası hakkında bilgi almak için Venedikliyi beklediğine inanmak gerekir ki bu da şüpheli. Ayrıca bu raporların hangi dilde yazıldığını sorabiliriz.

*

Bu gezilerin bir haritada izi sürüldüğünde, dönemin seyahat koşullarını akılda bulundurunca insan serseme dönüyor. On binlerce kilometre demek bu.

Hâlbuki harita bilgilerinin birçoğu, örneğin Hindistan'dakiler, aşağı yukarı doğru. XIX. yüzyıldan itibaren uydurmaların kokusu alınıyor: Marko Polo ve Pisa'lı yazarı, diğer yolculuk anlatımlarından intihal yapmakla yetinmeyerek öteki gezginlerden bilgi de almışlardı ve bunlara coğrafi veriler de dâhildi. Üstelik, bilinmeyen bir el sonradan müdahale edip daha sonraki başka yazarlardan alınma bilgiler ekledi.

Bu arada unutmamalı ki Haçlı Seferleri'nin başlattığı düşmanlığa rağmen, yalnızca Venedikliler Müslümanlarla ticari ilişkileri koruyorlardı; Polo ailesi, sürekli Arap tüccarlarla birlikteydi ve onların sözlerini ancak Çinlileri anladıkları kadar anlıyordu. Acre'da iki yıl konaklamaları, yeni Papa'nın atadığı misyonerleri beklemekten çok, ticari sebeplerle açıklanabilir.

XX. yüzyılda uzmanların gözü daha keskinleşti: Marko Polo, Avrupa'ya, ne barutu ne pusulayı ne de matbaayı getirmişti. Makarnayı bile getiren o değildi; sert buğdayı IX. yüzyılda Sicilya üzerinden İtalya'ya getirenler Araplardı.

1995'te İngiliz Kütüphanesi'nin Çinbilimcisi Frances Wood, Marko Polo'nun Çin'de bulunduğu[30] düşüncesinden bile şüphelenecek kadar uzun bir *Harikalar Kitabı* incelemesi yaptı. Ona göre, Marko Polo Sivastopol'dan öteye geçmemişti.

Önceleri *Dünya'yla İlgili Tasvirler ve Sözler* adını taşıyan bu *Harikalar Kitabı*, bugün aslında Rustichello ya da Rusticiano da Pisa'nın toparladığı, yalnızca ilk kısmı aşağı yukarı gerçek olan geniş bir derleme gibi görünüyor. Polo ailesinin Asya'ya ilk yolculuğunu anlatan da bu ilk kısımdır. Tabii Marko Polo'nun burada kendi anlatımını güzelleştirmiş olması da olasılık dâhi-

Sürpriz olan şu ki ilk versiyon Fransızca'ydı, gayet tuhaf bir Fransızca ile yazılmıştı (Millî kütüphanede saklanmaktadır, no. 1116). Ve başka bir sürpriz, üzerinde tarih olan (1307) ilk nüsha, Yakışıklı Philippe'in kardeşi olan Charles de Valois'nın sarayından bir asilzadeye, Thiébault de Cépoy'ya sunuldu. Oysa bu saray İstanbul'daki ustasının çıkarlarını temsil ediyordu ve bu tesadüf daha, Venedik'te yaşıyordu. O halde Marko Polo ne yapıyordu?

Eserin elyazması ilk kopyaları (143 adet sayıldı) hükümdarlara ve harita uzmanlarına ayrılmıştı. Bu nedenle, Şarlken'de beş tane vardı. Bu eserle hayal kuranlar önce Avrupalı krallar ve gezginler oldu. Örneğin, Dante bu eseri biliyormuş gibi görünmüyordu. Adeta edebi bir yamalı bohça gibi, alıntılanmış parçaların bir araya toplandığı bu kitabın kimsenin hakkında daha önce bir şey duymadığı Asya bölgelerini Batı'ya anlatmak açısından çok büyük bir değeri oldu. Kâşiflerin ve tüccarların hayal güçlerini kamçıladı. Onun başlattığı hareket dünya tarihini değiştirdi ve hatta sömürge çağına katkıda bulundu.

Günümüzün bakış açısıyla, böyle bir eser küçümsenirdi ama o dönemde kitap kavramı bu kadar net değildi. Bu kitabın Avrupa'ya hayal gördürmek gibi bir avantajı vardı.

Şüphesiz yalnızca Venedikliler Marko Polo'nun uydurmalarına kanmadılar: Onun ölümünden sonra, karnaval maskeleri içinde yeni bir kişiliğin ortaya çıktığı görülüyor; kalabalığı eğlendirmek için hayal kurduran hikâyeler anlatan Marko Millioni.

8 Mayıs 1429

Jeanne d'Arc Gerçekten Yaşadı mı?

Yüzyıllar boyunca, önce ustalar sonra öğretmenler Jeanne d'Arc'ın Fransa'yı İngilizlerden kurtardığını öğrettiler. Dar düşüncelilikten ileri gelen cüretkâr hatta tehlikeli bir açıklama; üstelik araya doğaüstü unsurlar sokulduğunda kışkırtıcı oluyor.

Öncelikle, 1422'de VI. Charles öldüğünde ülkedeki durumu özetleyelim: Beşinci oğlu ve tahtın tek vârisi gelecekteki VII. Charles, iki yıl önce Troyes Anlaşması'nda annesi Isabeau de Bavière tarafından gayrimeşru ilan edildi. Dolayısıyla tahta geçme sırasından dışlandı ve taht resmî olarak İngiltere Kralı VI. Henry'nin eline geçti. Henry o sırada bir yaşında bile değildi. İngiltere kralı olması için, babası V. Henry Plantagenêt ve gelecekteki VII. Charles'ın öz ablası olan annesi Catherine de Valois tarafından Fransız kanı taşıyordu. Zaten babası V. Henry'nin, VI. Charles'la aynı yıl öldüğü yer, Vincennes şatosuydu.

Tahta geçiş sıralarının fırtınalı oyunu, milliyet kavramının o dönemde bugün taşıdığı anlam ve öneme sahip olmadığını gösteriyor. Bunun en açık kanıtı genellikle gözardı edildi: Gelecekteki VII. Charles'ın muhtemel rakibi VI. Henri, onun öz yeğeniydi, çünkü ablası Catherine de Valois'nın oğluydu.

Bu oyun Isabeau de Bavière'in dolambaçlı entrikaları nedeniyle karmaşık bir hal aldı. Aslında, oğlu Charles'ı gayrimeşruluk baha-

neyle tahttan mahrum ederek Fransa krallığını Plantagenêtlere ihanet eden bizzat odur. Kendisinin birkaç yıl sonra cenaze töreni yapılmadan gömülmesine neden olan bu büyük suç, çılgınca hırsıyla açıklanıyor: Isabeau de Bavière hem Fransa hem de İngiltere kraliçeliklerinin naipliğini yapmayı amaçlıyordu. Hükümdarlık için daha genç olan küçük VI. Henri'nin büyükannesi değil miydi o? Amacının önde geleni olarak, gelecekteki VII. Charles'ın sözde gerçek babası, VI. Charles'ın öz kardeşi olan Louis d'Orléans ile ilişkisi vardı. Zaten deli ve hasta olan VI. Charles öldüğünde veya öldürüldüğünde yeniden kraliçe olma ümidini taşıyordu. Ama Burgonya dükalığı üzerine kavga ettiği Korkusuz Jean tarafından sokak ortasında öldürülen Louis oldu.

Bu olay önemlidir: Louis d'Orléans'ın intikamını almak isteyen Armagnaclar ve Korkusuz Jean taraftarı olan Bourguignonlar arasında bir iç savaşın başlamasına neden oldu. Belli bir süre boyunca Isabeau, Armagnac saflarında yer almış, sonra adeta ihanete benzer bir dönüş yaparak Bourguignonlarla ittifak kurmuştu. O sırada hâlâ "İngilizlerle" ittifak halinde olan Bourguignonların yanındaydı.

Isabeau, tamamen coğrafi anlamıyla, Fransa ve İngiltere topraklarını konusunda oyunun ustasıydı.

*

1422 yılında 19 yaşında olan Charles, Napoli kralı II. Louis ile Yolande d'Aragon'un kızı Marie d'Anjou ile evlenmişti. Bu nokta dikkati hak ediyor, çünkü Anjou dükleri VI. Henry'nin hanedanına bağlıdır ve gördüğümüz üzere o da kökenleri itibariyle Anjou Evi'ndendir. Çelişkili olsa da, demek ki Charles düşmanının uzaktan bir akrabasıyla evlenmiş oluyordu.

Çirkin bir görünüşü olan talihsiz prens, o zamanlar yalnızca "Bourges kralı" olarak tanınıyor ve yalnızca merkez, güney ve doğunun bazı bölgeleri onu babasının vârisi olarak kabul ediyordu. Aslında, o yalnızca olası bir veliahttı. Zaten tahtın vârisi olsa bile Fransa topraklarının büyük kısmı, bütün kuzeybatı bölgesi, yönetimi altında olmayacaktı: Aslında Bretonya dükalığı bağımsızdı, Normandiya (en geniş anlamıyla, nitekim Orléans ve Paris dâhil Île-de-France'ın en büyük kısmını kapsıyordu) ve Champagne (Lorraine'i kapsadığına göre yine en geniş anlamıyla) tıpkı güneybatıdaki Guyenne gibi İngilizlerin elindeydi. Burgonya kontluğu ve dükalığı İngilizlere bağlıydı. Blois, Angoulême ve Périgord kontlukları Orléansların elinde; Poitou kontlukları, Bourbon senyörlüğü ve Auvergne kontluğu Berry ailesine aitti. Son olarak, Provence kontluğu Plantagenêtlere bağlı olan Anjou ailesine aitti.

Bu senyörlerin "Fransız" olmadıkları söylenebilir mi? Bunun için epey cüret gerekirdi. Peki İngilizlerle ittifak kurduklarından dolayı Bourguignon ve Armagnacların öyle olmadıkları kabul edilebilir mi? Elbette hayır, hatta bunu iddia etmek gülünç olurdu: Anjou, Bourbon, Burgonya ve Aragon dükleri ölen VI. Charles'ın amcalarıydı; hatta o tahta geçtiğinde henüz 12 yaşında olduğundan krallığın naipliğini yaptılar.

Ayrıca "İngiliz" sözcüğü de o dönem farklı bir anlam taşıyordu; bunun ispatı, zor durumda kalan veliahtın ordugâhının İskoç birliklerini beklemiş olmasıdır. Bu birlikler İskoç Kralı Jacques'ın kızı Marguerite ile birlikte veliahtın yardımına koşacaktı. Çünkü onlara göre İskoçların İngilizlerle hiçbir alakası yoktu.

VI. Charles, Frankların krallığının kralıydı. Buraya Frank kökünden türetilerek "Fransa" deniyor olsa da, daha sonraları Bourbonların, sonra İmparatorluğun ve ardından Cumhuriyetlerin Fransası tamamen farklıydı.

O halde siyasi Fransa, yalnızca dönemin derebeyliklerinin gerçeğinden habersiz olan insanlar tarafından ve onlar için canlandırılan bir kurgudur. Ya da davalarını savunmak üzere milliyetçi bir efsane uydurmak isteyenler için.

*

Bu süre boyunca, entrikalar ve savaşlar birbirini takip eder. İngilizler, daha doğrusu Anjou ailesinden gelen krallar, VI. Henry hükümdar olduğunda Fransa'daki payı daha büyük olsun diye daha da fazla yer fethetmek isterler. Loire boyunca sağlam yerleri ellerinde tutarlar ve 1429'un Şubat ayında, Orléans kuşatmasını hazırlarlar. Velîaht Charles'ın zayıf orduları kuşatmacıların bir erzak sağlama konvoyunu ele geçirmeye çalışırlar ama acınacak bir başarısızlığa uğrarlar. Bu, o feci "Ringa balıkları günü"dür.[31] Charles'ın artık gücü yoktur, geleceği yoktur ve ancak Dauphiné'ye, Kastilya'ya, İskoçya'ya kaçarsa hayatta kalabilecektir...

Resmî ya da daha doğrusu geleneksel tarihe göre, 6 Mart'ta, Charles'ın talihi döner: Chinon'da 17 yaşında tuhaf bir genç kızla karşılaşır; bu, kralla tanışmak için asker kılığına girmiş ve yüzbaşı Robert de Baudricourt'un kendisine silahlı bir muhafız birliği ödünç verdiği Jeanne d'Arc'tır.

O zaman bütün tarihin en olmayacak buluşmalarından biri gerçekleşir: Ne savaş sanatını ne de siyaseti tanımadığı belli olan bu Lorraineli çoban kız, Charles'ı meşru olduğuna ikna etmek ve söylediği üzere Reims'te onu kral olarak kutsatmak amacıyla Domrémy'deki köyünden gelmişti. Olayın mucizevi yapısı bunu tarihî ve dinsel hayal gücünün doruğuna çıkardı ve onlarca yıldır tarihçiler bunun anlamını çözmek için uğraşıp duruyor. Tarihçi Jules Michelet'ye göre Jeanne d'Arc halkın ortaya çıkışı

ve Fransa'nın doğuşunun bir işareti. Oysa Hıristiyan hagiografl arına göre, Orléans Bakiresi'nin dindarlığı ve bakireliği onun kaderinde önceden belirlenmiş olan azizeliğin işaretleridir ve gelecekte "Kilise'nin büyük kızı" olacak Fransa'ya Tanrı'nın gös terdiği şefkatinin ispatıdır.

Aslında, "bakire" (*pucelle*) sözcüğü tıpkı kökeninde olan Latince *puella* gibi, "genç kız" demektir ve özel olarak "bakire" anlamına gelmez. Nitekim, o devirde bir genç kızın ille de bakire olduğu varsayılmaktadır.

Bu uydurma efsaneyi kanıtlayan örneklerden biridir. Unsurların ve olayların analizi onun mucizevi yönünü dikkate değer biçimde azaltır. Eğer geleneksel anlatılardan yola çıkılarak bir sonuca varılırsa, bu oldukça telaşlandırıcı bir sonuç olur: Bu öykü varlığını güçlükle sürdürür. Eğer genellikle tarihçiler tarafından gizlenen olgulara dayanılırsa, bunlar en çok bilinenler bile olsa, bu hikâye bir toz bulutu içinde çöküyor: Jeanne d'Arc hiç var olmadı. Öncelikle, tarihi bu geleneğe göre yorumlamak için kendimizi zorlayalım.

Diyelim ki Jeanne 13 yaşından beri sesler duyup görüntüler görmüş olsun. Söylediğine göre bunlar azizeler Catherine ve Marguerite'in görüntüleriydi (neden onlar olduklarını ileride göreceğiz, bu nokta önemli), kraliçeler gibi giyinmiş, mücevherler takmışlardı, bazen onlardan önce Aziz Mikail'in bir görüntüsü vardı... Buna inanmak için elimizde yalnızca onun tanıklığı var. Psikiyatri kitaplarının gösterdiği üzere halüsinasyon durumu ergenlik çağındaki kızlarda olağandışı değil. Öte yandan, vizyonların görkemli niteliği bunları Jeanne'ın ürettiğini doğruluyor çünkü azizeler bilindiği kadarıyla gökyüzüne süsleri ve mücevherleriyle çıkmazlar. Yine de akli dengesi bozuk değil: Halüsinasyonları kararlılığını güçlendirecekti. Öte yandan bunların Orléans'ın kur-

tarihiyle ilgisi olmadığını belirtelim; onun İngiliz kuşatmasını püskürtmedeki inatçılığı kendisinden kaynaklanıyor.

Jeanne d'Arc'ın İngilizlere olan nefreti hayali değil: Önceki yıl, İngilizlerin emri altındaki Champagne valisi Antoine de Vergy, fazla hareketlenmiş gördüğü bir topluluğu sindirmek için Domrémy'yi yaktırdığında savaşın dehşetini görmüştü.

Onun o dönemde İngilizlerin karşısında bulunan tek adamın, veliaht Charles'ın davası için İngilizlere karşı savaşma kararlılığını güçlendiren bu anısı oldu. Şüphesiz daha önce Charles hakkında bir şeyler duymuştu. Önce, Domrémy'nin yakınındaki veliahtın en sevdiklerinden olan Vaucouleurs Kalesi'nin yüzbaşısını buna ikna etmeye çalışıyor; bu çabası boşa çıkıyor, adam onun saçmaladığını düşünüyor. Ama Jeanne onun hizmetindeki soylulardan biri olan Jean de Metz'i baştan çıkarıyor, o da kendisine ödünç olarak erkek kıyafetleri veriyor.

Jeanne'ın bu erkek gibi giyinme saplantısı tuhaftan da öte: O devirde diğer cinsin kılığına bürünmek ağır bir suç ve insan Jean de Metz'ın buna neden razı olduğunu merak ediyor. Her koşulda, sızlanan çoban kızın gülünç bir kurgu olduğunu kabul edeceğiz: Jeanne sağlam bir özgüvenle donanmış yiğit bir kız olarak bir kalenin yüzbaşısına gidiyor, hayaller gördüğü bahanesiyle, geleceği belirsiz bir veliahtın yardımına adamlarıyla birlikte koşması için onu paylıyor.

Tuhaflıklar burada sona ermiyor. Lorraine Dükü II. Charles'ın onun çağrılarına boyun eğmesi ve hatta Nancy de ona katılsın diye kıza bir izin belgesi yollaması için Jeanne'ın elinde kesin bir kanıtın bulunması lazım. Orada Jeanne dükü veliahtla konuşmaya ve hatta damadı René'yi ona eşlikçi olarak vermeye ikna ediyor. Sonra yine Robert de Baudricourt'u ikna etmek üzere Vaucouleurs'e dönüyor. Robert de Baudricourt veliahtın yardımına

kendisi gitmeyecek ama Jeanne'ın gidip onunla konuşmasına razı oluyor. Planı öğrenince, Vaucouleurs halkı Jeanne için heyecanlanıyor ve ona bir at hediye ediyor, bu pahalı bir armağan; Jeanne o zaman bir soylu erkek giysisi karşılığında kıyafetlerini değiştiriyor –yine bu cinsiyet değiştirme zevki– ve Jean de Metz ve Bertrand de Poulengy'nin sağladığı ödenek sayesinde doğuya gidiyor. Baudricourt o zaman ona bir kılıç vererek "Git, sonunda ne olursa olsun!" diyor.

Ne kadar sofu olsalar da, bütün bu insanlar, elmaslara bürünmüş azize hayallerine inandıkları için malzeme ve para yardımda bulunmadılar.

Baudricourt'un davranışı yoruma açık: Şövalyelik kuralları bir köylüye kılıç verilmesini yasaklıyor ve bunu bir kadına, hele erkek kılığına girmiş, belli ki geleneklere aykırı bir kadına vermek görülmemiş bir şey. Bu durum Jeanne'ın ağırlığı olan bir kanıt sunduğunu ortaya koyuyor. Kimse bunu asla öğrenmeyecek.

Artık Jeanne'ın yanında küçük bir muhafız birliği var. Gece seyahat ederek askerleriyle birlikte İngilizlerden ve Bourguignon hırsızlardan kaçıyorlar; Saint-Urbain, Auxerre, Gien'den geçerek Fierboys'a geliyorlar. Jeanne o zaman veliahta yazarak kendisini dinlemesini istiyor ve yalnızca kendisinin sahip olduğu bir bilgiyi iletiyor.

6 Mart 1429'daki Jeanne d'Arc ve Charles karşılaşması, titizlikle tasarlanmış bir planın bütün işaretlerini taşıyor: Jeanne, İngiliz egemenliği altındaki Champagne'dan gelerek 600 kilometreden uzaktaki Anjou ve Poitou kontluklarının sınırındaki Chinon'a gidiyor.

Eğer büyük hezeyanları olan kaçık bir hayalperest değilse, insanın sağlam bir nedeni olmadan girişmeyeceği, uzun bir yolculuk bu; atla rahatlıkla 15 gün sürer. Oysa her şey, çoban kızının

gördüğü hayallere rağmen, hem dayanıklılık hem de kurnazlık gösterdiğini ispat ediyor. Gelenek ve göreneklere meydan okumakta tereddüt etmiyor, kanunlara aykırı diğer hareketlerine ek olarak, babasının rızasına karşı gelerek evini terk ediyor. Babası maceraya atılmasına izin vermektense onu boğmayı tercih edeceğini söylemiş. En azından, büyük çabalarla hazırlanmış kurguyu süslemek üzere sonradan anlatılacak olan budur.

Her koşulda Jeanne d'Arc, Charles'a kendisini, Tanrı'nın gönderdiği mızmız çoban kız olarak değil, belinde kılıçla gösteriyor. Veliahtı çevreleyen şövalyeler Vendôme kontu Louis de Bourbon'un tanıttığı bu genç ve yakışıklı erkek hakkında ne düşüneceklerini bilmiyorlar.

Jeanne, Charles'a, "Mesir[32] namına sana söylüyorum, Fransa'nın gerçek vârisi ve kralın oğlusun" diyor. Charles ve Jeanne bu konuda iki saat görüşüyorlar.

Yüzyıllar boyunca Jeanne'ın sözleri veliahtın gerçek krallık töreni olarak defalarca yanlış değerlendirildi. Oysa onun bahsettiği Fransa'nın, Frankların krallığı olduğu unutuluyor ve sözleri gelecekteki Richelieu'nün Fransa'sının işareti olarak yorumlanıyor. Bunun için biraz fazla kolaya kaçılarak Tanrı'nın ilhamı varsayımı üzerinde duruluyor, oysa bu ilhamın Bretonya'yı, Champagne'ı ve Burgonya'yı hayali Fransa'nın dışına atacağı düşünülmüyor.

Ayrıca insanlar Manş ötesinden iki kadının, iki "Fransız" Marguerite d'Anjou ve Marguerite de Bourgogne'un, İngiltere tarihinde çok önemli roller oynadıklarını nedense unutuyor. İlk Tudor'un İngiltere'yi "özgürleştirdiğini" söylemeyi kimse aklına bile getirmiyor.

Tarihçiler ve mitoloji bilimciler, Chinon sarayına girer girmez veliahta babasının meşru oğlu olduğunu damdan düşer gibi açıklayan bu Lorraineli kızın iddiasının büyük densizliği

üzerine hiç soru sormadılar. O bununla ilgili ne bilebilirdi ki? Çoban değil de varlıklı köylülerin kızı olduğunu (babası Jacques d'Arc, Domrémy belediye başkanı sayılırdı ve ailesiyle birlikte Ile şatosunda oturuyorlardı) kabul etsek bile, ne işlere kalkışıyordu? Şüphesiz ona bir Valois prensinin sırrını ifşa eden Tanrı değildi. Jeanne'ın Charles'a hitabı temel olarak siyasidir: Ona harekete geçmeyi neredeyse emrediyor.

Ama bunun için kullanılan cümle bile tuhaf. "Mesir"den sonra hiçbir isim gelmediğine göre vakanüvisler, tarihçiler ve mitoloji bilimciler bunda İsa'nın kastedildiğine karar vermekte acele ettiler. Ama Jeanne Fransızcayı o kadar az biliyordu ki, Tanrı'yı "Mesir" olarak nitelendiriyordu. Bu onurlandırıcı tanım o sırada dünyadaki büyük insanların isimlerinin yanına ekleniyordu, ama ya Tanrı'nın? O kadar dindardı da, "Gökyüzünün Kralı" sözünü bilmiyor muydu? İsa'nın değil de Azize Catherine ve Marguerite'in hayalini görmüşken kendini Tanrı'nın habercisi mi ilan etmişti? Yoksa bu dünyanın bir prensi olan ve Charles'ın tanıdığı bir beyefendinin mi mesajcısıydı? Bu hikâye baştan aşağı tutarsızlıklarla doludur.

Bu arada, Jeanne neden özellikle Azize Catherine ve Azize Marguerite'in hayalini görüyor? İkisinin de kraliyet kökenli olduğunu belirtelim: Birincisi kral kızı, ikincisi de prens kızıydı. Bu tuhaf ve hatta anlamlı.

Şimdi sıra, Jeanne'ın asla açıkça söylemediği, onun II. Charles de Lorraine'in desteğini elde etmesini sağlayan ve bu iki saatlik görüşme sırasında veliahta verdiği mesajın ne olduğunu öğrenmekte. Dışarıya hiçbir bilginin sızmaması yine de tuhaf.

Her koşulda, Jeanne'ın Charles'a açıklamasının öneminde değişen hiçbirşey yok: Onun babası VI. Charles'ın yerine geçmesi

gerektiğini iddia ederek Isabeau de Bavière'in entrikasını bozuyor. Bu ciddi bir savaş ilanı.

*

Açıklama denemeleri kendilerini eksik etmez. En bilineni, Jeanne'ın Isabeau de Bavière ile Orléans Dükü Louis'nin gayrimeşru kızı olduğu; bu durumda veliahtın hem üvey kardeşi hem de kuzeni olur. Ama bu varsayım kronolojik açıdan uygun değil: Jeanne'ın 6 Ocak 1412'de doğduğu varsayılır, hâlbuki Louis d'Orléans 1407'de öldürülür. Isabeau'nun sevgili konusunda sıkıntı çekmediğine şüphe yok, eşzamanlı sevgililerinden bir kızı olabilir ve utanarak kızı bir aileye emanet etmiş olabilirdi. Jeanne, o dönemde ve sonraki yüzyıllarda fazlasıyla büyük önem taşıyan çıkarlara varlığıyla ters düşeceği için başka ailelere evlatlık verilmiş tek gayrimeşru çocuk değildi. Ama kimse Isabeau de Bavière'in bir kızı reddetmesine akla yatkın bir açıklama bulmadı.

Jeanne'ın doğumunu 1407'ye, Isabeau de Bavière'in hamile olduğu yıla çekmeyi denediler. Bu hamilelik gerçekti: Ama o yılın 10 Kasım'ında doğan çocuk bir erkekti, Philippe, erken yaşta ölmüştü. Ya da daha sonra göreceğimiz gibi ölmedi.

Bir başka varsayım ilgiyi hak ediyor: Jeanne'ın bizzat VI. Charles'ın kızı olduğu. Peki annesi kimdi acaba? Belki de Korkusuz Jean'ın kralın dikkatini siyasetten başka yere çevirmek için ona ikram ettiği, tarihte üzerinde fazla durulmayan cazibeli metres, Odinette de Champdivers. Hem burada tarihler uyuşuyor: Odinette'in 1410'un sonunda VI. Charles'ın yakın çevresine girdiği ve ona, kimsenin bir daha asla hakkında tek söz duymadığı, bir kız verdiği biliniyor.

Ünlü -ya da şüpheli- Azize Catherine ve Azize Marguerite hayalleri burada özellikle anlamlı oluyor, ne de olsa bu iki seçilmiş ve düşmüş kadın kraliyet kanı taşıyordu. Jeanne, VI. Charles'ın ve Odinette'in gayrimeşru kızı olmalıydı, dolayısıyla Isabeau onu bir aileye evlatlık vererek ondan kurtulmanın yolunu bulacaktı. Peki nerede? Elbette Burgonya'da, ne de olsa orada hâlâ samimi ilişkileri vardı. Ayrıca Domrémy'nin istisnai bir statüye sahip olduğunu unutmayalım: Bu köy kraliyete aitti, bu statüsü 1381'de VI. Charles tarafından doğrulandı. Çabuk unutulan bir tesadüf var: VII. Charles'ın kardeşi Louis de Guyenne'in hocası Guillaume d'Arc'tı.

Bu durumda, kraliyet ailesinin gayrimeşru çocuğu Jeanne'ın aile duygusundan pek nasip almamasını daha iyi anlıyoruz: Varsayılan babasının, annesinin, kardeşinin, ailesinin isteğine hiç aldırış etmiyor ve o zaman çok büyük bir skandal kabul edildiği halde erkek kılığına girerek, gerçek ailesinin bir parçası gibi veliahtı canla başla savunmaya gidiyor.

Jeanne ne zaman kraliyet kökenini öğrenir ve eyleme geçmeye karar verir? Belli ki, 13 yaşına doğru, ilk ilahi hayalleri gördüğü sırada: Tuhaf tesadüf, 1422'de VI. Charles'ın ölüm zamanında (ancak 6 Ocak 1423'te tam olarak 13 yaşına basacaktı). Yeni bir varsayım ortaya çıkıyor: Bu hayati önem taşıyan haftalarda, tahtın boş kalmasına öfkelenen birisi Jeanne'a kökeni hakkında bilgi vermiş olmalı. Kim? Belki Notre-Dame de Bermont katedraline demet demet çiçekler taşıdığı sırada Jeanne'a eşlik eden Domrémy papazı Peder Minet olabilir. Aslında zamanın din adamlarının keskin bir siyasi anlayışları vardı. Bu kişi, kendi saflarından Bourguignonların safına geçen Isabeau de Bavière'in taraf değiştirmesine öfkelenen ve onun entrikalarını bozmaya karar veren bir Armagnac da olabilir. Böylece, Armagnac (piskoposun kendisi olduğunu gözardı edebiliriz) ile rahip, Veliaht

Charles'ın talihsizliğini telafi ettiler. Herhalde doğumu ardındaki sırrı bildikleri bu isyankâr ve deli kızı ön plana iterek Valoislar'ın davasını savunacak ve Charles'ın içine düştüğü karışıklığı yoluna koyabileceklerdi.

*

Bilimsel veya geleneksel olsun, sonradan Jeanne'ın gençliğiyle ilgili anlatılanların da onun efsanesinin yazarları tarafından güzelleştirildiği şüphesi vardır.

Jeanne'ın hayallerini yeniden ele alalım: Öncelikle, bunların gelişi başmelek Mikail görüntüsüyle haber veriliyordu. Neden o ve neden Cebrail ya da İsrafil değil? Çünkü Aziz Gregoire'a göre, o Kilise'nin koruyucusu ve büyük gizemleri haber verendi. Catherine ve Marguerite'e gelince, bunlar o devirde genellikle köylerde hürmet edilen takvimdeki azizelerden değiller. Bununla birlikte, Jeanne'ın gökyüzünde gördüğü onlar (ya da tersi). Bu ancak Peder Minet kendisine bununla ilgili öyküyü anlattığı için olabilir. Böylece Jeanne onların dünyadaki temsilcisi olduğuna ikna oldu. Kralın kızı olarak, o da bu örneği takip edecek ve azize olacaktı. İşte bu noktada, çok övülen dindarlığı başrolü oynuyor.

Dolayısıyla Chinon görüşmesine kadar, dört yıl boyunca, bir tanrısal görev fikri Jeanne'ı ateşleyecekti.

Ama onun Charles'a meşruluğu konusunda verdiği sırrı kendisine Tanrı söylemedi. Bunu nasıl bilebilirdi? Dönemin din adamları çok şey biliyorlardı. Elbette VI. Charles'ın ailesine bağlı biri, din adamı veya günah çıkarma papazı, veliahtın doğduğu 1403'te kralın aşkta rakibi olmadığını biliyordu. Isabeau'nun sevgilisi Louis d'Orléans, ülkeyi ikiye bölen bu iç savaş sırasında

Burgonya dükü Cesur Philippe ile girdiği kıran kırana savaşla fazla meşguldü.

Ancak 1405'te yeniden ortaya çıktı, kraliçeyi ve o zaman iki yaşında olan küçük Charles'ı Paris'ten daha güvende olacakları Juvisy'ye götürdü. Yalnızca bu, annesinin bütün iddialarına karşın, Charles'ın meşruluğunu ispatlamaya yeterli olacaktı.

Krallıkta tahta geçiş sırası gibi önemli bir mesele bu papazın sırrını bir meslektaşına ifşa etmesine neden olacaktı. Belki Vaucouleurs piskoposu veya bir Armagnac, bu konuda Peder Minet'ye bilgi verecek ve alınması gereken tavrı ona söyleyecekti.

Bunu hangi amaçla yapmıştı? Isabeau'nun evlilik hayatındaki davranışları ve onun oğluna yaptığı sinsice haksızlığı kınamanın dışında, Valois ailesinin vârisinin kalmaması nedeniyle, resmî görevlerin kaldırılması, piskoposlukların değiştirilmesi ve bağlı bulunan topraklarda çatışmaların çıkması riski bulunuyordu. Veliaht Charles'ın, babasının silahlarını eline alması son derece önemliydi.

Üstelik bu din adamı Jeanne'ın kökenleriyle ilgili bilgi sahibi olan tek kişi değildi. Kraliyet ailesinin gayrimeşru çocuğu, bir kız olsa da gözardı edilecek bir sır değildir, paylaşılır. Kökenleri konusunda Jeanne'a yapılan açıklamadan Chinon görüşmesine kadar geçen dört yıl boyunca, "ilahi" görev fikri genç kızın zihnine saplanacaktı.

Charles'ın evlilik aracılığıyla bağlı olduğu Anjou ailesinin üyeleri başta olmak üzere, birçok insan Veliaht'ın, annesinin meydan okumasına karşı koymasından yanaydı ve onun neredeyse sinir hastalığına varan gevşekliğine üzülüyordu; Jeanne'ı sıcak karşılamaktan başka çareleri yoktu.

Charles'ın onu özel odasına bu kadar çabuk alması aslında şaşırtıcıdır. Charles, Jeanne'ı Poitiers'ye, bir teoloji okulunca incelenmeye gönderir ve bu okul Jeanne'ı onaylar. Sonra Charles,

Jeanne'ı Tours'da, Anjou düşesi ve Napoli-Sicilya kraliçesi olan kayınvalidesi Yolande d'Aragon'un nedimesiyle aynı eve yerleştirir. Sonra ona, günah çıkarma papazı Jean Pasquerel, kraliyet muhafızı Jean d'Aulon ve kendisine hizmet etmekle görevli iki soylu gençten oluşan bir maiyet tahsis eder ve onu kendi bayrağına sahip bölük komutanı olarak atar. Sonunda, ona bir zırh takımı verir; o zaman pahalı olan eşyalardır bunlar. Geleneksel anlatılara göre, bu beyaz bir zırh takımıdır; Jeanne'ın bunu boyatmış olduğuna şüphe yok.

İşte Lorraineli bir çoban olduğunu iddia eden kız için oldukça büyük bir onur. Charles'ın cömertliği daha çok, tavsiye edilmiş birine, bir yeğene, bir kuzene ya da her koşulda soylu bir aileden gelen birine davranış biçimini hatırlatıyor.

Peki, II. Henry Plantagenêt Anjou kontu olduğuna göre, Anjou düşesi Yolande'ın İngiltere'nin kraliyet ailesiyle bağlantılı olduğu nasıl inkâr edilebilir? Ya Jeanne'ı kabul ettiklerinde Veliaht ve saray erkânının tam da Anjou kontluğunun kapısında bulunduklarını? Her şey rahip sınıfının Jeanne'ı veliahtın çevresine sokma planının bir hanedan entrikasıyla güçlendiğine işaret ediyor.

Her koşulda, efsaneye göre Jeanne d'Arc kişiliğinin etrafını saran doğaüstü saçmalıklara her önüne gelen inanmadı. Dönemin kralları çoğu zaman dindar, bazen batıl inançlıdır ama asla enayi değildir. Veliahtın temkinli davranarak önce Domrémy'de Jeanne d'Arc'ın dindarlığı üzerine araştırma yaptırıp sonra onu tanrıbilimcilere sorgulatmasından bunu anlıyoruz.

*

Olayların devamı zaten efsaneyle uyumlu değil. Orléans Savaşı hiçbir mucizevi nitelik taşımıyor; şehirde sağlam bir kale ve iki

yüz elli top vardı, yani İngilizlere uzun süre direnebilirdi. İşte bu nedenle, İngilizler kuşatma için ağır ve uzun süreli hazırlıklar yapmışlardı: Şehri küçük tabyalar ve hendeklerle çevirmişlerdi, bunların ele geçirilemeyeceğine inanıyorlardı. Ama "Orléans piçi" (bir tane daha) Dunois'nın ve La Hire olarak bilinen Étienne de Vignoles'un komutası altındaki Orléanslılar kararlılıktan yoksundu. Madem ki başlarında kral yoktu o halde niye savaşsınlardı ki? Jeanne'ın şehre getirdiği, yeni bir kararlılıktı.

Ayrıca Veliaht'ın Tours'da topladığı dört bin adamı da yanında getiriyordu ve bunlar peşlerinde bir alay rahip (bu da rahiplerin katılımını ispatlıyor) ve bir hayvan sürüsü olduğu halde Orléans'a doğru yola çıkmışlardı. 28 Nisan gecesi, Jeanne artık yüzbaşı olduğuna göre bölüğünün başında Loire'ı geçti. Veliaht'ın amcası, Orléans dükünün hazinecisi Jacques Boucher'nin evinde kaldı. İngilizlere iki ültimatom verdikten sonra, 5 Mayıs'ta saldırıya geçti.

Dört bin adamı İngiliz güçlerinin tam dengiydi. Önce Augustines hisarını sonra köprünün başına hükmeden Tourelles'i ele geçirdiler ve 8 Mayıs'ta, Chinon buluşmasından yaklaşık iki ay sonra, Orléans kuşatması kalkmıştı. Jeanne ve orduları daha sonra akınlar yaparak Jargeau ile Beaugency'yi kurtardılar, İngiliz ordularına bir kez daha Patay'da meydan okudular, Suffolk Kontu'nu ve Sir John Fastolf'u tutsak ettiler. Savaşı kazanacağından fazlasıyla emin, haftalardır oyalanan İngilizler, bu ateşli akınlarla şaşkına döndüler.

Orléans'ın "kurtarılmasından" kesinlikle söz edilemez, şehir hiçbir zaman işgal altında değildi.

Jeanne cesurca savaşmıştı ama kararlılıkları onunkine eşit olan La Hire, Xaintrailles, Gaucourt ve diğer yüzbaşılar olmadan zafer kazanamayacağına itiraz edecek çok az tarihçi vardır. Ayrıca, savaştaki öfkesiyle İngilizleri serseme çeviren ve zaten herkesin bildiği bir homoseksüel olan Gilles de Rais'nin bu kahramanlar

arasında bulunduğu genelde unutulur. Ama Veliaht böyle bir şampiyonu ufak kabahatler için görevinden alacak değildi, Gilles de Rais çok zengindi ve askerlerinin paralarını ödemekteydi. Üstelik Chinon buluşmasından bu yana, o ve Jeanne silah arkadaşı olmuşlardı.

Askerî durumun ters yüz olması ahlaki sebeplere dayanıyordu; Jeanne özellikle Veliaht'ın ordugâhına güven vermişti; böylece, annesine kesin olarak karşı gelmesi ve Reims'te kendini kutsattırması için Gien'de Veliaht'ı ikna etmeyi başarmıştı. 17 Temmuz'da katedraldeki tören sırasında, Jeanne elinde bayrağıyla sağda onun arkasında duruyordu, bu bayrak olağanüstü bir ayrıcalıktı ve yeni rütbesinin göstergesiydi. Solda Gilles de Rais bulunuyordu.

Jeanne, Paris'e saldırmak için Gilles de Rais'yi seçecekti: Kral onu Fransa mareşali olarak atamamış mıydı?

Jeanne'ın Fransa'yı kurtardığı ısrarla iddia edilecekse, o zaman Paris'i bunun dışında tutmak gerekir. Çünkü Normandiya ve Champagne dükalıklarının sınırında olan şehir, bu nedenle Bourguignon tarafındaydı, onlar Jeanne'ın ölüm haberini odunların üstünde gürültüyle kutladı: Jeanne, Valois krallığının bir parçası değildi.

*

Sonraki olaylar gizlendi ve bir kez daha, efsane tarafından çarpıtıldı.

Efsanenin alışılmış versiyonunda, Jeanne d'Arc'ın yakılarak infaz edilmesi cezasını, İngilizlerin yarattığı ve sonradan sonsuz utanca mahkûm olmuş, iyi tanınan piskopos Pierre Cauchon vermişti. Tamamen yanlış: O zaman İngilizlerin elinde olan Jeanne'ı isteyen kiliseydi. Zaten İngilizler onu geri verme işini ağırdan

aldılar. Günümüzde bildiğimizden oldukça güçlü olan rahip sınıfı iktidarı, kendi kendini kâhin ilan eden, cennete gitmek için kiliseye ihtiyaç duymadığını düşünen bu şahıs yüzünden telaşlanıyordu. Jeanne'ın sorgusu bunu yeterince gösterdi. Kilise zaten Bohemya'daki Hussitler gibi varlığını tehdit eden sapkınlıklara karşı savaş halindeydi; onların başındaki Jan Hus'u da yakarak cezalandırmıştı çünkü Jan Hus kalabalıkları rahiplerin görevlerini kötüye kullandıklarına dair ayaklandırmıştı; aynı şekilde her yerde Jeanne'ın masumiyetini iddia eden iki Breton kadını da yaktılar.

Engizisyon, Bakire davasını ortaya koyarak bunun ibret olmasını istemişti.

Veliaht'ın ordusu Compiègne ve Senlis'den sonra bu şehri kurtarınca bir ara Beauvais'deki makamından kaçan Cauchon da etrafına din adamlarından oluşan müthiş bir yargı kurulu topladı. Duruşmasında Paris Üniversitesi'nden on üye, ikna edilmiş Bourguignonlar ve Rouen'den gelmiş yine Bourguignon olan yirmi iki kilise hukuku bilgini bulunuyordu. Çünkü ülkenin geri kalanının "Fransa'nın kurtuluşunu" kutlaması gerekiyordu. Öncelikle, bu onların Fransası değildi, hem sonra Valoisları pek değersiz görüyorlardı: Merhum kral VI. Charles bir deliydi, onun dul eşi numaracı bir cadalozdu, sadakatsiz ve şehvetliydi; VII. Charles adı altında kendisini Reims'e kutsattıran kral da fiziksel ve zihinsel açıdan bir budalanın bütün karakteristik özelliklerini taşıyordu. Bunun kanıtı da, onu içinde bulunduğu kötü durumdan hem kaçık hem de erkek kılığındaki bir kadının, söylendiğine göre bir çoban kızın kurtarmasının gerekmiş olmasıydı. Güçlerini bütün ahlaki ve siyasi önyargılarından alarak, bütün bu olayın baştan aşağı bir skandal olduğunu düşünüyorlardı.

Peki ya, İngilizler neden Jeanne'ı kendi mahkemelerine değil de Kilise'ye geri verdiler? Çünkü onun etrafını saran ve ülkeye yayılma riski taşıyan itibarı ve adeta doğaüstü aurasını yıkmanın

en iyi yolunun bu olduğunu anlamışlardı. Bunu ancak ruhani bir mahkeme yapabilirdi.

Jeanne d'Arc olayı tarihteki ilk psikolojik savaş örneklerinden biridir.

Guillaume de Flavy'nin bir dikkatsizliğinin sonucu olarak (Jeanne gelmeden önce Guillaume de Flavy şehrin çekme köprüsünü kaldırtmıştı) kardeşleri Jean ve Pierre'le birlikte Compiègne'de yakalanıp suçlanan Jeanne'ın sağlık durumu kötüydü: Orléans kuşatması sırasında ilk olarak omzuna bir ok saplanmıştı, sonra Paris kuşatması sırasında kalçasına yine ok saplandı. Ayrıca, uzun süre hapiste kalmıştı. Belki kral olarak taç giydirdiği kişinin davranışı da moralini bozmuştu: VII. Charles'ın konseyinde yalnızca Embrun başpiskoposu onun serbest bırakılmasını istemişti. Kral, tuhaf biçimde Jeanne'ın kaderiyle ilgilenmez görünüyordu.

Yaygın ve yanlış bir yorumun aksine, Cauchon, Jeanne d'Arc'ı ölüme mahkûm etmeye en baştan karar vermemişti. Bugüne kadar korunmuş dava belgeleri bunu doğruluyor (Millî Meclis'in arşivinde bulunuyorlar): Cauchon, sanığa, yargıçların temsil ettikleri Kilise'yi tanıyarak kendisini kurtarma imkânını sunmuştu. Bunlar ona şu günahları atfediyorlardı: Kendisine peygamber sıfatı vermek, cinsiyet değiştirmek, ailesine itaatsizlik etmek ve Tanrı'dan başka kimseye verecek hesabı olmadığını ve günahları bağışlanmadan cennete gidebileceğini iddia etmek. Bu son günah, Kilise'nin otoritesini reddetme, yargıçları en çok öfkelendirendi: Kibir günahının bir yansımasıydı ve din adamlarının otoritesini tehdit ediyordu.

Jeanne'ı işkence odasına, sonra da 23 Mayıs'ta Saint-Ouen mezarlığına götürdüler, orada inadından vazgeçmezse odun yığınında yakılacağına dair onu uyardılar. Jeanne bir anlaşma imzaladı ama onun içeriğini anladığı kesin değil. O zaman müebbet hapse

mahkûm edildi. Cauchon mayıs sonunda onu ziyaret ettiğinde, Jeanne'ın yargılanmasından önceki davranışlarında bulunduğunu ve yine erkek kıyafetleri giydiğini saptadı: Bu nedenle, ona "yeniden sapmış" yani inatçı itaatsiz dediler. Cauchon ve diğer yargıçlar o zaman onu adaletin laik koluna teslim etmeye karar verdiler. Ve bu, odun yığınları olacaktı.

Dolayısıyla, onun Isabeau de Bavière'e karşı düellosu bozgunla sona erecekti.

*

Bütün bunlar iyi ve güzel; Michelet'nin *Fransa Tarihi*'nin V. cildinde efsanevi kahramanını halkın ruhunun ideal tezahürü olarak yansıtacak kadar büyük bir yanılgıya düşmesi de bu sayede anlaşılabilir. Kendisinden önceki ve sonraki diğer birçok kişi gibi, o da gayet önemli olayları yok saymış.

Birincisi, *Lorraine Günlükleri*'nde uzun uzun anlatılan, 6 Mart 1429'da Domrémyli çoban kız ile Alençon dükünü, Chinon şatosu avlusunda toplanmış Kral ve saray erkânının önünde karşı karşıya getiren turnuvadır. Bir turnuva, zırh ve mızraklar kuşanmış iki süvari arasındaki atlı düellodur; bu ancak asil sınıftan erkeklere özeldir. Turnuvalarda bir köylünün veya bir kadının kendini tehlikeye attığı görülmemiştir. Bu maceraya aslında ancak silah ustaları tarafından verilen zorlu bir eğitimden sonra girişilir. Turnuva "Jeanne"ın zaferiyle sonuçlandı, Alençon ona savaş atını ve para kesesini verdi.

Zırhlı çoban kız? Peki ya o nerede eğitildi? Bu imkânsız, çünkü bu turnuva Jeanne'ın VII. Charles'la buluştuğu gün oldu, 6 Mart 1429'da, dolayısıyla onun silahlar konusunda az da olsa tecrübe kazanmasından epey önceydi. Ayrıca soylu bir delikanlı

bilgisine girmek şüphesiz süvarilik ve mızrak ustalığı bilgileri kazandırmıyor. Bu çoban kızın erkek gibi giyinmekte inat etmesi aslında onlardan biri olduğu gerçeğinden ileri gelmiyor mu? Ne olursa olsun, bu meşhur Chinon buluşmasıyla ilgili anlatılanların yalan olduğu ortaya çıkıyor: Bu daha sonra uydurulmuş ... ama kısa süre sonra.

İkinci olay, kardinaller meclisi belgelerinden sorumlu ve papalar IV. Eugène ve V. Nicolas'nın sekreteri Martin Le Franc'ın açıklaması: 1440'ta Jeanne d'Arc'ın "mağrur bir prens olduğunu, basit bir çoban kız olmadığını" yazmıştı. İki papanın sekreteri olan biri boş yere böyle iddialar ileri sürmez. Hangi prens? Zaten söylenmiş olan Philippe d'Orléans: VII. Charles'ın üvey kardeşi.

Peki Rouen'de Vieux-Marché Meydanı'nda bir erkek mi yakıldı? Aslında, bu konuda bir şey bilinmiyor: Şehrin ileri gelenleri önce dumanla boğulan ve öldürülen kişinin kimliği belirlenmesin diye olağandışı önlemler aldılar. İşkencenin amacı halka Jeanne gibi "dinden çıkmış, dine dönüp sonra yeniden dinden sapmış" olduğu iddia edilen suçluların cezasını göstermekti. Oysa gözardı edilen üçüncü olay işte buradadır, odun yığını üstüne çıkarılan kişi başlıklıydı. Tuhaf... Daha da tuhaf olanı, Vieux-Marché meydanına bakan bütün panjurların çivilenmiş olması. Bütün bunlar yetmezmiş gibi, sekiz yüz asker izleyicileri uzakta tutmak için görevlendirilmişti. Zaten Rouen'in mübaşirleri ölüm kaydı almayı reddetmişlerdi.

François Villon'un, Jeanne'la ilgili olarak söylediği, ünlü "İngilizler Rouen'de yaktılar" cümlesinin hiçbir sağlam temeli yoktur çünkü idam kararını veren İngilizler değil ama Sorbonne oldu. Ama kimse ne birinin yakıldığını ne de bunun kim olduğunu söyleyebilirdi. Kimilerine göre[33] işkence gören Jeanne La Turquenne adında bir sokak kızıydı. Peki Jeanne kimdi? Philippe d'Orléans, Isabeau ile Louis d'Orléans'ın gayrimeşru çocuğu, he-

men ölü ilan edilmişti çünkü bütün saray Isabeau'nun iki yıldır VI. Charles'la yatağını paylaşmadığını biliyordu. Ama o gerçekten 10 Kasım 1408'de doğdu.

Jeanne'ın kız mı erkek mi olduğunun anlaşılması için incelendiği çok tekrarlandı, bu böyle bir şahsın gerçekten var olduğunun ve gerçekten kız gibi görünmediğinin ispatı olurdu. Bu incelemenin, Jeanne adlı şahsın maceralarının bir kızınkine hiç uymadığı söylentilerini yanıtlamaya yönelik bir efsane olması daha akla yatkın; kraliyet ailesi böylelikle bu genç kadının gerçekten incelendiği, onun bir kız ve bakire olduğu yanıtını verdi. Ama bu incelemelerden ilkinin, halkın Jeanne d'Arc'ın gerçekliğine inanmasında çıkarı bulunan, VII. Charles'ın kayınvalidesi, Yolande d'Aragon'un isteği üzerine yapıldığı bellidir.

Elbette ki Philippe d'Orléans asla bir kız kılığına girmedi çünkü bu kız hiç var olmadı. Ama tuhaf ve dikkate değer ayrıntı, "Jeanne"ın Orléansların renklerinde, özel bir kıyafet giydiği söylentisidir. Oysa bir Valois'nın hizmetinde olduğuna göre onun bu ailenin renklerini giymesinin hiçbir sebebi yoktu. Akla en yatkın açıklama, o devirde efsanevi Jeanne olarak tarif edilen kişinin aslında Philippe d'Orléans olduğudur.

Peki bu kurgunun anlamı neydi? VII. Charles'ın otoritesini yerleştirdiği iddia edilen, Tanrı'nın inayetine sahip bir şahıs efsanesi yaratmak. Bunu yapan kimdi? Yolande d'Aragon ve Philippe d'Orléans.

Bu arada, Jeanne d'Arc diye biri Isabeau de Bavière'in peşindeydi. Kadın, kraliyet entrikası rolü için iyi bi örnekti. Ama kesinlikle güvenilen biri değildi.

*

Jeanne d'Arc efsanesinin doğuşunda Kilise'nin rolü sıklıkla anlatılana uyasla oldukça farklıdır. 1456'da, Domrémy'de araştırmalardan sonra ve Bakire'yi tanımış herkesin (Dunois, Jean d'Aulon, II. Jean, Alençon dükü ve başkaları) huzurunda, Büyük Engizisyoncu Pierre Bréhal Jeanne d'Arc'ın dine bağlı olduğu sonucuna varan uzun bir belge yayımladı; 16 Haziran 1456'da, Papa III. Calixte, İngilizleri kızdıracak da olsa, 1431'de alınmış ceza kararını iptal etti; işte bu, daha aşağıda görüleceği gibi, sadık hizmetkârı olan Kadının dinî makamlarca yargılanmasını hoş karşılamayan VII. Charles'a yönelik bir gönül alma jestiydi. Ama Jeanne ancak dört buçuk yüzyıl sonra, 1906'da, Avrupa'da giderek yayılan etkin laiklik dalgasına çare bulmak üzere kutsandı. Milletlerin işlerine ilahi seslerin karıştığını gösteren o değil miydi? Ancak 1920'de XV. Benoît tarafından azize ilan edildi.

Neden bu kadar olağandışı bir gecikme? Bu, Kilise'nin, millî kahramanın ilahi lütuflarından inatla şüphe duyduğunu ve dinden uzaklaşmış birine haklarının iadesinden duyduğu büyük tiksintiyi gösteriyor. Onun başlattığı hiçbir mucize, hiçbir olağanüstü iyileşme anlatılmıyordu. Ayrıca Sacré Collège'in dinbilimcileri milletlerin siyasetinde ilahi güçlerin araya girmesinin akla yatkın olup olmadığı üzerinde çekimser kalmışlardı. Siyasete bu ilahi müdahaleyi kabul etmek, birçok suistimale yol açma riski taşıyacaktı. Eğer savaş komutanları da Aziz Mikail veya Aziz Georges tarafından vekil tayin edildiklerini iddia edecek olurlarsa, Kilise için işler iyice karmaşaya dönecekti. Bu tam olarak Jeanne'ın azize ilan ediliş sebebinin tersiydi. Yani dinbilimcilerimiz İmparator Konstantin'e zafer kazandıran ilahi işareti unutmuşlardı, *In hoc signo vinces*!

Sonradan, Kilise, Bakire'nin hikâyesini yok saymak ve onun bunda oynadığı rolü silmek için elinden geldiğince uğraştı.

VII. Charles, Jeanne davasındaki tavrından ötürü Katolik hiyerarşisine hınç duydu: Bakire'nin anısına sadakatinden değil

de, bu dava kendisinin meşruluğunu sinsice tartışmaya açtığı için. Rakipleri, aslında onun tahtını bir büyücüye borçlu olduğunu iddia ediyorlardı! 1438'de Bourges'da ilan edilen dinî yönetmelik, Pragmatik Yaptırım, Piskoposlar Konsili'nin yetkisinin Papa'nınkinden üstün olduğunu kabul etti ve krala onların atanmasına müdahalede bulunma hakkını verdi.

Genellikle pek bilinmeyen, Cauchon'un refah içinde öldüğüdür: Jeanne'ın şehit edilmesinden sonraki yıl, 1432'de, Papalık onu Lisieux piskoposu olarak atadı; Arras Kongresi'nde Cauchon, VI. Henry'nin Fransa'nın meşru kralı olduğunu ilan etti; 1436'da Fransızlar onun bulunduğu Paris'i aldıklarında bu kendisine pahalıya mal oldu. Ayrıca bu durum Kilise'nin siyasi tercihlerini ortaya çıkardı.

Naaşı, Lisieux'de, görkemli la Vierge şapelinde yatmaktadır. Cumhuriyet'in pek az öğrencisi bunu bilir: Onlar günümüze kadar Jeanne d'Arc'ın katili olarak gördükleri kişinin talihsiz ismini alaylarla anmaya devam etmişlerdir.

*

2011'de bundan ancak bir sonuç çıkarılır: Jeanne d'Arc Fransa tarihinin en tuhaf ve tutarsız efsanelerinden biridir. VII. Charles'a kendisini tanıttığı gün Alençon düküyle turnuvada dövüşen, ilahi güçlerden ilham almış bu çoban kızla ilgili anlatılanlarda akla yatkın en ufak bir şey bulmak imkânsız. Mahkemesi hileli, ayrıca alınan önlemler nedeniyle Rouen'de yakılan kişinin kim olduğunu bilmiyoruz. Kilise bunu iyi biliyordu çünkü eşi görülmemiş bir gecikmeyle bu efsaneyi azize ilan etti. Ama gerçeği ortaya koymak için yine de epeyce çalışmak gerekecektir. Onun rolü hakkındaki geleneksel yorum ise tamamen yanlıştır.

Hatırlatmak gerekirse, "Jeanne" İngilizlere karşı bir isyanın simyalini gerçekten verse bile, Fransa'nın birleşmesi gerçekleşmekten uzaktır. Hatta VII. Charles Guyenne'i alarak Yüz Yıl Savaşı'na son verdiği zaman bile, Valois tacı altındaki Fransa krallığı az çok bağımsız önemli sayıda merkez barındırıyordu: Bretanya dükalığı, Armagnac, Comminges veya Foix kontlukları (Bir yüzyıl sonra, 1595'te, Mayenne dükü, ilk Bourbon IV. Henri'ye karşı dövüşecekti) ve diğerleri. Eseri tamamlayan Richelieu oldu.

Her fırsatta Fransa bayrağını havaya kaldıran aynı milliyetçiler, Attila'dan sonra Roma'yı istila eden barbarların hırsına budalaca öfkeleneceklerdir: Bu Vandal ve Vizigot barbarların arasında Frankların da bulunduğunu unutuyorlar. Sözcükler bazen olayları açığa çıkaran hainlerdir. Bu arada, Bakire'nin kahramanlık destanı, halkta gerçeklerle fazla ilgisi olmayan ve bazen hiç ilgisi bulunmayan gizemli bir coşku uyandırdı. İlahi güçlerce korunduğuna ve parlak bir kaderin kendisini beklediğine inanmak kolektif zihnin olağan bir özelliğidir.

Gizemcilik, tıpkı efsane gibi, aldatmacalar doğurabilir. Ama başarıya ulaşmış bir aldatmacadan doğduğunda, kalıcı olma şansı daha da fazladır.

1436

Claude des Armoises veya Sahte Jeanne d'Arc Olayı

Günümüz tarihçileri genellikle tarihin Dame des Armoises kısmını, yani Orléans Bakiresi'nin ölümünden yıllar sonra halkı aldatan sahte Jeanne d'Arc olayını aceleci birkaç satırla geçiştirirler. Hâlbuki bu şaşırtıcı hilebaz, küçümsenmekten çok, ilgiyi hak etmektedir: Kolektif kendi kendini aldatma kapasitesinin gücünü ortaya çıkarır.

1436'da şair François Villon'un, hatalı olarak, "İngilizlerin Rouen'de yaktıkları" diye yazdığı gibi (eğer öldüyse, yakılmadı ama dumandan boğuldu ve gördüğümüz üzere İngilizler tarafından değil) Jeanne d'Arc'ın ölümünden yalnızca beş yıl sonra, köyden köye, şehirden şehre kahramana şaşırtıcı derecede benzeyen bir kadının varlığından bahsedilmeye başlandı. Eğer onu görmemişlerse ona benzediğini nasıl iddia edebilirlerdi? Çünkü az insan Bakire'yle karşılaşmıştı. Onun aynı kibirli tavra, aynı enerjik yüze ve aynı simsiyah saçlara sahip olduğunu iddia ettiler. Şüphesiz bunlar bulunmaz özelliklerdi. Ve sonunda, dedikodu yayıldı. Belki Jeanne odunlar üstünde ölmemişti, belki dirilmişti...

Mez'in nüfuzlu kişilerine kendini ağırlattı, şahsına yaraşacak her tür saygı gösterildi ve bir başka dedikodu yayıldı: Jeanne'a Beaurevoir şatosunda hapis yattığı sırada büyük şefkat gösteren

Luxembourg düşesi Elisabeth von Görlitz onu kabul etmişti. Tuhaf. Düşes 1430'da ölmüştü...

Doğal olarak ona, hayatta kalmasını sağlayan olaylar üzerine soru sordular: O da kendisinin yerine başka bir mahkûmun geçirildiğini ve İngiliz askerlerinin bu fark edilmesin diye halkı odun yığınına uzak bir mesafede tuttuklarını söyledi. Peki bu yer değiştirmenin amacı neydi? İngilizlerin siyasi bir hesabı neticesinde, mahkûmu tavizler karşılığında değiştirmişlerdi. Hangi tavizler? Bilinmez. Bazıları VII. Charles'ın kurtarıcısına karşı ilgisizliğinin sahte olduğuna pek çabuk inandılar.

Sahte Jeanne'ı hayati önemde bir sınav bekliyordu: Domrémy yakınındaki doğduğu yere seyahat ederken, gerçek d'Arc ailesi, yazılarını ailesine artık asilzadelik verildiği için "Jeanne du Lys" olarak imzalayan kişiyi görmek istedi. Kardeşleri Jean ve Pierre onu görmek için koştu. Bu, halkın içinde oluyordu. Ve ne tuhaftır, iki adam kahraman kardeşlerini görmenin verdiği duygu dışında bir başka duygu göstermediler.

Sonra annesi Isabelle Romée, sahte kızı kendisini ziyaret ettiğinde bunu inkâr etmedi. Bu adeta bir şövalyelik töreni gibiydi.

Orléans'ta belediye meclis üyeleri onu büyük coşkuyla kabul ettiler ve şehri kurtardığı için teşekkür etmek amacıyla ona kocaman bir kese para verdiler.

Bakire sandığı kişinin doğaüstü öngörülerinden emin olan Kont Ulrich von Württemberg, onu Köln'e götürerek iki yüksek papaz Udalric von Manderscheidt ve Raban von Helmstadt'ın hangisinin piskoposluk tahtına oturacağını göstermesini istedi. O birincisini seçti. Ne yazık ki, bundan birkaç gün sonra, Bâle konsili onun bir düzenbaz olduğunu söyleyerek yüz karası ilan etti.

Ne önemi vardı, ilahi güçler onu koruyordu. Mucizeler gerçekleştirmek için dolaştı. Kuruntulu kişiler bunlarda büyü oldu-

ğundan şüphelendi ve şüphesiz kadının kimliğine inanmayan Mayence engizisyon mahkemesinin bir üyesi onu aforoz etti. O da Arlon şatosuna sığındı ve orada Tichemont kontu Robert des Armoises ile tanıştı: Onunla evlendi ve ona iki çocuk verdi. Orada Dame des Armoises unvanını kazandı (aslında ilk adı Claude idi). Sadakat onun güçlü yanı olmadığı için çok geçmeden kocasını bir din adamı uğruna terk etti.

Sözde eski silah arkadaşı, Fransa mareşali, tekinsiz Gilles de Rais onu Tiffauges şatosuna davet etti ve mucizevi insanı böylesine iyi karşılayanlardan daha şüpheci görünmedi.

Kadın ülkeyi dere tepe dolaşmaya devam etti ve tahtını kurtaran kişinin yeniden ortaya çıktığını haber alan VII. Charles, gerçekten o ise, kendisini yeniden görme arzusunda olduğunu bildirdi ve onu Chinon şatosuna davet etti. Belli ki şüpheleri vardı çünkü onun kendisini tanıyıp tanımadığını görmek için saray mensuplarının arasına gizlendi. Bir işbirlikçisi kadına haber vermiş olmalı çünkü kadın onu hemen tanıdı ve gidip ona reverans yaptı. Charles aldandı mı? Eğlendi mi? Hoşgörü mü gösterdi? Asıl kahramanın üstüne çöken bütün gizemlerden dolayı bu bilinmiyor ama kadın bu sınavdan sağ salim çıktı. Kral onun kocasının evinden ayrıldığını öğrenmişti çünkü ona kocasının yanına dönmeyi emretti.

Dame des Armoises ateşli biriydi, aşk maceraları günün konusu olmuştu. Bazılarına göre o yalnızca ahlaksızın biriydi. Bu tür şeylere o zamanlar kötü gözle bakılırdı. Dört yıl süren uçarılık döneminin ardından, kralın okçuları tarafından yakalandı; sahtecilik ve ahlaka aykırı davranışlar nedeniyle Paris Parlamentosu önüne çıkarıldı. İşkenceyle tehdit edilerek her şeyi itiraf etti, yalnızca gerçek adı dışında; bunu bilmediğini iddia ediyordu. Cezası hafif oldu: Sarayın avlusunda teşhir direğine bağlı bir gün.

İcraatı sona ermişti. Anjou'da tekrar ortaya çıktı, Jean Douillet adında biriyle yeniden evlenmişti, onunla birlikte "adı geçen kadın ortak yerlerde dolaşıyordu", bir başka deyişle genelevde. Bu nedenle Saumur hapishanesine düştü ve çıktığında iyi kral René onu sınır dışı etti. Orada hiç üzülmeden izini kaybediyoruz.

*

Bir "üçkâğıtçı" (izninizle bu sözcüğü kullanacağım) dört yıl boyunca çevresini nasıl aldattı? Karmaşık ama kalıcı bir resim var, bu resme göre geçmişin insanları bizden farklıydılar, zekâları daha düşüktü. Şüphesiz daha eğitimsizdiler (matbaa kitaplar aracılığıyla bilgiyi dağıtmaya henüz başlamamıştı) ve dolayısıyla daha saftılar. Ama düşünülenin aksine, bu durum sezgiyi geliştiriyor ve güvensizlik hissini keskinleştiriyordu. Dolayısıyla, küresel bir saflık iddiası kabul edilebilir görünmüyor. XXI. yüzyılda Bernard Madoff yıllar boyunca kurnaz ve yüksek itibara sahip olan bir finans adamı illüzyonu yarattı; bu durum, iş konusunda kesinlikle gözü açık ama öte yandan sermayelerini ona emanet etmeye can atan insanların güvenini suistimal etmesini sağladı; böylece dolandırdığı 50 milyar dolar duman olup kayboldu. Hiçbir devrin saflık bakımından ayrıcalığı yoktur.

Örneğin, Orléans belediye meclisi üyeleri gibi diğer insanlardan farklı olarak kahramanı çok iyi tanıyan Jeanne d'Arc'ın öz ailesi, VII. Charles ve Gilles de Rais, Dame des Armoises'ı ifşa etmediler. Aldandılar mı? Ya da kendilerini mi aldattılar? Ya da itiraf edilemeyen sebeplerden ötürü Dame des Armoises'a inanmış rolü mü yaptılar?

Jeanne Ramée, varsayılan gerçek Jeanne'ın annesi, belki de dehşet verici biçimde öldüğü söylenen bir kızı yeniden görmekten

dolayı altüst olmuştu. Yaşlanmıştı, belki eskisi gibi iyi görmüyordu ve duyduğu heyecan algılarını karıştırdı.

Kardeşi Jean konusunda hiçbir şey bilinmiyor ama bazı varsayımlara göre, Catherine'in kardeşi Jeanne'a benzerliğinden yararlanarak, aldatmacayı kurmuş olabilirdi. Bu Dame des Armoises'ın Domrémy'de geçen çocukluğu ve gençliği üzerine akıl karıştırıcı ayrıntılar verebilmesini açıklar. Öte yandan, Catherine 1430'da çiftçi Colin de Greux ile evlendi ve kısa süre sonra öldü. Dame des Armoises denilen ahlaksızın serserilikleriyle hiçbir biçimde uyumlu değil bu.

Pierre'e gelince, herkesin bildiği gibi parasız kalmıştı. Orléans belediye meclisi üyelerinin bağışından sonra onun "mucize kız"dan kendine pay çıkarmayı umduğu ihtimali göz ardı edilemez. Ayrıca onun düzenbazlığı fark ettiği ama bundan faydalanmaya çalıştığı ihtimali de söz konusu olabilir.

*

Geriye diğerleri kalıyor. VII. Charles, Jeanne d'Arc'ı ancak birkaç kez görmüştü. Jeanne onun sarayında ya da dairesinde görevli biri değildi, geçirdiği sınavlar ve davasından bu yana geçen beş yıldan sonra onun uğramış olabileceği fiziksel değişimleri göz önünde bulundurabilirdi. Ünlü kişiler günümüzde olduğu gibi sürekli kamera ışıklarına maruz kalmıyorlardı. Geçmişin resimleriyle karşılaştırmalar yapmak imkânsız. Üstelik, hükümdar daima Jeanne'a karşı tedbirli olmuş ve daha önce gördüğümüz gibi, mahkûm olduğunda onu serbest bıraktırmak için hiçbir şey yapmamıştı. Chinon buluşması sırasında Jeanne kurduğu tuzaktan kurtulduğunda, Charles daha fazla ilgi göstermeden onun gitmesine izin vermişti. Jeanne artık ona faydalı olamazdı,

eğer odun yığınından kaçtıysa veya bir maceracıysa bunun ne önemi vardı. Jeanne'ın artık onun kaderinde oynayacak bir rolü kalmamıştı.

Bu arada, bu durum tarihin sonraki yüzyıllarda inşa ettiği Jeanne d'Arc'ın millî önemine dair yeterince fikir veriyor. O, Valoislar krallığında bir kahraman olsa bile, her yerde öyle değildi.

Gilles de Rais kadınlar konusunda hiç tecrübesiz sayılmazdı ve çoğu zaman Jeanne'ı ancak savaşta, kasklı ve maskeli görmüştü. Beş yıl sonra onu tanıması için oldukça uyanık olması gerekirdi. Herkes yanında savaştığı kişinin o olduğunu iddia ediyordu, belki başkasının yerine geçme masalına inandı ve yalancıyı asil biçimde karşıladı.

Son olarak, belediye meclisi üyeleri Bakire'yi savaş dışında hiç görmemişlerdi. Suistimal edilmeyi şüphesiz saflıkla kabul ettiler. Batıl inançlarla dolu bir dönemde, kralı ve krallığını savunmayı hayatıyla ödeyen kahraman Lorraineli'nin yardımına ilahi güçlerin koşmasını içtenlikle uman birden fazla kişi olmuştur.

*

Dame des Armoises üçkâğıtçılığı, Jeanne d'Arc'ın hikâyesiyle ilgili, en az olayların öğrettikleri kadar şey öğretiyor. Tarihte çok kez görüleceği üzere, halk ilahi güçlerin, isteklerini yerine getirmek üzere atadıkları kişileri yüzüstü bırakmayacağına inanmak istedi.

Tarih boyunca ortaya çıktığı görülen bir kendi kendine telkin biçimidir bu: Kahramanlar ancak halk hissiyatının onlara hazırladığı kalıba uydukları takdirde kahraman olabilir. Ve ileride göreceğiz ki düzenbazlık o dönemde ender bir şey değildi.[34]

Dame des Armoises, Jeanne d'Arc'ın son reenkarnasyonu olmadı: Saumur bölgesinde başka üç kişi daha vardı. 1456'da, Jeanne'ın dinden sapmış biri olarak mahkûmiyetinin iptal edildiği yıl, Mans'ta dördüncü biri ortaya çıktı, kendisinin Mans Bakiresi olarak adlandırılmasını istiyordu ve Jeanne d'Arc tarafından kendisine ilham geldiğini söylüyordu.

Bunu bu eserin başında söyledik: Efsaneler dayanıklıdır. Jeanne d'Arc belki de hiç var olmamıştı.

1440

Önce Ortaya Çıkarılan, Sonra "Unutulan" Konstantin Bağışı Üçkâğıtçılığı

1440'ta, ufak bir deprem Hıristiyan dünyasını ve Vatikan'ı sarstı. Büyük bir Romalı hümanist Lorenzo Valla, Konstantin Bağışı'nın geçersiz olduğunu ifşa etme cüretinde bulundu. Bu temel belgeyle İmparator Konstantin (360-337), on dokuzuncu pontif I. Silvester'e (314-335) Roma, İtalya ve Batı üzerinde tam egemenliği veriyor, bu arada Roma Kilisesi'ne, başlıca dört merkez olan Hatay, İskenderiye, İstanbul ve Kudüs karşısında sıraca üstünlük sağlıyordu.

Aslında Papalar bilinen dünyanın hem fiziksel hem de ruhsal egemenliğini istiyordu ve bütün Orta Çağ bunu kabul etmişti. Bu belgeye göre, imparatorlar, krallar, prensler ve diğer senyörler; papaların hükümdarlığı altında vekillerden ibaretlerdi. Roma piskoposunun gerçek bir orduya sahip olmasının sebebi buydu. Zaten 754'te Roma'ya bir ziyareti sırasında Şarlman'ın babası Kısa Pépin ünlü bağışı doğrulamıştı.

Valla, o zamanki Papa IV. Eugène'e özellikle o dönem için fazla sert sözlerle hakaretler yağdırıyordu. Ama özellikle, tarih bilimine belge uzmanlığını kazandırıyordu: İspatladığı üzere dil Konstantin dönemine ait olamazdı, bu VII. yüzyılın geç dönem Latincesiydi. Tarihi veriler yanlıştı: IV. yüzyılda Roma'da Petrus ve Pavlus kiliseleri yoktu (Konstantin'in miras bıraktığı birçok

yapıttan biri). Ayrıca, Konstantin'in böyle bir bağışta bulunacak yargısal gücü yoktu. Son kanıt, bu bağış akla yatkın değildi: "Sağduyulu bir kimsenin böyle davranmasına inanamam."

Ünlü bağışın metninde gerçekten de şaşırtacak derecede gülünç bölümler vardı: "Papalığın şanının en parlak ışıklarla parlaması için, bu kutsal Roma Kilisesi'nin aziz rahiplerinin atlarının örtüler ve çarşaflarla süslü, yani en parlak beyazlarla süslü olmasını emrediyoruz."

"Yüce İsa! Cümlelerini bir barbar diliyle söyleyen bu budalaya gökyüzünün tepesinden cevap vermeyecek misin?" diye gürledi Valla. "Dine karşı böylesine bir hakarete intikam yıldırımını atmayacak mısın?"

Sanki kilise yüzyıllardır sahtekârlıktan suçlu duruma düşüyor ve koca bir yanlıştan fayda sağlıyordu; sanki aynı şekilde dolandırıcılıktan suçlu duruma düşüyordu. Skandal çok büyük oldu: Valla, Engizisyon mahkemesi tarafından çağrıldı; eğer V. Alphonse d'Aragon araya girip onu korumasaydı hayatı orada sona ererdi. Kılık değiştirerek Barselona'ya kaçmayı başardı.

Onun yaptığı ifşanın Kilise'nin siyasetine aslında dikkate değer etkileri olmalıydı: Hiçbir şey olmadı. İfşa çabucak unutuldu. IV. Eugène'in ölümünden sonra, Valla 1447'de Roma'ya döndü ve yeni Papa V. Nicolas'nın gözüne girdi, o da Valla'yı Papalık sekreteri olarak atadı. Sonraki Papa III. Calixte sayesinde, Valla, Papalık hükümet örgütüne bile atandı.

Sahte Konstantin Bağışı sonraki yüzyıllarda kimi zaman arada bir anıldı, ama fazla sonuç çıkmadı; 1929'da bütün siyasi önemini kaybetti, Mussolini Papalığın dünyevi gücünü yalnızca Vatikan topraklarına indirgemişti.

Fikirlerin gerçeklere üstün geldiğinin göstergesidir bu. Ayrıca güzel bir aldatmaca örneğidir.[35]

1187

İki Gül Savaşı'nın Sahte Warwick ve Sahte Richard'ı

İki Gül Savaşı gibi karmaşık bölümleri anlatmaları gerektiğinde, tarih hocalarına, özellikle İngiliz olanlara acıma hissi duymamak genelde zordur. Yalnızca Walter Scott (1771-1832) gibi bazı şövalye romanı amatörleri bu uzun süren olayı bilir, oysa bu vaka İngiltere tarihinde hayati öneme sahiptir ve ayrıntıya en düşkün olanlar bu konuda York'un beyaz gülü ve Lancaster'ın kırmızı gülünden söz ederler, bunlar iktidarı ele geçirmek için yarım yüzyıl boyunca birbirlerinin gözünü oyan iki grubun sembolüdür. Bu bilgi eksiktir: York dükü Richard'ın amblemi şahin ve asma kilitti; Lancaster dükü IV. Edward'ınki "güneşe karşı gül"dü. "İki Gül" benimsenmiş bir adlandırmadan başka bir şey değildir.

Dört hükümdarlık (VI. Henry, IV. Edward, III. Richard ve VII. Henry'nin hükümdarlıkları) boyunca süren savaşta, 1426'dan 1509'a kadar, serseri takımları ve Yüz Yıl Savaşı'ndan kaçmış paralı askerler arasında entrikalar, ihanetler, cinayetler, katliamlar ve ölümcül çekişmeler birbiri ardına geldi; başlarında yerel senyörler vardı ki günümüzdeki gangster çetesi elebaşları bunların yanında muhallebi çocuğu gibi kalırlar. Shakespeare'in bütün yeteneği, dönemin korkunç şiddetine hafifçe değinip geçmekten ibaret sonuç verdi. Bu ayrıca karmaşık bir hikâyeydi. İşte

bu nedenle beş yüzyıl sonra tarihçiler hâlâ bunu açıklamak için çaba gösteriyorlar.

Bu bölümün konusu olan olay, olağanüstü bir çifte düzenbazlıktır.

1485'te Richmond kontu Henry, yani gelecekteki VII. Henry, Fransa'dan dönüşte tacı yeniden eline geçirmeye çalışıyordu: O zaman karşısında iki düşman vardı, kendi taçlarını yeniden elde etmeye çalışan Plantagenêtler ve gaspçı kral III. Richard. Tahtın kabul edilen iki vârisini Londra Kulesi'ne hapsetmişti, bunlar Edward'ın ünlü çocuklarıydı (aslında yeğenleri) birinin adı yine Edward'dı ve Warwick kontuydu, öbürünün adı Richard'dı ve York kontuydu.

1487'de ortaya çıkan genç bir adamın etrafında hemen tehdit edici bir koalisyon oluştu: Bu kişi, Warwick kontu Edward olduğunu iddia ediyordu. Ona mali desteği IV. Edward'ın kızkardeşi Marguerite de Bourgogne sağlıyordu ve dikkate değer bir olay oldu; gaspçı III. Richard'ın vârisi John de la Pole onunla ittifak kurdu. York taraftarları onun etrafında toplandılar ve kurdukları ordu İrlanda'ya vardı; bu ordu, Edward'ı kral ilan etti ve İngiltere'yi istila etmek için hazırlandı. O ve askerleri Stoke'a varıp o sırada taç giymiş olan Henry'nin ordusuna karşı savaştılar. Edward hapse atıldı.

Oysa o, hâlen Londra Kulesi'nde hapis olan Warwick kontu değil, burjuva sınıfından Lambert Simnel adında bir delikanlıydı. Ender bulunacak soylu bir davranışla, VII. Henry bunu sempatiyle karşıladı ve aşçı olarak onu mutfak personeline dâhil etti. Tarihte bir fırıncı çırağının taç giydiğinin görüldüğü tek sefer kesinlikle budur. Ayrıca da iki kardeşin ayrı ayrı sahtekârlık konusu oldukları tek seferdir.

Simnel'in yakalanmasıyla yenilgiyi kabul etmeyen Marguerite de Bourgogne, bir başka delikanlıya mali destek verdi, Perkin Warbeck; o da Londra Kulesi'nin diğer mahkûmu York dükü Richard olduğunu iddia etti. Bu genç VII. Henry'nin başına daha çok iş çıkardı. Aslında Avrupa'dan büyük destek alıyordu; örneğin, Flandres naibi Maximilien'in ve İskoç kralı IV. James'in destekleri gibi. Bu durum, Warbeck'in bir üçkâğıtçı olduğuna düşmanlarını asla ikna edemeyen VII. Henry'nin dış politikasını ciddi anlamda karıştırdı. Ama 1499'da, kral sonunda onu yakalamayı ve gerçek Warwick ile aynı zamanda Londra Kulesi'nde boynunu vurdurmayı başardı.

Warbeck'in düzenbazlığı uluslararası bir boyut kazanmıştı ve eğer kaçabilseydi belki gerçekten İngiltere'ye kral olacaktı... IV. Richard adı altında.

Bu nedenle, bu sahtekârlık, kendi adlarıyla iktidarı ele geçirenlerin aldatmacaları konusunda düşünmeye sevk ediyor.

1492

Kristof Kolomb Amerika'yı Keşfetti mi?

En basitinden en bilimsel olanına kadar bütün tarih ve coğrafya kitapları bunu söylüyor ve bütün dünya yüzyıllardır Kristof Kolomb'un 1492'de Amerika'yı keşfettiğini tekrar ediyor. Bu batı kültürünün en kalıcı efsanelerinden biridir.

Keşfedilen toprakların listesi genellikle tartışılmaz:

— Birinci yolculuk, 12 Ekim 1492'de sabah saat 2'de: San Salvador adası (Aborjinlere göre Guanahani), sonra Santa Maria de la Concepcion (şu anda Rum Cay), Fernandina (Bahamalar'ın Long Island'ı), Isabella (Crooked Island), Juana (Küba) ve Hispaniola (Haiti ve Saint-Domingue);

— İkinci yolculuk, 3 Kasım 1493 Pazar: Dominique, sonra Marie-Galante, Guadeloupe, Montserrat, Antigua, Saint-Martin, Virgin Adaları ve San Juan Bautista (Porto Riko); 3 Mayıs 1494: Sant'Jago (Jamaika, Kızılderili dilinde Xamaïca);

— Üçüncü yolculuk, 6 Temmuz 1498: Trinidad, Tobago, Grenade ve Margarita, Venezuela açıklarında;

— Dördüncü yolculuk, 3 Ocak 1503 Pazar günü Epifani Yortusu'nda: Bir fırtına onu Veragua Irmağı'nın ağzına, Honduras'a itiyor ve orada bol bol bulunan altının çıkarılması için bir sömürge kuruyor. Burası Amerika kıtasında Kolomb'un ayak bastığı

[illegible] yer. Bölge konusunda bilgisini daha ileri götürmüyor. Mart [illegible]nda yeniden İspanya'ya dönüyor.

Kolomb Antil Adaları ve Karayiplerin birçok adasını keşfetti, [illegible] buralar Amerika değildi. Onun Güney Amerika kıtasını fark [illegible]ği tek sefer, 1 Ağustos 1498'de Orenoque Nehri ağzıydı; okyanusa dökülen tatlı su kütlesi dikkatini çekmiş olmalıydı. Ama öyle olmadı: Ufuktaki toprakların önemsiz bir ada olduğuna kanaat getirdi, buraya Isla Santa adını verdi.

Kolomb'un Amerika kıtalarının keşfi için yolu açtığı iddia edilebilir ama durum tam olarak böyle değil.

Batı'nın bildiği üzere Amerika kıtasına ayak basan ilk adam, aylar boyunca onunla bağlantı kurmaya çalışan genç bir denizciydi ve adı Amerigo Vespucci'ydi. Buradaki çelişki, Amerika kıtalarına adını verenin o olması ama bununla birlikte Kolomb'dan daha az ünlü oluşudur.

*

Kolomb'u zeki olmamakla suçlamak, geçmişi bugünün gözleriyle yargılamak demektir. Bilmek için bilmenin zevki ona göre değildi. Bougainville, Cook, Scott veya Amundsen ile aynı kategoriye giremezdi: O öncelikle bir maceracıydı, zihni Marko Polo'nun hayranlık uyandırıcı hikâyeleriyle doluydu ve bilinmeyen topraklardaki hazinelerin hayalini kuruyordu. Onun döneminde birçok insan dünyanın hâlâ dümdüz olduğunu sanıyordu.

Ayrıca güvenilir haritalar da yoktu ve yalnızca gemi günlüklerinden yola çıkarak hazırlanan liman haritaları ve kesin ölçümler yapmak için gerekli araçlara bile sahip olmayan denizcilerin raporları vardı: Boylamları belirleme sanatı ancak XVIII. yüzyılda yayıldı. 1479'da Kolomb geçimini sağlamak için haritaları ve liman

haritalarını kopyalamaya ve geliştirmeye çalışıyordu, bunların birçoğu Portekizli ünlü prens Gemici Henrique'in hizmetindeki bir kaptan olan kayınpederi Bartolomeu Perestrelo'dan geliyordu. Pavie Üniversitesi'nde astronomi, geometri ve kozmografi eğitimi almıştı ve şüphesiz bu iş için oldukça vasıflıydı. Dünyanın yuvarlak olduğundan haklı olarak emindi, böylece okyanusu geçerek Asya'ya batıdan varılacağı fikrine vardı.

Burada varsayımlar veya kısmi varsayımlar kesin olan şeylerin önüne geçiyor.

Diğerlerinden daha ön plana çıkan varsayıma göre, dönemin denizcileri yıllardan beri Atlas Okyanusu'nun batısında toprakların bulunduğundan şüpheleniyorlardı. Böylece Andrea Bianco'nun 1448 tarihli bir haritasında, *Ixole Otitincha Xe Longa a Ponente 1500 mia* (buradan bin beş yüz mil ötede Batı'da gerçek bir ada) görülüyordu, yani Afrika'nın batısı.

Afrika'nın batısından 2700 km ötedeki bu ada, ancak Brezilya olabilirdi. Dolayısıyla Güney Amerika, Kolomb ve Vespucci'den epeyce yıl önce biliniyordu.

1492 yolculuğuna dair gemi günlüğünde, en kesin olanı 19 Eylül tarihli üç not, Kolomb'un rastgele ilerlemediğini, Atlas Okyanusu'nun batısındaki adaları, özellikle Porto Riko'yu gösteren haritaları görmüş olduğunu gösteriyor. Bu haritalardan biri, 1489 tarihli Cristobal Soligo'nun haritası, Kolomb'un burayı keşfeden kişi olmadığını ispatlıyor: Bu kıyılara kendisinden önce Avrupalılar yanaşmıştı.

Neden Kolomb yeniden bulduğu topraklarda keşif gezileri yaparak ilerlemedi ve neden özellikle Brezilya kıyılarına gitmedi? Bunu açıklamak için onun seferlerinin olağandışı zorluklarını, gemilerinin bozulmasını ve zarar görmesi, tayfalarının baş kaldırışını ve kurduğu sömürgelerdeki isyanları, yolculuklarının masraflarını

kaybolayan kraliyet saraylarında dönen dolambaçlı entrikaları, onu İspanya'ya ayaklarında zincirlerle geri getiren Vali Bobadilla'nın özel düşmanlığını hatırlatmak gerekir.

Aslında Kolomb Hispaniola'yı yönetirken ne aklı başında ne de ticarcil oldu. Madrid'deki köle pazarına 500 Tainos köleyi götürdü, bu da sonunda Kraliçe Isabelle'i rahatsız etti. Maceraperestken yöneticiye dönüşmüştü. Onun ne boş vakti, ne imkânı belki ne de bilgisini ve coğrafyayı geliştirme arzusu vardı.

*

Peki Amerika kıtalarının kâşifleri yok mu? Evet var, X. yüzyılda Vikingler Kızıl Erik ve Leif Eriksson'un şu anda Massachusetts olan yerin kıyılarına vardıkları ve burada bir sömürge kurdukları kanıtlandı. Şurası kesin ki Portekizli Corte Real kardeşler, 1500 ve 1503'teki iki yolculuk sırasında Kuzey Amerika'ya ilk varanlar oldular.

Venedik'ten Zeno kardeşlerin onlardan önce davrandıkları varsayılıyor. Ama artık 1421'de ellerinde sınırsız yelkenli bulunan Çinli denizcilerin çok önemli bir seferinin Amerika kıyılarını çepeçevre dolandığı ve birçok kez karaya ayak bastıkları kanıtlandı. Bu seferden geriye kalan haritalar bunu doğruluyor.

Ayrıca XIV. yüzyılda Beninli denizcilerin Meksika'ya vardıklarını düşünmek için ciddi sebepler var: O zamana kadar Kolombiya öncesi sanatta bilinmeyen, Veracruz yakınındaki La Venta'daki devasa başların Afrikalı görünüşleri böyle bir şeyin olduğuna dair büyük bir şüphe uyandırıyor. Ayrıca Aztek efsanesinde kurban edilen, mısır püskülü gibi sarı saçlı bir tanrıyı temsil eden kişinin kökeni daima merak uyandırmıştır. Bazıları bu kişinin Batı'ya

giden ve Meksika'da Hıristiyanlığı yerleştirmeye çalışan İrlandalı keşiş Brendan olduğunu düşünüyor...

Efsaneler bazen tarih hakkında bilgi verebilir. Ama yine de, Amerika'nın kâşifi Kolomb efsanesine son vermenin zamanı gerçekten geldi.

VI. yüzyıl

Orta Çağ Ne Zaman Başladı ve Ne Zaman Bitti?

Herkes bunda hemfikirdir: Değeri onu sunacak kişiye göre değişecek olan parayı herkes reddederdi. Aynı şekilde, anlamı kullanan kişiye göre değişecek bir kavramda da böyle olurdu. Örneğin, "siyah" sıfatı: Eğer kimileri için "koyu gri" ve kimileri için de "açık gri" anlamına gelseydi, artık bir anlamı kalmazdı.

Hâlbuki yaygın bir kavram için durum böyle, "Orta Çağ."

Genellikle 1000 yılından önce ve sonra gelen üç ya da dört yüzyıl için kullanılıyor, herkesin üzerinde hemfikir olduğu bir başı veya sonu yok. Orta, ortadaki demek: Ama hangi işaret noktalarına göre? Eğer başlangıç noktası elbette Hıristiyanlık döneminin başıysa, madem Hıristiyanlık döneminin sonunu bilmiyoruz, bitiş noktası nerede konumlanıyor? Orta Çağ ismini ancak Hıristiyanlık dönemi 2000 yılında sona erseydi hak ederdi ve durum bu değil. V. yüzyılda Roma İmparatorluğu sona erince mi başladı? Ya da VII. yüzyılda Karolenj İmparatorluğu başlayınca mı? Yoksa X. ve XI. yüzyıllarda, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu zamanında mı? Her tarihçi ekolünün şu ya da bu dönemi tercih etmek için kendilerine göre nedenleri var ama yüzyıllar geçtikçe bu nedenler anlayışımızı zenginleştirmeden geçerliliğini yitiriyor. Peki ya Yüksek Orta Çağ gibi ifadeler hakkında ne düşünmeli?

Belli bir uzlaşmaya göre, Orta Çağ 1453'te İstanbul'un fet hedilmesiyle bitiyor, başkalarına göre XVI. yüzyılda Reform veya Rönesans döneminde. Peki ya Rönesans ne zaman başladı? Eğer kendi tarihimize eğilirsek, Yüksek Rönesans'ın Orta Çağ'la kesiş tiği sonucuna varılıyor. Ve Rönesans bütün Avrupa'da aynı anda ortaya çıkmadığından, farklılıklar bazen ayrımlara dönüşüyor.

Bütün ekollerdeki ortak koşul, İtalya'nın Rönesans'ın beşiği olduğudur; klasik çağ orada şekillendi ve cehennemler çağı olarak varsayılan bir dönemi aydınlanma çağından ayırdı. O zamana kadar batıl inanç ve cehaletin yıkıntıları altına gömülmüş olan antik Greko-Romen kültürü kademeli olarak su yüzüne çıkarak ifade biçimi ilahi yasa ve mantık üzerine kurulu olan bir dünya görüşü yansıtacaktı. Bu spiritüel ve entelektüel çerçeve içinde, bilgeler yeniden dünyayı keşfetmeye başlayacak, bilim ve tekniği böylece zenginleştirecekti. Ve Avrupalıların hayat standardı yavaş yavaş yükselecek, bu standardın günümüzdeki düzeye gelmesini sağlayacak ilerleme başlayacaktı. Bu dönemin başlangıcı XV. ve XVI. yüzyılların geçiş zamanıdır.

Bu yorum ilk bakışta akla yatkın ve özellikle rahatlatıcı. Yine de önemli eksikleri var. Öncelikle, büyük ölçüde Araplardan temin edilen eski metinlerin incelemesi, ancak XIII. yüzyılda yoğun olmuştu; o halde Rönesans'ın başlangıcını bu döneme getirmek gerekiyordu. Ve o zaman yeni kronoloji sorunları ortaya çıkıyordu.

İkincisi, aydınlanmanın yalnızca ve yalnızca Greko-Romen kültüründen geldiğine olan inanç önemli hatalar getiriyor. Böylece Gotik mimarinin "barbar" olduğu yönünde bir düşünce var, (bu sanat Île-de-France'da doğmuş olmasına rağmen "gotik" adlandırması bunu açıkça ifade ediyor) hâlbuki bu mimarinin prensibi çarpıcı bir modernizm yansıtıyordu: Kendi kendini taşıyan yapı prensibiydi bu, XX. yüzyılın mimarisi bunu yeniden ele alarak klasik mimarinin destek duvarları prensibini unutturacaktı.

Üçüncüsü, Greko-Romen kültürün giderek daha zorbalaşan egemenliği, gelişimden ziyade bir gerileme anlamına geliyordu. Orta kutsanan Aristoteles ve Platon'un metinleri XVI. yüzyıl dolayındaki deneyimlerle artık kesinlikle uygun düşmüyordu. Bunu en açık biçimiyle ancak XVII. yüzyıl ortasında, Kilise'nin Galileo'nun keşiflerine gösterdiği tepkide saptırıyoruz.

*

XV. yüzyılın ikinci yarısında, daha iyisi bulunmadığı için hâlâ Orta Çağ kavramının kullanıldığı sırada, birçok tarihçi bu işaret noktasının faydasını giderek daha çok yitirdiğini düşünmeye başladı. Küreselleşme çağında, bu kavramın Avrupa merkezli oluşu dünyanın geri kalanı için kullanılmaz hale gelmesine yol açıyordu. Çin, Hindistan veya Amerika kıtaları için Orta Çağ'dan bahsetmek anlamsız oluyordu. Eğer tekniklerin gelişmesinden bahsedilmesi gerekiyorsa, örneğin kâğıdı, pudrayı, elle dizilen harflerle matbaayı ve pusulayı bulan Çin'dir ve dünyanın kaderine hükmeden bu enstrümanlardan söz ettiğimizde Çin'in Rönesans'ını Orta Çağ'dan önce yaşamış olduğu anlaşılır. Nitekim, XV. yüzyılın sonundan itibaren, bu ülke giderek daha fazla içine kapandı.

Ama önceleri sözsüz geleneğin tökenleriyle ilgilenilmiş, az çok bilinçli olarak 1000 yılı, tarihî referans noktası olarak saptanmaya çalışılmıştı. Ve ünlü 1000 yılı hakkında, Bossuet devrinde, Aziz Augustin'inkilerden ve Saygıdeğer Bède'ninkilere kadar bir yığın kehanet gün ışığına çıkarıldı. Aslında, fazla bir değeri olmayan "Orta Çağ" ifadesinin kökeninde, dünyanın sonunun geleceğine dair o eski korku bulunuyordu.

1515

Marignan: Zarara Uğramış Bir Askerî Şan Üzerine Bir Kataplazma

Eğer yaşasaydı, hiçbir şey I. François'yı Fransa'daki bütün öğrencilerin yüzyıllardır "1515 Marignan Savaşı"nı belleklerine kazımaktan gösterdikleri başarı kadar mutlu etmezdi. Bizzat kendisi 1525'te bu adeta efsanevi tarihi, krallığının kahramanlık döneminin doruğuna yerleştirmişti. Buna gerçekten ihtiyacı vardı: Yakıcı bir bozguna uğramıştı. Milano Dükalığı üzerinde hak iddia eden İmparator V. Karl, o zamana kadar I. François'nın elinde olan Milano'yu almıştı; I. François biraz gecikmeyle gidip yakındaki Pavie şehrini kuşatmıştı. Ve facia gerçekleşti; şehri alamaması bir yana, esir düşmüştü ve tutsak olarak Madrid'e getirilmişti. Annesi Louise de Savoie o zaman naipliği üstlenmişti.

1525 yılında, gizemli bir Lyonlu hümanist olan Symphorien Champier, *Kahraman Şövalye Bayard'ın Hayatı* adlı eserini çıkardı. Kalpleri çarptırmayı ve gözleri yaşartmayı amaçlayan bir kahramanlık öyküsüydü bu; en önemli sahnelerinden biri, 14 Eylül 1515'te Sainte-Ligue'in İsviçrelilerine karşı elde edilen Marignan zaferinin akşamında, Korkusuz ve Arsız Şövalye'nin Kral I. François'yı şövalye ilan edişiydi. Bu şövalyelik töreni gerçekten oldu mu yoksa yazarın hayal gücünden mi çıktı? Kimse bu konuda bir şey bilmiyor çünkü hiç tanık yok ve anlatıyı yalanlayacak olan

[illegible] Bayard değil: 1522'de, İtalya'da, Romagnano bozgununa [illegible] bozgun– karşı koyarken bir arkebüz darbesiyle öldü.

[illegible] I. François'nın halkının kahramanlığa ihtiyacı vardır [illegible] bir şey özgüvenlerini bu coşkulu öykü kadar okşamaz; bu [illegible] krallık görkemi ile şövalyelik onuru toprağı savunmak [illegible] birleşir. Bayard, yeni Roland'dır. Krallığın içinde bulunduğu [illegible] anlık saatlerde kimin yiğitlik resimlerine ihtiyacı yok ki? [illegible] düşmanının elinde tutsak bir kral, halkı için büyük bir [illegible] değildir.

Dolayısıyla bütün kalpleriyle kendilerini adadıkları için [illegible] kutlanır.

Bu savaş neydi? Yüzyıllar boyunca Avrupa tarihinin dokusunu [illegible] yüzlerce kanlı çarpışmadan biri. 1 Ocak 1515'te ölen [illegible] ve üvey babasının tahtına yeni oturmuş (XII. Louis'nin [illegible] üzere: "her şeyi mahvedecek" olan) bu "iri çocuk" kendine bir isim yapmak ister. Valois'ların iki yıl önce kaybettikleri Milano Dükalığı'nı geri alacaktır. Çünkü unutmamak gerekir ki, dönemin hükümdarları yapacak bir işleri olmadıkları toprakları [illegible] yorlardı; bu nedenle, İsviçreliler Burgonya'yı istiyorlardı, tıpkı daha sonra V. Karl'ın da (Şarlken) isteyeceği gibi.

I. François'nın düşmanları, İmparator Maximilien, İspanya Kralı, geleceğin Şarlken'i, dört İsviçre kantonu ve Papa'dır; bunların hepsi Milano Dükü Maximilien Sforza aracılığıyla ittifak kurmuştur. I. François'nın müttefikleri, Ceneviz ve Venedik Cumhuriyetleridir ve özellikle savaş alanlarında yeni bir silah, hafif toplar vardır. Birinci gün, 13 Eylül, savaşlar geceye kadar sürer ve durur, çünkü ay ışığına rağmen toz duman nedeniyle artık bir şey görülmez. 14'ünde zafer I. François'nındır. Bu savaş, Venedikli ve Cenevizli kurbanlar bir yana, askerlerinden sekiz bininin ve yirmi iki bin İsviçrelinin hayatına mal olur. En az 30 bin ölü. Peki ne için? Altı

yıl sonra Milano Dükalığı yeniden kaybedilmiş ve I. François'nın yeni palavralarının bedeli olarak, özgürlüğü karşılığında, Şarlken'e Flandres, Artois, Burgonya ve Napoli krallığını bırakması gerekmiştir. Ayrıca oğullarını ona rehin bırakacak ve onları ancak 1529'da, fidye karşılığında geri alacaktır. Daha kötüsü, imparatorun ablasıyla, Eleanor de Habsburg'la evlenmesi gerekecektir (ilk karısı Claude ölmüştür), ondan çocuğu olmaz.

Marignan verimsiz ve masraflı bir zafer olmuş ve XII. Louis'nin kehaneti gerçekleşmiştir. Millete ve sonra gelen kuşaklara tanıtılma biçimi bunu katıksız bir aldatmaca haline getiriyor. Ama o dönemde halka öyküler anlatmak gerekiyordu, dolayısıyla Marignan'dan bahsediliyordu. Ve bundan öğrencilere uzun süre bahsedilecektir.

*

Kraliyet iktidarının ve ardından, çelişkili de olsa, birbirini izleyen cumhuriyetlerin sergilediği I. François resmi, onun hükümdarlığı altındaki olumsuz siyasi bilançoya tamamen yabancıdır; aslında, aldatıcıdır. Her biri onu Fransa'yı Rönesans ve hümanizme açan bir hükümdar, Leonardo da Vinci'nin koruyuculuğunu yapacak kadar aydın bir hami olarak tasvir etti. Hatta ressamın 2 Mayıs 1519'da kralın kollarında can verdiği anlatılacaktı... Bu şüpheli bir hikâyedir, çünkü ertesi gün 3 Mayıs'ta kral Saint-Germain-en-Laye'deydi ve Saint-Germain'den Amboise yakınındaki Clos Lucé'ye gitmek için iki gün seyahat etmek gerekiyordu. Edebiyatın yayılışını krala atfetmek, aydınların zaten çok seyahat ettiklerini ve hümanizmin krallık içinde hükümdarın isteği üzerine değil, matbaanın gelişimi sayesinde yayıldığını unutmaktır. Bu ayrıca, kralın inşa ettirdiği şatoların ve ülkeye soktuğu İtalyan sanatı şaheserlerinin kişisel şan şerefini yükseltmek amacı taşıdıklarını

ve hiçbir biçimde halkına fayda sağlamadıklarını da unutmaktır (Mona Lisa'ya 4 milyon ekü, yani 100 kilo altından fazla ödedi). Ama senyörlerin koleksiyonlarını onların millî kültür miraslarını zenginleştirme isteklerine bağlamak yerleşmiş bir gelenektir.

Krallık varlıklıdır ama serveti I. François'dan ileri gelmez. Fernand Braudel'in *Kapitalizmin Dinamiği*'nde[36] gösterdiği gibi, servetin büyümesi özellikle fuarlar ve çarşıların gelişimi sayesinde bütün Avrupa'da XVI. yüzyılda başlamıştır.

Cumhuriyetler, gururla dolup taşan bir kralın gururunu yücelterek –Drap d'Or kampındaki gülünç olayı hatırlayalım– Fransız milletinin gelişimini ve (Marignan'da askerî dehayla ikiye katlanmış) kültürel dehasını göklere çıkardıklarını sanıyordu. Vahim bir hata oldu, bu hata yalnızca uydurmadan değil yüzeysellikten de ileri geliyordu.

1632

Loudun Şeytanları ve Diğer Palavralar

Aldatmacalar bazen ortaya atanın haberi olmadan sürdürülür. İnsan zihni, aslında olayları bizzat kendisinin ürettiği parmaklıkların ardından yorumlar. Birçok olay gibi Loudun Şeytanları olayı da bunu gösteriyor.

XIII. Louis hükümdarlığı sırasında, bu Isère şehrinde bir büyü skandalı patlak verdi, Engizisyon'un kuruluşundan beri saydığımız yüzlercesine benziyordu ama yüzyıllar geçtikçe Salem cadılarıyla kıyaslanabilecek bir iz bırakacaktı. Bu olay dinî bir kurumda olmuştu. Saint-Pierre-du-Marché kilisesinin rahibi Urbain Grandier, Sainte-Ursule manastırına şeytanlar sokmakla suçlanmıştı. Söylendiğine göre, bu şeytanlar başrahibe ve onun baskısı altındaki on altı genç rahibenin şehvetini artırmıştı.

Poitiers seçim bölgesinin başkanı, dava vekili ve piskoposluk meclisi üyesi, suçlamayı doğrulamak için manastıra gittiklerinde göğüsleri açık rahibeler onları ağır hakaretlerle karşıladılar. Yetkililere Grandier'nin kendilerine şeytanlar gönderdiğini, bu şeytanların da onları bedenlerinden zevk almaya teşvik ettiğini anlattılar. Grandier hapsedildi ve itiraz etti. Bir mahkeme onu suçsuz ilan ederek serbest bıraktı.

Yakışıklı bir adam ve iyi bir konuşmacı ama aynı derecede hovarda biri olan Grandier Kalvinizm'e düşkün olmak ve bunda

[illegible] etmek gibi bir yanlış yapmıştı. Bu, siyasi başkaldırıya eşitti [illegible] ertesi yıl, Richelieu, Loudun'de düzeni sağlamak üzere dağınan Laubardemont'u acilen çağırttı. Grandier yeniden yakalandı ve davası yeniden açıldı. 23 Ocak 1634'te ruhuna şeytan girmiş kişilerle yüzleştirildi. Oturum hareketli oldu: Saint-Ursule rahibeleri elbiselerini yırttılar, gerçekten ruhları ele geçirilmiş gibi kendilerini tırmıkladılar ve ısırdılar. İki keşiş onlara şeytan çıkarma ayini yaptı ve zabıt kâtipleri, geleneksel buyruk *Vade retro Satanas!* söylenirken başrahibe Jeanne des Anges'ın altı boynuz kustuğunu not ettiler.

Richelieu buna inandı mı? O zamanlar şeytan konusunda şaka yapılmazdı. 15 jüri üyesi Grandier davasını ele aldılar, o da işkence altında büyülerini itiraf etti ve kilisesinin karşısında canlı canlı yakıldı.

Bu tür olaylar ne yazık ki geçmiş yüzyıllarda sık görülürdü ama herkes Şeytan'ın her yerde bulunduğunu biliyor. 1951'de vahim bir olay Gard'da, Pont-Saint-Esprit'de meydana geldi ve şeytanın ruhu ele geçirmesi konusuna yeni bir ışık tuttu. Birçok kişi davranışları ve sözleri bakımından zihinsel hastalık belirtileri gösteriyordu. Şeytan onlarca yıllık işsizlikten sonra geri mi gelmişti? Genel bir sağlık araştırması suçlunun epey farklı olduğunu ortaya koydu: Etkilenenler küflü çavdarla yapılmış ekmek tüketmişlerdi. Oysa söz konusu küflenme, çavdar mahmuzu diye bilinen en güçlü halüsinojenlerden biridir; 1960'larda hayli yaygın kullanılmış bir uyuşturucu olan Lizerjik asit dietilamidi ya da LSD bu mantardan yapılmıştır. Loudun Şeytanları meselesi farklı bir açıyla yeniden ele alındı.

Çavdar mahmuzunun son derece zehirli niteliği XVIII. yüzyılda rahip Tessier tarafından keşfedilmişti ama eğer, hepsi olmasa bile, cadılık davalarının çoğunun kötü muhafaza edilmiş çavdardan ileri geldiğine dair bir şüphe olsaydı, olay olacaktı. Yetkililerin o

zaman kesin bir açıklaması vardı: Şeytan'ın yandaşlarının kötülükleri. İspatı Jeanne des Anges'ın kustuğu altı boynuzdu. Ancak Urbain Grandier davasının jüri üyeleri ve zabıt kâtiplerinin de çavdar mahmuzunun neden olduğu halüsinasyonlara maruz kaldığı olasılığı gözardı edilemez.

Çavdarın korunma koşulları epey iyileştirildi. Aldatmacaların önlenmesi konusunda bir iyileşme yok.

1687

"Demir Maske" Hangi Metaldendi?

Demir maskeli adam meselesi geleneksel olarak tarihî bilmeceler arasına konur. Ve dalga dalga yayılan mürekkep gibi bu gizemi devam ettirir. Bilimsel veya çılgınca tahminlerle geçen üç yüzyıldan sonra, en akla yatkın varsayım giderek daha belirgin hale geliyor: Bu yanlış gizem, büyük aldatmacalardan biri olarak görülmeli.

Önce, olaylar. 29 Nisan 1687'de, silahlı 40 adam Grasse'a akın ederek uzun boylu bir adamı yakaladılar, yüzünü metal bir maskeyle örttüler ve onu Cannes'da Croix kalesine götürdüler. Meçhul adam daha sonra kayıkla Lérins adalarından Sainte-Marguerite adasındaki şatoya götürüldü. Aynı yılın eylül ayında, isimsiz bir kâğıt el altında dolaştı; gizemli mahkûmun Grasse'da yakalanmadan önce, şimdiki Piémont'da, Pinerola'nın Pignerol Kalesi'nde on iki yıl tutulduğu iddia ediliyordu. Dolayısıyla, 1675'ten beri hapisteydi. Peki bu mektubun yazarı bunu nereden biliyordu? Bu doğrulanamaz ve şimdiden şüphe uyandırıcı.

Bu isimsiz haberci konuyla ilgili olarak ya bildiğinden daha az şey anlattı ya da amacı dikkat dağıtmaktı. Çünkü Pignerol'a gönderilmeden önce bu maskeli kişi, tam olarak bilinmeyen bir zamanda, Dunkerque'de hapsedilmişti. Yine de bu 1662'den önce değildi, çünkü bu şehir o yıl İngiltere'den yeniden satın alınmıştı.

11 yıl sonra 1698'de, esirimiz Bastille'e götürüldü. Grasse'ta onu yakalayan M. de Saint-Mars oraya vali olarak atanmıştı. Oraya hayvan döşeğinde götürülmüştü, yüzünde bu sefer siyah kadifeden bir yarım maske vardı. Arabanın kiralandığı arabacı onun uzun boylu bir adam olduğunu söylüyor. Meçhul kişi 18 Eylül'de öğleden sonra Paris'e geldi ve Bertaudière Kulesi'nin aydınlık bir zindanına hapsedildi. Kimse onun kim olduğunu öğrenemezdi: Kulağına kimliğini açığa vurursa hemen orada hayatını kaybedeceği fısıldandı. Sonunda 19 Kasım 1703'te ayinden çıkarken bir rahatsızlıktan dolayı hayatını kaybetti ve "Marchioly" adı altında Saint-Paul kilisesinin mezarlığına gömüldü. Ama bunun bir anlamı yok, çünkü mahkûmlar o devirde çoğu zaman sahte isimlerle gömülüyordu.

Bu hikâyenin temeli oldukça çürük, nitekim sonradan meçhul kişinin Lérins adalarına hapsedilmesinin on yıl sonra değil de 1677'de olduğu anlaşılacaktır.

Eğer Lérins'den 12 yıl önce yani 1665'te hapsedildiyse, Dunkerque'deki hapsedilmesini saymazsak, bu zavallı hapiste yaklaşık 33 yıl geçirdi. Bu o devirde neredeyse bütün bir ömür sayılırdı.

Oysa meçhul kişi öldüğü zaman yaşı 45 olarak tahmin ediliyordu. Dolayısıyla 1655'te doğmuş olmalıydı. O halde mahkûm olduğunda 10 yaşında olduğu sonucuna varmak lazım.

1691'de ölen Louvois'nın yerine geçen oğlu tarafından Saint-Mars'a yazılmış bir mektup böyle verileri sanki biraz değiştiriyor: Aslında gizemli mahkûmun 1671'den beri Saint-Mars'ın gözetimi altında olduğunu belirtiyor; o yılın 13 Ağustos'unda yazılmış bu sözler gayet açık: "Yirmi yıldır gözetiminiz altında bulunan mahkûm." Hâlbuki 45 yaşında öldüyse 13 yaşında yakalanmış olmalıydı.

Tuhaf ayrıntı: 1694'te, Saint-Mars baba Louvois'ya tutsağını "hastalıklı" olarak tarif etmişti, yani sağlığı kötü durumdaydı. 33 yaşında mı? Bu hiçbir biçimde Bastille mahkûmuna uymuyor.

Bu yazılanlarda bir tuhaflık olduğu ortada.

*

Bu konuda bolca varsayım akla geliyor: En az elli iki tane sayabiliriz. Yalnızca en yaygın olanları hatırlayacağız.

– Meçhul kişi XIV. Louis'nin bir üvey kardeşi, dolayısıyla muhtemel bir rakibi olmalıydı. Saçmalık: Kraliçeler insanların içinde doğururlardı ve XIII. Louis'nin görevini ihmal ettiği gayet iyi biliniyordu. Bazılarına göre, onun bir ikiz kardeşi vardı, ondan birkaç saniye sonra doğmuştu: Bir başka saçmalık, çünkü lohusanın odasında bulunan kişi sayısı göz önünde bulundurulduğunda, sonsuz sırra kendilerini adamış kadın ve erkeklerden otuz kadar demir maskeli mahkûmun olması gerekirdi.

– Bu kişi Kraliçe Marie-Thérèse'in âşığı olduğu söylenen siyah hizmetkârı olmalıydı. Bu fikir meçhul şahsın esmer olması gerçeği üzerine kurulu. Ama esmer demek siyah demek değil ve yüzü tamamen maskeyle örtülse bile, elleri maskelenemez. Peki Marie-Thérèse ile siyahın gayrimeşru çocuğu, yani bir melez mi? Bir saçmalık daha: 1638'de doğan Marie-Thérèse'in yanında bu hizmetkâr yalnızca 1660'ta, Fransa Sarayı'na geldiğinde vardı. İlk çocuğu, Büyük Veliaht ertesi yıl doğdu. Oysa demir maskeli adam bundan 5-6 yıl önce doğmuştu. Hanedana dair varsayımlar kaçınılmaz olarak öne çıktı: Böyle önlemlerin nesnesi olan bir kişi, mutlaka (başka bir olayla ilgili Marguerite Duras'nın dediği gibi) aileden biri olmalıydı.

– Mantoue dükalığının bakanı Kont Matthioli olabilir; kendisi sınır kalesi Casale'ı Fransa'ya satmaya çalışmış, sonra İspanyollara Fransa ve Mantoue dükalığı arasındaki görüşmeleri anlatmıştı. XIV. Louis'nin ajanları tarafından tuzağa düşürülerek, görevi kötüye kullanma suçuyla hapse atılmıştı. Bu, Sainte-Beuve ve Funck-Brentano'nun teziydi. "Marchioly" ismiyle benzerliği bu varsayıma biraz tutarlılık kazandırdı ama namussuz bakanın üzerini böylesine bir gizem perdesiyle neden örttükleri anlaşılmıyor. Zaten o Sainte-Marguerite'te öldü ve kesinlikle otuz üç yılını hapiste geçirmedi.

– Cromwell'in oğlu olabilir.

– Son olarak, Rahip Pregnani olabilir, İngiltere kralı II. Charles'ın dinî konularda danışmanıydı ve bu kadar entrika yetmiyormuş gibi, bu kralın gayrimeşru çocuklarından biriydi! Yine aynı itiraz: Neden ona hapishane ve demir maske dayatılmış olsun? Peki ya neden II. Charles onu serbest bıraktırmak için hiçbir şey yapmadı?

Uydurmalar hatta yalanlarla dolu saçmalamalar işe karıştı: Demir maskeli adam XIV. Louis'nin ta kendisiymiş de kardeşi Alexander onun yerini almış, Molière'miş, Bonaparte ailesinin bir atasıymış! XX. yüzyılın başında Marsilya'dan rahip Felix de Valois (ta kendisi), bu meçhul kişinin soyundan geldiğini iddia etti ve Fransa tahtına oturmak istedi.

Birçok araştırmacı ve tarihçi merak uyandıran bir şahsa bel bağladılar, bazılarının Danger dediği şövalye Eustache d'Oger de Cavoye (Eustache d'Oger ve Eustache Danger olabilir, ikisi de şüpheli), onun bir devlet sırrına vakıf olduğu iddia ediliyordu: Bu sır, İngiltere Kralı II. Charles'ın Katolikliğe dönüş projesiydi. Bu şüphesiz Fransa'nın siyasetini değiştirecekti ama o zaman bilgiyi vereni hem bir maske hem de duvarlarla iki ayrı zindana hapsetmek için hiçbir sebep olmayacaktı. D'Oger şüphesiz demir

maskeli adamın kimliği konusunda akla yatkın bir aday: 1669'da Calais'de yakalanmıştı; bu şehir onun Bastille'e gönderilmeden önce hapsedildiği yer olan Dunkerque'e yakın. Önemli bir itiraz konusu var: Yakalandığında ve hapse atıldığında, d'Oger veya Danger'nin yüzü örtülüydü; hatta onu yine Bastille müdavimi olan Maliye Bakanı ünlü Fouquet'nin hizmetine koymuşlardı. Orada beş yıl kaldı ve Fouquet'yi zehirlediğinden şüphelenildi. Her koşulda, şüphesiz kaleye girdiğinde çok büyük bir suç işlememişti, yoksa ona paralı bir iş vermezlerdi -ayda 165 kitaba dokunuyordu- hatta gidip surlarda gezme izni de vardı. Üstelik polise yalanlar uydurmaya çalışmıştı ve şüphesiz bazı nüfuzlu kimseleri rahatsız etmişti, onlar da onu gizlemeye karar vermişti.

Peki neden onu birden maskeyle gülünç bir kılığa soktular? Peki neden bu karnaval aksesuvarının dayatıldığı kişi XIV. Louis hükümdarlığının o yegâne şahsiyeti oldu? Oysa krallık kovuşturmasına maruz kalan başkaları da vardı ve hapse bu kadar tantana olmadan ve maskesiz atılmışlardı.

*

Bu maskenin kendisi bir sorun: Bir mizansenin bütün karakteristik özelliklerini gösteriyor; eğer gerçekten yüzü gizlenmek istenseydi ona bir kukuleta verilirdi.

Baştan beri, bu maske fena halde aldatmaca kokuyor. Bunu kim istedi, XIV. Louis mi yoksa Louvois mı?

Bir maske ancak bütün ülkede tanınan bir kişinin kimliğini gizlemeye yarar. Oysa yukarıda bahsedilen adayların hiçbiri öyle değildi ve kraliyetin önemli şahıslarından hiç kimse ortadan kaybolmamıştı.

Üstelik, mahkûmun bu sözde demir maskeyi hiç durmadan taşımaya mahkûm olduğu fikri sağlam bir temele dayanmıyor. Maskenin çeneliğinin olması tamam ama demirden olması inanılmaz. Öncelikle, sakalı uzadığında mahkûm boğulacaktı ve tıraş olması gerektiğinden, hapishanenin berberi kimliğini öğrenmiş olacaktı. Sonra, dönemin hapishanelerinin ve bunların arasında Bastille'in günümüzde düşündüklerimizle hiçbir ortak noktası yoktu: Bunlar daha çok şahısların içinde kalmaya zorlandığı konutlardı, mahkûmlar mobilyalarının gelmesini sağlayabiliyorlardı (isim vermek gerekirse, Fouquet ve daha sonra Rohan kardinali gibi) ve en iyi aşçılardan yemek getirtebiliyorlardı. Mahkûmların ziyaretçi hakları vardı ve bunlar bitmek bilmez kontroller olmadan gelip gidiyorlardı. Bastille müdürünün yardımcısı Étienne de Junca'nın *Günlük*'ünde okuduğumuz üzere, M. de Courlandon adında yeni bir mahkûm, kendini müdür M. de Besmaus'ya tanıtmıştı ve müdür ona sunacak mobilyalı bir odası olmadığından, adamı yakınlardaki bir hana, La Couronne'a göndermiş ve masrafları kendisi karşılamıştı. M. de Courlandon da ertesi gün kendini cezaevine kapattırmaya gelmişti! Böyle bir ortamda demir maskeli adamın gizemi birkaç günde çözülürdü.

Kimse bu olayları inkâr etmiyor. Louvois şüphesiz iktidarı gülünç düşürme riskini alamazdı. Yalnızca Saint-Mars böyle bir maskaralığa cüret ederdi. Bunu Grasse'tan beri organize etmemiş miydi?

Bir demir maske? Bundan ilk defa, Voltaire'in kaleminden *XIV. Louis Yüzyılı* eserinde haberdar oluyoruz: Büyük düşünürümüzün orada yazdığı üzere, Mazarin'in ölümünden birkaç ay sonra, "eşi benzeri olmayan bir olay oldu, Provence denizinde Sainte-Marguerite adasındaki şatoya son derece gizlilik içinde meçhul bir mahkûm gönderildi, ortalamanın üstünde bir boyu vardı, gençti, en güzel ve en asil yüze sahipti. Bu mahkûm yolday-

ben, çene kısmında çelik yaylar bulunan bir maske taşıyordu, bu yaylar sayesinde yüzünde maskeyle rahatça yemek yiyebiliyordu."

Voltaire saf biri değil. Romancı içindeki polemikçi tarihçiyi ortaya çıkarıyor ve Alexandre Dumas'nın kat kat önüne geçiyor: Madem kimse onun yüzünü görmedi, bu mahkûmun bu kadar yakışıklı olduğu nasıl öğrenildi? Sonra bu çelik yaylı maskenin neyle olduğunu nereden öğrendi? O zamana kadar çağdaşları yalnızca siyah kadife bir maskeden bahsetmişlerdi. Daha önce söz ettiğimiz Du Junca, meşhur mahkûmun ölümünü kaydettiği sırada bunu günlüğünde açıkça yazıyor: "Yüzünde her zaman siyah kadife bir maske olan meçhul bir mahkûm."

Dolayısıyla zavallının ölümüne kadar, maskesi kadife bir yarım maskeydi. Demir maskeli adam, sahneden insin.

*

Romancının zevki, efsaneleri besleyen bu öz, Dumas'nın *Bragelonne Vikontu*'nu beklemedi. Voltaire hemen hikâyeyi uydurdu. Olay özellikle burada krallığın zorbalığının bir kanıtını daha gördüklerine inanan liberal çevrelerde dedikoduları körüklüyordu. Gördüğümüz üzere, Bastille neredeyse bir aile pansiyonuydu ama 1715'ten itibaren Constantin de Reneville bunu gardiyanlar tarafından organize edilen bir toplu seks tiyatrosu olarak tasvir ediyor, sanki Marquis de Sade'ın hayal ettiği bir cehennem gibi. Voltaire efsanenin cazibesine kapıldı: Eğer birisi hapse atıldıysa şüphesiz dikkate değer bir adamdır, despot bir iktidarın kurbanıdır. Yazar efsanenin yaratıcısı değildir, meçhul kişi hakkında kendisine söylenenleri, onun ince çarşaf sevdiğini ve hoş sesli olduğunu daha sonra anlatır... XXI. yüzyılda Leonardo di Caprio'nun canlandıracağı gibi gerçek bir hayali kahraman.

Hikâyenin başına gelelim.

Gizemli meçhulü ilk görüşümüz, d'Artagnan'ın yanındaki eski silahşör Saint-Mars'ın eline düştüğü seferdir. Çünkü görevden sorumlu kişi bizzat o, imzasız mektupta onun ismi bütün harfleriyle yazıyor. Saint-Mars o sıralar mahkûmlara eşlik etmek ve onları iyi yöne sevketmekle görevli. Cephedeki görkemli kahramanlıkların ve tabancaların veya kılıç darbelerinin özlemini çeken bir silahşör için gardiyan olmak can sıkıcı bir iş. Saint-Mars önem kazanmak istiyor. Ona mahkûmunun edepsizin biri olduğu söylendi ama onun Dunkerque'den gelen adam hakkında hiçbir fikri yok, şayet onun zannedildiği gibi Eustache d'Oger veya Danger olduğu varsayılırsa. Kendisine tehlikeli bir tutukluya koruyuculuk ettiği havasını vermek istiyor; silahlı kırk askeri yerleştirmesinin sebebi bu. Tek bir adama göz kulak olmak için oldukça tuhaf: Sanki bu soylu masumu askerin pençelerinden çekip almak üzere bir kalabalık bu korteje saldıracakmış gibi; bunu kimse önleyemez. Ama suçu mahkûmun kimliği üzerindeki gizeme atmak için Saint-Mars ona maske takmaya karar veriyor. Hiç kimse, hele bir yüzbaşı, üzerinde bir maskeyle gezmez. Saint-Mars ona muhtemelen askerlerinin birinden ödünç aldığı veya bir garnizonda bulunan bir tolga takıyor. Mahkûmun boğulmasına ramak kalıyor. Kesinlikle bunu ilk takışı. Yirmi yıl sonra Bastille'e transfer olduğunda, yalnızca yarım maske takıyor. Bu, günümüze kadar gelmiş.

Saint-Mars o zaman Bastille başgardiyanı; ona mahkûmun kimliği hakkında soru soruyorlar, o da önemli biriymiş gibi davranıyor ve anlaşılması güç palavralarla yanıt veriyor. Maske stratejisini icat eden kişi olarak artık bu yalanın esiridir. Çevresindekileri aldatır. Ayrıca, dikkati kendisine ve mahkûmuna çekmek üzere, ünlü isimsiz mektubu onun yazdığından şüphelenilebilir.

Dedikodular ayyuka çıkınca efsane alıp yürür, uzun ömürlü de olacaktır.

Bir başka tuhaflık, neden başroldeki şahıs bu balo aksesuarını taktı? Çünkü şüphesiz bu gizem sayesinde kendisinin önemi artıyordu. Düzenbazlarda bile romancı duygusu var.

*

Son bir nokta kalıyor; Dunkerque, Pignerol, Sainte-Marguerite ve Bastille olmak üzere peş peşe dört kale görmüş bir kişiye karşı iktidarın olağanüstü hırçınlığı. Bu yer değiştirmelerin anlamı ne? Bu meçhul kişi iktidarı, XIV. Louis'yi veya bakanlarından birini bu derece kızdıracak ya da tehdit edecek ne yapmış olabilir? Üstelik 33 yıl boyunca? Çünkü son iki transferinde daima maskeliydi.

Sonunda insan merak ediyor, acaba Saint-Mars peş peşe iki üç mahkûma mı maske taktırdı: Biri öldüğünde diğeri onun yerini alıyordu.

İşte aranan yanıt bu: Demir maskeli birçok adam oldu ve Saint-Mars bir aldatıcıydı.

Bu adamlar kimdi? Adaylar eksik değil: Kralın hoşnutsuzluğunu çeken entrikacılar, şarlatanlar... *Demir Maske*[37] adlı eserinde bu konuyu ayrıntılarıyla inceleyen tarihçi Jean-Christian Petitfils de Saint-Mars'ın pekâlâ bir aldatıcı olduğu sonucuna varıyor.

1693

Vampirlerin Uydurulması

Korku filmleri repertuvarından vampirleri çıkarmak zalimce olurdu. Amatör ürkütücüler Kont Drakula'dan, onun dudaklarından ve hemoglobin alemlerinden mahrum kalsalardı ne yaparlardı?

Ne yazık ki bundan vazgeçmek gerekiyor; bu yaratıklar cehalet ve batıl inancın sıradan evliliğinden doğdu ve bitmek bilmeyen kendi kendini aldatma eğiliminden beslendi. CNRS'nin (Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi) bir tarihçisinin yakın tarihli bir araştırması, vampirleri bir şekilde fanteziler sınırının ötesine uğurladı.

Bu tarihçi, Koen Vermeir, bu konuyla ilgili kaynaklardan birini bulmuştu: XVII. yüzyılın edebiyat gazetesi *Mercure Galant*'ın bir raporu. Mayıs 1693 sayısında, Polonya kraliçesi Marie-Louise'in eski sekreteri ve bilgin Pierre Des Noyers, Rusya'da ve Polonya'da ölmemiş bir sürü kadavra bulduklarını anlatıyordu. Bu yaratıklar mezardan kaçıyordu veya şeytanlar onların biçimini almıştı; ailelerini veya tanıdıklarını ziyaret edecekler ve kanlarını emip onları zayıf düşüreceklerdi, ta ki onlar ölene kadar. Bu canavarlara karşı tek savunma yolu onları topraktan çıkarıp göğüslerine bir kazık saplamaktı; o zaman boğazlarına kadar kanla dolarak şişiyor, başkalarından çalmış oldukları kan ağızlarından ve kulaklarından çıkıyordu. Bu efsane, şüphe uyandırıcı ve kesinlikle hijyenik olmayan uygulamalara neden oldu: Des Noyers'ye göre,

bazı kişiler yaşayan ölülerin saldırılarına karşı kendilerini korumak için bu kanı alıp unla karıştırıyor ve bundan bir ekmek yapıyordu.

Bu yaratıklara "oupire" adı verilir. Yarım yüzyıl sonra, bu Slav kökenli sözcük Alman dilindeki bir yenilikçilik çalışması sayesinde şimdiki durumuna ulaşıp vampir olur.

O zaman bu inanç yayılarak sosyal karışıklıklara neden olmuştu. Dönemin bir natüralisti, Joseph Piton de Tournefort buna hiç inanmıyordu; ama bir vampirin topraktan çıkarılışına katıldı ve ailelerin bu canavardan korkarak evden kaçtıklarını rapor etti. XVIII. yüzyılın başında, vampirler bir felâket haline geldi; böylece Macaristan'da bir salgın baş gösterdi. Bilginler olayla ilgili araştırma yapmaya karar verdiler. Fırsat Belgrad'dan 75 km uzakta bir köy olan Kisiljevo'da doğdu. Orada Peter Plogojowitz adında bir köylü ölmüştü, bir haftada dokuz köylüyü boğmuş, sonra evine dönmüş ve dehşet içindeki karısına ayakkabılarını sormuştu.

Onu yetkililerin gözü önünde topraktan çıkardılar. Anormal tazelikte görünen bir kadavrayla karşılaştılar. Ağzı kan içindeydi! Ve saçları uzamıştı! Tabii gereğini yapıp göğsüne kazığı sapladılar.

O zaman vampir saplantısı Avrupa'yı kasıp kavuruyordu ve çılgınlığa yol açmıştı. Yaşayan ölü olmasından şüphelenilen kadavraları topraktan çıkardılar çünkü bu mide bulandırıcı yaratıklar bu illeti masumlara bile bulaştırıyordu. Tabutta geçen 90 günden sonra ilk günkü gibi taze kalan sekiz günlük bir bebek bulundu. Vampir olmuştu! Hemen bir kazık!

1749'da ünlü İncil yorumcusu Dom Augustin Calmet, ruhların görünüşü ve Macaristan'ın, Moravya'nın vampirleri veya geri gelenleri üzerine bir kitap yayımladı. Aynı yıl, Papa XIV. Benoît vampirlere uzun bir metin adadı.

*

Derken savaşlar ve halkın eğitimi histeriyi zayıflatarak insanlara başka dehşetler dayattı. Ayrıca yaşayan ölüler hakkında bir açıklama da ortaya atılmıştı: Bütün kadavralar aynı şekilde çözülmüyordu. Morluk bir yana, toprağın niteliğine bağlı olarak, taze görünüşü daha uzun süre koruyanlar vardı.

Ama efsane kök salmıştı. 1925'te bir Hanover canisi ergenlik çağındaki yirmi yedi genci öldürdüğü için başı kesildi; onları eve çağırıp boğazlarını ısırıyor ve kanlarını içiyordu. 1931'de, sakin görünümlü bir aile babası "Düsseldorf vampiri" olduğunu açıkladı; benzer yirmi dokuz cinayetten hüküm giydi ve o da idam edildi.

10 Ağustos 1949'da, "Londra vampiri" John Haigh, kanını içmek istediği dokuz kişiyi öldürmekten dolayı asıldı. Bir mektup bıraktı, mektupta on yıl önce eli yaralandığında kanın "anlatılamaz tadını" keşfettiğini anlatmıştı.

1972'de "Nüremberg vampiri" yakalandı ve aşağılık suçlardan dolayı hapsedildi: Genç kadınları şehrin mezarlığında topraktan çıkarıyor, boğazını kesip kanını içiyordu. O sırada kan pıhtılaşmış olduğundan, ne içtiği ve şiddetli septisemilerden nasıl kaçtığı bilinmiyor.

Bütün bu canilerin hepsi efsanenin kurbanlarıydı: Efsane onları vampire çevirmişti. En acı biçimde aldatılmışlardı. Çünkü efsaneler zehirlidir ve ne artık batı bayramı olan Cadılar Bayramı kutlamaları ne de belli ki kurgu olan vampir filmleri, hayatlarını sırf zayıf kişiler bu efsanelere fazla inandıkları için kaybeden insanların hatırasını silebilir.

1753

"Voltaire'in Ülkesi": Gerçekten Rahatça Konuşulan Yer[38] mi?

Ne zaman insan haklarının ilan edildiği ülkenin erdemlerinden bahsetmek söz konusu olsa, konuşmacılar, yergi yazarları ve gazeteciler "Voltaire'in ülkesi" tabirine başvururlar. Bu tabiri neredeyse herkes anlar. Nitekim, Jean Calas ile şövalye de La Barre için savunmalarının da gösterdiği üzere, yazar adaletin önde gelen savunucusuydu. Bu, Büyük Yüzyıl'da (kürsüyü tarif etmek için) denildiği gibi, rahatça konuşulan yerdir.

Voltaire'in yazılarının incelenmesi yine de bu rahatlığın çarpık, hatta uygunsuz olduğunu düşündürüyor. Aslında Ferney'in yöneticisi, günümüzde şöhreti bu kadar büyük olmayan yazarlar söylese bile hoşgörüyle karşılanmayacak bir ağız dolusu hakareti Yahudiler için kullanır: "Eşkıya sürüsü", "dolandırıcı ve embesiller", "dilenci ordusu" ve Kutsal Kitap "yamyam masallarıyla" dolu.[39]

Ve şiddetli eleştiriler bildiğimiz ironiyle süslenmiştir:

"Uzun süre tek kralları ve sonra tek tarihçileri Tanrı olduğundan, Yahudilere en derin saygıyı duymalıyız. Sezar ve İskender'den üstün olmayan bir Yahudi eskici bile yok. Yunan ve Roma hikâyeleri bize ancak kâfirler aracılığıyla ulaşmışken, tarihini bizzat

Tanrı'nın yazdığını ispatlayan bir eskicinin karşısında secde etmemek mümkün mü?"[40]

Daha fazlasını istiyor muyuz?

"Onlarda [Yahudilerde] ancak kendilerine hoşgörü gösteren ve onları zenginleştiren bütün halklar için çok uzun zamandır cimriliğin en mide bulandırıcısını kinle bir arada beslemiş, cahil ve barbar bir halk göreceksiniz."

1753 tarihli *Adetler Üzerine Denemeler* eseri, burada tekrarlamaktan kaçınacağımız yine buna benzer çirkefliklerle dolup taşıyor. Aydınlanma yüzyılının en ünlü kişilerinden birini savunmak amacıyla, kimi zaman Voltaire'in Yahudi karşıtlığının, Hıristiyanlığı eleştirmenin sapkın bir yolu olduğu ileri sürülüyor; bu görüş yanıltıcı görünüyor. Bazılarının ileri sürdüğü üzere, Yahudi karşıtlığı o devirde o kadar yaygındı ki Voltaire'in kendini buna kaptırmasına şaşırmamak lazım. Ama bu görüş artık kabul edilebilir değil: Nitekim, (örnek vermek gerekirse) ne Montesquieu ne de Condorcet, kendilerini bu "kusura" kaptırmışlardı.

"Bazı talihsiz sayfalara" atılan edep örtüleri ne yazık ki Voltaire'in ırkçılığını saklamaya yetmiyor; o her zaman paraya aç olarak (Yahudilere atfettiği özellik) siyah köle ticaretinde kâr getirecek işler yaptı. Böyle bir durumu görmezden gelmek tarihi çarpıtmak demektir, hem "Voltaire ülkesi" yerine, örneğin "Montesquieu ülkesi" olsaydık onurumuzdan bir şey kaybetmezdik.

Yoksa 2011'deki gibi, Louis-Ferdinand Céline'in ölümünün ellinci yıldönümünü iptal etmek için hiçbir neden olmazdı.

1774

Anlaşılmaz Boston Çay Partisi Miti

2010'da kendilerini Boston Çay Partisi'nin devamı olarak gören Cumhuriyetçi gruplar Amerikalı siyasi köşe yazarlarını aylarca meşgul ettiler. Bunlar muhafazakâr partinin, gerici demeyelim de, aşırı uçtaki kanadıydı; ılımlıların ihmal ettiğini düşündükleri muhafazakâr değerleri korumaya karar vermişlerdi. Amaçları *Big Government (Büyük Hükümet)* dedikleri şeye karşı mücadele vermekti, yani istilacı olduğunu düşündükleri ve anayasayla güvence altına alınmış özgürlükler ilkesine aykırı bir federal hükümet. Onların kışkırtıcılığı ruhsal dengesi bozuk birinin Tucson'da cinayet işlemesine neden oldu, bu da şöhretlerini lekeledi. O zamana dek, ABD tarihinin 1774 yılındaki ünlü bir olayı, Bağımsızlık Savaşı'nın çıkış noktası olan Boston Çay Partisi'ni referans göstererek kamuoyunun dikkatini çekmişlerdi.

Olay ünlü ama o kadar karışık ki 250 yıl sonra Amerikalı ve İngiliz tarihçiler tutarlı bir resim ortaya koymayı başaramadılar. Konuyla ilgili[41] düzenli olarak eserler ortaya çıksa da fazla etkisi olmuyor; bu pekâlâ bir efsane ama hangi sembolü gizlediği bilinmiyor.

Efsaneler kataloğunda, temeli olmayan bir örneğe ender rastlanır.

Olaylar görünüşe göre basit. 1761'de İngiliz sömürge hükümeti gümrüklere, Damga Vergisi'yle (Amerikan Sömürgeleri Gümrük

Vergisi) ambarlara ve evlere girip şeker gibi ihraç edilen besinlerin üzerine pul yapıştırma yetkisi verdi. Bu verginin geliri yalnızca gümrüklerin değil ama oldukça çürümüş olan sömürge yönetiminin de yeniden işlemesini sağlamalıydı. İngiltere'de krallığın deniz ticaretini sağlayan East India Company'nin sahipleri, açık veren firmalarını kurtarmaya yardım etmeleri için Lord North hükümeti, Avam Kamarası ve ayrıca Massachusetts sömürgesi hükümetine baskı yapıyorlardı. Kuzey Amerika sömürgeleri bazı önemli çıkarlara yeterli karşılığı vermiyorlardı. Sömürgelerde yaşayanlar Damga Vergisi'ni reddettiler. Böylece sömürgeler ile Londra hükümeti arasında gizli bir başkaldırı hali başladı; bu durum, ihtilal döneminin başlangıcına işaret eder.

Prensipteki düşmanlık, olaylardan ileri gelen düşmanlığa dönüştü. 26 Ağustos 1775'te Boston'da vali yardımcısı Thomas Hutchinson'un evini yaktılar. Bu şehir aslında İngiliz hükümetine direnişte en aktif olandı. Aktivist kulüpleri barındırıyordu, bu kulüplerin en etkili üyesi Samuel Adams'tı, o zamandan beri kendisinden "Amerika İhtilali'nin babası" olarak bahsedilir.

Sonraki yıl, hükümet Damga Vergisi'ni kaldırdı ama bunun yerine kurşun, cam, kâğıt, boyalar ve çay üzerine bir sürü vergi getirildi, bunların hepsi sömürgeler için birinci derecede önem taşıyordu. Avam Kamarası sömürgelere vergi koyma hakkını kendinde görüyordu. Durum şiddetlendi. Hutchinson şehre iki alay yerleştirdi. Tahriklere yanıt olarak, İngilizler ateş açtı ve Bostonlular öldü: 1770 Mart ayındaki bu ilk cinayetler Boston Katliamı adıyla bilinir.

16 Aralık 1773'te, aralarında başına Kızılderililer gibi tüyler takmış ünlü Paul Revere'in de bulunduğu yüz kadar isyancı, East India Company'nin çay dolu üç gemisine bindi ve geminin yüklerini soğukkanlılıkla limana döktü. Liman kapandı ve tüccarlar

iflas etti. Sömürge orduları sahneye çıktı. Böylece bağımsızlık savaşı başladı. 1783'e kadar da bitmedi.

Bu arada Boston Çay Partisi olayı (ancak elli yıl sonra bu ismi aldı) ABD siyasetini etkilemeye devam etti. Bir referans haline gelmişti. Ama neyin referansı?

*

Aslında Boston Çay Partisi neydi? İngiliz şiddetine ve III. George'un çürümüş hükümetine karşı bir isyan. Çay Partisi temsilcileri, 2010'da bunun anlamını tamamen değiştirerek, bunu baskıcı (ve bu arada toplumcu) hükümetlere karşı bir isyan haline getirdiler.

Bu hareket ABD milliyetçiliğinin ilk ifadesi olarak yorumlandı. Ama 1774'te Amerikan milleti proje olarak bile yoktu ve kurucu babalar (Anayasa yazarlarından böyle söz ediliyor) Boston limanına çay dökenlere saygı duymuyorlardı: Onlara göre bu, özel mülke saldırıydı.

Boston Çay Partisi ayrıca ABD Cumhuriyeti'nin başlangıcı olarak tanıtılır. Ama özgürlüğüne kavuşmuş sömürgelerin düşüncesi kesinlikle bu değildi. George Washington'un yakın bir dostu şöyle yazıyordu: "Birçok insan içten içe yeni devletlerin her birinin tamamen bağımsız olacağını ve borçlarımızla ilgili sorun çözülür çözülmez Kongre'nin dağılacağını umuyordu ki hem içerideki çıkarlarımıza aykırı hem de dışişlerinde yıkıcı olacak bir projeydi bu." Görüşleri çok daha geniş olan ve yeni bir devlet kurmak isteyen Washington, bu durumdan haberdar olmuş ve bundan rahatsız olmuştu. 1786'da, "Anayasa'nın babası" adı takılan ve ABD'nin dördüncü başkanı olacak James Madison'a, "Hiçbir şafak bizimki kadar elverişli görünmedi ve hiçbir gün bugünkü kadar karanlık olmadı" diye itiraf ediyordu. Nitekim, kuvvetli bir

kamuoyu hareketi, Birlik'in bütün devletlerinin üstünde merkezî bir hükümetin kurulmasına karşı çıkıyordu. Bunun kanıtı, 1836'dan 1845'e kadar bağımsız kalan Teksas'tı.

İşte bu nedenle, Madison ve Hamilton, Washington ile güç birliği oluşturdu ve 1787'de Philadelphia Konvansiyonu'na sıradan Amerikalıların ülkenin siyasi hayatını etkilemesini engelleyen bir anayasa sundular; eğitimli, zengin ve güçlü vatandaşların ellerinde kalmalıydı bu. Aynı şekilde, Hamilton ve Madison ile birlikte *Federalist Papers*'ın (*Federalist Makaleler*) yazarı olan John Jay'in anlatıları da buna tanıklık ediyor (1745-1829).[42]

Dolayısıyla, Boston Çay Partisi Amerikan demokrasisinin tohumu olmadı.

Efsanenin verdiği esinle, Amerikan olmanın beyaz ve Hıristiyan bir erkek demek olduğu ve kadınların, siyahların ve cinsel olgunluğa erişmemiş olanların mecliste sözcülerinin olmadığı bir dönemi özleyenlerin sayısı az değil.

Günümüzde Boston Çay Partisi ile canlandırılmak istenen de budur; hükümetinin kişisel konularla ilgilenmediği (anlayacağınız üzere, sosyal güvenlik parası ödemediği) bir ülkeye, dolayısıyla *Big Government*'ın bulunmadığı bir ülkeye dair imkânsız bir hayali yandaşlarına aşılıyor. Anarşiye yakın, geçmiş hayranı bu tasvir, kurucu babaların ilkeleriyle tam anlamıyla çelişiyor.

Dolayısıyla, Boston Çay Partisi herkesin işine göre yorumladığı bir efsane haline geldi.

1778

Bay Mesmer'in Şarlatanlıkları

Şarlatanlar tarihçesi Franz Anton Mesmer'den söz edilmeden tamamlanmış sayılmaz. Ama onunki çelişkili bir konu, çünkü bu doktor bozuntusunun saçma uygulamalar ve temelsiz sözler cephaneliğinde bir parça doğruluk payı var.

1734'te doğan bu Avusturyalı, aydınlanmış biriydi ve bu yalnızca bir sıfattan ibaret değildi: Aslında kökeni XV. yüzyılda İspanya'da doğmuş bir harekete dayanan ve Fransa ile Avrupa'nın birçok ülkesine yayılan Bavyera Aydınlanmışları tarikatına bağlıydı. Onların karmaşık doktrinleri, simya ve astrolojiyi dinî ezoterizme bağlıyordu. Mesmer'in tıp diplomasını aldığı Almanya'daki Ingolstadt bunun bir merkeziydi. Ancak şüphesiz Mesmer bir aldatıcıydı. Şu şekilde uyguladığı bir tedavi karşılığında insanlardan para alıyordu: Hastalar kocaman bir gerdelin etrafında oturuyorlardı; bu gerdelden bükülmüş demir borular çıkıyordu, bunlar vücudun ağrıyan yerlerine uygulanıyordu. Üstelik hastalar içinden Mesmer'in sıvısı geçen bir kablo tutuyorlardı. Mesmer ayrıca müşterilerine "manyetik su" içiriyordu, yıldızlardan gelen gizemli bir sıvının hastaları canlandırdığını iddia ediyordu.

XVIII. yüzyıl sonunda, tıp ne kadar ilkel olursa olsun, diplomalı hiç kimse bu yönteme en ufak bir itibar göstermezdi, çünkü

hiçbir temele dayanmıyordu. Malum gerdelde yalnızca su dolu şişeler, dövülmüş camlar veya demir yığınları vardı.

Böylece, 1778'de, Mesmer Avusturya'dan sınır dışı edildi. Bir sürü zenginin yaşadığı ve en az diğer yerlerdeki kadar enayinin bulunduğu Paris'e yerleşti. Nitekim, zengin bir kadınla evlenmiş olan Mesmer, ancak kendisi gibi zengin hastaları kabul ediyordu.

Sürekli müşterileri arasında özellikle kadınlar bulunuyordu ve onların semptomlarının şaşırtıcı özellikleri vardı: Çırpınıyor, çarpıntılar geçiriyor, terliyor, gözlerini deviriyor, ağlıyor veya gülüyorlardı. Charcot histeriyi ancak bir yüzyıl sonra inceleyecekti; şimdiki Vendôme meydanı, o zamanki Louis-le-Grand Meydanı'nda bulunan lüks otel Bouret'de yapılacak çok işi vardı, bu otelde Mesmer müşterilerini kabul ediyor ve gözlerinin önünde oyuncak sallayarak rahatlatıcı konuşmalarla onları tedavi ediyordu.

Peki aristokrasi zayıf karakterli insanlardan mı oluşuyordu? Hayır, çünkü bilinen semptomlarda iyileşmeler görülüyordu. Bunlar enderdi ama vardı. 1784'te, Mesmer hakkında Paris'te yayılmış dedikodulara öfkelenen XVI. Louis, bilim ve tıp akademilerine bu durumu sona erdirme görevi verdi, onlar da bir araştırma komisyonu kurdular. Benjamin Franklin de komisyondaydı. İyileşmeleri saptadı, bunların hayvansal veya ilahi manyetizma sayesinde meydana gelebileceği fikrini reddetti ve bilinmeyen bir nedenin var olduğunu iddia etti.

Çok sonradan bunun teşhisi kondu: Bu hipnotizmaydı, çoğu zaman histeri tedavisinde etkiliydi. Mesmer farkına varmadan rahatlatıcı konuşmalarıyla bazı hastaları iyileştirmişti. Ama Fransız uzmanlar, Mesmer'in şarlatanlıklarından rahatsız olmuşlardı. Ondan bölgeyi terk etmesini istediler. Paris'te, kolye hikâyesi skandalına karışmış Cagliostro gibi, yeteri kadar şarlatan vardı. Böylece Mesmer işi bıraktı. 1815'te, Napoleon'un görevini bıraktığı yıl,

doğduğu köyün yakınında yalnız ve yarı yarıya iflas etmiş halde öldü. Hipnozun faydaları ancak bir yüzyıl sonra saptandı. Bu üçkâğıtçı yine de bir şey bulmuştu. Belki kendi kendine telkinin güçlerini anlamıştı.[43]

*

Bu sıvı hikâyelerinin en şaşırtıcı olanıysa, ABD'de dolandırıcılıktan hapiste yatan ve 1957'de ölen Avusturyalı bir teorisyenin, Wilhelm Reich'in, 1960'lı yıllarda yeniden beklenmedik bir popülarite kazanmasıydı. *Karakter Analizi*, *Faşizmin Kitle Psikolojisi* ve *Cinsel Devrim* eserlerinin yazarı olan pek de özgün sayılmayacak bu psikanalist, Mesmer'in evrensel sıvı üzerine fikirlerini yeniden canlandırmıştı. "Orgon toplayıcıları" ismini verdiği (bu sıvının yeni adı) cihazlar icat etmişti, bunu "orgonoterapi" tedavisinde "kullanıyordu." Bu da tutuklanmasına neden oldu. Reich'in kelimenin adli anlamıyla bir aldatıcı, yani bir dolandırıcı olduğu kanıtlanamadı ama orgonoterapiye hiçbir bilim yetkilisi kanmadı ve en geniş bilgiye sahip olanlar için, "alternatif tıp"ta bol bol bulunan sayısız saçmalıktan biri olarak görüldü. Yine de o dönemdeki başarısı efsanelerin bazen kendilerini yalanlayan kanıtlardan daha kalıcı olduğunu düşündürüyor.

1784

Kraliçenin Gerdanlığı Olayı: Beyin Yıkamaya Varan Bir Dolandırıcılık

Marie-Antoinette'in yargılanması sona ermeyecek. Kendisine halkın ekmek bulamadığı haberi verildiğinde, ağzından şu sözler çıkmış: "O zaman pasta yesinler." Bunu asla söylemedi. Zaten kraliçeydi, asıl kusuru buydu, adalete hakkı yoktu, ne kendi zamanında ne sonraki yüzyıllarda, hele ki cumhuriyet tarihçilerinin döneminde. Hiçbiri onun idamının ve ondan önce çektiği acıların Fransız halkının ilerlemesine hiçbir katkısının bulunmadığını kabul etmez.

Sonuç olarak, XX. yüzyıldan bir sözlükte şöyle yazıyor: "Aralarında âşığı İsveçli Axel de Fersen'in de bulunduğu açgözlü aristokratlardan oluşan bir arkadaş çevresiyle birlikte Versailles'daki lüks ve eğlence dolu yaşam biçimi, kendisine 'madam bütçe açığı' lakabının takılmasına neden oldu" ve "gerdanlık olayı sonunda onun popülaritesini sona erdirdi."

Oysa tamamen masumdu.

Bütün bunlar, iki Macar mücevherci, Böhmer ve Bassenge'in, 647 elmastan oluşan (2840 karat) akıl almaz bir gerdanlığı satmak üzere Paris'i dolandırmaya koyulmasıyla başladı, bu neredeyse at koşum takımı kadardı, bunun için aynı derecede akıl almaz bir para istiyorlardı: 1.600.000 lira. Kolyeyi zaten Madame du Barry için XV. Louis'ye teklif etmişlerdi ama boşuna. Sonra

XVI. Louis için girişimde bulunmuşlardı ama XVI. Louis onları kendisinden beklenenden daha büyük bir sükûnetle başından savmıştı: "Fransa'nın mücevherden çok gemiye ihtiyacı var." O zaman kendisini La Motte kontesi Jeanne de Valois olarak tanıtan (isim gerçektir) ve II. Henry'nin gayrimeşru oğullarından birinin soyundan geldiği varsayılan bir üçkâğıtçıya yanaştılar. Versailles'a girmesine izin vardı (herkesin vardı, yeter ki kıyafeti uygun olsun). Bu nedenle, ondan kolyeyi Marie-Antoinette'e vermesini rica ettiler. Ama kraliçe zaten bunu reddetmişti. Soğuk bir tavırla iki tüccara, "Bana bundan bir daha bahsetmeyin," demişti. Bu arada, bu durum onun söylendiği gibi savurgan biri olmadığını ispatlıyor.

Jeanne de La Motte oyuncağı eline geçirmeye karar verdi, Versailles'ın en yüksek dinî görevlisinin, Rohan kardinal prensinin gösteriş merakını ve itibarını kullandı. Adamın sarayda durumu iyi değildi ve buna üzülüyordu. Ayrıca bu yüksek papaz Viyana'da elçilik yaparken gürültü koparan yatak maceralarıyla imparatorluk sarayını öfkelendirmişti ve Marie-Antoinette bu çapkın din adamına karşı hep önyargı beslemişti. La Motte, yakını olduğunu iddia ettiği kraliçenin hesabına kolyeyi gizlice alması için onu ikna etmeyi başardı. Rohan parayı poliçelerle ödeyecekti, bunların Marie-Antoinette tarafından garanti edildiğine dair La Motte teminat verdi. Hazırlanan satış protokolü Böhmer ve Bassenge tarafından kabul edildi, protokol kraliçenin sahte imzalarıyla doluydu. Birkaç ay her şey yolunda gitti, Rohan ilk poliçeleri ödedi ve Marie-Antoinette adına yazılmış sahte mektuplarla ödüllendirildi, mektuplar La Motte'un işbirlikçisi Rétaux de Villette tarafından yazılmıştı ve hatta bir gece Marie-Antoinette rolü yapan bir oyuncu şatonun parkında onunla görüştü. Rohan hiçbir şey anlamadı. Kardinalin budalalığının eşi benzeri yoktu.

Kolye o sırada el değiştirmişti. La Motte onu kraliçeye verme bahanesiyle ele geçirmişti. Rohan sermayesiz kaldı ve iki

Macar sahte imzalarla dolu anlaşmayı öne sürerek parayı Marie-Antoinette'ten istediler. Bütün entrika ortaya çıktı ve aralarında Rohan'ın "danışmanı" sahte kont ve sözde rahip Cagliostro'nun bulunduğu entrikacıların maskeleri düştü. Kraliyet çiftinin öfkesi doruğu varmıştı. La Motte yakalandı, kızgın demirle dağlandı ve bütün işbirlikçileriyle birlikte (Londra'ya kaçıp orada taşları satan Rétaux de Villette hariç) La Salpêtrière'de müebbet hapse mahkûm edildi. Kraliyet çifti Rohan'ın adalete teslim edilmesini istedi. Rohan adalete teslim edildi ve görevini bırakmak zorunda kaldı.

Duruşmalar, Marie-Antoinette'in, isminin kullanıldığı bu müthiş entrikaya tamamen yabancı olduğunu göstermişti ama etkileri tam aksi yönde oldu. Gerdanlık olayı halkta tutku uyandırmış, tahtla ilgili kötü düşüncelerini kamçılamıştı. Rahip sınıfı, düşüncesizce, kendinden beklendiği gibi davrandı: Bir kardinali mahkemeye vermek, bu ne küstahlık! Sanki bu kişiyi tanımıyorlarmış gibi. Herkese göre Rohan masumdu ve bir kardinalin, en yüksek din görevlisinin, aslında hiç üzerine vazife olmayan bir olayda işbirliği yapmış olduğu gayet açık olmasına karşın, meclis halkın sesine kulak verdi ve onu serbest bıraktı. 29 Mayıs 1785'te onun Bastille'de geçirdiği birkaç saat boyunca, on bin kişi gidip hapishane etrafında gösteri yaparak bağırdı: "Yaşasın parlamento! Yaşasın masum kardinal!"

Halkın görüşüne göre gerçek suçlu, uğruna gerdanlık yapılan ve bu gerdanlığı rahibin aracılığıyla el altından satın aldıran kraliçeydi. Paris'te ve büyük şehirlerde, örneğin *Charlot ve Antoinette'in Sevişmeleri* gibi iğrenç ve edepsiz yergi yazıları dolaştı (Charlot, Artois kontuydu). Dinsizler, gerdanlık olayında, defedilmesi gereken bir aristokrasinin çürümesini gördüler. Hâlbuki başlıca kurbanlar olan kral ve kraliçe kusursuzca dürüsttü ve zaten gerdanlığa karşı hiçbir ilgi duymamışlardı. Ama Jeanne de La

Motte'un üçkâğıtçılığı günümüze kadar süregelen bir gerçekleri saptırma sürecini başlatmıştı.

Fransa'da o sırada 1789'a dört yıl kalmıştı. Zaten adaleti sağlayan hınçtı. Günümüzde buna beyin yıkama diyorlar, iftiranın hafifletilmiş ismi. Herhangi biri herhangi bir şeyle suçlanabilir, yeter ki buna uygun "profili" olsun. Aldatmaca öldürücü hale gelir.

1794

Vendée'deki Ceset Yakma Fırınları

1789 Fransız Devrimi, yani aralarında 1917 Bolşevik İhtilali'nin de bulunduğu sonraki bütün devrimlerin önündeki model, ardından gelen bütün tarihçi kuşaklarının en özenle korudukları mücadelelerden biridir. Kutsal bir olaydır, halkın iradesinin tiranlığı alaşağı ettiği ve bütün vatandaşlar arasında eşitlik, özgürlük ve kardeşlik tesis ederek modern demokrasiyi kurduğu en önemli sahnedir. Dünyayı aydınlatmış ve tarihsel ilerlemenin yolunu göstermiştir.

En azından, iki buçuk yüzyıl sonra, özellikle Fransa'da revaçta olan retorik budur. Olaydan esinlenilerek yazılmış binlerce sayfa sonradan tarihin gidişatının bu tasvirini göklere çıkarmıştır. Öte yandan, XVI. Louis'nin boynunun vurulmasından 11 yıl sonra, Napolyon'un imparatorluk tacını nasıl giydiğini ve Bourbonlardan daha zorba bir rejimi nasıl dayattığını anlamakta güçlük çekmekteyiz. Sonrasında birbiri ardına gelen monarşilerin gösterdiği gibi, tarihin gidişatı belki de düşünülen gidişat değildi.

Devrim'e dair anlatılarda daima adeta kıskançlık yüklü bir özen gösterilmesi gerekirdi. Gerçeğe uygunluk adına, Terör Dönemi'ne bazı imgeler atfedildi, bunun Thermidor grubunca hemen bastırıldığı mutlaka anlatıldı. Ama bu kadar. Siyasi tutkunun fırtınaları içinde ne yazık ki kaçınılmaz olan bazı dehşet

verici şeylerin üzerinde durmak uygun değildi. Konuyla ilgili sessiz bir sansür hüküm sürüyordu.

Fransa tarihinin en karanlık dönemlerinden birinin üzerindeki perdenin kalkması için XX. yüzyılı beklemek gerekiyordu: Vendéelilerin soykırımı ve ilk ceset yakma fırınlarının ortaya çıkması, yani III. Reich'in alçaklığıyla icat edildiği sanılan canavarlık.

Vendée, iki yüzyıldan beri, papa ve kilise egemenliği yanlılarının kalelerinden biri gibi görünüyordu, Devrim'in Aydınlanmasına düşmandı. XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın büyük kısmı boyunca bu görüş, Michelet gibi önde gelen insanların yetkisiyle yayıldı... Bugün onun, kelimenin modern anlamıyla, tarihçiden çok ideolog olduğu görülüyor. (Jeanne d'Arc'ı 1789 İhtilali'ni ilan eden kişi yapmamış mıydı?)

"1789'da, kiliseyle ilgili olarak acı verici biçimde tanık olunan şey" diye yazıyor, *"onun halkı tamamen yüzüstü bırakmasıdır. Yalnızca o, iki bin yıldır halkı eğitmekle görevliydi. İşte bunu nasıl yaptığını görün. Rahiplerin erdemleri vardı, bazı direnme içgüdüleri, ışık noktaları. Hüküm sürdükleri her yerde, halkın bütün kültürüne engelldiler ve onları geriletiyorlardı. Örnek vermek gerekirse, XVI. yüzyılda uygar olan Poitou onların etkisiyle barbarlaştı; onlar bize Vendée'yi hazırlıyorlardı."*

Bu olaylardan yaklaşık 70-80 yıl sonra yazan ve arşivlere giriş yetkisi olan Michelet'ye göre, Vendée aslında Eski Rejim'in çöplüğüdür. Oysa onun iddiaları yanlıştır ve bunları yalanlayan, şaşmaz bir ihtilalci olan rahip Gregoire'dır, ne de olsa "anayasaya bağlı rahiplerden"dir. 1795'te Konvansiyon'a şu raporu vermiştir:

"Dokuz-on yıl önce her komünün bir öğretmeni ve çoğunlukla bir de kadın öğretmeni vardı. Artık yok, zulüm her şeyi yok etti. Cehalet, peşinden gelen bütün felaketlerle birlikte köylerimizi hatta şehirlerimizi istila etmekle tehdit ediyor. İlkokulların kuruluşu üzerine mantıklı mantıksız birçok fikir yürütüldü ve ilkokullar hâlâ kurulmadı."

Vendée devrimlerin vaatlerini çok beklemişti ve eline geçen yalnızca vergilerin iki katına çıkması oldu. Ayrıca zorunlu askerlik hizmetinin gençliğin tazeliğini ve çalışma gücünü elinden aldığını görünce hayal kırıklığına uğradı. Bu konuda sesini yükseltti. Düşman haline geldi.

General Westermann'ın emriyle, 1793'ten itibaren Vendée'de anlatılamaz kıyımlar düzenlendi. Meclis'in emri bu bölgeyi "Fransa'nın mezarlığı" yapmaktı. 1793'te devrimci Varrère, "Tuhaf, Vendée hâlâ var!" diye bağırıyordu. "Vendée'yi yok edin!"

Etnik nedenlerle bir nüfusu yok etmek, soykırımın tarifidir ama o devirde var olmayan bir kavramla devrim orduları engellenemezdi: Olağanüstü bir vahşilikle uğursuz bölgeye hücum ettiler. Sayılmayacak kadar çok örnekten bir tanesi olan La Gaubretière kasabasından, polis memuru Gannet, 31 Ocak 1794 tarihinde şöyle anlatıyor:

"Anney fırınları yaktırdı ve fırınlar iyice ısındığında kadınları ve çocukları oraya attı. Ona uyarılarda bulunduk; o da bize Cumhuriyet'in ekmeğini böyle imal etmek istediğini söyledi. Önce isyancı kadınları böyle bir ölüme mahkûm ettik ve fazla bir şey söylemedik; ama bugün bu zavallıların çığlıkları askerleri ve Turreau'yu o kadar eğlendirdi ki bu keyiflerini sürdürmek istediler. Kralcıların kadınları bulamayınca gerçek vatanseverlerin

kurtlarına gittiler. Şimdilik bildiğimiz kadarıyla yirmi üç kişi bu korkunç işkenceye maruz kaldı ve milleti çok sevmekten başka suçları yoktu. Otoritemizi göstermek istedik, askerler kaderimizin aynı olacağını söylerek bizi tehdit ettiler."[44]

Bu fırınlardan kaç tane oldu? Bilinmiyor; devrimci orduların bütün zulümleri belgelenmedi ama nihayetinde birçok zalimlikler yapıldı, Gannet'nin raporu kesinlikle "fırınlar" diyor. Bundan ne kadar tiksinirsek tiksinelim, kabul etmeliyiz ki ilk fırınlar XVIII. yüzyıl tarihlidir ve bir soykırım yapmak için Devrim orduları tarafından kullanıldılar.

Ve onbinlerce Vendéeli katledildi. Suçları neydi? Sıkça söylendiği ve yazıldığı üzere, Hıristiyan ve kralcı olmak. Burası kesin değil, Devrim'in vaatlerini coşkuyla karşılamışlardı. Direnmek için organize oldular; bu da Meclis'i öfkelendirdi. Ama özellikle sebep Vendéeli olmalarıydı. Eski bir önyargının kurbanı olmuşlardı.

Vendée, aslında, dünyanın başlangıcından beri var olan gizemli bir kabilenin, Collibertlerin toprağı olarak biliniyordu, sonra genel aşağılanma içerisinde yaşayan ürkütücü bir halkın, Cagotların yuvasıydı: Hıristiyan olmalarına rağmen ne kiliselere ana kapıdan girme hakları (onlar için yan kapı ayrılmıştı) ne çıplak elle köprülerin parmaklıklarına dokunma hakları ne halk arasında çıplak ayakla dolaşma ne de toprak ekme hakları vardı. 1741'de buna cesaret eden bir Cagot'nun ayakları yanan odunla yarılmıştı.[45]

Devrim'in ilkelerinin, başka bir çağdan kalma batıl inançları ortadan kaldıracağı umulmuştu ama hiçbir şey olmadı. Ayrıca, bu ilkelerin, kardeşlik ilkesini savunmakla görevli askerleri dizginleyeceği de umuldu ama yine hiçbir şey olmadı.

Nihayet tarihçilerin Devrim'i anlatırken bunun o kadar da görkemli olmayan kısımlarından bahsedecekleri umuldu; Nantes'taki toplu boğmalardan, Carrier'nin teknelerinden ve "bazı itaatsiz rahiplerin" idamlarından şüphesiz yeterince söz etmişlerdi. Konuyu fazla deşince, sonunda bunun devamlı gündemde olması riskine girmiş olmuyorlar mıydı? Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Devrim'in insan yakılan fırınlarından bahsetmek dehşet uyandıracaktı.

Belli ki Devrim bu karanlık bölümlerden ibaret değil. Ama bunlar sansürlendi.

Oysa sansürün sahtekârlık anlamına geldiği durumlar vardır. Devrim ordularının ilerleme savunucuları ve onların düşmanlarını karanlık güçlerle özdeşleştirmeye dayalı Mani dini, kötü niyetli bir uydurmadır. 1789 Devrimi'nin yandaşları sonradan, özellikle 1917'de, bunu defalarca kanıtlayacaktır. İnsanları fikir uğruna kurban etmek, insanlık dışıdır.

1805

Napolyon'a Viyana Yolunu Açan Yanlış Bilgi

Napolyon'un, hem çağdaşlarının hem de sonraki onlarca yılın eleştirel analizlerine en iyi direnç göstermiş özelliği, stratejik dehasıdır. Dünyadaki askerî okullarda, strateji uzmanları kuşaklar boyunca onun büyük savaşlarının gidişatını ayrıntılarıyla anlatmış, taktik ve strateji anlayışını örnek göstermişlerdir. Bununla birlikte, tarihteki büyük kişilerin uyandırdığı saygı çoğu zaman abartılı olmuş ve olup bitenlerin pek hoş olmayan kısımlarını arka plana atmaya zorlamış, hatta sonunda bunları ortadan kaldırmıştır.

Ulm Savaşı'nda da durum budur.

Savaş, Almanya'da, Tuna üzerindeki Baden-Württemberg şehrinde olmuş, imparatorluk orduları Avusturya ordularına karşı en parlak zaferlerinden birini kazanmıştır. Üç hafta sonra, Napolyon Viyana'ya girmiştir.

Avustralyalı başkomutan Mack vahim bir hata yapmıştı: Fransa'yla ittifak halindeki Bavyera'ya girdikten sonra, Mareşal Koutouzov komutanlığında Rus ordularının kendi ordusuyla birleşmesini beklemeden, Fransızlara saldırmıştı. Morallerinin çöktüğünü sandığı Mareşal Ney'in askerlerine karşı kolay bir zafer kazanmayı umuyordu. Kırk bin adamı Fransız orduları tarafından parçalara ayrıldı. Viyana'ya geri çekilmesi Ney tarafından

engellendi. Ulm'a çekildi ama kuşatmaya dayanamadı: 24 Ekim 1805'te teslim oldu.

*

Mack'in, imparatorluk ordularının morallerinin çöktüğünü sanmasına neden olan nedir? Fransa'dan kovulmuş bir Macar aristokrat olduğunu iddia ederek yılın başında Viyana'ya yerleşmiş bir Napolyon ajanının, Charles-Louis Schulmeister'in sözleri. Aslında Alsace'lıydı ve 1800'de istihbarat servisi başkanı Savary tarafından işe alınmıştı. Viyana'da en üst düzeydekilerin, özellikle Mack'in güvenini kazanmıştı. Ona Napolyon'u çekiştirmiş, Fransa'nın imparatorundan kurtulmaya can attığı ve orduların, özellikle Ney'in ordusunun cephane sıkıntısı çektiği ve cesaretlerinin kırıldığı konusunda ona güvence vermişti. Bu beyin yıkama faaliyetine güvenmesi ve tahminleri Mack'in kaybetmesine neden oldu. Eğer Koutouzov'u bekleseydi Ulm Savaşı farklı bir yön alacaktı.

Schulmeister şüphesiz imparatorun çevresinde ve vakanüvislerin nezdinde gözden kaçmış, karanlıkta kalmış bir ajan değildi. Viyana'nın işgalinden az sonra, Napolyon onu bu şehrin polis örgütünün başkomiseri olarak atadı. Kaçınılmaz biçimde Mack'in ve Avusturya imparatorunun kalıcı nefretini kazanmıştı; Marie-Louise'le evlendiğinde Napolyon, Schulmeister'in imparatorluk çevrelerinden uzaklaştırılmasını istedi. Müttefikler Fransa'ya girdiklerinde, gizli ajanın iki şatosunu yakmayı ihmal etmediler.

Napolyon'un seferleriyle ilgili eserlerin çoğunda ona yer verilmemesinin nedeni tesadüf ya da unutkanlık olamaz. Bu kişi imparatorluk savaşlarının görkemli fresklerinde adeta bir leke gibiydi ve Fransız ordularının herhangi bir zaferini ona borçlu

olduğunu kabul etmek can sıkıcıydı. Onun unutulması, yok sayma yoluyla sahtekârlık anlamına geliyor.

Ama sonraki yüzyılda zafer bildirilerinin ve komutanların günlük defterlerinin, gizli servislerine hak ettikleri itibarı vermemeleri de doğrudur.

1810-1812

General Ned Ludd ya da Var Olmayan İngiltere Kralı

Cartwright'ın mekanik dokuma makinelerinin 1785'te İngiltere'ye girişi sosyal karışıklıklara neden oldu: Gerçekten de bunlar yayıldıkça Lancashire'daki pamuk ve Yorkshire'daki yün başta olmak üzere tekstil endüstrilerindeki dokuma işçileri kendilerini işsizliğe mahkûm buldular. 1812'de West Houghton ve Liversedge'deki şiddetli ayaklanmalar sırasında bu makinelerin bulundukları fabrikalara saldırdılar. West Houghton'da fabrikayı yaktılar. Polis birçok elebaşını yakaladı, bunlardan dördü idama mahkûm edildi ve asıldı, on yedisi sürgüne gönderildi. Bu örnekten ders çıkaran Cartwright orduyu uyardı, ordu da Liversedge'deki fabrikasını korudu.

İsyancılar o zaman güvenlik kuvvetleri önünde duraksamayan gizli bir örgüt oluşturuyordu; bu sayede Cartwright'ı öldürmeyi denediler, başaramadılar ama yardımcısı William Horsfall'ı öldürdüler. Kendilerine "Ludditeler" diye tuhaf bir isim takmışlardı, Ned Ludd'un müritleriydiler. Yani, efsaneye göre, Orta Çağ'da Londra'yı güzelleştirdiği söylenen general ve İngiltere kralının. Tarihten hiç de anladıkları söylenemezdi çünkü krallığın tarihinde bu isimde ne general ne de kral vardı ama buna inanıyorlardı, bu da efsanelerin oluşmasındaki temel noktadır. Günümüzde hâlâ Ned Ludd'un Anstey köyünde, Leicester yakınında doğduğu, ünlü

Robin Hood'un da avlandığı Sherwood ormanında büyüdüğü ve Londra banliyösündeki Ludgate'de gömülü olduğu anlatılır.

Ludditelerin durumu sanayi devriminin eninde sonunda getirdiği bereketle iyileşti ve Anglo-Sakson dünyasında isimleri şimdi yalnızca iş makinelerini yıkan grevcilerden söz etmek için kullanılıyor. Ama hayalî Ned Ludd ismi Anglo-Sakson kültüründe varlığını sürdürüyor: Hemşehrilerinin durumunu iyileştirmek için çalışan bir kahramanın ismi olarak.

Dokumacıların isyanı yirmi yıl sonra 1831'de Fransa'ya sıçradı: Bu kez isyanı başlatanlar Lyon'daki ipek dokumacılarıydı. Aslında dokuma makinelerinin gelişinden beri maaşları sürekli düşüyordu; imparatorluk zamanında gündelikleri 4-6 frankken, 18-25 meteliğe düşmüştü. 21 Kasım 1831'de şehri ele geçirip dokuma makinelerini tahrip ettiklerinde veya Rhône nehrine attıklarında isyanları siyasi boyut kazandı. Ancak şehrin Mareşal Soult tarafından işgaliyle iki hafta sonra düzen yeniden sağlandı. Bu Canut İsyanı'ydı, Sanayi Devrimi'nin büyük işçi grevlerinin ilki.

Bu isyan beklenmedik bir etimoloji sorununu ortaya atıyor: Aslında *Grand Littré*'nin de kabul ettiği gibi "*canut*" kelimesinin kökeni unutuluyor. Uzun süre bunun dokuma makinesine atılan "*canette*" (mekik masurası) olduğu düşünüldü, ama "*canette*"den "*canut*"ye geçiş açıkça belli değil ve şüpheli görünüyor.

Hâlbuki bu isim, gerçekte var olmuş ama efsaneleşmiş bir şahsın ismine uyuyor; o da Danimarka, İngiltere ve Norveç kralı olup 995'e doğru bereketli bir hükümdarlık süren Büyük Canut.

Henüz kimse Ludd ile Canut arasında bağ kuramadı ama Ludditeler ve Canutler arasındaki ruhsal akrabalık akıl karıştırmaya devam ediyor. Emekçi sınıfının, eski kralları yardıma çağırması da öyle.

Efsanelerin oluşumu bazen mantık duygusunu bozar.

1814-1815

Bourbonlar "Düşmanın Arabalarıyla" Dönmediler mi?

Cumhuriyet eğitiminin en bilinen noktalarından biri, Napolyon'un 6 Nisan 1814'te teslim olması, Yüz Gün'den ve 22 Haziran 1815'te görevini bırakmasından sonra, XVIII. Louis'nin Fransa'ya "düşmanın arabalarıyla" dönmesidir.

Şurası kesin ki müttefikler Paris'e ilk defa 31 Mart 1814'te girdi. Müttefik orduları 1815'te Waterloo'daki zaferlerinden güç alarak Fransız topraklarına yeniden girdiler: 30 Haziran'da İngilizler ve Prusyalılar Paris önünde kamp kurmuşlardı ve 7 Temmuz'da Blucher başkentte dolaştı. Bu, XVIII. Louis'nin Paris'e dönüşünün arifesiydi.

Ama bu kesinlikle Restorasyon'un yabancıların isteğiyle yapıldığı anlamına gelmiyor. 1807'den beri İngiltere'de kalan XVI. Louis'nin kardeşi, Provence kontu, yani gelecekteki XVIII. Louis'yi 1814'te Fransa'ya geri çağıranın imparatorluk senatosu olduğunu hatırlatalım. Yine ikinci kez bu kral Fransa'ya meşru hükümdar olarak geldi.

François Furet ve önde gelen diğer pek çok tarihçi bütün yetkilerini kullanarak bu görüşü yerleştirdi ama efsane kalıcı oldu ve nitelikli bir yalana dönüştü; burada amaç, onlara göre millet egemenliğinin tek meşru ifadesi olan Cumhuriyet lehine

krallığı itibarsız kılmaktı. Bourbonlar ancak yabancıların ve Avrupa krallıklarının sadık müritleri olabilirlerdi.

Oysa bu yanlıştır.

Öncelikle Avusturyalılar Bourbonları kesinlikle istemiyordu. Fransa seferinden sonra İmparator I. François adına Metternich, Napolyon'u Marie-Louise'in naipliğini kabul etmesi için ikna etmeye çalışmıştı. II. Napolyon Avusturya İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki Schönbrunn'de kalırken Viyana, Paris siyasetini kendi çıkarlarına göre yönlendirecekti. Napolyon'un bunu kesin bir dille reddetmesi devrin Avusturya bakanını Bourbonların geri dönüşünü kabul etmeye zorlamıştı. Talleyrand'ın Viyana kongresindeki çabaları, sonunda delegelerin Bourbonların yeniden tahta çıkışı karşısındaki düşmanlıklarını dindirmişti.

Avusturya'yla aynı nedenle, yani bağımsız Fransa'nın yeniden Avrupa'da tehdit uyandıran bir güç olduğunu görme korkusundan dolayı, Rusya da Bourbonları istemiyordu; Çar Aleksandr onlara düşmandı ve o sırada İsveç tahtına yerleşmiş olan Bernadotte'u destekliyordu.

Prusya'nın taht için herhangi bir adayı yoktu, yalnızca Fransa'nın büyük güçler arasında tekrar yer bulmasını istemiyordu. Bourbonların da destekçisi değildi: Gelecekteki XVIII. Louis Ren Nehri'nin ötesine yerleştiğinde, Prusya kralı III. Friedrich-Wilhelm göçün bütün ajanlarını yakalatmıştı ve daha kötüsü, tehlikeli kişileri imparatorluk polisinin başı olan Fouché'ye göndermişti.

Yalnızca muhafazakâr İngiltere, Fransa'da yeni hareketlenmeleri önlemek ve iktidarın meşruluğunu korumak istiyordu; bu nedenle Provence kontunun dönüşüne karşı çıkmadı. Bu kesinlikle İngiltere'nin buna destek olduğu anlamına gelmez.

Dolayısıyla Bourbonlar "düşmanın arabalarıyla" gelmediler: Hatta mümkün olsaydı düşman buna karşı çıkardı.

1833

Kızıl Han Efsanesi

8 Ekim 1833'te Pierre Martin, karısı Marie Breysse ve komileri Rochette, Ardeche ile Haute-Loire sınırında, Peyrebille'deki hanları önünde giyotinle idam edildi. Bölge için dikkate değer bir kalabalık, bazı tanıklara göre yirmi bin kişi, işkencede hazır bulundu. Durumları yıllardan beri kamuoyunda ve hatta bütün ülkede hayret uyandırıyordu. Onların soymak amacıyla yolcuları öldürdüklerinden ve daha kötüsü öldürdükleri yolcuları yemek ve müşterilerine sunmak için büyük fırınlarda pişirdiklerinden şüpheleniyordu. Marie Breysse aşçı olarak ünlenmemiş miydi? Tanrı'ya şükür kral Louis-Philippe'in adaleti sonunda gereken cezaları vermişti. Bu kâfirler aslında bir hata yapmışlardı: Allier kıyısında ölü bulunan zengin bir müşterilerinin, Antoine Enjolras'nın kaftanını saklamışlardı.

Tanıklar çoğaldı: Bazıları Martin'lerin korkunç kazanlarında kurbanların ellerinin ve ayaklarının kaynadığını bile görmüştü ve bazıları hanlarının bacalarından mide bulandırıcı kokuların çıktığını fark etmişlerdi (yoksa kokuyu mu almışlardı?). Martin'in arabasında cesetler taşıdığını görmüşlerdi. Ve hanın bazı müşterileri, Martin müşterileri uyandırırken onların "Beni öldürmeyin!" diye yalvardıklarını ve hancının onlara, "Sen de öleceksin!" dediğini duymuştu.

Reklam yapmaya ihtiyacı olmayan bir kişi olan Baron Haussmann bile korkunç handan kıl payı kaçtığını iddia etti. Tamamen uydurmaydı, orada bir gece bile geçirmemişti.

Oraya "Kızıl Han" adını verdiler. 175 yıl boyunca halkın hayalgücünü istila etti ve belki yanlış bilgilendirilmiş kişilerin hayalinde var olmaya devam edecek. Romanlara ve Grand Guilgol tiyatrosunun *Yamaçların Hanı* gibi bazı oyunlarına ilham verdikten sonra, *Yanlış Anlama*'da Albert Camus gibi ünlü bir yazara konu oldu. Sonra biri 1951'de, diğeri 2007'de olmak üzere XX. yüzyılda iki filmde de bu konu ele alındı.

Geçen iki yüzyılın büyük cinayet davalarından veya daha doğrusu, tarihin en vahim adli aldatmacalarından biridir.

*

2006'da, bu satırların yazarı bütün aleyhte tanıklıkları tek tek ele aldı –lehte tanıklık yoktu– bunlar 1886'dan önce, tam zamanında araştırmacı Paul d'Albigny tarafından yeniden kopyalanmıştı, o tarihten beri davanın bütün belgeleri gizemli bir biçimde ilgili yargılama kurullarının (Peyrebeille, Lanarce, Aubenas, Coucouron) pençelerinden kayıp düştü. Olayın gerçek sırrına yabancı olmayan bir gizem.

İstisnasız hepsi, elbette savcının gerekçeleri arasında görünenler dâhil, öyle gerçek dışı şeyler anlatıyordu ki onlara yalancı tanık denilebilirdi.

Bu yüzden 1814'te "zengin bir Yahudi tüccar" kaybolmuş oldu, hâlbuki o zaman han daha inşa edilmemişti bile.

Bu yüzden bir adam, hayatını kurtarmak için odasının penceresinden atlayarak kaçmış ve tabana kuvvet kaçmadan önce

ayakları üstüne düşmüş oldu: Hâlâ var olan ve tarihî bir yer gibi rehber eşliğinde gezilen hana gidilince görülüyor ki söylenen pencere, bir metre kalınlığında bir duvara açılmış, kenarı bir metreden kısa ve yerden beş metre yükseklikte bir mazgal deliği. İnsanın akrobatik bir vücudu yoksa oradan geçmesi ve kemiklerini kırmadan yere atlaması mümkün değil.

Tanıkların bir kazan içinde insan kalıntılarının piştiğini gördükleri ünlü fırına yapılan ziyaret de bu tanıkların uydurduklarını kanıtlar: Fırına ancak orta boy bir tencere sığabilir ve kurbanları o kadar küçük parçalara ayırmak gerekir ki operasyon her seferinde bir kasap ekibi gerektirir. Zaten mülkte insan kalıntıları bulunmamıştır.

Böylece Enjolras'nın cinayetinde aleyhte başlıca tanığın, işportacı Chaze'ın tanıklığı çelişkilerle dolu oldu; ne onun hana gelmek için kullandığını iddia ettiği yol ne de kurbanla birlikte geceyi geçirme koşulları en ufak bir tutarlılık gösteriyordu. Birkaç ay arayla yaptığı iki tanıklık temel noktalarda birbirinden ayrışıyor.

Zaten Enjolras'nın rezilce sebeplerden öldürülmüş olduğu tezi ölünün parasının üzerinde olması nedeniyle geçersiz sayıldı. Ya kaftan? Enjolras, Martinlere yemek yemek için uğramıştı ve bu ağır giysiyi çıkarken ev sahibinde bırakmıştı: O zaman öldürülmüştü. Ama bu cinayete hiçbir sebep gösterilemedi.

Günümüzde hiçbir savcı böyle bir dosyayı kabul etmezdi. O zaman nasıl oluyor da Martin davasının savcısı bunu kabul etti?

*

Olayların kronolojik bir incelemesi Martinlerle ilgili dedikoduların uzun yıllardır giderek yayıldığını gösteriyor, bunun temel sebebi

onların hancılık faaliyetleriyle orantısız ve açıklanamayan zenginleşmesiydi. Böylece onlara atfedilecek cinayetler uyduruldu.

Öte yandan, ne jandarma ne yönetim buna aldırmıyordu, aksine Martin'in jandarmayla yakın ilişkileri vardı. O zaman birinci Restorasyon dönemiydi.

Ayrıca bölgenin burjuva ve aristokratlarının Martin'in iyi kalpliliğine şahit olduklarını not edelim. Yazarın araştırmalarının ortaya koyduğu üzere Martin Ardèche bölgesindeki Devrim ve imparatorluğa karşı şiddetli bir düşmanlık gösteren kral yanlısı isyancılarla dostça ilişkiler içindeydi (Waterloo bozgununun haberi bölgede coşkuyla karşılanmıştı).

Birden, Louis-Philippe'in iktidara gelişiyle 1830'da, yönetimi elinde tutanlar değişti ve yönetimin Martinlere tavrı da aynı şekilde değişti. Yeni yetkililer Martinleri gözden çıkarmaya karar vermiş görünüyorlardı ve o zaman doğrulanamaz dedikodular diye adlandırılabilecek, en azından zaman aşımına uğrayabilecek bazı söylentileri gün ışığına çıkardılar. Prosedürün vahim düzensizliği ve daha da ötesi, davanın belgelerinin ortadan kayboluşu şüpheyi dikkate değer biçimde artırıyordu. III. Cumhuriyet döneminde, yargı kurumunu tehlikeye atacak bir skandal iktidara son derece büyük bir zarar verirdi.

Martinlerinkinin bir cinayet davası değil, siyasi bir dava olduğu açıkça bellidir.

Bunun sebebi ne olabilirdi? 1814'ten beri göçmenlerin dönüşüyle birlikte, kralcıların ilişki ağlarından güç alan Martin, Devrim döneminde yok pahasına satılan mülkleri almakla veya bunları çok iyi fiyata alanlardan tazminat elde etmekle görevli bir ajandı. Hizmetinin karşılığı olarak bir komisyon alıyordu; servetinin kaynağı buydu.

Kızıl Han, siyasi sebeplerle hareket eden yargı yetkililerinin işbirliğiyle yapılan bir kamu önünde cezalandırmanın sonucunda uydurulan bir efsaneydi.[46]

"Bir masum mahkûm ediliyor" demişti Marie Breysse giyotine giderken.

1824 ve 1836

Napolyon'un Varlığı ve Evrensel Monarşi

1827'de, bir Agen kütüphanecisi Jean-Baptiste Perès, *Demek Napoléon hiç yaşamamış ya da XIX. yüzyıl tarihinde kaydedilen sayısız yanlışın kaynağı olan büyük hata*[47] başlıklı bir inceleme yazısı yazdı. O yıl Napolyon'un altı yıldır hayatta olmadığını ve tahtta X. Charles'ın bulunduğunu hatırlatalım.

Yazar orada (elbette derinlemesine bilgi edinerek) Napolyon'un bir kurgu, Apollon efsanesinin modern bir çeşidi olduğunu ve isminin bile güneş tanrısı Apoleo'nun az buçuk değiştirilmiş bir versiyonu olduğunu, "kaybetmek, öldürmek, yok etmek" anlamına geldiğini kanıtladığını iddia ediyordu. Bonaparte ismi günün ışıkla aydınlanan yarısı anlamına geliyordu, *mala parte* gece karanlığıydı. *Buonaparte*, Apollon'un ışığıydı.

Annesinin adı, Letizia, ayrıca mitolojik bir icattı, Apollon'un annesinin adı Leta'ydı.

Dört erkek kardeş dört mevsimi sembolize ediyordu ve üç kızkardeş Venüs'ün üç Tanrıça arkadaşını.

On iki mareşal zodyakın on iki burcuydu.

Yirmi sayfa tutan metnin geri kalanı aynı çizgide devam ediyor ve analojilerin inceliği ve iddiaların tuhaflığıyla insanın aklını karıştırıyor. Bu asparagas birçok kişiyi güldürmüş olmalı.

Ama başka birçok kişiyi de hayretler içinde bıraktı. Neden olmasın ki...

*

1836'da Napolyon'un ölümünden on beş yıl sonra ve küllerinin Paris'e nakledilmesinden dört yıl önce, Louis Geoffroy, tam adıyla Louis-Napoléon Geoffroy-Château, çok daha hacimli ve aynı derecede şaşırtıcı bir eser yayımladı, eserin başlığı şöyleydi: *Uydurma Napoléon (1812-1832), Dünyanın Fethinin ve Evrensel Monarşinin Tarihi.*[48]

Jules Richard'ın önsözünden öğrendiğimize göre, Louis Geoffroy Paris sivil mahkemesinde yargıçtı, hukukçu ve dâhi bir kumandanın oğluydu, Mısır seferi sırasında Lannes bölüğünde komutanlık yapmıştı ve yeteneğiyle General Bonaparte'ın dikkatini çekmişti.

Ne çelişkidir ki eser bir aldatmacadan kurtarma amacını güdüyordu. "Resmî" tarihçiler İmparatorun Rusya'da batağa saplandığına ve 1814'te bir adaya sürülerek -sanki bir adadan kaçılabilirmiş gibi- oradan kaçtığına milleti inandırmışlardı! Sonra aynı sahtekârlar İmparator'un yeniden savaştığına ve yeniden bir başka adaya sürgün edildiğine inandırdılar, hâlbuki herkes onun bir Afrika seferinden dönüşte Sainte-Hélène'e mayın döşettirdiğini ve adanın sular altında kaldığını biliyordu. Zaten ada artık hiçbir atlasta görünmüyordu.

Gerçeği saklamak niyeydi? Napolyon Rusya'yı fethetmişti ve bütün Avrupa'nın ve yeni Papa'nın (amcası kardinal Fesch) desteğinden güç alarak tarihteki ikinci İngiltere çıkartmasını başarmıştı (birincisi Romalılarınkiydi) ve kıtanın efendisi olmuştu: Bütün Avrupa kralları ona tabiydi. Sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu, Afrika'yı, Çin'i dize getirmişti...

Bazı bölümlerdeki uydurmalar hayret uyandırıcıdır. Buna göre Napolyon "siyasi ve dinî fetih ile aynı sistemde", "bütün kralları ve kraliyet ailelerini kaçırtıp Avrupa'ya getirtiyordu" ve "tapınaklarla kalelerin tepelerine, haç ve üç renkli bayrağını dikiyordu."

Bir Fransız gemisiyle götürüldüğü sırada, Annam kralı fatihten kendisini dinlemesini istedi. Napolyon görüşme salonuna girerken ona, "Benden ne istiyorsunuz?" diye sordu. Annam kralı, tercüman kullanmadan, gururla kalktı ve kötü bir Fransızcayla ona: "Bana bir kral gibi davranmanızı istiyorum" dedi. "Tarih okudunuz" diye yanıtladı imparator alaycı bir gülüşle. Ve ona sırtını dönerek generallerine döndü ve şöyle dedi: "Bu budala üç bin mil yolu bir parodi oynamak için geldiğimi sanıyor!" Zavallı prensle daha fazla konuşmadan oradan ayrıldı, prens gerçekten de yenilen bütün krallarla aynı muameleyi görmüş, bir gemiye sürüklenmiş ve Avrupa'ya götürülmüştü.

Napolyon Ummerapoura'dayken, Birmanlar ona canlı tekboynuzlu atlar getirdiler; bu son derece ender rastlanır hayvanın o zamana dek yalnızca masallarda bulunduğu sanılıyordu.

Şunu kesin olarak kabul etmek lazım: Napolyon o sırada dünyanın bildiği tek evrensel hükümdardı.

Yaklaşık iki yüz yıl sonra bu tuhaflıkları okumak, Tenten maceraları kadar eğlendirici. Afrika'nın tasviri yargıcın keşif hikâyelerinin sadık bir okuru olduğunu düşündürüyor. Bazı bölümler tartışılır bir zevki yansıtıyor, örneğin Yahudilerin Hıristiyanlığa kendiliğinden geçişi gibi (Napolyon onlara salgın hastalık nedeniyle boşalan Kıbrıs adasını veriyor.)

Siyasi-kurgu o dönem yoktu; Louis Geoffroy'un bizzat kendi fantezilerine inanmış olması ihtimal dâhilinde olmadığına göre,

bu türün mucidinin o olduğu sonucuna varmak gerekir. Bütün aldatmacaların bu kadar eğlendirici olmasını umarız.

*

İlk defa Londra'da 1817'de Albemarle Sokağı'nda John Murray tarafından yayımlanan *Meçhul bir yolla Sainte-Hélène'den gelen elyazması*[49] başlıklı kitapçık oldukça farklıdır. Bunun son derece ciddi bir özelliği vardır: Yüz sayfa kadar olan eser, herkesin sürgündeki büyük insandan beklediği anıların başlangıcı gibi görünür.

Eser, enerjik ve öfkeli üslubuyla, ayrıca imparatorluk siyasetinin içyüzüyle ilgili bilgileriyle kafa karıştırıyor. İnsanın bunu Napolyon'un yazdığı veya yazdırdığına inanası geliyor. Zaten o dönem buna inanıldı, bu da eserin dikkate değer ölçüde yaygınlık kazanmasına neden oldu. Metternich *Anılar*'ında *Elyazması*'nın Avrupa'da "büyük bir etki" yarattığını anlatıyor, orada bunların Napolyon'un sürgünde yazdığı anıların başlangıcı olduğu düşünülüyordu. Ama onun düşmüş bir imparator olmadığını biliyoruz. Çünkü İngiliz amiral Plampin tarafından kendisine bir örnek getirilince, sürgündeki Napolyon, Gourgaud'ya bunun "dönemde iz bırakacak ve dönemi oluşturacak bir eser" olduğunu söylemiş.

İmparatorluk siyasetinin uygun zamanda ortaya çıkan bir savunması söz konusudur: Restorasyon siyaseti ve kıtaya akın eden gerici dalgadan dolayı hayal kırıklığına uğrayan liberaller imparatorluk özlemine kapıldılar, onlara göre imparatorluk Devrim'in temel kazanımlarını korumuştu. Eser kesinlikle sahtedir, ancak Enghien dükünün idamının kötü "açıklaması" gibi çarpıcı zayıf noktalara rağmen, derin bir zihnin düşünme niteliklerini gösterir. Dolayısıyla, koşullar üzerine yazılmış bir eser seviyesini aşar. "*Enghein*", "*terrein*", "*malversateurs*", "*corrobérée*"[50] gibi üslubu

lekeleyen ve belki İngiliz yayıncıdan ileri gelen dil tuhaflıklarına rağmen, sahte bir eserin bir başucu kitabı hatta başyapıt seviyesine yükselmesinin olağandışı bir örneğidir bu.

Onlarca yıl boyunca yazarın kimliğiyle ilgili çeşitli varsayımlar (Marmont, Mme de Staël vb) ileri sürüldü. Bir varsayım daha eklemeyeceğiz ve yalnızca ekonomiden söz edilen sayfalarda, Napolyon'un metinlerinin hiçbir yerinde görülmeyen bir konuya hâkim olduğunu söylemekle yetineceğiz.

İnternetin gelişine kadar, efsane ve aldatmacaların yayılması için en ideal yol kitaplardı.

1825

Fiodor Kuzmiç: *Namı Diğer* Rus Çarı I. Aleksandr'ın İnanılmaz Aldatmacası

2 Aralık 1825'te (Gregoryen takvimine göre 19 Kasım) Rus halkı, hükümdarları Çar I. Aleksandr'ın bir gün önce son nefesini verdiğini öğrendi. Hâlbuki yaşlı değildi, 48 yaşındaydı.

Onun neden öldüğü öğrenilmedi ve hâlâ bilinmiyor: Bu tür şeyler halkı ilgilendirmiyor. Ölümüne kadar yanında olan doktorlardan biri, Dr. Wyllie, sıtma demişti. Bir diğeri, cerrah Tarassov, safra kesesi hastalığı demişti. Öte yandan, ikisi de beyninde felç olduğu sonucuna vardılar. Teşhislerin saçmalığına yorum yok.

Temiz hava değişiminin ölümcül sonu: Birkaç hafta önce doğum adı Marie-Louise de Baden olan Çariçe Elizabeta Fiodorovna, kendisini yorgun hissetmiş ve imparatorluk çifti güneye, Azak Denizi kıyısındaki Taganrog'a gitmişti. Gelişlerinden az sonra, çariçe iyileşti ve çift burada daha uzun süre kalmaya karar verdi. Çar hayalini kurduğu Osmanlı İmparatorluğu'na saldırı amacıyla Kırım'ı dolaştı. Ayrıca Balaklava'daki Saint George Manastırı'na gitti. Prens Volkonski'ye şunları söyledi: "Yakında sıradan bir ölümlü gibi yaşamak için buraya çekileceğim. 20 yıl boyunca görevimi yaptım. Bu durumdaki bir askerin emekliliğe ihtiyacı vardır."

Bu arada, çar tuhaf bir insandı. Söylediğine göre özgürlüğe tutkundu ve mutlak bir hükümdar için çelişkili derecede

koyu jakobendi, hatta halkın kurtuluşu komitesi bile kurmuştu. Gizemciydi ama mutluluk ondan kaçıyor gibiydi çünkü giderek daha fazla nevrasteninin pençesine düşüyordu. Evliliği melankolik ruh hali için bir sığınak sayılmazdı ve tek çocuğu olan kızı 1808'de ölmüştü. Dolayısıyla bir aile hayatı yoktu.

Taganrog'a dönüşünde, Aleksandr şiddetli bir ateşe tutuldu. Ateş bütün vücudunu sardı. Belki de hayatının sonlarında sık sık söylediği üzere "tacın altında eziliyordu."

Geleneğe göre, mumyalanması gerekiyordu. Dr. Wyllie bununla tek başına ilgilendi. Ve yine geleneğe göre, ceset bir ay Taganrog katedralinde sergilendi. Belki de doktor işini yanlış yapmıştı çünkü ceset yeniden sergilenmek üzere Tsarskoye Selo'ya götürüldüğünde, çara yakın olan bazı kişiler onun incelmiş olmasına ve yüzünün rengine şaşırdılar: Simsiyah olmuştu. Sonra da gömüldü.

*

Bundan birkaç ay sonra, aşağı Sibirya'da Ural dağlarının doğusundaki taygada bulunan Tomsk bölgesinde, Fiodor Kuzmiç adında bir *staretz*[51] ortaya çıktı. *Staretz*'ler o zamanın Rusya hayatında tanıdık kimselerdi, bazen mucizevi yetenekleri olan gezgin keşişler, kâhin ve şifacılardı. Bu adam bir *izba*'ya[52] yerleşmişti. Tapınaktan manastıra gide gele çok yürümüş gibi görünüyordu. Az konuşuyordu ve nadiren ağzından çıkan sözlerden dolayı onun imparatorluk sarayının üyeleriyle düşüp kalktığı tahmin ediliyordu. Onun hakkındaki söylentiler 1000 km ötede Baykal gölü üzerindeki Irkoutsk'un Metropoliti'nin kulağına geldi, o da ondan kendisini ziyaret etmesini istedi.

Kuzmiç geldiğinde, Metropolit şaşkınlıkla çığlık attı, kollarını açtı ve tanıkların şaşkınlığı içinde, ziyaretçisinin önünde eğildi. Kuzmiç onu kaldırdı ve ona barış öpücüğü verdi. İki adam sonra kapandılar ve kimse uzun uzun ne konuştuklarını öğrenemedi.

O günden sonra, Fiodor Kuzmiç'i ziyaret etmek için Tomsk'a giden Metropolit oldu. Tomsk sakinleri bundan, ermişin yüksek mevkiden bir papaz olduğu sonucunu çıkardılar. "Ben yalnızca bir laikim" diye açıkladı adam.

Ama şüphesiz sıradan bir adam değildi: Fransızca, İngilizce konuşuyordu ve hareketleri onun saray görgü kurallarını bildiğini yeterince açığa çıkarıyordu. Elbisesinin temizliği, sakalı ve itinayla taranmış saçları, genellikle yabani görünüşlü olan diğer *staretz*'lerden kendisini ayırıyordu. Daha olağandışı olanı, Napolyon bozguna uğradıktan sonra müttefik ordularının Paris'e girişinden bahsediyordu.

Bir gün, bir grup kürek mahkûmunu Nertchinsk'e götüren askerler Kuzmiç'in izbasının önünden geçtiler ve komutanları onu görünce bağırdı: "Tanrım! Ama bu bizim babacığımız Aleksandr! Bu Çar Aleksandr Pavloviç!"

Hükümdar yıllar önce ölmüştü ve onun küçük kardeşi I. Nikolay, kardeşi Konstantin yanlısı bir saray isyanından sonra, istemeden ağır tacı devralmıştı. Komutanın heyecanı ikna edici olmadı, yalnızca uzaktan gördüğü bir hükümdarı uzun yıllar sonra adam akıllı tanıyamazdı.

Kuzmiç askere gidip "Sus!" dedi. "Ben yalnızca bir keşişim. Benim çar olduğumu bir daha sakın söyleme yoksa hapse atılırsın ve ben de buradan kovulurum."

Ama biz bu olayı bildiğimize göre komutan ağzını Kuzmiç'in emrettiği kadar sıkı tutamamış.

Tomsk halkı o zaman Kuzmiç'in gerçekte Taganrog'da öldüğü iddia edilen çar olduğu düşüncesine kapıldı ve bu düşüncesini sürdürdü. Abasını sağ eliyle tıpkı Aleksandr'ın mantosunu tuttuğu gibi tutuyordu, yazıları birbirine benziyordu ve en önemli ayrıntı, Kuzmiç'in tıpkı çar gibi bir kulağı sağırdı.

Kuzmiç 20 Ocak 1864'te öldü. Kocaman bir kalabalık onun tabutunu Saint-Alexis manastırına kadar takip etti, orada gömüldü. Mezartaşında şöyle bir yazı vardı: "Burada Tanrı'nın kutsadığı ihtiyar, büyük *staretz* Fiodor Kuzmiç yatıyor" (*blagoslovennyi*). Ne tuhaf tesadüf ki bu *blagoslovennyi* tanımlaması Kutsal Sinod ve Senato'nun I. Aleksandr'ı tanımlamasıyla aynıydı.

*

Bu tuhaf hikâye ancak şöyle açıklanabilir gibi: Kuzmiç I. Aleksandr'a çok benziyordu ve Irkoutsk Metropoliti "kendisini hayallere kaptırmıştı". Sonra, bu sayfalarda daha önce gösterilmiş olan sürece göre halk efsaneyi şişirmişti. Acaba bu kültürlü *staretz* kimdi; şatafatlı bir yaşamı birden bırakıp keşiş hayatı yaşayan bir saray üyesi elbette dikkat çekerdi; oysa durum böyle değil. Hiçbir vakanüvis böyle bir kayboluştan söz etmedi. Onun adı veya takma adı konusunda kimse hemfikir değil: Bazı tarihçiler ondan Fomiç diye söz ediyor.

O gerçekten de I. Aleksandr olabilir miydi? Bu ilk bakışta akla yatkın geliyor, çar birçok kez görevinin ezici ağırlığından yakınmıştı. Bu durumda 87 yaşında ölmüş olacaktı, dönem için ileri bir yaş. Ama o zaman çarın çevresindeki herkes, karısı, iki doktoru ve maiyetinin bir vücut değiştirme işleminde işbirlikçi olması gerekecekti: Dr. Wyllie bu meçhul kişiyi mumyalayacaktı

ve Aleksandr yola koyulacaktı. İncelikli kurgu gerektiren bir durum bu.

Acaba Çariçe Elizabeta Fiodorovna'nın Taganrog'da yazılmış, sık sık bahsedilen ama orijinali bulunamayan günlüğünde şu satırlarda bahsedilen neydi? "Bugün çok önemli bir görüşmemiz oldu. Tanrı'nın dileği olsun!" Peki ya Dr. Wyllie zaten hasta olan imparatorun başucundayken: "İmparatorun aklında iyileşmekten başka bir şey var ve bütün düşüncelerini işgal ediyor" yazdığında ne demek istiyordu?

Dosyada başka üç tuhaflık daha var. Tomsk *staretz*'i hakkındaki dedikodular saraya ulaştığından dolayı, kölelerin özgürleştirilmesine başkanlık eden II. Aleksandr bu konudan emin olmak istedi. 1865'te -Kuzmiç'in ölümünden sonraki yıl- büyük amcasının tabutunu açtırdı. Tabut boştu. Tahmin edileceği üzere şaşkınlık büyük oldu.

1883'te onun oğlu III. Aleksandr "bu kocakarı hikâyelerine" bir son vermek istedi. Mezarı yeniden açtırdı: Tabut yine boştu. Beddualar edildi!

1919'da, Kremlin'in yöneticileri Romanovların bütün mezarlarını açtırdılar, her birinin gerçekten de ismi hâlâ mezar taşına yazılı olan hükümdarın kalıntılarını içerip içermediğine emin olmak istiyorlardı. Aleksandr'ın tabutu yine boştu.

Şair Puşkin, "Mezarına kadar tecavüz edilmiş bir sfenks!" diye yazacaktı.

Dosyayı sıfırdan ele almak gerekir. Çariçe Elizabeta Fiodorovna kocasının gizli projesinden haberdar olmalıydı, tıpkı mumyalamanın tek sorumlusu olan Dr. Wyllie gibi. Ceset belki de yakın geçmişte ölmüş ve Alexander'a benzeyen bir köleye aitti. Cesetin yüzü simsiyahtı çünkü Wyllie benzemeyen yönleri gizlemek istemişti.

Peki imparatorluk mezarındaki cesedi kim çalmıştı? Belki Elizabeta Fiodorovna, monarşi ayrıcalıklarının asil temsilcisi olarak, efendisinin mezarında halktan birinin bedeninin yatmasını kabul etmemişti.

Bu sayfaların yazarı da aldatmacanın kurbanı olmadıkça, gizem devam edecek.

1840

Napolyon'un Naaşı Invalides'de mi Bulunuyor?

Tarihin en alevli aldatmacalarından biri hâlâ varlığını sürdürüyor ve sorumlu bütün yetkililer buna bir son vermeyi reddediyor: Devasa Invalides lahdinde yatan, Napolyon'un naaşı değil.

Bu cüretkâr bir varsayımdan esinlenilmiş bir iddia değil, herhangi bir cinayet davasında soruşturma açılmasını gerektirecek bariz olaylar var.

1840'ta, Louis-Philippe'in hükümdarlığı sırasında bir Fransız delegasyonu, kraliçe Victoria'nın rızasıyla Napolyon'un tabutunu teslim almak üzere Sainte-Hélène adasına gitti. İngilizlerin bu tavizi artık iki ülke arasında hüküm süren sarsılmaz uzlaşmayı onaylıyordu.

Joinville prensi komutası altında düzenlenen seferde, sürgündeki imparatorun üç yakını vardı, generaller Gourgaud ve Montholon, ayrıca *Hatırat*'ın yazarının[53] oğlu olan Las Cases baronu. Ayrıca hizmetkârlar Ali, Archambault, Courçon, Noverraz ve Pierron'da bu üç kişiye eşlik ediyordu.

7 Mayıs 1821'de yerleştirilmiş olması gereken tabut 5 Ekim 1840'ta mezardan çıkarıldı. İngilizlere bildirilmeyen bir Fransız girişimiyle, tabut iki arada bir derede açıldı. İşte orada tanıkları şaşırtacak şeyler başladı.

– Orijinal tabut teneke tabut içine konmuştu, bu tabut kurşun bir tabuta ve kurşun tabut da maun ağacından bir tabuta konmuştu. Teneke tabut kaynaklanmıştı. Açılış sırasında bütün tanıklar dördüncü bir tabutun eklendiğini saptadı: Bu tabut da maun ağacından ve kurşun ile teneke tabutun arasına giriyor. Tuhaflık, tabutun iç kısımlarında kadifeyle kaplı olması. Bu dördüncü tabut, Napolyon'un ölümünden sonra bir manipülasyonun olduğuna dair kesin bir kanıt. Teneke tabutun zorlanmış olduğu gerçeği bunu doğruluyor.

– Tabuta konduğunda cesedin üzerinde tören üniforması vardı, ayaklarında beyaz ipek çoraplar, gümüş mahmuzlu botlar bulunuyordu. 1840'ta ortaya çıkan cesette çorap yoktu ve botların dikişleri sökülmüştü, her ayakta dört çıplak parmak ortaya çıkıyordu ve gümüş mahmuzlar ortadan kaybolmuştu.

– Kokartlı şapkası cesedin ayaklarına konmuştu. Tabut açıldığında, kokartsız bir şapka vardı ve kalçaların üzerinde bulunuyordu.

– 1821'de son imparatorluk kıyafetinin üstüne asılmış madalyalar şunlardı: Légion d'honneur, Couronne de fer, Ordre de la Réunion ve kıyafetin üstündeki zincirde ucunda haçla, Grand Cordon de la Légion d'honneur. 1840'ta Ordre de la Réunion ile Légion d'honneur'ün ucundaki haç kayıptı.

– 1821'de cesedin durumu üzerine tanıklıklar kesindir: Cildi rengini kaybetmişti ve gömülüşü sırasında zaten çözülmeye başlamıştı. Oysa 1840'ta çıkarılan ceset tamamen korunmuş durumda ve canlı insan rengindeydi; mumyalanmıştı. Ayrıca, imparatorun cesedinde bacaklar birleşmiş ve gergindi, 1840'takinin bacakları açılmış ve bükülmüştü. Napolyon'un cesedi şişman ve yağlıydı, meçhul kişininki zayıf.

– İmparatorun yüzü ve kafası tıraş edilmişti; 1840'taki cesette saçlar ve sakal vardı. İmparatorun yüzü hastalıklı, çok değişmiş

ve çökmüştü ama 1840'takinin yüzü gençti, hiçbir değişiklik yoktu. Napolyon tabuta ağzı kapalı gömülmüştü, çok zarar görmüş dişleri gizlenmişti, oysa 1840'taki cesedin ağzı açıktı ve üst çenede bembeyaz üç diş görünüyordu.

– Yedinci ve son nokta: Napolyon'un kalbinin ve midesinin bulunduğu gümüş vazolar 1821'de teneke tabutun köşelerine konmuştu: 1840'ta, cesedin bacakları arasında bulundu.

Mezara koyuluş ile 1840 arasında bilinemeyen bir tarihte, Sainte-Hélène kabrinin yağmalandığı, Invalides'de yatan ve Paris'e transfer edilen naaşın Napolyon'unki olmadığı sonucuna varmak için zeki bir polis hafiyesi olmaya gerek yok. Tabut bile orijinal değil: 1821'deki gömme koşullarını yeniden yarattıklarını sanan sahtekârlar yanılmışlar ve fazladan bir tabut eklemişlerdi. *A posteriori*[54] tanıklıklar uydurarak düşüncesizliklerini telafi etmeye çalışacaklardı.

*

Doğrusunu söylemek gerekirse, 1840 seferinin bütün üyeleri cesedin değiştirilmesine düşünüldüğü kadar şaşırmış değildi. Hangi anda söylentiler onlara ulaştı ve bir sürprizle karşılaşabilecekleri konusunda uyardı bilmiyoruz. Görecekleri şeyler konusunda ağızlarını sıkı tutmaları konusunda onlara ricada bulunulmuş olması akla yatkın görünüyor.

Tuhaf ayrıntılar: Seferin başı olduğu halde, Joinville prensi tabutun çıkarılması sırasında orada bulunmaktan kaçınmıştı ve tabut açıldığında General Bertrand o kadar şaşırdı ki yerinden sıçradı, az kalsın tabutun içine düşüyordu. Bu her şeyin ortaya çıktığı anları ayrıntılarla anlatan tarihçiler arasından, okurları Bruno Roy-Henry'ye yönlendireceğiz, eseri *Napolyon: 1840'ta*

topraktan çıkarılan kişinin gizemi[55] konu hakkında yazılmış en ayrıntılı eserdir. Fransız delegelerinin İngilizleri rahatsız edecek bir şey yapmamaları konusunda talimat aldıkları iddiasını destekleyen ipuçlarını zorlanmadan ortaya çıkarıyoruz.

Belli ki, eğer imparatorun son nefesine kadar yanında olan tanıklar, "Ama sahtekârlık bu! Bu Napolyon değil!" diye bağırsalardı, Sainte-Hélène yöneticisi tabutu kapattıracak, bu tabut ülkeye gönderilmeyecek ve diplomatik bir pürüz Fransa ve İngiltere ilişkilerine gölge düşürecekti. Böylece Rohan-Chabot ve Gourgaud gibi bazı tanıklar oyun oynadılar ve her türlü pürüzden kaçındılar.

Invalides'de porfirden bir lahitte yatmak gibi görülmemiş bir şerefe erişen gizemli kişi kimdi? Böylece, karanlık işlerde ender görülür biçimde, analizler % 95 kesinlikle bunu ortaya çıkardı: Longwood'da Korsikalı bir metrdotel olan Jean-Baptiste Cipriani, Napolyon'un henüz Bonaparte olduğu zamanki haline çok benziyordu. 1817'de, Napolyon onun Hudson Lowe tarafından parayla tutulmuş bir ispiyoncu olduğunu kanıtladığında, arsenik içerek intihar etmişti.

Birçok diğer öğenin yanı sıra, bir nokta bunu doğruluyor: 1960'lı yıllarda, İngiliz doktorlar, 1840'ta tabutun açılması sırasında alınmış bir saç tutamını inceledi ve bunun önemli miktarda arsenik izi içerdiği sonucuna vardı. Bazıları o dönemde Napolyon'un belki Hudson tarafından zehirlendiği veya midesi için arsenik bazlı ilaçlar aldığı varsayımını ileri sürdü. Temeli olan bir varsayım ama bu durumda faydasız: Gördüğümüz gibi Napolyon gömülmeden önce tıraş edilmişti; saç tutamı, arsenikle intihar eden Cipriani'nin cesedinden alınmıştı.

*

Bu şaşırtıcı sahtekârlık 1969'a kadar sürdü: Bretonya'dan Georges Rétif *İngilizler, Bize Napolyon'u Geri Verin*[56] başlıklı bir kitap yayımladı, bunda imparatorun gömülmesi ve 1840 yılında topraktan çıkarılmasına ilişkin veriler arasında bariz olan bazı tutarsızlıkları ortaya koydu. Avlanma alanlarını kıskanan uzmanlar, kesin olmayan bazı önemsiz noktaları ortaya çıkarmak için acele etti. Aslında, akademik olmayan tarihçiler prensip gereği tartışmalardan dışlanmıştı. 2000 yılında Roy-Henry yedek birlik yüzbaşısı derecesini öne sürerek Savunma Bakanlığı'ndan bir DNA testi istedi, Invalides'deki cesetten değil ama 1840 seferinde hukukçu doktorun aldığı bir deri parçasından. Bu parça aslında imparatorun torunları tarafından ordu müzesine konmuştu. Invalides lahidini açmak ve oradan cesedi çıkarmaktan daha masrafsızdı bu, ama bakanlık 2002'de şunları söyleyerek reddetti: "Invalides'deki porfir lahit içinde gömülmüş olan cesedin kimliğini tartışmaya açan teoriler şu an için yeterli niteliğe sahip değil."

Tanıkların tutanakları arasındaki çelişkilerle ilgili bitmek bilmeyen ayrıntılar, bazı kişilerin kanıtların karşısında başarıyla gösterdikleri yetersizliğin, hatta kötü niyetin derinliklerine bir kez daha inmeyi sağladı. Böylece Napolyon cesedi çözülme sürecinde olduğu halde, dışarı çıkarılan cesetin dikkate değer bir biçimde korunmuş olmasını "açıklamak" için bazı uzmanlar, bütün tıbbi-adli bilime meydan okuyarak kapalı bir tabutta sıkıca kapalı kalmanın çözülmeyi durdurabileceğini ileri sürdü. Kapalı kalmayı dondurulmayla mı kıyasladılar? Hiç şüphesiz bu fırsattan istifade edip bir cesedin kapalı kalmak suretiyle "gençleşme" kapasitesini de keşfetmişlerdi.

Cesetlerin değişimi ne zaman olmuştu? En akla yatkın görünen tarih, Hudson Lowe ve belki O'Meara'nın Sainte-Hélène'e döndükleri yıl olan 1828.

Gerçek ceset nerede yatıyor olabilirdi? Eğer orijinal tabutunda korunduysa, şüphesiz para karşılığında Westminster'daki bir yeraltı mezarında sapasağlam yatıyor olmalıydı. Napolyon'un korktuğu da işte buydu: "Korkulacak tek şey, İngilizlerin cesedimi saklamak istemesi ve bunu Westminster'a koymaları" (27 Mart 1821'de General Bertrand'a itirafı).

*

1,5 yüzyıl sürecek kadar kalıcı olan bu aldatmacaya daha da dolambaçlı olan bir başkası ekleniyor: Napolyon'un cenaze maskeleri. Bu konu o kadar çok olay, alevlenme, entrika ve kurnazlık içeriyor ki bunların izini sürmek için bir kitap yazmak gerekir. Daha önce bahsedilen Eugène de Veauce[57] ve Roy-Henry de öyle yapmışlardı. Bu talihsizliklerin birçoğu entelektüel namussuzluk, ikiyüzlülük ve kimi zaman imparatorluğun hatırasını övme arzusuyla doluydu.

Meseleyi özetleyelim: İki tip Napolyon maskesi var; bunların birbirleriyle hiç ilgisi yok. Birisi eşsiz bir örnekle tanıtılıyor ve Londra'da Royal United Service Museum'da bulunuyor; yuvarlak, tombul, acı ve kederle solmuş bir yüz, imparatorun yakınlarının tariflerine her yönüyle uyuyor; olgun yaşta bir adam, hastalık ve sürgünün verdiği aşağılanma hissiyle yıpranmış. Diğer tip, ki bunun kopyaları 1950'li yıllarda Paris iskelelerinde satılıyordu, 30 yaşlarında zayıf yüzlü, ağzı yarı açık, daha çok Arcole köprüsündeki ünlü Bonaparte tablosunu hatırlatan bir adama ait. Çok daha çekici. Birçok koleksiyonda balmumu ve alçıdan 11 değişik çeşidi var, bazılarını Dr. Antommarchi yapmış; bu şahıs sürgündeki imparatorun son yıllarında, Sainte-Hélène'deyken yanında bulunan meslektaşı Dr. O'Meara kadar şüphe uyandırıcı bir pratisyendi.

Bu ikinci tip Cipriani'ye ait, onun da bir cenaze maskesi yapıldı. Bir kopyası General Bertrand'ın eşi tarafından çalındı ve onun ölümünden sonra Napolyon'un annesine gönderildi. Aslında, düşmüş imparatorun sadık yandaşları onu tanınmayacak durumda gösteren orijinal maskeyi son hatıra olarak imparatorun ailesine göndermeyi "uygun" bulmamışlardı.

*

Şimdi soralım, bu müthiş hile ortaya çıkarılmış olsaydı neler olabilirdi? Muhtemelen nüfusun en yaşlı kesimlerinde arada bir su yüzüne çıkan İngiliz düşmanlığına dayalı eski önyargılar kamuoyunda bir hareketlenmeyle körüklenecekti. Özellikle şurası kesin ki imparatorun naaşından sorumlu kuşakların sahte bahaneleri ve riyakârlıkları ortaya çıkacaktı ve şöhretleri çok uzun süre bundan zarar görecekti.

O halde imparatorun gerçek mezarının bulunması ve naaşının bir kez daha nakledilmesi gerekir. Manş'ın her iki yanındaki hükümetlerin prestijini artırmayacak, tehlikeli bir girişim olduğu şüphesiz.

1853-1855

"Bilimsel" Irkçılığın Uğursuz Saçmalıkları

1853-1855 yılları, entelektüel sapkınlıklar tarihinde kara bir sayfadır: Bu yıllar "bilimsel" ırkçılığın çıkış noktası olan eserin yayımlanışına tanık olan yıllardır. Aslında çıkış noktası olduğu, bilimin (en azından XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında anlaşıldığı şekliyle bilimin) paçavralarına bürünmüş eski bir ön-yargıdır ama bunun çok ötesine uzanmıştır.

Bu eserin başlığı bir plandı: *İnsan Irklarının Eşitliği Üzerine Deneme*. Yazar Joseph Arthur'un sıfatlarının Gobineau kontu (1816-1882), diplomat ve büyük gezgin olması, böyle geniş bir konuya uygun düşen yetkiyi kendisine veriyordu. Ona göre, "bir ırkın dehası" döneme, koşullara ve iklime fazla bağlı değildi. Dolayısıyla, bütün insanların aynı derecede "mükemmelliğe" ulaşabileceği fikrini savunmak saçmaydı. Tamamen anlamsız palavralar, nitekim bütün insanlar birbirleriyle çiftleşebildiğine göre bilimsel açıdan insan ırkları diye bir şey yoktur. Bir ırkın "dehasına" gelince, bu da zamanın retorik deposunun bir parçasıdır.

Daha *bestseller* sözü icat edilmeden o konuma gelmiş bir eserdi bu; bir yüzyıldan uzun süre boyunca seçkin ya da öyle olduğunu düşünen insanların kütüphanelerinde yer aldı. Onun başarısı ve etkisi, bilim ve tarihin bütün bahanelerine başvurularak, doğal insan düşmanlığını ve ırk konusunda kabul edilen

fikirleri güçlendirdiği gerçeğiyle açıklanıyordu. Bu arada, *best-seller* kitapların tehlikelerini ortaya koyan da budur. Gobineau, çivi yazısını deşifre etmek ve kazıların sonuçlarını yorumlamak için var gücüyle çalışan amatör bir etnolog olarak eserini bütün tarihçilerin gözünden kaçan ve beyaz ırkın üstünlüğünü nihayet açıklayan bir anahtar olarak tanıttı. Ona göre bir kültür geliştirme yeteneği olan tek ırk beyaz ırktı ama tükenmişti. Çünkü saflığını korumayı başaramamış, aşırı melezleşmeden zarar görmüştü.

Tek dogmatizminden güç alarak, mesela Çin kültürünün eski ve yüksek gelişimini, Hindistan'dan gelen Kshatriya kabileleriyle "açıkladığını" iddia ediyordu. Gobineau'ya göre bu kabileler Çin'i fetheden ve kendileriyle birlikte üst düzey bir bilgi getiren bir Brahman kastıymış. Cyrano de Bergerac'ın *Ay'a Yolculuk*'una eşdeğer bir uydurmadır ve sırf Kshatriyaların Aryan oluşundan esinlenilmiştir; nitekim, sonraki sayısız ırkçılık teorisyeni için olduğu gibi Gobineau için de başlıca üst düzey ırktır. Gobineau saçmalıyordu çünkü Kshatriya denilenler Brahman değildi, savaşçıydı ve soyları Brahmanlar nedeniyle tükenmişti. Kshatriyaların Çin'i hiç fethetmediğini de belirtmek gerekir; bir Hindu kastı olduklarından, eğer Çin İmparatorluğu'na egemen olsalardı oraya Hindu dinini empoze ederlerdi.

*

Yarı pişmiş ve sindirimi zor, boş sözlerle baharatlanmış bu kavram çorbası diğerlerini etkiledi. III. Reich zamanında veya günümüzde yaşasaydı, Gobineau şüphesiz Naziler tarafından soykırıma uğrayan ve yakın tarihte ayrımcı tedbirlere maruz kalan Çingenelerin Hindistan'dan geldikleri ve Aryan oldukları gerçeği karşısında rahatsız olacaktı. Ama *Deneme* bir vahiy gibi karşılandı: Demek

ırklar varmış ve bunların en önde geleni beyaz olanmış, daha aşağı ırklarla karışma suçuna son verecek olursa, dünyayı yönetebilecek tek ırk da buymuş.

Fikir kalıcı oldu ve okurlarımızdan ilkokulu bizim gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Fransa'da okuyanlar, kızıl, siyah, sarı ve beyaz renklendirilmiş alanları işgal etmiş dört ırkın belirtildiği o dünya haritalarını şüphesiz hatırlıyordur. "Yahudi ırkı" ise, o sıralar keşfedilmiş olduğu halde henüz atlaslarda görünmüyordu.

O günden bugüne biyoloji, yalnızca etnik grupların var olduğunu, özel niteliklerinin gelişim ile ortama uyum sağlamaya bağlı olduğunu ve "üstün" veya "aşağı" olarak kabul edilemeyeceklerini gösterdi. Arkeoloji, Orta Çağ'da Çin uygarlığının üst düzey kültürel ve bilimsel gelişiminin farazi Hindistanlı istilacılara bağlı olmadığını ortaya koydu ve eğer XV. yüzyılda Bizans'ta bir tüccar, Koreli bir tüccardan devrim niteliğinde bir icadı, elle dizilen matbaayı almasaydı (veya çalmasaydı), Avrupa'ya getirmeseydi ve Gutenberg'e atfetmeseydi, Gobineau iddialı saçmalıklarını yayamazdı bile.

Aynı şekilde biyoloji, ırkçıların eskiden ve şimdi iddia ettiklerinin aksine, aynı grubun içinde üremenin kuşaklar boyunca genetik çeşitliliğin zayıflamasına ve kalıtsal hastalıkların görülme sıklığının artmasına neden olduğunu gösterdi.

Ama Gobineau'nun zihinlerde derinleştirdiği beylik düşünceler bunun epey ötesine uzanıyor. Beyaz "ırkın" üstünlüğüne duyulan inanç batı kültüründe o kadar derine kök saldı ki, sömürgeciliğin savunmasında başlıca argümanı oluşturdu. Böylelikle, 1859'da, sömürgecilik konulu bir tartışma sırasında Jules Ferry, "Üstün ırkların hakları var çünkü onların aşağı ırkları uygarlaştırma görevi var" diye açıkladı.

*

XX. yüzyılın başında, bazı şaşkın bilim insanları "ırksal verileri" nicelendirmeyi ve sayısallaştırmayı akıl ettiler, bu arada diğerleri, örneğin Alexis Carrel, ırk saflığını koruma yöntemi olarak öjenizmi[58] öneriyordu. 1930'lu yıllarda Broca ve Lombroso'nun çalışmalarını kendi kokuşmuş soslarına uyduran III. Reich'in antropologları ünlü pergellerini silah gibi ellerine alarak gerçek Aryanların kafatası oranlarını ölçmeye kalktılar, bu sırada yönetimler de vatandaşlarda ırk saflığının bozulması izlerini araştırıyorlardı.

Bilimsel iddialara dayalı ırkçılık, Batı'nın en coşkun budalalıkla ve bu arada alçaklıkla geçen birkaç yılına mal olacaktı. Bilim insanlarının bu sahtekârlığa yüzyıldan uzun süredir topluca katkıda bulunması, acı verici gerçeğin bariz katılığını ortaya koydu ve Amerikalı siyahlara uygulanan ayrımcılıktan Kuzey Afrika'daki Apartheid'e kadar, devletlerin iç ve dış siyasetlerini etkiledi.

Tarihte sık sık meydana geldiği gibi, efsane sahtekârlığa yol açmıştı.

1854

Hafif Tugayın Saldırısı ya da Aptallığın Zaferleri

İngilizler, her ne kadar buna kanmasalar da, Kırım Savaşı'nın en ünlü olaylarından birine, Balaklava Saldırısı da denen hafif tugay saldırısına Avrupalı komşularından daha aşinadır. Bu facia, müthiş bir aldatmaca sayesinde, görkemli bir askerî olaya dönüşür. Ödüllü şair Alfred Tennyson ona epik bir şiir ve besteci Franz von Suppé en az onun kadar gürültü koparan bir uvertür adamıştır.

Roma İmparatorluğu'ndan beri Batı tarihinde neredeyse kesintisiz olarak birbirini takip eden savaşlardan biri olan bu savaş sırasında İngilizler, Fransızlar ve Osmanlılar; Ruslara karşı ittifak kurmuş ve Sivastopol'u kuşatmıştı. General Liprandi'nin komutası altındaki Ruslar 25 Ekim'de ilerledi ve o zamana kadar Osmanlıların elinde olan Vorontsov sıradağlarının ve civarda bulunan vadilerin kontrolünü ele geçirdi. Lord Lucan'ın kumandanlık ettiği İngiliz süvari bölüğü o sırada bu dağların güneyinde, ismini Sivastopol'un doğusundaki komşu limandan alan Balaklava ovasında bulunuyordu. Ama Lucan çatışmaya girmeme emri almıştı. Onun tugaylarından biri, ağır tugay (4. ve 5. muhafız dragonları, 1., 2. ve 6. dragonlar), ovada düşmanla karşı karşıyaydı; diğeri, hafif tugay (4. ve 12. hafif dragonlar, 8. ve 11. hafif süvari erleri

ve 17. mızraklı süvariler) Vorontsov sıradağlarının kuzeyinde bulunuyordu.

Osmanlılar ateş açtı. Ağır tugay hücum etti, Rus süvari birliği çarpışma sırasında dağıldı ve dağlara çekildi. Ağır tugayın taarruzu tam olarak beş dakika sürmüştü. Bir Rus süvari bölüğü kızıl asker ceketli (epik öykülerde geçen ünlü Thin Red Line, yani "İnce Kızıl Hat") 93. İskoç alayı erlerine doğru atıldı ve aynı şekilde bozguna uğradı. Ruslar dağlarda yeniden birleşti ve destek kuvvetler aldılar; ayrıca ellerinde Osmanlılardan kaçırdıkları 22 İngiliz topu vardı. O sırada karşılarında hafif tugay ve tugayın solunda, yakın mesafede General Canrobert'in komutasındaki bir Fransız süvari alayı olan 4. Afrika avcıları bulunuyordu.

İngiliz komutan, yani bizzat Lord Raglan, Rusların İngiliz toplarının yerini değiştirme ihtimalinden endişelendi; 15. hafif süvari erlerinden yüzbaşı Edward Nolan'ı hafif tugaya, Osmanlıların bıraktıkları tabyaları ve orada bulunan topları yeniden almak üzere saldırıya geçme emrini vermekle görevlendirdi.

Lucan neye doğru saldırıya geçmesi gerektiğini anlamadı. Raglan'ın bir kâğıda karalanmış emrini tekrar tekrar okudu. Nolan yeteneksiz olarak gördüğü Lucan'a sövüp sayıyordu.

"Toplar! Lord Raglan size hemen saldırıya geçmeniz emrini veriyor!" diye kükredi Nolan kolunu uzatarak.

Lucan bunu orduya saldırma emri olarak anladı, hâlbuki Nolan ona Vorontsov dağlarındaki tabyaları işaret etmek istemişti. Tam bir yanlış anlama oldu. Lucan bu emri bizzat iletmek için hafif tugayın kumandanı Lord Cardigan'a son sürat koştu.

Hafif tugay o sırada bir buçuk km uzunluğunda bir tünelin önünde bulunuyordu, onun ucunda da 12 top ve Rus piyadeleri bekliyordu. Ama Lucan ve Raglan atıldı. Beş dakika sonra toplar patladı. Canrobert 4. Afrika Avcılarını ileri sürdü, Rus topçula-

rını kılıçtan geçirdi, onların toplarını sessizliğe gömdü ama çok büyük kayıplar verdi. 25 dakika sonra, 13. hafif avcı birliğinde 673 kişiden geriye ancak 10; 11. hafif süvari birliğinde 25; 17. mızraklı süvari birliğinde 35 adam kaldı. Görülmemiş bir katliam olmuştu. Askerî yorumcuların budalalığından uzun süre bahsettikleri Yüzbaşı Nolan, artık kendini savunmak için orada değildi: Savaşta ölmüştü.

*

Times muhabiri 14 Kasım 1854 tarihli sayıda "Görünüşe göre talihsiz bir yanılgı sonucunda süvarilerimizden çoğunu kaybettik" diye yazdı.

Başkomutan Raglan karışık bir emir iletmişti; ne yüzbaşı Nolan ne de Lucan ve Cardigan bir şey anlamıştı. Bu facia çabucak kahramanlığın yaldızlarına bulandı. General Bosquet, "Bu muhteşem ama savaş bu değil" diye yorum yaptı.

Bununla birlikte, yüz binlerce İngiliz öğrenci on yıllar boyunca görevini tamamlamak ve aptalca emirleri yerine getirmekteki acı cesareti kutlamayı öğrendi. Bununla birlikte çok azı kahramanlık tutkusunun ayrıca aptallaştırabildiğini de öğrendi: Kral IV. George duymak isteyen herkese, Waterloo'da bir bölüğe komutanlık ettiğini iddia ediyordu. Her ne kadar ünlü ovaya ayak basmamış olsa da bunu yalanlamak kolay değildi; o yalnızca kendisini aldattı, hâlbuki Balaklava görevini görkemli bir sayfaya çeviren yetkililer bütün bir milleti aldatmışlardı.

1860

Araukanya ve Patagonya Kralı I. Orélie Antoine'ın Gerçek ve Şaşırtıcı Hikâyesi

Birçok coğrafya profesörü bugün Araukanya'nın nerede bulunduğunu söylemekte zorlanacaktır. Eğer bir atlasa veya sözlüğe bakarsa, onu bulamayacaktır: Bu tür eserlerin hiçbiri bu ülkeden bahsetmiyor. Hâlbuki gerçekten vardı; güneyde Bio-bio (isim gerçektir) ile Tolten ırmakları ve kuzeyde Limay ile Neuquen ırmakları arasında bulunuyordu. Belki Güney Amerika üzerine bilgi sahibi bir etnolog, burasının Mapuches ve Puelches kabilelerini içeren Şili Kızılderilileri olan Araukanyalıların bölgesi olduğundan şüphelenebilirdi.

Ama birçok tarih öğretmeninin Araukanya'yı tanıdığı düşünülebilir. Bu durumda, Soumeil, Perigord'da doğan birinin, Antoine Tounens'in, XIX. yüzyılda bu ülkenin kralı olduğunu ve hâlâ varlığını sürdüren bir hanedanlık kurduğunu bilecektir. Hanedanlığın tanıdığımız son temsilcisi 1961'de Prens Felipe'ti. Harika meslektaşımız Jean Raspail[59] 1981'de Paris'te Araukanya konsolosuydu.

Bu ülkenin tarihi, doğal olarak hayaller kurduruyor. Bazı açılardan bir megalomanın büyük aldatmacasını çağrıştırıyor, hâlbuki başka açılardan hayranlık uyandırıyor. Ayrıca sanal ile gerçek arasındaki sınırın bazen çok ince olduğunu gösteriyor.

*

Antoine Tounens, 1825'te, arazi sahibi, evliliklerle bölgenin diğer ailelerine bağlı, varlıklı bir ailede doğdu. Kökeni eskiye dayanan ailesi, atalarının V. yüzyılda Galya-Roma senatörü ve Prétoire valisi olan Totentius Ferreolus olduğunu iddia ediyordu. Ferreolus, Romalılaştırılmış bir Auvergne ailesinin reisi olarak, Tonontium şehrini yani şimdiki Tonneins'i kurmuştu. Bir Périgueux dava vekilinin noter yardımcısı olarak, Tounens onun görevini satın aldı ve ismine bir öntakı ekledi. Bu ayrıntıların çoğu zaman ele verdiği gibi, hırs, kahramanımızı harekete geçirmişti.

Dönemin Fransası çalkantılıdır: Temmuz Monarşisi'nin düşüşü ve 2 Aralık'taki darbeden sonra şaşkınlık içindeki Cumhuriyetçilerde, Bonaparte yanlılarında ve Meşruiyetçilerde yalnızca eylem ve cesaretin gerilemeyi önleyeceği hissi hâkimdir. Hangi yazıların Antoine de Tounens'i etkilediği bilinmiyor; Périgueux mason locası Les Amis Perseverants'ın üyesi olarak, yolcuların konferanslarını dinlemek için birden fazla fırsatı oldu. Kendisi zaten seyahat etmişti ve bu sayede İspanyolca biliyordu.

Öte yandan yolculuğunun hazırlıklarının uzun sürdüğü biliniyor: Gitmeden önce "krallık mühürleri" hazırlatmıştı. Derken noterliğini sattı ve yola çıktı.

O dönem adı Rapel olan Araukanya'nın uzun bir hikâyesi vardı: Güney Amerika'nın bütün yerlileri arasında istisna olarak, oranın 460 bin sakini İnkaların boyun eğdirme girişimlerine yiğitçe karşı koymuştu ve İnkalar sonunda onların bağımsızlığını kabul etmişti. XVI. yüzyıl ortasında İspanyollar geldiğinde İnkalar bozguna uğramıştı. Bu bilinmeyen topraklarda ilerleyişlerinde o zamana kadar hep zafer kazanan Pizzarro orduları Araukanya'yı fethetmeye gitmişti. Ama şaşırtıcı biçimde vahşi bir direnişle kar-

şılaşmışlardı. Böylece yeni Şili'nin efendisi ve gelecekteki başkent Santiago'nun kurucusu Pedro de Valdivia'nın orduları, Gran Toqui Caupolican'ın komuta ettiği Araukanya orduları karşısında yıkıcı bir bozguna uğramıştı. Valdivia orada altı bin adam kaybetmiş, kendisi de öldürülmüştü. İspanyolların kurduğu sömürgelerin, La Serena ve Concepcion dışındaki hepsi boşaltılmış ve yıkılmıştı.

Bazı ateşkesler, Alonso de Ercilla y Zuniega'nın La Araucana adlı ünlü epik Kastilya şiiriyle kutlamış olsa da İspanyol fatihler ile Araukanyalılar arasındaki savaşa gerçekten son vermemişti. Ancak 1785'te, İspanya kralı III. Carlos, Fransa örneğini izleyerek barış politikası uyguladı ve Araukanya'nın bağımsızlığını tanıdı. Hatta birbirlerine elçi gönderdiler.

Ama 1818'de Amerika'daki İspanyol İmparatorluğu'nun parçalanması Araukanya'yı yeniden tehlikeye attı. Bağımsız Şili, İspanya ile yerel kabileler arasında yapılmış olan anlaşmalara sadık kalmamış ve sömürgelerini Araukanya'ya yerleşmeye teşvik etmişti. Yeni çatışmalar başladı.

O zaman Antione de Tounens karaya çıktı. Bir Fransız savaş gemisiyle gelmişti, bu da III. Napolyon'un onun girişimine düşman olmadığını işaret ediyor. Aslında imparator İspanya'nın vazgeçtiği Yeni Dünya'ya göz koymuştu.

*

Tounens, olağanüstü bir özgüvenle, Şili'yle son çatışmalar sırasında ulusal başkan olan Toqui Magnil'i ziyaret etti ve ona projesini sundu: Araukanya, tek bir hükümeti olan bir krallık olarak kurulacaktı ve komşu ülkelerle eşit şartlarda müzakerelerde bulunacaktı.

Ve olağandışı bir şey oldu: Proje kabileler konseyi tarafından coşkuyla kabul edildi ve Antoine de Tounens, Araukanyalılar tarafından kral seçildi.

Aynı özgüvenle, 17 Kasım 1860'ta I. Orélie Antoine, soya dayalı hanedan kuran bir kararname yayımladı. Sonra bir anayasa yazdı ve anayasa parlamento tarafından onaylanınca bunu Şili, Arjantin, Peru, Bolivya, Brezilya ve Güney Amerika kıtası üzerindeki Avrupa güçlerinin temsilcilerine resmen tebliğ etti. Santiago günlük gazetesi El Mercurio hem kararnameleri hem de Araukanya anayasasının tamamını yayımladı. Yeni mavi-beyaz-yeşil bayrak kraliyet sarayı üzerinde dalgalandı.

Çok geçmeden, Şili hükümeti ve millî meclisi, Araukanya'yı fethetme planı için gerekli bütçeyi inceledi. Belki de olayın önemini iyi değerlendirememişlerdi: 20 Kasım'da, yeni krallığın ilanından üç gün sonra, Patagonya özel görevlileri ülkelerinin Araukanya'yla birleşmesi isteğinde bulunmaya geldiler. Patagonya aslında yasa dışı Arjantin sömürgelerinin yerleşimine karşı mücadele veriyordu. İstek kabul edildi ve aynı akşam Araukanya ve Patagonya krallığı ilan edildi. Bu ülke Bolivya veya Paraguay kadar büyüktü.

Şansölyeliklerde şaşkınlık ve karışıklık hâkimdi. Nasıl olur da bir ülke kurmak için tuhaf düşünceli birinin isteği yeterli olabilirdi? Araukanya ve Patagonya'nın krallığının meşruluğunu ortadan kaldıracak bir kusuru arandı. Ama Tounens avukattı ve ilan edilen anayasada en ufak bir yasal boşluk bulunamadı.

Artık krallığı yıkmanın tek yolu savaştı.

*

Savaş uzun sürdü: Ancak 1882'de Magnil'in oğlu ve bakan Toqui Quilapan, sembolik olarak mavi-beyaz-yeşil bayrağı Şilili istilacıların

önünde indirdi. Kral I. Orélie Antoine'ın değil, halefi I. Achille'in bakanıydı. Çünkü Orélie Antoine 1878'de, doğduğu yerden uzak olmayan bir yerde, Périgord'daki Tourtoirac'ta yatağında ölmüştü.

Bu süre zarfında hayatı çalkantılıydı: Savaş sırasında Şilililer tarafından hapse atılarak, Santiago'da temeli olmayan bir davada hâkim karşısına çıkmıştı. Ona karşı hiçbir suçlama yapılamıyordu. Hele Şili sınırlarını ihlal etmesi mümkün değildi çünkü bu sınırlar henüz ne saptanmış ne de uluslararası çapta tanınmıştı: Aslında, Şilililer Araukanya ve Patagonya krallığını ihlal etmişlerdi. Yargıç onun deli olduğunu ilan etti ve onu Fransa'ya sınır dışı etti. I. Orélie Antoine kısa süre sonra döndü ve öldüğünü zanneden halkı tarafından sevinçle karşılandı. Onun yokluğunda krallığı kral tarafından atanan tümgeneral Achille Laviarde yönetmişti. Adam zengin bir Reimsliydi (Moët & Chandon şampanyalarının kurucusu ve başlıca hissedarlarından biri), ateşli bir Bonapart yanlısı ve büyük gezgindi, havacılığın ve otomobilciliğin öncüsüydü, ilk otomobil sahibi olanlardan biriydi. Kısacası, XIX. yüzyılda bolca bulunan ve Rodezya'nın kurucusu Cecil Rhodes'un bir başka örneğini oluşturduğu şu imparatorluk kurucularındandı. Sağlığının bozulduğunu hisseden Orélie Antoine onu meşru vârisi ilan etmişti.

Bu nedenle, *Le Figaro* ölümünü ilan ettiğinde I. Orélie Antoine'dan Araukanya ve Patagonya'nın eski kralı diye söz etmişti.

I. Achille kusur işlemedi: Hemen bütün Avrupa'ya, elbette Paris'e, Londra'ya ve diğer başkentlere konsoloslar gönderdi. Hepsi çalışma iznini aldı. Krallığı için uluslararası maliyecilerle iş birliği içinde iddialı bir ekonomik yardım planı organize etti ve 1902'de Paris'te öldüğünde aynı şekilde modern bir ordu kurmaya hazırlanıyordu.

Tounens hanedanı ismine layık değildi: Antoine Cros Araukanya ve Patagonya'nın üçüncü kralı oldu... Şair Charles Cros'nun kardeşi. I. Achille'in halef olarak atadığı II. Antoine, en az öncekiler kadar ateşliydi: Yeni ufuklara aç biri olarak, Araukanya ve Patagonya'da devlet bakanı ve Adalet Bakanı olmuştu (Şair François Coppée'yi Araukanya'da dük ilan etmişti); ama II. Antoine 1902-1903 arasında ancak iki yıl hüküm sürebildi.

Antoine de Tounens sanal ülkesinin varlığını sürdürdüğü 22 yıl boyunca bir yıldan fazla hükümdarlık yapmamıştı.

*

Araukanya ve Patagonya'nın yaratılışıyla komşu devletler ve büyük güçlere karşı yapılan meydan okuma ya da nispet bir tepki doğurdu. Sömürge güçleri ve özellikle Büyük Britanya, bu kötü örnek karşısında telaşa kapıldı. Onların yargı alanı veya koruması altındaki bazı bölgeler boyunduruklarından kurtulmak için bunu örnek alabilirdi. Üstelik, 1867'de kurşuna dizilmiş olan Meksika imparatoru, Habsbourg arşidükü I. Maximilian'ın ortaya koyduğu kötü örnek, uzaktaki yerli nüfuslara bir Avrupalı hükümdar dayatma girişimlerinin geçersizliğini göstermişti.

Şili ve Arjantin, meseleyi uluslararası bir plana taşıdı ve İngiltere kralı V. George'un hakem olmasını istedi. O da Şili'nin Araukanya üzerinde egemen olduğuna karar verdi. Patagonya çok geçmeden Arjantin'in çatısı altına girdi.

Antoine de Tounens'ın krallığı varlığını sürdürmüştü.

Elbette vârisler oldu: II. Antoine'ın kızı I. Laure-Thérèse; III. Jacques Antoine (ünlü Parisli editör); Philippe d'Araukanya ve Patagonya...

1961'de Tourtoirac'da krallığın kuruluşunun 100. yılı kutlandığında, genel Dordogne konseyi bir anıt kurulması için ödenekleri oyladı. Milletvekilleri ve bölge senatörleri huzurunda bir tören yapıldı ve Kültür Bakanı André Malraux gösterilere katılmak için bir telgraf gönderdi. Fransız Akademisi'nden André Maurois bir söylev verdi.

Bununla birlikte, Araukanya ve Patagonya olayı inandırıcılıktan uzak kalıyor. Tarihin "gerçek" bir bölümünden ziyade fantastik bir hikâyeyi andırıyor. Tounens krallığı ancak Kızılderililerin yüzyıllık irredantizmi[60] sayesinde gerçekten yaşamıştı; devlet olarak bir gücün gerçekliğinden ziyade coşkun bir ruhun hayal ürünü olan kurguya benziyor.

Ama o zaman şu soru ortaya çıkıyor: Başka kaç krallık ve devlet hayalcilerin hatta yalan düşkünlerinin megalomanlığından doğmadı ki? Onları diğerlerinden ayıran şanstı, yani kurucularının işlerine yarayan koşullar oluşmuştu.

1871

Komün, Bismarck'la Barış Görüşmesi Yapmak İsteyince

Paris Komünü üzerine önemli ve saygıya değer eserlerin çoğunda isyancıların, Paris'i kuşatan Almanlarla tuhaf ilişkilerine dair herhangi bir şey aramak boşunadır. Bu ilişkiler inkâr edilemez, çünkü Paul Déroulède'den Edmond de Goncourt'a kadar dönemin yazarlarında ve hatta Almanlarda bunların yankıları vardır. Öyleyse bunlar sansürlenmiş olmalı. Öte yandan, Fransız sosyalizminin kurulmasını sağlayan bu yetmiş iki güne dair geleneksel yorumu da değiştiriyor.

Neredeyse bütün tarih kitapları ve elyazmaları Komün'ü Fransız toplumsal tarihinin görkemli bir bölümü ve doğmakta olan proleteryanın vatanı korumayı bilmeyenlere karşı bir sıçrayışı gibi tanıtıyor. İsyanın kökeni aslında vatanseverce oldu. Almanlar tarafından kuşatılmış, Sedan bozgunuyla zaten aşağılanmış olan Paris "ne bir karış toprağını ne de kalelerinin bir taşını" verecek olan hükümetin çağrısına kahramanca bir atılımla yanıt vermişti. 1871 Ocak ayında şehrin bombalanması, sonra Ekim ayında Metz'in teslim olması, Bourget kalesinin kaybedilmesi ve özellikle 1 Mart 1871'de Prusyalıların başkente girişi kitaplara göre Parislileri çileden çıkarmıştı. Tarihçi Georges-Roux'nun tespiti bu şekilde değildi[61]:

27 Ocak, Jules Favre'ın (Dışişleri Bakanı) Bismarck'la görüşmelerini anons ediyor. Paris kımıldamıyor. 28'inde ateşkes imzası. Paris kımıldamıyor. 26 Şubat'ta barış hazırlıkları. Paris kımıldamıyor. 1 Mart, onaylama. Paris kımıldamıyor. 2 Mart, Almanların girişi. Paris kımıldamıyor. Paris ancak 18 Mart'ta, borçların ve kiraların moratoryumunun askıya alınmasından sonra, ulusal muhafızların askıya alınmasından sonra kımıldıyor.

*

Yine 18 Mart'ta, geçici hükümetin başkanı Thiers'in ulusal muhafızları silahsızlandırma kararından sonra, ordu muhafızlarla ve halkla anlaştı. Hareketi önlemeye çalışmış olan generaller Lecomte ve Thomas öldürüldü. Çatışma başladı ama amaçları vatanın savunması değildi. Gerisini biliyoruz.

Georges-Roux'nun gözlemlediği sükûnet yanıltıcıydı. 3 Mart'ta merkezî komite ve 15 Mart'ta cumhuriyet federasyonu kurulmuştu. O sırada düşman şekil değiştirmişti, artık Prusya değildi. O zaman Komün yıllardan beri gizlice hazırlanan Fransız Devrimi'nin bir tekrarını denedi. 22 Mart'ta Komün'ün dışişleri delegesinin açıklaması bunu doğruluyor:

Paris'te yapılan ve temelde şehrcilikle ilgili devrim, Alman ordularına karşı hiçbir biçimde saldırgan değildi.

Compiègne'deki Alman ordusunun komutanı General von Schlotheim'in, Komün'ün askerî komutanlığına, kendi birliklerinin pasif ve dostça bir tavrı koruma emri aldığı teminatını verdiği bir gün önceki bildirgeye bir yanıttı bu.

Almanların siyasi oyunu bitmemişti: Komün'e ayrıcalık tanıyarak, Almanlarla pazarlıklarında çok şey isteyen Thiers üzerinde baskı kuruyordu.

*

İsyancıların Almanlara karşı iyi yönde eğilimleri veya ilgisizlikleri bir sürpriz değildi, en azından herkes için değildi. Bakan Favre zaten şöyle not düşmüştü:

Kenar mahallelerdeki çok sayıda ulusal muhafız, "Tüfeklerimiz var ama Prusyalılara karşı kullanmayacağız" diye ilan ediyordu. Siyasi veya toplumsal tutkuları doyurmak için olaylardan faydalanmaya doğru genel bir eğilim vardı.

Peki ya vatanseverler yok muydu? Vatan tehlikedeyken bir iç savaşa girmenin zamanı olmadığını söyleyen insanlar? Vardılar ama güçsüzlerdi. Akıl karışıklığı içinde isyana kalkışan Paris'e giren Louis Rossel tanıktır, kendisi Tours'a çekilmiş Gambetta'yı uyarmayı denedi ama boşuna; 28 Kasım'da Satory kampında Versailleslılar tarafından kurşuna dizildi.

16. Belleville gezginleri taburundan etkilenen Paul Déroulède:

Paris'te özellikle popüler mahallelerde bolca yayılan ahlak bozucu doktrinler genç Belleville'lilerin iliklerine işlemişti. Beni cumhuriyetçi bildiklerinden, bundan enternasyonalist olduğum sonucunu çıkarmışlardı. Bu fikirle cesaret bularak vatan önyargısı konusunu benim önümde tartışıp durmuşlardı. Hatta onlardan

biri bana zafer kazanmış olup olmamanın bize ne faydasının dokunacağını sordu, sorusundan hiç utanmamıştı.

Edmond de Goncourt 1 Nisan 1871'de *Günlük*'ünde başka bir şey yazmadı:

Bu şiddet ve her türden aşırılık hükümetindeki bir şey beni isyan ettiriyor: Barış anlaşmasına yumuşakbaşlılıkla razı olması, onur kırıcı koşullara korkakça rıza göstermesi, nasıl desem, Prusyalılara adeta dostça davranması.

*

Komün'de (sonradan atandığı komitede) savaş delegesi olan "General" Gustave Cluseret, Almanlarla müzakereleri başlatma işini üzerine aldığında durum beklenmedik bir hal aldı.

Tarih kitapları ve eserlerinin büyük kısmı gibi, sözlükler ve ansiklopedilerin de hakkında sessiz kaldıkları, merak uyandırıcı biriydi. Ordudan kovulduktan ve İtalya'da Garibaldi birliklerinde savaştıktan sonra, ABD'ye gitti ve Amerikan İç Savaşı'nda kuzeylilerin tarafında savaştı; orada general oldu, bu rütbeyi kendisine bizzat Abraham Lincoln'un verdiğini iddia ediyordu. Aksi ispatlanmayınca yalan söylemek kolay...

Dolayısıyla Cluseret Alman komuta kademesine bu şok edici mektubu yazdı:

Fransız hükümetinin askerî anlaşma gereği Alman hükümetine ödemesi gereken 500 milyon franklık tutarın belirlenen tarihte ödenemeyeceği Paris Komünü'ne bildirildi. Bu durumda,

Komün bu tutarı kendisi karşılamayı teklif etti ve bu konuda bir görüşme talep etti.

Komün'ün emriyle, Savaş delegesi

İnsan rüya gördüğünü sanıyor: Böyle bir taahhüt alması için Cluseret belki de Maliye delegesine yetki verdi. Bunu nasıl başardığı ayrı konu. O yalnızca savaş delegesi ve bu taahhüt onun yetki alanında değil. Üstelik bahsettiği Fransız hükümetine karşı konumu nedir? Onu meşru kabul ediyor mu?

Cluseret, Bismarck ile karşılaşmaya can atıyordu: Bu onun için en büyük şeref anlamına geliyordu. Ama müzakereleri ancak Fransa'daki Alman arabulucu General Fabrice ile yapabilecekti. Bismarck'ın sekreteri Moritz Busch'ın belgelerinde sıradaki 30 Nisan 1871 tarihli bilgileri buluyoruz:

Son günlerde, elime çok sayıda ilgi çekici belge geçti. Bunlar Komün'ün şu andaki generali M. Cluseret'nin bizimle başlattığı müzakereler hakkında. Bu ayın 10'u tarihli acil bir telgrafta Paris temsilcimiz General Fabrice, Komün'ün bizimle anlaşma yapma arzusunu dile getirdiği teklifleri kabul etmeye hazır olduğunu ve bu teklifleri Şansölye'ye bildireceğini General Cluseret'ye şöyleme emrini aldı. Ayın 27'sinde Fabrice, kendisi ve Holstein'in Cluseret'yle bir görüşmesi olduğunu ve Paris Komünü'nün, Almanya'ya, 300 milyonu Paris şehrinin borçları ve kalanı giriş vergileri olmak üzere, 500 milyon frank ödemeyi kabul ettiğini rapor ediyor. Karşılık olarak, General Cluseret, Almanların hiçbir yiyecek konvoyunu durdurmama ve Versailles'lılara Paris etrafında işgal ettikleri kaleleri geri vermeme kararını almalarını istiyor.

*

Buna inanmak için insanın kendini çimdiklemesi lazım: Demek Komün geçici hükümetin borçlarını ödemek için Paris'i ve şehrin sınır gelirlerini rehin göstermeyi teklif ediyordu. Ayrıca Almanlardan burasını, bizzat kendi birliklerine karşı korumalarını istiyordu. Bunu hemen söyleyelim, "General" Cluseret büyük ihanetten dolayı değil ama Komün güçlerinin yönetimindeki yetersizliğinden dolayı görevden alındı (Yetersizlik aslında çok nazik bir kelime; Cluseret tam anlamıyla beceriksizdi).

Üstelik Busch'un anlattığına göre, Cluseret Paris'te tutulan bütün Alman mahkûmları serbest bırakma taahhüdünü verdi; bu söz yarı yarıya tutuldu: 3 Mayıs'ta, yine Busch'un rapor ettiği üzere, Cluseret Paris hapishanelerini dolaşarak orada bulunan bütün Alman mahkûmları hemen serbest bıraktırdı.

Komün ile ilgili ünlü eserlerde bu ayrıntıların bulunmaması anlaşılır: Ne de olsa vatansever ve sosyalist isyan imajını lekelerdi.

*

Bismarck, Komün'ün tekliflerini ciddiye aldı mı? Kesinlikle, ama öte yandan bundan Thiers ve Favre'a baskı yapmayı sürdürmek için faydalandı, onlar Frankfurt anlaşmasının ön görüşmelerinde Cluseret kadar uysal görünmüyordu; Bismarck onları Komün'le anlaşma yapmakla tehdit ediyordu. 28 Nisan'da General Fabrice'e telgrafla Cluseret'yle bağlantıyı sürdürmesi emrini verdi. O da sonunda görevden alındı, yerine hem vatansever hem de vasıflı biri getirildi, Louis Rossel.

Birçok tarihçi tarafından Rossel'in ahlaki açıdan dürüstlüğüne övgüler dizildi; ama tersi de olabilir, çünkü onun istifasını verirken Komün başkanlarına sarfettiği sözler hissettiği küçümsemeyi gösteriyor.

Tarafınızdan geçici olarak savaş delegasyonuyla görevlendirilmiş bulunduğum, herkesin üzerinde tartıştığı ve kimsenin itaat etmediği bir kumandanlığın sorumluluğunu daha fazla taşıyamayacağımı hissediyorum... Bir devrimcinin gücünün kaynağının ancak durumun belirginliğinde var olduğunu bildiğimden, seçecek iki yolum var: Hareketimi kısıtlayan engeli kırmak veya geri çekilmek. Engeli kırmayacağım çünkü engel sizsiniz ve sizin acizliğiniz: Halkın egemenliğine saldırıda bulunmak istemem. Görevden ayrılıyorum ve sizden Mazas'ta bir hücre istemekten onur duyuyorum.

Rossel'in verdiği zorunlu ders anlaşılamadı. Komün üyeleri arasında ne kadar aldatıcı olsa da güç sarhoşluğu, proletaryanın vatanseverlikle ilgili görevinin unutulması, değersiz bir makyavelizm varlığını sürdürüyordu. Geçici hükümetin eski vekili, ateşkesi kınamış olan Louis Delescluze bile buna esir oldu. Rossel'in yerine geçince Almanlarla Cluseret'nin açtığı müzakereleri yeniden başlatmayı denedi. Artık çok geçti: 10 Mayıs'ta Frankfurt anlaşması imzalanmıştı. Delescluze Versailleslılarla dövüşürken Château-d'Eau barikatında öldü.

İlüzyonların ve hayatların korkutucu yağmalanması bir kan banyosuyla bitti. Bundan ancak Louise Michel veya Rossel gibi kişiler su yüzüne çıktı. Geri kalanı "unutuldu."

Bu bir hata değil: Bu bir aldatma. Tarihçinin görevi, geçmişin hatalarını tekrarlanmalarını önlemek üzere ifşa etmektir.

1877

Billy The Kid Bir "Muhbir" miydi?

14 Temmuz 1881 akşamı, şerif Patrick Floyd Garrett hapisten kaçmış ve 27 kişiyi öldürmüş olan tam bir küçük serseri yakaladı. Bir efsane doğuyordu; anarşi tutkunu gitaristlerin on yıllarca kutlayacakları, sonra Hollywood sinemasının öyküsünü alıp tetiği fazla hızlı çeken yumuşak kalpli biri yapacağı Billy The Kid efsanesiydi bu. Rusya'dan Uzak Batı'ya, baladların kahramanlarının genelde kilisenin, bankaların veya polisin düşmanı katiller olduğu doğrudur.

Burada en fazla örnek alınacak ayrıca en yanlış efsaneleştirmelerden biri var. Bir adli olayın 2010'da ortaya çıkardığı gibi, sabıkalı bir katil olmanın yanı sıra, Billy the Kid kriminal argonun terimlerini kullanacak olursak bir "muhbir"di. Haydutların onuru bundan büyük ölçüde zarar gördü.

Billy the Kid'in, yani "Küçük Billy"nin, kimliği belirlenmiş değil; adı William H. Bonney Jr mı ya da Henry McCarty mi, 1859'da mı yoksa 1860'ta mı doğdu, bilinmiyor. İsminin kısaltılmış olması ilk ismin doğru olduğunu düşündürüyor. Ama bazı araştırmacılara göre, gerçek Billy the Kid, adaletten kaçmış bir diğer çılgın, Ollie I. "Brushy Bill" Roberts olmalıydı; o da Uzak Batı'nın panayır ve rodeolarına katılmış ve 1950'de Hico, Teksas'ta

ölmüş. Bu durumda, New Mexico adaleti de dâhil olmak üzere, herkesi aldatan kişi Ollie olmalı.

New York'ta doğan bu sıfatın adayı, ailesiyle Kansas'a göç etti; babası bu eyalette öldü ve annesi iki oğlunu önce Colorado'ya götürdü, orada yeniden evlendi, sonra New Mexico'ya gittiler. Orada ergenlik çağına gelen Billy the Kid çapulculukla geçiniyordu, hayvan ve başka şeyler çalan yasa dışı çetelere katıldı. 1877'de New Mexico, Mesilla'da bir adam yüzüne tükürdü; Billy the Kid o zaman 17 yaşındaydı ve silahı vardı; kendisine hakaret edeni öldürdü. Şerif Garrett onu 1881'de yakaladı ve hapse attı. Birkaç gün sonra, 30 Nisan'da, serseri kaçtı ve şerifin iki yardımcısını öldürdü. Billy the Kid'in ikinci tutuklanması onun için öldürücü oldu. 21-22 yaşlarındaydı.

Bu arada birçok kişiyi öldürmüştü, Britannica ansiklopedisine göre 27 kişi ve aralarında bir başka şerif, William Brady de vardı. Ayrıca birçok cinayette hazır bulunmuştu. Buna bir avukat olan Huston Chapman'ınki de dâhildi; bir akşam, barda, iki sarhoş haydut ona dans etmesini emretmişler. Chapman reddedince hemen orada öldürülmüştü. Cinayet kamuoyunu altüst etti. New Mexico valisi Lew Wallace, Kid'in orada olduğunu öğrendi: Tanık olması karşılığında ona genel af önerdi. Kid tanıklık etti ve haydutlar yakalandı. Derken, 1881 Nisan ayında, Garrett Billy'nin kendisini yakaladı.

İspiyonculuk yapmış ve üstelik aldatılmış olarak Billy the Kid valiye öfke dolu üç mektup yazdı ve sonra kaçtı. Hikâyesi tamamlanmış görünüyordu.

*

130 yıl kadar sonra Henry McCarty'nin ailesi dosyayı yeniden açtırdı, devletin adalet sisteminin bilgi kaynaklarından birine verdiği taahhüdü yerine getirmediğini iddia etti. William H. Bonney Jr'ınki gerçekleştirilmiş gibi görünmüyordu.

Diğer birçokları gibi, Billy The Kid efsanesi de bir yalan üstüne kuruluydu: Katilin ahlak anlayışı, sıradan bir haydutunkiydi. Bir aldatmacaydı.

1889

Mayerling'in Yalanları

30 Ocak 1889'da son derece şiddetli bir deprem Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu sarstı. Tahtın vârisi arşidük Rudolf'un özel uşağı Loschek, Viyana'nın güneyinde bir yerdeki Mayerling'in av köşkünde onun ve metresi Marie Vetsera'nın cesetlerini buldu.

Bunun üzerine, 25 yıl sonra tahtın bir diğer vârisinin, Franz-Ferdinand'ın öldürülmesinden daha kesin biçimde imparatorluk hanedanının sonunun geldiğini gösteren bir yalanlar dizisi başladı.

Öncelikle, Loschek'in sözleri nedeniyle İmparator Franz-Joseph ve İmparatoriçe Elizabeth, yani Sissi, biricik oğullarını sevgilisi Marie Vetsera'nın zehirlediğine inanıyordu. Oysa Mayerling'e getirilen av hayvanlarıyla ilgilenen bir uşağın onların başlarındaki yaraları ve kan izlerini fark etmemiş olması şüphe uyandırıcıdır. Loschek'in bir yalancı olduğunu zaten ileride göreceğiz.

Neyse, ilk yalanı hemen ikincisi takip etti: Rudolf zina sırasında ölmüş olamazdı. Aslında 1880'den beri Belçika prensesi Stephanie'yle evliydi. Marie Vetsera'nın cesedi hemen Heiligenkreutz manastırına götürüldü; daha sonra gece vakti gömüldü.

Resmî olarak, Rudolf yalnız öldü. Ama neden? Aynı gün üçüncü yalan: *Wiener Zeitung*'un özel bir baskısında, arşidük Rudolf'un beyin kanamasından öldüğü ilan ediliyordu.

Ertesi gün, sarayın doktoru Profesör Widerhofer imparatora gece yaptığı otopsilerin sonuçlarını anlattı: Rudolf, Marie Vetsera'yı öldürdükten sonra başına sıktığı bir kurşunla intihar etmişti. Bu da kamuoyuna açıklanamazdı: İntihar Katolik inancında yasaklanmıştır ve ölen kişi dinî cenaze törenlerinden faydalanamaz, ayrıca cinayet suçu işlemiş olur. İmparatorluk ailesi için son derece büyük bir utanç olurdu.

Hemen fakültenin yardımıyla dördüncü bir yalan uydurulduu: Viyana Üniversitesi doktorları Rudolf'un "akli dengesizlik" durumunda öldüğünü belgeledi. Bir cesedin beynine akli dengesizlik teşhisini nasıl koydular? Freud bile bunu yapamazdı. Beyin kanaması ve akli dengesizlik. Zavallı çocuk! Kilise, imparatorluk onuru adına kendisinin suistimal edilmesine izin verdi ve Rudolf'un naaşı 5 Şubat'ta Capuchin Kilisesi'nin mezarlığına, atalarının yanına gömüldü.

Yalanların şüphesiz bir zaman aşımı süresi var, bu sürenin sonunda söylentiler yayılıyordu. Bu söylentiler ikinci bir cesedin varlığını öne sürüyordu, Marie Vetsera'nın cesedi. Oysa bununla çalkalanan yalnızca saray değil; bütün Viyana, sonra Avusturya, sonra yabancı ülkelerdi. Yıllar boyunca, imparatorluk sansürü "gevezelikleri" boşa çıkarmaya çalışacaktı. Ama bu çabalar heyecan uyandırıcı makalelerin ve yazıların üretimini kamçılıyordu. Saraya yakın biri olan Marie von Wallersee, yani imparatoriçenin yeğeni Kontes Larisch, 1913'te Londra'da her şeyi fazla açığa vuran anılarını yayımlattığında imparator bütün baskıları satın aldırmıştı.

1914'te, Franz-Ferdinand'ın Saraybosna'da öldürülmesi, ardından da Büyük Savaş, Mayerling trajedisinin üstünü geçici olarak örtecekti. Ancak İmparator Karl'ın sürgüne gidişinden ve monarşinin bitişinden sonra diller çözülmeye başlayacaktı. Bunlar bir süre siyasi dedikodular yayacaktı, bu sefer söylenenler şöyleydi: Aslında Rudolf'u öldürten Bismarck'tı, çünkü tahtın vârisi olan

arşidük Avusturya'nın Almanya'yla ittifak politikasına karşıydı. Bu cinayetten de daha saçma bir teori çünkü bunun elebaşı keşfedilseydi bu politikaya son verirdi. O zaman başka söylentiler ileri sürüldü, örneğin Rudolf'u Avusturya-Alman ittifakına son vermeye ikna edemeyen Clemenceau olabilirdi. Yine saçma bir teori çünkü Rudolf Fransa'yla bir ittifaktan yanaydı ama bunu dayatacak imkânlara sahip değildi.

Bu söylentilerin niteliği kamuoyunun büyük bir kısmının açıkça ortada olanı kabul etmeye yanaşmadığına işaret ediyor: Tahtın vârisi, hanedanının bir geleceği olacağına artık inanmıyordu.

*

Gerçek ancak yavaş yavaş gün ışığına çıktı, özellikle Rudolf'un arkadaşlarına ve yakınlarına, imparatoriçeye, annesine, kardeşi Marie-Valéri'ye, eşi Stephanie'ye, eski metresi Mitzi Caspar'a, uşağı Loschek'e, Kont Szechenyi'ye yazdığı mektuplar ortaya çıktıktan sonra. Çünkü bütün bu mektuplar cinayet ve intihardan önceki günlerde veya saatlerde yazılmıştı.

Sarayda bir başına kalmış ve imparatorluk politikasını yönlendirmesini sağlayacak nüfuza sahip olmayan, evde mutsuz, karısından çocuk sahibi olamayan Rudolf hayatının son yıllarında bohem bir hayat yaşadı; bu sırada cinsel yolla bulaşan ve o zamanlar tedavisi olmayan bir hastalığa, belsoğukluğuna yakalandı. Depresyona girdi. Ve hastalıklı bir romantizm kendisine intiharı aşıladı. Bu sırada, yalnız ölmek istemedi ve ölürken bir arkadaş aradı. Mitzi Caspar bunu reddetti. Ama ona çılgınca âşık olan ve yüzyılın sonunda Avrupa'yı saran aynı zehirli romantizme meyilli olan Marie Vetsera, Kontes Larisch aracılığıyla tanıştığı bu çok güzel 17 yaşındaki genç kız, o karanlık projenin cazibesine kapıldı.

İmparatorluk sarayının güçlü mekanizmasında Loschek yalnızca diğer birçokları gibi bir aldatıcı oldu. Çünkü gerçeği bilenlere uzun yıllar boyunca sessiz kalmayı dayatan kendisiydi. Ama uzun vadede yalanlar hiçbir işe yaramadı.

İKİNCİ KISIM

GÜNÜMÜZ DÜNYASININ ALDATMACALARI

1905

Siyon Bilgelerinin Protokolleri veya Silinmez Sahtekârlık

Bütün kültürlerin en şaşırtıcı çelişkilerinden biri *Siyon Bilgelerinin Protokolleri*'dir: Bunların yanlışlığının kanıtlarını, sayıları çok olduğu için saymak imkânsız; öte yandan Yahudi düşmanı edebiyatın bu doruk noktası bütün dünyayı dolaştı, neredeyse bütün dillere çevrildi ve her ne kadar 1945'ten bu yana Avrupa'da resmî olarak yasaklansa da biraz azimle bulmak son derece mümkün. Suudi Arabistan'ın bu eserden inanılmaz bir miktarda bütün dillerde ihraç ettiği söyleniyor. Yahudi "bilgelerin" 27 seansının dünyayı fethetme stratejisi kurmak için bu hayali raporları, bir yüzyıldan uzun süredir bazı kişileri ayaklandırmaya devam ediyor.

Şurası dikkat çekicidir ki, sahte olduğu bilinerek satılan bir sahte eser bu, çünkü okurlar bu eserde doğru olan bazı şeylerin bulunması gerektiğine dair az çok belirgin bir izlenime kapıldılar, nitekim ateş olmayan yerden duman çıkmaz.

En ortaklaşa kabul edilmiş görüşlerden yola çıkarak eserin kaynağını özetleyelim. Birinci Rus-Japon savaşından (1904-1905) ve 1905'teki Birinci Rus Devrimi'nden sonra, danıştay üyesi Piotr Raçkovski, Paris'teki Rus gizli servis başkanı ve ajanı Mathieu Golovinski bu metni yazmış olmalıdır, burada amaç Rus muhafazakâr çevrelerini ve Çar II. Nikolay'ı Yahudilere karşı sert tedbirler

almaya teşvik etmekti. Onlar buna zaten fazla eğilimliydi, Yahudileri bütün dünyada sorunların kışkırtıcısı olarak görüyorlardı.

Belirtmek gerekir ki 1921'de New York'ta sürgünde olan prenses Catherine Radziwill'in verdiği bu bilgiler, *Protokoller*'in özgünlüğünün savunucuları tarafından öfkeyle yalanlandılar. Onlara göre, Raçkovski, 1902'den beri Paris'teki görevinde değildi ve Mathieu Golovinski adında bir ajanı hiç olmamıştı.

Ne önemi var: Eserin Saint Petersburg'da dağıtıldığı yeterince ortada, bilinen birinci baskısı bu şehirde 1905'te basıldı. Editörü Sergei Nilus adında biriydi. 1909'da, Saint Petersburg'da yaşayan bir Fransız aristokratı, Armand Alexandre de Blanquet du Chayla, onunla karşılaştı ve metnin özgünlüğü konusundaki şüphelerini dile getirdi. "Diyelim ki *Protokoller* sahte" diye yanıt verdi Nilus. "Peki ya Tanrı hazırlanan büyük kötülüğü ortaya çıkarmak için bundan faydalanamaz mı? Balaam'ın eşeği kehanette bulunmadı mı? Tanrı, inancımız düşünüldüğünde, köpek kemiklerini mucizevi kutsal kalıntılara dönüştüremez mi? O halde yalanla dolu bir ağza, gerçeğin bir habercisini koyabilir!"

Böylelikle anlaşılıyor ki, *Protokoller*'in paralel tarihi aldatıcıların psikolojisini ortaya çıkarıyor: Yalan söyledikleri zaman bile doğru söylediklerini sanıyorlar.

*

Böylece *Protokoller* yayıldı. 1920 yılının Mayıs ayında, Londra *Times*'ının bir editörü bu gizemli eseri sorguluyor ve şu sonuca varıyordu: "Eğer *Protokoller* Siyon bilgeleri tarafından yazıldıysa, o zaman Yahudilere karşı girişilen ve gerçekleştirilen her şey meşru, gerekli ve acildir." Bu sahte eserin kötülükleri ortaya çıkmaya başlıyordu.

Bununla birlikte, 16-17 ve 18 Ağustos 1921'de, aynı *Times* gazetesi, muhabiri Peter Graves'in bir dizi makalesini yayımladı. Muhabirin anlattığına göre, İstanbul'da bir süre kaldığı sırada, sürgündeki bir Rus'tan devrimci Maurice Joly'nin 1864'te yayımlanan, *Machiavel ve Montesquieu'nün Cehennemdeki Diyaloğu* kitabını almış ve *Protokoller*'in yazarının kaynağını büyük ölçüde buradan aldığı sonucuna varmıştı. O halde bu şeytani kitap, bir intihaldi. Bazıları rahat bir soluk alabileceklerini düşündüler.

Ne var ki, bu metne inanan giderek daha fazla sayıda insan, bu intihali bir Yahudi yaptığına göre, eserin pekâlâ özgün olduğunu iddia etti.

Çeviriler çoğalmaya başladı, Yahudi yılanlarının devletlerin derinliklerinde sürünerek ilerlediğine kesin bir inançla inananların sayısı giderek daha fazla arttı. Kaçınılmaz olarak Hitler *Kavgam*'da bundan bahsetti: "Yahudilerin büyük bir şiddetle resmî olarak inkâr ettiği *Siyon Bilgelerinin Protokolleri* bu halkın varlığının nasıl sürekli yalan üstüne kurulu olduğunu eşsiz biçimde gösterdi."

Yahudi düşmanlığı bataklığını bulmuştu ve buna gömülüyordu. Ateşli Yahudi düşmanı sanayici Henry Ford eseri Amerikalılara tanıtmaya karar verdi: Kitapla ilgili şüphelere rağmen, bunu tercüme ettirdi ve kendi imkânlarıyla bastırdı.

Yahudi düşmanı eylem merkezleri bir yana, III. Reich de *Protokoller*'i elinden geldiğince dağıttığı için, Hitler'in iktidara geliş yılı olan 26 Haziran 1933'te İsviçre'nin İsrailli cemaatler federasyonu, 1915 yasasına göre eserin zararlı edebiyat olarak yasaklanması talebiyle Berne kantonaline şikâyette bulundu. Dava, eseri yayımlayan Hammer'ın baskılarını hedef alıyordu. İlk duruşma celbinden ve temyiz başvurusundan sonra dava 1937'ye kadar sürdü. Yalnızca sahtekârlık olduğu sonucuna varıldı ve

sahte bir eser söz konusu olduğuna göre uzmanların görüşüne gerek görülmedi.

Bu arada bu mide bulandırıcı metin aldı yürüdü: Belli bir yazarı olmadığına göre, her editör bunu kendi halkına adapte etmekte özgür olduğuna inandı. 1920'den itibaren, sayısız çeşitte baskısı ve çevirisi yapıldı. Böylelikle on bir farklı Arapça versiyonu oldu. Bu silinmez bir sahtekârlığın en son noktası, en talihsiz örneğiydi. Bir şeyin yanlış olduğunu bilmemiz, başarısına engel olmuyor.

Il costume di casa'nın[62] denemelerinden birinde, Umberto Eco bir zihin bozukluğunu tarif etmek için uygun ve hoş *cogito interruptus* kavramını icat eder, buna göre mantık yürütme süreci yarıda kesilip yerini sembollerin değil ama semptomların yorumuna dair bir sisteme bırakır. Yalanlar ve yanlış kehanetler içinde bile doğruları gördüğümüz sanılır. Bunun en bilinen tasviri oldukça saptırılmış olan şu özdeyiştir: "Ateş olmayan yerden duman çıkmaz." Oysa, sisi yanlışlıkla duman zannetmek mümkündür. *Protokoller*'in dünyayı saran bir yara haline gelmesi bu mantık ve sağduyu sapmalarından biri nedeniyle oldu. Şaşılacak olan, (patoloji de denilebilir) insanın kendi kendini aldatmasıdır, yukarıda bunun bazı örneklerini gördük ve ileride diğerleri de bunları izleyecektir.

1906

Hayvanlardan Organ Nakli Sayesinde Gençlik Geri Kazanılabilir mi?

Saflığın, cahilliğin ve çıkarcılığın zararlı ama ne yazık ki olağan birleşimi, XX. yüzyılın başında tıp tarihinin en kârlı aldatmacalarından birini doğurdu. Böylece, dünyada milyonlarca kişi hayvanlardan organ nakli sayesinde yaşlanmanın ve sağlık bozulmalarının etkilerinden kurtulmanın mümkün olduğuna inandı.

Saflık burada gençlik iksirleri efsanesini buluyordu, cahillik henüz keşfedilmemiş genetik ve dokusal uygunluk yasalarına meydan okuyordu ve çıkarcılık her ikisini de kötüye kullanıyordu.

Utanç verici bir olaydı, ayrıca baş kahramanlarının çoğunun isimleri sözlüklerden ve ansiklopedilerden kayboldu. O dönem şüphe uyandırıcı bilimsel kavramlarla iç içe geçen karmaşık ayrıca inatçı bir ideolojik akım, insanın hayati yenilenme kabiliyetini övüyordu. Bu "dirimselcilik" vitaminlerin aşırı derecede kullanımı, (o zamandan beri aşırı kullanımın zehirli olduğu ispat edildi), İsveç jimnastiği (ve yalnızca bu), kesilmiş süt ve morina balığı karaciğerinin yağının üstün erdemleri, ayrıca meşhur organ nakli üzerine kuruluydu, hepsinin temelinde "ırkın yozlaşması"ndan kaçınma amacını güden soyarıtımcılık vardı. İki üç kuşak boyunca ergenlik çağındaki gençlere yutturulan arsenik, striknin,

kaplumbağa kanı ve diğer malzemeler içeren "güçlendiricilerin" envanterini çıkarmayacağız.

1887'de Collège de France'da Claude Bernard'ın halefi ve her bakımdan saygı duyulan bilim adamı, ünlü anatomist Charles-Edouard Brown-Séquard yetmiş yaşındayken, kuzu erbezleri kullanılarak hazırlanmış bir "sıvı" enjekte ettiğini ve böylece genç erkeklere özgü bir kas canlılığını, keyifli ruh halini ve ayrıca "yaşama sevincini" bulduğunu ilan ettiğinde bir ayıplama silsilesi başladı. Yine de yedi yıl hayatta kaldı.

1900'de daha temkinli olan Alexis Carrel, hayvanlardan organ naklini Viyanalı Jürgen W. Harms gibi farelere uyguladı. 1906'da, Jaboulay adında biri iki insana domuz ve keçi böbrekleri nakletmeyi denedi. Öyle acınası bir sonuç ortaya çıktı ki yalnızca soyadı yaşadı. Ayrıca Hunger, Neuhof ve Schonstadt da aynı durumdaydı, onlar da sırasıyla Java maymunu, kuzu ve makak böbrekleri kullanmıştı.

Bu başarısızlıklara rağmen, saplantı kök salıyordu. 1915'te Rus kökenli doktor Serge Voronoff, şempanze tiroitlerini tiroit yetmezliği çeken hastalara ve bir şempanze kemiğini de bir savaş yaralısına nakletti. Oysa Voronoff şüphe uyandırıcı bir ecza deposunda iş görmüyordu: I. Dünya Savaşı sırasında Fransa'da Rus hastanesinde baş cerrahtı, 1921'de Collège de France'ta deneysel cerrahi profesörü oldu.

1920'de bir erkeğe maymun testikülleri nakletti. 1930'da bu tür 500 girişimde bulundu. Gençleşme mitolojisi almış yürümüştü.

*

Bu korkunç hikâyenin bu aşamasında şunu hatırlamak gerekir: Ayrıca ksenograft da denilen iki farklı tür arasındaki damarlı doku

nakilleri, kesinlikle kalıcı olamaz. Kan grupları ve HLA grupları arasındaki uyumsuzluk bunu engeller; bu sebeple, insanlar arasındaki nakiller bile başarısızlığa uğrayabilir. Bununla birlikte, 1999'a kadar ksenograftlar denendi ve buradaki amaç insanları "gençleştirmek" değil, yaşamsal fonksiyonları korumaktı. Ancak ya birkaç saat ya da birkaç günün sonunda başarısızlığa uğradı. İleride ksenograftlardan yararlanmaya devam etmenin tek yolu, "transjenik" yani alıcı tarafından reddedilmemek için genetik olarak değiştirilmiş hayvan kullanımıydı. O dönemde bu akla bile getirilmiyordu, çünkü genetik hakkında hiçbir şey bilinmiyordu.

Üstelik, aslında genotip DNA'sının yönettiği doğal yaşlanma sürecine cinsel hücrelerin hiçbir etkisi yoktur.

Voronoff'un bu iki temel noktadan habersiz olduğu ve onun sahtekârlık veya aldatmacayla suçlanamayacağı yönünde itirazlar olacaktır. Ama eğer hastalarını objektif bir gözle takip etseydi, nakillerinin tutmadığı sonucuna kaçınılmaz olarak varacak ve bundan vazgeçecekti. Oysa neredeyse hepsi birden pozitif olan raporları, tıbbın olağanüstü bir başarıya ulaştığı yanılsamasını besliyordu. Ona göre, yaşları 63'ten 83'e değişen erkekler kas canlılığına, derinin esnekliğine, gözlerinin keskinliğine ve libido sertliğine yeniden kavuşuyor, saçları yeniden çıkıyor, tansiyonları düşüyordu. Şüphesiz bunlar kaynağını hem doktorun hem de hastalarının çift taraflı kendi kendine telkininden alan hileli iddialar.

Bu adamların dostlarına maymun spermatozoidlerini aktardıkları fikri akla gelince insan ürperiyor.

En hoşgörülü varsayıma göre bundan şu sonuç çıkıyor: Voronoff insanlar üzerinde tıp ahlakına aykırı, yanıltıcı bir tedavi deneyi yapıyordu ve en kötü varsayıma göreyse kendi kendini ve bu arada hastalarını da aldatıyordu. Zaten iki varsayım birbirine aykırı değil.

İsviçre'ye sürgün edilmiş ve itibarını kaybetmiş olarak öldüğünde, gençleştirici nakilleri tamamen gözden düşmüştü.

*

Bu arada ABD'de de benzer bir hikâye yaşanmıştı.

1918'de elinde gerçek bir tıp diploması olmayan, Kansas şehrinde önemsiz bir yerin Eclectic Medical Üniversitesi'nin verdiği hileli bir diplomaya sahip bir düzenbaz Milford'da elli yataklık bir hastane açmıştı, personelinde altı cerrah vardı. Adı John Romulus Brinkley'di.

Yine aynı şekilde hileli bir izne dayanarak bir eczanenin "işletmecisi" olan Brinkley, 16 yıldır güçten düşmüş olan bir çiftçiyi tedavi etmiş, ona teke testisleri nakletmişti. Ameliyat olan kişi sonuçlardan memnun kaldığını ilan etmişti. Brinkley ülke çapında ün kazandı. Bu şöhret, girişiminin teminatı oldu. Nakilleri karşılığında o zaman müthiş bir miktar olan 750 dolar alıyordu.

1923'te Kansas'ta ilk radyo istasyonunu kurdu, KFKB (Kansas' First Kansas' Best). Bu radyonun dalgalarından sözümona doktorluk ilmini yayıyor, "erkek yorgunluğu" ve salgı bezlerinin yetersizlik sorunlarını tedavi ediyordu. Ayrıca kendi firması Milford Drug Co. tarafından üretilen uydurma ilaçları satıyordu.

Akın eden müşterilerden (günde ortalama 50) dolayı, ne Milford'un hastanesinde yatak ne de Kansas'ta testis alınacak teke kaldı. 1930'da, Brinkley'in görünüşte önlenemez olan yükselişini basının haberleri yarıda kesti: İçki yasağı sırasında bir *bootlegger*, yani kaçak alkol imalatçısı olmuştu ve diplomaları sahteydi: Doktorluk yapmaya hakkı yoktu. Kansas Şehri'nin Tıp Odası muadili olan Board of Medical Examiners, ona şarlatan muamelesi yaptı ve federal devlet radyo istasyonunun lisansını

geri almakla tehdit etti. Adli ve medyatik fırtınanın ortasında, Brinkley Kansas valiliği görevine adaylığını ilan etti. Meksika sınırının öteki tarafında XER adlı bir başka radyo kurdu ve Teksas, del Rio'ya yerleşti: orada başka bir klinik açmıştı ve insanlar buraya da akın etti. Yerel ve federal yetkililer ancak 1934'te Brinkley'in dolandırıcılıklarının kanıtını elde etti. Hastalar onu mahkemeye verdi ve maruz kaldıkları nakillerin yan etkileri için tazminat ve faiz aldılar. Voronoff'tan on kat iyisini (ya da kötüsünü) yapmıştı: 5.000 teke testisi nakli.

*

Burada hayvan testisleri çılgınlığının en dikkate değer iki vakasından söz ettik. Ama Voronoff ve Brinkley'in taklitçileri de ortaya çıktı, onlar o kadar hırslı değillerdi ve bu sayfaların amacı bu sapkınlıklar silsilesinin tarihçesini çıkarmak değil. Aldatmaca bütün gezegene yayılmıştı ve kökeni daha eski bir efsaneleştirmeye dayandığı için daha kalıcı oldu. MÖ 15. yüzyılda Çin ve Hindistan'daki kabilelerin en kıdemli üyeleri enerjilerini artırmak için vahşi hayvanların testislerini tüketiyordu ve birçok başka kültürde, rahipler kurban edilen hayvanların bu bölümlerini kendilerine ayırıyordu. Bu organların efsanevi niteliğinin daha zararsız izleri mutfak sanatımızda zaten mevcut.

XX. yüzyılın başlarına kadar Afrika'da uygulanan "dirimselci" uygulamaların sonuçları daha ağır oldu: İnsan vücudunu canlandırmak üzere maymun kanı vermek amacıyla yapılan hacamatlar söz konusuydu. Çizip yarma işlemi kalçaya yapılıyor ve oraya kurban edilen hayvanın kanı dökülüyordu; bu AIDS'in kökeni oldu. Çünkü bu serum denemeleri insanlara SIV (Simian Immunodeficiency Virus) denen bir hayvan virüsü bulaştırıyordu. Hastalık uzun süre

uykuda ve lokalize kalarak, organizmanın yavaşça bozulmasına yol açtı ve *Wasting Disease* adı altında tropikal hastalıklar içinde sınıflandırıldı. 1970'li yıllarda, virüsün bir mutasyonu onu hem şiddetlendirdi hem de dünya çapında yayılmasını sağladı.

Aldatmacalar, çoğunlukla tehlikeli hatta ölümcül olabilen efsaneleştirmelerden yararlanır.

1906'dan 1981'e

Hastalıklarını Dünyadan Gizleyen Devlet Adamları

Havacılık şirketleri 1930'lu yıllarda, sivil havacılığın başlangıcından itibaren, pilotların fiziksel ve zihinsel sağlık kontrollerini gittikçe sıkılaştırdılar. Daha 1950'li yıllarda hiç kimse kalkış ve iniş sırasında şeker koması ya da kalp krizi geçirmeye müsait bir adama, siklotimik ya da manik-depresif birine, bir DC8, Boeing veya Vickers Viscount'un kumandasını vermeyi aklına getirmezdi. Hele bunu XXI. yüzyılda hiç düşünmezlerdi. Zaten fiziksel ya da psikolojik zayıflıklara maruz kişilere yüzlerce yolcunun hayatını emanet etmek akıl hastalığı demektir.

İlginçtir ki, aynı kontrol milletlerin kaderinden bazen de tarihin kaderinden sorumlu kişilere uygulanmadı. Devlet başkanlarının tıbbi dosyaları ancak üzüntülü, aşırı titiz, her şeyden ve herkesten şüphelenen ve muhtemelen kendileri de bir paranoya yani sürekli takip edildiklerini teşhisi için incelemeye maruz kalabilecek kişileri hareketlendiren bir uğraş konusu oldu. Güç savunucularının iddiası şudur: Başkan fiziksel zaaflarına hâkim olmayı bilir, onun büyüklüğü ve uyandırdığı saygının kaynağı buradadır.

Böylece şaşılacak bir aldatmacanın temelleri atılmıştı: İnsanın önemsiz bedeni üzerinde zihnin üstünlüğüne duyulan inanç. Bu

inanç eski devirlere uzanıyor, hatta kökeni gücün ilahi doğasına dayanıyordu.

*

Genel kamuoyu görüşüne göre geçmişte bazı krallar bazı sakat bırakan hastalıklar geçirmiş olabilir. Bu konuda ne yapılabilirdi ki? Modern tıp henüz var olmamıştı ve zaten bu krallar kendilerini ispat etmiş, şan ve şereflerini hak etmişti.

Geçmişin tanıkları -çünkü o zamanlar oradaydılar ve çoğu zaman sadıktılar- telaş uyandırıcı gerçekleri açığa çıkardılar. Böylece, tek örnek olmayan Fransa'nın durumunu ele alırsak, XI. Louis'nin aldatmacasına maruz kalmıştı. Nasıl, yoksa bu şanlı Valois öldükten sonra hakkında tıbbi dosya mı hazırlanacak?

Vakanüvis Philippe de Commynes (1447-1511) sayesinde bu mümkündür. Kendisi budala ve dalgın değildi ve "Kral Louis, bir hastalık nedeniyle duyuları ve konuşma yetisini birdenbire nasıl kaybetti, nasıl birçok kez iyileşip yeniden hastalandı ve Plessis les Tours şatosunda tedavisi nasıl yapıldı" başlıklı bir bölümde, söz konusu kralın iskemik beyin-damar hastalığını eksiksiz olarak tasvir etmiştir. Tarih, 1480 yılının Mart ayıdır.

XI. Louis hastalığa 30 Ağustos 1483'te yenik düştü. Bu arada, konuşma yetisi dışında günlerce hafızasını da kaybetmişti; bütün bakanlarını görevden aldı, oğlunun kendisini zehirlemeye çalıştığını hayal etti ve başka çılgınlıklarda bulundu. Üç yıl boyunca, krallık fiziksel ve zihinsel açıdan yetersiz birinin elindeydi.

Acınacak bir olay ama krallık tarihinde istisna mı? Kesinlikle hayır. I. François'nın durumunu ele alalım. 21 yaşında tahta çıktı, 20 yıl sonra fiziksel açıdan güçten düşmeye başladı: 1535'ten itibaren, durumu sürekli kötüleşti ve zayıf düştü. En inatçı has-

talığı anüs ve testisler arasındaki bir fistüldü; söylendiğine göre, gençliğinde Belle Ferronnière adıyla bilinen sevgilisinin yanında yakalandığı frengiden dolayı komplikasyon oluşmuştu. "Fransa kralının alt kısımlarda bir damarı tıkanmış ve çürümüş, bundan dolayı doktorlar uzun bir ömrü olacağından umudu kesti" diye anlatıyor bir saray tanığı. Apsenin yayılışı durmadı ve beş delik oluştu. Kral inatla ava gidiyor ama bunu ancak sedyeyle taşınarak yapabiliyordu. Öte yandan, 1547'ye kadar 12 yıl hüküm sürecektir. Protestanlara karşı Fontainebleau fermanını ilan eden, Şarlken'e karşı Sultan Süleyman'ı yardıma çağıran ve VIII. Henry'ye Artois ve Flandre'ı bıraktığı Crépy anlaşmasını imzalayan işte bu sürekli ateş nöbetlerine hedef olan hastadır.

Otopsi sonuçları üzücü: Yemek borusu iltihaplı ülsere yakalanmış, akciğerin biri çürümüş, sidik borusu harap olmuş ve mesane ağzında "iltihap dolu geniş bir ülser"[63] saptanmış. İnsan I. François'nın böyle bir tahribatın neden olduğu acılara nasıl dayandığını merak ediyor. Teşhis? Muhtemelen belsoğukluğu kökenli bir apse, üretra daralmasını tedavi etmek üzere yanlış uygulanmış bir sondayla daha da ilerlemiş. Hastanın kan zehirlenmesi sonucu daha erken ölmeyişi şaşırtıcı.

Bakanlar ve saray erkânı sırrı saklıyordu. Ulusal çıkarlar adına iktidara meydan okuduklarını düşünmek uygun olur.

Eğer mantık devrede olsaydı, tahtı daha sağlıklı bir adama bırakması gerekecek son hükümdar I. François değildi. Hareket yetersizliğine neden olan bir fiziksel hasarın en çarpıcı örneği Napolyon'du: O da şanının doruğundaydı.

*

İmparatorun gençliğinden beri maruz kaldığı facialar tablosu içinde işeme zorlukları birinci sıradaydı; bu genitoüriner sistem başlığı altında kategorize edilebilir. "Her zaman işeme zorluğum vardı ve giderek ihtiyaç kendisini daha sık hissettiriyordu" diye itiraf ediyor. "Bugün acılar dayanılmayacak noktaya geldi."

Günümüz tarihçisi Pierre Hillemand'a[64] göre, bu işeme zorluklarının Rusya seferi sırasında tarihî sonuçları oldu: Napolyon'un zaferinin tadını tam anlamıyla çıkarmasını önledi ve Rus ordusunun kendisini yeniden toplamasını sağladı. Napolyon'un birçok seferine katılan general Louis-François Lejeune, "Napolyon'un acı çektiğini ve gözlerinin önünde olup biten büyük olaylarda harekete geçme yeteneksizliğine bu hastalığının neden olduğunu bilmiyorduk" diye yazmıştı.

Ama bir tanığın ayrı bir açıklaması, Napolyon'un büyük askerî girişimlerine dair resmî anlatılarda fazla bir şey değiştirmiyor. Birçok tarihçinin, ne kadar eleştirel olursa olsun, batının en ünlü kahramanlarından birinin işeme zorluğunun en sert bozgunun sorumlusu olduğunu ve tarihi değiştirdiğini itiraf etmekten midesi bulanırdı.

En akla yatkın varsayım bu zorlukların bir üretra daralmasından, bir belsoğukluğu rahatsızlığından ileri geldiği: Gonokok aslında dönemin askerlerinin peşini bırakmıyordu. Şüphesiz kişinin aşırı hareketli yaşam tarzıyla bunun dinmesi mümkün değildi. Bir şey içmeden geçen uzun süreler hatta bütün bir gün susuzluk çekmek, kaçınılmaz olarak böbrek veya mesane taşları oluşuyordu. Otopsiyle ortaya çıkan genital organların zayıflaması da cabası.

Bununla birlikte Napolyon'un sağlık durumuyla ilgili en telaşlandırıcı semptomlar nöroloji başlığı altında toplandı. Brienne askerî okulundan beri, Bonaparte ani bilinç kayıplarına maruz

kalıyordu. Bu okuldayken birden yere düşmüştü. Bunun basit bir bayılma olduğu sanılabilir. 1799 Kasım ayında 500'ler[65] tarafından Saint-Cloud'da hırpalandıktan sonra halk içinde yeniden bayıldı; o zaman bilincini tamamen kaybetmişti. Şüphesiz güçlü ve tehlikeli biçimde itilip kakılmıştı ama o zaman bu unutulmaz kavgada daha fazla bilinç kaybı vakası saymak gerekirdi. Sonra 1803 Ocak ve 1805 Eylül'ü arasında üç kriz geçirmişti, bunlardan biri oyuncu Duchâtel'i dehşete düşürdü: Kadın, 1807'de Saint-Cloud şatosunda imparator sevgilisiyle sevişirken, Napolyon bilincini kaybetti ve titreme krizine tutuldu. Josephine dâhil olmak üzere bütün yakınları yardıma koşuştu ve ünlü hastayı çıplak bir halde spazmlarla sarsılırken gördü.

Aralarında Dr. Frederick Cartwright'ın[66] da bulunduğu bazı yazarlar epilepsi dedi. Bu durumda, lokal bir epilepsi söz konusuydu, buna eskiden "küçük hastalık" denirdi, gelişimi hayat boyunca değişir. Teşhis akla yatkın görünüyor, Napolyon giderek artan dalgınlıklara veya ani uyuşukluk krizlerine maruz kalıyordu. Tanıklar ve anıyazarlar arabada uyuyakalan büyük adamın aniden kendini toplama yeteneğine hayran kaldı; bir zamanlar Charles Dickens'ın karakterine referans olarak "Pickwick sendromu" denilen hastalıklı bir semptomun övgülü yorumu: "7 Mayıs 1810'da, Gand'da, Hotel de Ville'de verilen bir şölen ve balo sırasında, Napolyon tahtında uyuyakaldı."

Bu hastalık, 1796'da İtalya seferinin sonundan itibaren kendini gösteren inatçı migrenlere benzetilebilir. Belki de, Napolyon'un hayatı boyunca sık sık esiri olduğu ve hipertansiyona yol açan yoğun fiziksel ve entelektüel çabalardan ileri geliyordu. Ama bunlar dengesizliğin sebepleri değil, sonuçlarıydı.

Öte yandan, hayatının sonuna dek sürüp giden şu iki görünür karakter değişikliğini ayırt etmek zor görünüyor. Joséphine'in odasında yakaladığı şapkacı olayında olduğu gibi, çoğu zaman

mantıksız olan ve çıldırmasına ramak kalan aşırı öfke nöbetleri geçiriyordu; o olayda adamı düşman bellemiş, yakalatıp hapse attırmıştı. Bu nöbetler giderek arttı ve üslubu giderek kabalaştı. Onun sağlık durumunun siyasi tavrını ve aynı şekilde şefkatli ve samimi tavrını değiştirdiği inkâr edilemez. Denizcilik bakanı Denis Decrès, bunu zaten ilan etmişti: "İmparator delirdi, hepimizi mahvedecek!"

*

Bundan üzücü bir sonuç çıkıyor: Napolyon, hükümdarlığının son yıllarında psikotik nöbetlere maruz kaldı, bunun sıklığını, vahametini ve sonuçlarını bugün değerlendirmek imkânsız. Fransa 18 yıl boyunca, klinik açıdan ara sıra bunayan bir askerî deha tarafından yönetildi. Avrupa bunun sonuçlarına maruz kaldı. Fransa bilinen demografik sonuçlarla 1 milyon adamdan fazlasını ve Avrupa'nın en büyük nüfuslu milleti konumunu kaybetti.

Ama konuya özel birkaç eser hariç, Napolyon'un zihinsel ve fiziksel durumunun Batı'nın önüne çıkardığı müthiş engele dair herhangi bir not bulmak zor: Bu riske atılmak neredeyse majestelerine karşı suç işlemek anlamına geliyor.

Öte yandan, bundan uzak durmak kolektif aldatmacanın vahim hatasına düşmek demektir.

Bazıları, "Bu geçmiş" diye iddia edecektir. "Buna yeniden dönmek neye yarar? İdolleri yıkmak ve hepsini parçalar- ayırmak neye yarar?" Geçmişin hatalarının tekrarlanmasından kaçınmaya yarar. Aslında, XX. ve XXI. yüzyıllarda hâkim olan konsensüse göre, modern demokrasilerin özgür bilgiye açık oluşları ve medya araçlarının giderek daha sıkı takibi, bir devlet başkanının hastalığının uzun süre saklanmasını imkânsız hale getiriyor. 2008'de

bir sabah koşusu sırasında Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin maruz kaldığı kısa süreli rahatsızlık sırasında halkın duyduğu heyecan bunun kanıtıdır. Ancak birkaç izole diktatörlükte bir tiran fiziksel ve zihinsel bozukluğunu saklayabilir. Gerçekten.

XX. yüzyıl başında, milletin cehaleti ve müttefiklerinin yalanları sayesinde uygulanabilmiş halka açık bir komedinin etkisiyle, ağır fiziksel hasara uğramış ve zihinsel özürlü biri, büyük bir gücün, ABD'nin kaderine hükmetti: Bu, Thomas Woodrow Wilson'du. Ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra Versailles anlaşması faciasında ülkesini temsil eden yine oydu.

Fiziksel olarak, 1896'dan, yani 40 yaşından beri rahatsızdı; beyninde bir hasar oluşmuştu. Bu hasar sol tarafta bir kas zayıflığı, parmaklarında hissizlik ve yazma güçlüğüyle kendini gösteriyordu. Bu nedenle sol eliyle yazmayı öğrendi. Rahatsızlığı giderek yayılma eğilimi gösteriyordu: 1906'da ya beyin damarında ya da şah damarında oluşan bir kan pıhtısı nedeniyle sağ gözünü kaybetti. Tedaviye çağrılan doktor, genel damar sertliği teşhisi koydu.

Pierre Accoce ve Dr. Pierre Rentchnick[67] "Doktorlarının birçoğunun klinik incelemeleri kasten yok edildi" diye saptadı. Ama Philadelphia'dan Dr. Edward S. Gifford Jr'ın 1908 tarihli raporu bu sansürden kurtulmuştu: Atardamar spazmları ve retina kanamaları vardı ve bunlar da beyin kanaması riski taşıyan çok güçlü bir atardamar hipertansiyonuna işaret ediyordu.

Bu damar sertliği hastası kör adam, her şeye rağmen iktidarın en yüksek noktası için mücadeleye atılıyor ve mucize eseri amacına ulaşıyor: 1912'de ABD başkanı oluyor. Mide ekşimesi tedavisi için devamlı gastrik sonda taşıyor ve depresif krizler geçiriyor.

Davranışı daha da telaş uyandırıcı: Sık sık sebepsiz yere ağlıyor, hafıza kayıpları nedeniyle nutuklarını yarıda kesiyor, aklı gidip geliyor ve öfke nöbetleri geçiriyor. Bürosunun çekmece-

sinde bir tabanca saklıyor... Davranışı o kadar tuhaf ki Sigmund Freud onun için özel bir inceleme yapıyor, nevrozunu Oidipus kompleksine bağlıyor.

Ama 1913'te Beyaz Saray'dan Dr. Grayson, Başkan'ın fiziksel durumunun mükemmel olduğu konusunda millete güvence veriyor. Wilson 1916'da yeniden seçiliyor. Savaştan duyduğu dehşet Eski Kıta'yı ikiye ayıran çatışmada araya girmesine engel olur; buna ancak 1917'de, ABD'nin de tehdit altında olduğu kanaatine varınca karar verecektir.[68]

Genel durumu giderek ağırlaşmaktadır. Paris'te, 3 Nisan 1919'da, şiddetli karın ağrıları, idrarında kan bulunması, sol bacakta ve yüzünün sol tarafında görülen spazmlar ve ayrıca sayıklamalar neticesinde, temsil heyeti onu Washington'a geri göndermeye mecbur olur. Zamanı gelmişti: Temsil heyeti üyelerine otomobille gezmelerini yasaklamıştı ve Fransızların kendisini zehirlemeye çalıştığından şüpheleniyordu.

Washington'a geldiğinde, sol kolu bir daha iyileşmeyecek şekilde felç oldu. Dışişleri Bakanı Robert Lansing'in uyardığı Senato endişeye kapıldı. Dr. Grayson'un işbirliğiyle Bayan Wilson teker teker cumhurbaşkanlığı bürosuna kabul edilen senatörleri aldatmayı başardı, onlar orada hiçbir şeyin farkına varmadılar, Bayan Wilson cumhurbaşkanının istifa etmesinin ülke üzerinde olumsuz bir etkisi olacağını ve hatta sağlığına zarar vereceğini onlara kesin olarak anlattı. Ve bir süre boyunca ABD'yi kendisi yönetti.

"Bir daha asla" dendi. Ama öyle olmadı.

*

John Fitzgerald Kennedy 20 Ocak 1961'de ABD başkanı olduğunda, yalnızca görünüşü bile onun kusursuz fiziksel ve ahlaki

sağlığını anlatmaya yeterdi; 43 yaşında enerji saçıyordu. Kennedy kardeşlerin hepsi sporcudur, basın onların *squash*[69] oynadıkları fotoğraflar yayınlıyordu. Basın, yöneticilerinin özel hayatıyla ilgili bilgiye aç bir halkın merakını gidermeye çabalıyor ve gazeteciler Beyaz Saray'ın yeni sakini ve yakınlarının dikkatsiz davranışlarını sürekli takip ediyordu. Kennedy'nin savaş sırasında sırtında bir yara oluştuğu biliniyor ama bu onun ödülleri arasına ekleniyor: 1943'te Pasifik'te içinde bulunduğu hızlı bir hücumbot PT-109, Salomon adaları açıklarında bir Japon torpili tarafından batırıldığı zaman yaralanmış. Bu tam olarak doğru değil: 1943'teki yara eski bir yarayı yeniden deşmiş ve ağırlaştırmıştı, 1937'de bir futbol maçı sırasında omurlararası bir diskin kırılmasıyla oluşan bir yaraydı bu. Acılar bazen dayanılmazdır. Amerika halkında acıma hissi uyandı.

1954'te cerrahi alanda ilerlemeler kaydedildi: Kırık disk yerine yapay disk yerleştirmek artık mümkündü, böylece kurbanı bazen sakat bırakan o acı verici sinir ezilmesi sona eriyordu. Kennedy bu çözüme başvurmaya karar verdi. O yılın ekim ayında New York'ta bir hastanede ameliyat oldu ve şaşırtıcı biçimde ameliyat şoku şiddetli bir dekompansasyona neden oldu, yani organizmanın düzenleyici mekanizmaları iflas etmişti. Durumu umutsuz görünüyordu, kutsal yağlarla dinî tören yapıldı. Ama yavaşça iyileşti. Dört ay sonra, bir stafilokoksik enfeksiyon nedeniyle ikinci bir müdahale gerekti. Yine dekompansasyon, yine kutsal yağlarla tören. Ve Kennedy yine yavaş da olsa iyileşti.

Bu ameliyat şokundaki iki anormal tepkiye, yani dekompansasyon ve stafilokoksik enfeksiyona, böbreküstü bezlerinin işlevini yitirmesi neden oluyor; bunlar organizmaya metabolizma, kan bileşenleri dengesi, enfeksiyonlar ve strese direnç için temel hormonları salgılayan bezlerdir. Tedavi edilmezse, bu işlev yetersizliği sonunda vücudu güçten düşürerek ölüme yol açar.

Bunu bazı doktorlar biliyor: John Fitzgerald Kennedy, Addison hastalığına yakalanmış, ayrıca "bronzlaşma hastalığı" da deniliyor, çünkü derinin hiperpigmentasyonuna neden oluyor. 1948'de askerî hastanede yattığı zamandan beri kendisi de bunu biliyor.

Ama Amerikan halkı bunu bilmiyor. Onun doğal esmer tenini sağlığın ve açık havada geçen bir hayatın işareti olarak görüyor.

*

Eğer 1961'de hâlâ hayattaysa Kennedy bunu 1950'lerde ticarileştirilen kortizona borçlu. Oysa uzun süreli tedavide bu, halüsinasyona neden olan bir uyuşturucu gibi etki ediyor. Ve cinselliği uyandırıyor. Boşboğaz tanıkların Kennedy'nin ölümünden sonra rapor ettikleri ve tıbben priyapizm ismini taşıyan belli ki acil ihtiyaçlar bundan kaynaklanıyor.

Bu etkiler Addison hastalığını getiren nörolojik ve psişik sorunlara ekleniyor; yani hafıza ve uyku sorunları ve şizofrenik eğilimler.

Üstelik güçten düştüğü sıralarda, Kennedy fazla hoşgörülü bir doktor olan Dr. Jacobson aracılığıyla kendine amfetamin enjekte ettiriyordu; Dr. Jacobson sonradan mesleğini icra etme iznini kaybetti.

Üç yıl boyunca, gezegenin en büyük askerî gücünün en tepesindeki iktidarı elinde tutan, fiziksel sağlığı vahim derecede harap olmuş ve psikolojik sağlığı aynı şekilde tehlikeli derecede tehdit altında olan bir adamdı.

Bu gerçekler ancak ölümünden sonra basın sözcüsü Theodore Sorensen ve bir yakını olan Pierre Salinger tarafından, o da kısmen, ortaya çıkarıldı. Aile ve yakınlarından oluşan çevresi, Amerikan ve

dünya kamuoyunu bile bile aldatmıştı. Tıbbi sır oluşu hilekârlığı hasıraltı etmeye yaramıştı.

*

1969'dan 1974'e kadar aynı senaryo Georges Pompidou'nun başkanlığı sırasında Fransa'da da oynandı. 1968 sonundan beri, siyasetçinin sağlığının klinik bilançosu giderek daha karamsar bir hal alıyordu. Hastalığı hafif anemiden, tekrarlanan enfeksiyonlardan ve kanla ilgili anormalliklerden, daha ağır bir kan düzensizliğine evrildi: Makroglobülinemi, yani kanda anormal derecede iri globülinlerin ortaya çıkması. Bunlar kanseri işaret ediyordu ve karaciğer, dalak, lenf düğümleri gibi bazı organların işleyişini tehdit ediyordu.

Başkanın yorgunluk nöbetleri artıyordu ve görevlerinin yerine getirilmesinde sorunlar çıkıyordu. Durumun farkında olan doktorlar bir teşhis koymak için hastayı inceliyordu. 1972'de bunu hastaya bildirdiler ama şüphelendikleri hastalıklardan, yani her ikisi de aynı derecede vahim olan Kahler hastalığı ile Waldenström hastalığından söz ettiler mi bilinmiyor. Tam olarak durumu yalnızca karısı ve doktor oğluna bildirdiler. O andan itibaren, şüpheli "gripler" birbiri ardına gelerek çalışma arkadaşlarını zor duruma düşürmeye ve kamuoyunu telaşlandırmaya başladı. Devlet adamı direnç göstermeye ve elinden geldiğince etkinliklerini takip etmeye çalıştı ama üstün yetenekleri hastalığın ilerleyişiyle giderek daha fazla körelmiş görünüyordu: Yorgunluğa karşı aşırı derecede hassaslaşmıştı. Her ne kadar tıp bilgisi olmasa da, yıprandığını anlayacak kadar zekiydi. Ama işi bırakmayı reddetti. Böylece sonunu hızlandırdı. Hiçbir anayasa yetkilisi onu

istifa etmeye zorlayamadı ve doktor-hasta mahremiyeti de bu kararını güvence altına aldı.

Bir gün kaçınılmaz biçimde bunun getirdiği sonuca karar vermek gerekecek: Kahramanlık mı, sorumsuzluk mu?

Aynı doktor-hasta mahremiyeti, François Mitterand'ın ölümünden sonra bir kez daha tartışma konusu olacaktır. Cumhurbaşkanı 1981'den beri kanser olduğunu biliyordu ama hiçbir şey onu bunu açıklamaya zorlamıyordu: O zaman milletvekilliğinden vazgeçmek zorunda kalırdı. Bu sefer, doktor-hasta mahremiyeti akla getirildi ve belli bir şiddetle buna başvuruldu. Ama aynı yasalar bunu doktorlardan isteyemiyordu, devlet başkanlarını ilgilendiren konuda mahremiyeti korumaya karşı gelmelerini onlara dayatamıyordu.

Dolayısıyla aldatmacaların yeniden oluşması için bütün koşullar bir araya toplanmıştı.

Devlet başkanlarının fiziki sağlıklarının bozulmasına dair pek az örnek verebildik ve hafızaları zorlayan daha başka birçok örnek var; kaçınılmaz olarak hayatının son yıllarında psikiyatri kliniğine yatırılması gerekli hale gelen Hitler'den, savaş sonrası dünyanın kaderine karar verilen Yalta'da neredeyse katatonik bir durumda bulunan Roosevelt'e kadar, tıbbi yalanlar ile tarih arasındaki ilişkiler konulu bir kitap daha gerekir.

Üstelik "gelişmiş" olmakla övünen ülkelerden henüz bahsedilmedi. Bu sayfaları büyük meselelerin peşindeki siyaset adamlarına takdim ediyoruz...

1910

Boronali, "Eksessivizm" Akımının Üstadı

XX. yüzyılın başlarında skandallar, hileler ve aldatmacalar pek ender olarak eğlencelidir, hatta hiç eğlenceli sayılmaz. Genç bir gazeteci, zor anlaşılır konularda, fovizm, fütürizm, kübizm, konstrüktivizm, süprematizm ve sanatın diğer -izmlerinin taraftarlarının salonlardan galerilere sürdürdükleri kavgalardan bıkmıştır ve onların bir moda trenini kaçırma korkusuyla hareket ettiklerinden şüphelenir; böylece, eğlendirici tanımlamasını son derece hak eden bir aldatmaca uydurur.

Onun adı Roland Dorgelès. Kısa süre önce açılan Bağımsızlar salonuna asılan bir tuvalin önünde tur atıyor: *Ve Güneş Adriyatik Üzerinde Battı (veya Adriyatik Üzerinde Batan Güneş).* Konusunu anlayabilene aşkolsun. Ressamı, Joachim-Raphaël Boronali adlı bir İtalyan; Dorgelès onun tanınmamasını haksızlık olarak görüyor. Bu keşfedilmemiş dâhi, "eksessivizm" ("aşırıcılık") akımının önderi. Dorgelès'nin yaptığı sözlü ve yazılı tanıtımlar sonunda meyvelerini veriyor. Tablonun fiyatı yükseliyor ve yazılan makaleler, uyanan merak ve yapılan yorumlar giderek doruğa ulaşıyor.

Boronali kimdir? Nereli? Başka başyapıtlar üretti mi? Baklayı ağızdan çıkarmanın zamanı geldi: Dorgelès tabloyu yapanın Lolo olduğunu açıklıyor, yani, dönemin (Maurice Utrillo dâhil) sanatçılarının ve resim öğrencilerinin dadandığı Montmartre kaba-

resi *Lapin agile*'in eşeği. Dorgelès, *Tahta Haç* ve *Güzel Kadın Meyhanesi*'nin gelecekteki yazarı, ayrıca Goncourt akademisinin gelecekteki başkanı, "eksessivist" başyapıtının yapılışını noterle kaydettirmişti. Lolo'nun kuyruğunu boya kutularına batırmış ve tuvalin üstünde gezdirmişti. Belki de Lolo kuyruğunu kediliğinden gezdirmişti. Ya bu Boronali ismi? La Fontaine'in bir eşeğe verdiği Aliboron isminin harflerinin değiştirilmesiyle oluşmuştu.

Amatörler acı ilacı içtiler ama bu, çağdaş resmin değişik okullarının kaderinde fazla bir şey değiştirmedi. Dorgelès'nin aldatmacası çabucak unutuldu ve hatta dar kafalı birine özgü, basit bir şaklabanlık kisvesiyle hasıraltı edildi. Yüzyıldan uzun süre sonra, Versailles şatosunda çeşitli zırvalıklar sergileniyordu, öyle ki biri ıstakoz formundaydı ve yalnızca gerici ve kavgacı diye tabir edilecek kişiler bundan rencide oldu.

Boronali'nin *Gün batımı* ise, Milly-la-Forêt'deki Paul-Bedu kültürel alanında duruyor.

1912

Voyniç Elyazmasına Dair Akıl Almaz Aldatmaca

1912'de tarihin en sıradışı sahteciliklerinden biri, Avrupa'da dört yüzyıllık turunu tamamladı ve her alandan uzmanlar için anlaşılmaz bir konu oldu. Sonunda bunun gerçek niteliği yani bir "gizemci tuzağı" olduğu kabul edilene dek bir yüzyıl kadar daha öyle kaldı.

O yıl, siyasi eylemlerden dolayı sürgün edildiği Sibirya'dan kaçan eski Rus vatandaşı Vilfrid Voyniç, kendi ismini taşıyan elyazmasına el koydu. Londra'ya yerleşen Voyniç ender bulunan kitapların, "*incunabulum*" adı verilen 1500'den önce basılan kitapların ve elyazmalarının tüccarı olmuştu. Elindeki elyazması, dört yapraklı iki yüz kırk altı sayfadan oluşuyordu, metinlerle ve çoğu renkli resimlerle doluydu. Yazım stiline göre, Voyniç eserin yazılış tarihini 1400 civarlarında diye tahmin etmişti.

Eserde altı bölüm vardı: Botanik, astronomi, biyoloji, eczane ve belki astroloji. Dördüncü bölümün konusunu belirlemek zordu: Yıldızlar ve bilinmeyen şekillerle dolu madalyon resimleri vardı.

Görünüşte, tıpkı Rönesans aydınlarının ve amatörlerinin önem verdiği doğa tarihi elyazmalarından biriydi.

Ve sorunlar başladı...

*

Öncelikle, bunun yazısını deşifre etmek mümkün değildi: Ne Latince, ne Yunanca ne de bilinen herhangi bir dildendi; alfabesi bile gizemliydi; hiçbir yazıda görülmemiş işaretler içeriyordu.

Sonra yalnızca botanik kısmı incelendiğinde, özenle resmedilmiş bitkilerin hangileri olduğunu tespit etmek tamamen imkânsızdı. Diğer beş bölümde bilinen herhangi bir kavram bulmanın da imkânı yoktu.

Bu elyazması tam anlamıyla sıra dışı bir nesneydi.

Büyük savaş başlangıcında New York'a göç eden Voyniç nesneyi uzmanlara sundu, ABD'de bunlardan bolca bulunuyordu. Eline fazla bir şey geçmedi. Kütüphaneci bu tuhaf elyazmasını XIII. yüzyılın ünlü filozof ve İngiliz bilgini Roger Bacon'a mal ediyordu; iddiasına temel olarak, metinde deşifre edebildiği bir anagramı gösteriyordu, elyazmasında ender olan başarılardan biriydi bu. Orta Avrupa'nın kütüphane arşivlerini didik didik eden diğer araştırmacılar bu gizemli elyazmasının zaten geçmiş yüzyıllar boyunca birçok aydında merak uyandırdığını gördü. Bunların aralarında simyacı Barschius ve XVII. yüzyılın hem böceklerin hayatıyla hem masal hayvanlarıyla hem de astrolojiyle ilgilenen ünlü bilgini Athanase Kircher bulunuyordu. Ama hiçbiri elyazmasının sırrını çözememişti. Araştırmalar sonucunda, elyazmasının zaten Vatikan Kütüphanesi'nde bulunduğu keşfedildi ve Voyniç'in bunu uygunsuz yolla ele geçirdiği anlaşılınca öfke duydular.

Amerikalı amatör bir kriptograf James Martin Feely, şifreyi deşifre etmiş gibi göründü ve bir an akla yatkın görünen geç Latince çeviriler sundu ama onun varsayımlarından vazgeçildi. Çünkü önerilen versiyonların hiçbir anlamı yoktu. Saçma sapan metinleri şifrelemek için neden bu kadar özen gösterilmişti ki?

Araştırmaların son durumunun[71] tarihi olan 2004'e kadar, deşifre edilebilmesi için hiçbir anahtar yoktu ve belki de bu hiç olmamıştı.

O zaman eserin, bilinmeyen bir dilin kuruluş denemesi olduğundan şüphelenildi. Sonra, varsayımlar listesi en çılgınca olanlarına kadar tükenmiş olduğundan, uzmanlar pes etti. Bir nokta vardı ki Voyniç elyazması ne başı ne de sonu olan bir simgeler koleksiyonuydu, dönemin hiçbir kavramına gönderme yapmıyordu. Doğal bilimleri sık sık belirsiz ezoterik teorilere bağlayan bu tür metinlerin yazarları çoğunlukla gündelik kavramlara değinir, örneğin bazı metaller, elementler ve astrolojik işaretler gibi. Orada böyle bir şey yoktu ve yüzlerce yıldır Voyniç elyazmasıyla ilgilenen araştırmacı orduları geçerliliği olan en ufak bir parça bulamamıştı. Bunun yazarlığını Roger Bacon'a mal etmek tehlikeliden de öteydi, çünkü öncelikle yazım stili onun döneminden sonraydı, sonra filozofun eserinde söz konusu şifrenin hiçbir örneği bulunmuyordu. Üstelik Bacon her ne kadar şüpheli spekülasyonlara eğilimli olsa da, iyi bir incelemeciydi ve hayali bitkiler çizmezdi. Bir özellik dikkati çekiyordu: Elyazması dönemin bilgin metinleri gibi tanıtılmıştı ama tutarsızlığı onun bu amaçla gerçekleştirildiği konusunda şüphe uyandırıyordu. Bu kurnazca bir şakaydı.

Elyazmasının el değiştirme sürecindeki bir olay bunu düşündürüyor. 1583'te, elyazması John Dee adında birine ait olmuştu, kendisi Kraliçe I. Elizabeth'in kişisel büyücüsü ve muhtemelen onun hizmetindeki bir ispiyoncuydu. O dönemde, aslında, birçok hükümdar büyük ve küçük işler için hizmetinde büyücüler bulunduruyordu. Dee, karanlık bir kişiyle bağlantıdaydı; Edward Kelley, simyacı, kâhin, ilahi ruhlar çağırıcısı ve özellikle sahteci, özetle tam bir şarlatandı.

1584'te birçok olaydan sonra, iki işbirlikçiyi, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu imparatoru, okült bilimler düşkünü ve

değerli eser koleksiyoncusu II. Rudolf'un sarayında buluyoruz. Ve birden, Dee zengin, çok zengin oluyor; gerçekten de o dönemde dikkate değer bir miktar olan 630 düka altını almıştı. Bu elyazmasının satışı ve bu ani servetin arasındaki bağ açıkça belli; bunu zaten baştan Voyniç'in kendisi yapmıştı.[72]

Yazarının kim olduğu bilinmiyor ve Kelley'den şüphelenmek akla yatkın, o da II. Rudolf sarayında aniden zenginleşti, sonra 1593'te hamisi tarafından yasa dışı bir eylem nedeniyle hapse atıldı. Geçmişe karşı aşırı saygı, bazen orada şarlatan ve kalpazanların da bulunduğunu unutturuyor. Yani aldatıcıların.

1912

Nefertiti'nin Gerçek veya Sahte Büstü

6 Aralık 1912'de dünyadaki en ünlü ikinci kadın keşfedildi, şu anda Berlin Müzesi'nde bulunan Nefertiti. Birincisi Louvre'da bitişinden itibaren tanınan ve gizeminden dolayı herkesin hayal gücüne ilham veren Leonardo da Vinci'nin *La Joconde*'uydu. Ama ikincisi dünyanın en güzel kadını olarak kutsandı ve ancak 1924'ten itibaren itibar kazandı. Bununla beraber 2010'dan beri onun orijinalliği üzerine giderek daha ciddi şüpheler çöküyor. Bütün hikâyesi tuhaf, hatta şüpheli görünüyor.

O yıl 6 Aralık'ta kışı Mısır'da geçiren Saksonya altes prensesleri, ünlü Alman Mısırbilimci Ludwig Borchardt'ın Tell el-Amarna'daki kazı şantiyesini ziyaret eder. Burası ayrıca Akhenaton da denilen firavun IV. Amenophis'in, Nefertiti'nin kocasının eski başkentidir, bu firavuna alelacele tek tanrılı dinin "icadı" atfedilmiştir. Kısa süre önce, Borchardt heykeltıraş Tutmose'nin atölyesini keşfetmiştir. Burada aletler, malzemeler ve dönemin boyaları vardır. Keyiflerine göre dolaşan prensesler mısırbilimcinin yanına döner, ya atölyede ya da kazı alanında (orası bilinmiyor ve bilinmeyecek) buldukları bir eşyayı ellerinde tutmaktadır. Bu dünya çapında ün kazanacak olan çok renkli büsttür. Elli santim yüksekliğinde, stük ve boya kaplı kalkerden yapılmıştır, aşınmış kulaklar hariç mucizevi biçimde eksiksizdir: O Nefertiti'dir.

Yaklaşık 40 yıl boyunca, İsviçreli Mısırbilimci Henri Stierlin ve diğerleri bu güzellik üzerine araştırmalar yaptı ve sayacağımız tuhaflıkları ortaya çıkardı.

Borchardt, ismi deneyimi kadar büyük bir Mısırbilimcidir; Nefertiti büstünün estetik niteliklerinin yanı sıra tarihî önemini görmezden gelemez. Ama görünüşe göre, ona pek aldırış etmiyor. Bulunanları Mısır ile kazıları finanse eden sponsorlar arasında paylaştırmakla görevli Fransız yetkilileri de büstü hiç dikkate almıyor. Daha da kötüsü, Borchardt keşifleriyle ilgili Berlin'de yapılacak bir sergide büstün bulunmasına karşı çıkıyor. Ama müze araya giriyor ve sonunda büst 1924'te sergileniyor; o zaman saygınlığı kat kat artıyor. Herkes bu kadının portresinin görkemli narinliğine hayranlıkla bakıyor, 3.000 yıl öncesinin bir Marlene Dietrich'i, cazibesi yüz ifadesinin duygusuzluğunu aşıyor. Herkes onun modernliğine hayranlıkla bakıyor.

Neden Borchardt bu esere bu kadar az ilgi gösterdi? Üstelik büstün stük kaplı kalker olduğunu yazıyor. Bunu nereden biliyor? Büst aslında heykeltıraşın diğer modelleri gibi alçıdan olabilirdi.

Keşif koşulları karanlık, hatta karmaşık. Bunu bulan Borchardt mı, ekipleri mi, yoksa ismi bilinen, Muhammet Ahmet el-Senoussi adında sıradan bir işçi mi? Mısırbilimcinin raporları çelişkili: 1923 tarihli bir raporda, eşyanın yüzü yere dönük, kolay kırılan dökküntüler yığını içinde bulunduğunu yazıyor; bir diğerinde büstün bir metre yüksekliğinde bir etajerden düştüğünü iddia ediyor.

Ama düşerken büst nasıl oldu da bu kadar az zarar gördü, burun ve çene hasar görmüş olmalıydı, oysa mükemmel durumdaydı.

Ana nokta, sol gözün eksik olmasıydı. Herkes bunda hemfikir: Göz hiç konmadı, nitekim stük üzerinde iz bırakabilecek en ufak bir göz çıkarma izi yok. Bir kraliçenin yüzü üstünde böyle

bir eksiklik bırakmak, o devirde heykeltıraşın yönetimce en ağır cezaya çarptırılmasına neden olurdu: Adeta Tanrı gibi görülen kraliyetin imajına bir hakaretti bu.

Ama keşifleri üzerine tanıtma yazısı yazmaya sonunda zorunlu olduğunda Borchardt şaşırtıcı bir kurnazlığa başvuruyor; bildirisinde ancak gözlü olan sağ profilden küçük bir fotoğraf koyuyor ve bundan kaideyi çıkarıyor. Bu arkeolojinin bütün kurallarına aykırı, aslında eserin tamamı bütün cephelerden gösterilir. Borchardt gibi deneyimli ve ahlaklı bir Mısırbilimciden akıl almaz bir hata bu.

Söz konusu büst, bütün Mısır sanatında dikey olarak kesilmiş omuzlar barındıran tek örnek. Bu sanatın tarihinde başka büstler de var ama bunlarda omuzlar yatay olarak kesilmiştir. Bundan çıkan sonuca göre bu büst belki ne bir atölye modeli ne de tamamlanmış bir büst.

Eğer heykel Tutmose atölyesinde bulunan stük ve boyalardan yapıldıysa bilimsel bir analiz hiçbir şey göstermezdi.

Peki sonuç nedir? Stierlin'e göre[73] iki noktada özetlenebilir. İlki, Borchardt'ın eserin müze koleksiyonlarında bulunmasına açıkça düşman olması. Bu inkâr edilemez ve müze yetkililerinin Borchardt'ın özel defterlerini yayımlamayı reddetmeleri, bu düşmanlığın tuhaflığını azaltmıyor.

İkinci nokta şu ki, Borchardt bir bilimsel deney yapmak istedi, Nefertiti'nin az çok tamamlanmış çeşitli resimlerinden ilham alarak tam bir portresini yapmaya dayalı bir deneydi bu. Deneyin amacı Mısır heykeltıraşlığında o zaman bilinmeyen rengin rolünü ispatlamaktı. Bunun için ona heykeltıraş ve ressam bir sanatçı gerekiyordu; kazıda böyle biri vardı, Stierlin onun ismini veriyor: Gerhard Mark, 22 yaşında.

Ve sahte bir eser üretimi değil de deneysel bir modelin söz konusu olduğunu iyice göstermek için Borchardt ve Mark sol gözü bilerek eksik bıraktı. Eser istem dışı olarak o dönemin artistik duyarlılığından esinlendi, bu nedenle tuhaf biçimde Art Nouveau özelliği taşıyor.

Bunun üstüne Saksonya prensesleri geldi, büstü sanki orijinalmiş gibi alıp götürdü. Bir arkeoloji deneyi sahtekârlığa dönüşecekti.

1914

Arşidük Franz Ferdinand'a Korkunç Suikast

1914-1918 yıllarındaki I. Dünya Savaşı'nın sebepleri sağduyulu bir öğrenciye öğretildiğinde kaçınılmaz olarak Shakespeare'in sözlerini anımsatıyor, "gürültü ve öfke dolu bir hikâye" (son olarak da, anlaşılmaz). Özetleyelim: Bir Sırp milliyetçisi Avusturya arşidükü Franz Ferdinand'ı, Sırbistan'daki Saraybosna'ya ziyareti sırasında öldürüyor. Avusturya bunu bir savaş ilanı olarak görüyor ve bir ay sonra, Sırbistan'a savaş ilan ediyor. Almanya'dan ittifak garantisi alıyor. Almanya Rusya'nın çatışmaya girmesinden korkuyor ve ona savaş ilan ediyor. Rusya'yla ittifak halinde olan Fransa, Almanya'ya savaş ilan ediyor. Almanya'yla ittifak halinde olan Osmanlı, Rusya'nın, İngiltere'nin ve Fransa'nın kendisine savaş ilan ettiğini görüyor.

Ve çok geçmeden bütün gezegen ateş altında kalıyor. Yalnızca bu olaylarla özetlenirse, tarih bir kukla tiyatrosunun entrikasına benzerdi. Ve batının devlet başkanlarının psikiyatrik tedavi gerektiren deliler olduğu kanıtlanmadıkça anlaşılmaz da olurdu. Aslında, birbiri ardına düşmanlıkların başlaması, birkaç yıldır gizli kalan durumlardan ve tehlikeli olduğu kadar karanlık hesaplardan ileri geliyordu.

XX. yüzyılın başında, Avusturya-Macaristan imparatorluğu, Sırplar ve Çekler dâhil olmak üzere özerklik isteyen azınlıkların

sebep olduğu ve Rusya'nın Balkanlar üzerindeki hedefleriyle vahim duruma gelen gerginliklerin pençesindeydi. Bununla birlikte imparatorluk hükümetler üstü devlet fikrine asılıyor. 1912'de Rusya tarafından desteklenen Sırbistan ve Bulgaristan bir balkan hattı oluşturuyor, buna Yunanistan ve Karadağ da katılıyor ve Osmanlı'ya Avrupa tarafından saldırıyor, o da ciddi yenilgilere uğruyor. Yine Rusya tarafından cesaretlendirilen Sırbistan Adriyatik'e bir ulaşım yolu istiyor, buna İtalya karşı çıkıyor. 1913'te bir Büyük Sırbistan'ın kurulduğunu görmekten endişelenen Bulgaristan bu devlete savaş ilan ediyor. Eğer Romanya, Yunanistan, Karadağ ve hatta Osmanlı Sırbistan'ın yardımına koşmasaydı savaşı kazanma şansı olabilirdi. Avusturya-Macaristan Sırp zaferinden telaşa düşüyor, Bulgaristan, Makedonya'yı ve Dobruca'yı kaybediyor.

Sırbistan bir Büyük Sırbistan rüyasını besliyor, böylece Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarında yaşayan Sırp topluluklarını bayrağı altında toplayacak. Her ne kadar Sırplar atılgan kararlara eğilimli olsa da komşu devletlerin kabul etmedikleri bir proje bu. Almanya kesinlikle buna karşı: "Sırbistan siyasi faktör olarak Balkanlardan elenmeli" diye ilan ediyor Kayser II. Wilhelm. "Dostça bir anlaşma artık mümkün değil."

Müttefiklerin oyunu ve büyük güçlerin sürekli kararsızlıkları nedeniyle bütün Avrupa gergindir. Örneğin, XIX. yüzyılda Büyük Sırbistan'ın yaratılmasına karşı olduğunu açıkladıktan sonra Rusya birçok sebepten dolayı gizlice ters dönüş yaptı, bu sebepler bir yüzyıldan fazla zaman geçtiği halde hâlâ gizliliğini koruyor. O zaman Sırp entrikalarından ve onları destekleyen müttefiklerden dolayı giderek daha fazla öfkelenen Avusturya-Macaristan dünyanın kaç bucak olduğunu Sırbistan'a göstermeye karar veriyor. Geçen zaman Sırpların askerî avantajlarını arttırıyor; Avusturyalı kurmay başkanı general Kont Conrad von Hötzendorff'un kabul ettiği gibi, onların işini bitirme zamanı. Viyana, Sırpların hak iddia

ettikleri bu topraklar üstünde egemenliğini yeniden doğrulamak için tahtın vârisini Bosna başkenti Saraybosna'ya ziyarete göndermeye karar veriyor. Görünüşte, bu yalnızca 1910'da Bosna'nın zorla topraklara katılmasından sonraki imparatorluk ziyaretinin bir tekrarı olacak. Aslında bu bir meydan okuma.

O zaman bir şüphenin gölgesi yükseliyor: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ne yaptığını iyi biliyor mu?

*

Sırplar imparatorluk ziyaretinin tahrik edici niteliğinden dolayı telaşlanıyor ve Bosna'nın yönetiminden sorumlu devlet bakanı, imparatorun danışmanı Leon von Bilinski'yi uyarıyor. İmparatorun daha önceki ziyareti Bosna milliyetçiliğini fazla kışkırttığı için Zarejic adlı bir öğrencinin, Bosna valisi Varesanine'i önce öldürmeye kalkıp sonra intihar ettiğini anlatıyorlar. Sırpların uyarısının nedeni, doğal olarak, Franz Ferdinand için endişelenmeleri değil, ulusal çıkarlarını gözetmeleri. Sırbistan aslında yeni bir saldırının dikkate değer çalkantılara neden olacağını ve kendisinin de buna sürükleneceğini biliyor. Oysa yakın geçmişteki savaşlardan dolayı güçsüz düştüğü için yeni bir savaşa karşı koyacak durumda değil.

Uyarı boşa gidiyor. Avusturyalılar inat ediyor ve daha da kötüsü, ziyaret günü olarak Sırpların 1389'da Kosova'daki Türklere karşı zafer gününü seçiyorlar. Bu, Sırpların millî bayramı.

Bu basit bir tesadüf olamaz. Tahrik açıkça ortada.

Ve etkili oluyor: Mlada Bosna, "Genç Bosna", adlı yasa dışı hareketin üyesi olan 19 yaşındaki bir öğrenci, Gavrilo Prinzip, arşidük Franz-Ferdinand ile karısına ateş ediyor ve ikisini de öldürüyor.

O zaman Avusturya tahrike tepki göstererek kendisini dünyaya bir kurban gibi tanıtıyor, hâlbuki tahrikte bulunan bizzat kendisiydi.

Bu açıkça belli aldatmacadan imparatorluğun aylardan beri aradığı bir savaş ilanı bahanesi doğuyor; Avusturya, Sırbistan'a 48 saatlik bir ültimatom vererek, bütün Avusturya karşıtı entrikaların sona erdirilmesini ve suçluların Avusturya yetkililerinin katkısıyla yakalanmasını istiyor.

Oysa Sırbistan'ın bu komploya giriştiğine dair en ufak kanıt yok. Elbette aynı milliyetçi arzular Sırpları ve Bosnalıları yaklaştırıyor ama bunlar iki farklı varlık. Egemen bir devlet olarak Sırbistan suçlamaları inkâr ediyor ve çekincelerini bildiriyor. Öte yandan tedbir gereği, kısmi bir seferberlik emri veriyor. Avusturya da aynısını yapıyor. Ve Saraybosna saldırısından tam bir ay sonra Sırbistan'a savaş ilan ediyor. Stratejisinin temel noktası burada yatıyor: Dünya kamuoyunun gözünde kendisini Sırp terörizminin kurbanı olarak tanıtıyor; dolayısıyla bu kabul edilemez hakarete, yani imparatorluk ailesinin bir üyesinin, bizzat tahtın vârisinin öldürülmesine karşı harekete geçmekte haklıdır.

Avusturya'nın taht vârisi prensini siyasi hesaplara kurban verdiği hiç kimsenin aklına gelmeyecektir. Hâlbuki... imparatorluk ailesi ve sarayın bir kısmına göre, Franz Ferdinand tahta çıkışını önemli ölçüde tehlikeye atmıştı: Bir yabancıyla, kendi sınıfına uygun olmayan bir evlilik yaptı. Nitekim, karısı Kontes Sophie Chotek bir Çekti: Asla imparatoriçe unvanı alamayacaktı. Bu bir utanç. Resmî olarak, açık arabayla trajik ziyaret sırasında Bayan von Habsburg'un kocasının yanında oturma ayrıcalığı yok, çünkü kocası Avusturya ordusunun mareşali olarak orada; eğer kocası Saraybosna'ya tahtın vârisi sıfatıyla resmî ziyarette bulunsaydı kendisi bir eskort arabasıyla ikinci plana atılacak, dolayısıyla kocasından epey uzakta olacaktı.

Avusturya, Franz Ferdinand'ı sürüklediği tehlikelerden habersiz değildi; hatta bunlardan faydalanıyordu. Avusturyalıların Bosna milliyetçilerine kurduğu tuzağın ek bir avantajı vardı, arşidükün ölümüyle saray istenmeyen kadından kurtuluyordu.

Bunu takip eden savaştaki dehşet verici gürültü patırtı içinde, tarihçiler bunu başlatan Avusturya tuzağıyla artık ilgilenmez oldu; savaşla ilgili büyük eserler bundan hiç bahsetmedi bile. Neredeyse bir yüzyıldır, savaşın çılgın bir milliyetçi Avusturya'yı tahrik ettiği için başladığı öğretiliyor. Ve bazı yazarlar gizemli "Habsburg lanetinden" bahsediyor: Rudolf'un ihaneti ve Sissi'nin öldürülmesinden sonra, Franz Ferninand'ın öldürülmesi!

İmparatorluk hanedanının düşüşü belki de tarihin intikamıdır. Bunun ağırlığı, takip edecek olan 5 milyon ölü ve 12 milyon yaralınınkiyle kıyaslandığında hafif kalmaktadır.

1914

Mons Meleği, Hendeklerin Kahramanca Kurgusu

1914 Ağustos ayında sefere katılan İngiliz birliği Belçika'nın Mons şehrini Alman ordularının yoğun top atışları altında boşaltmak zorunda kaldığında, müttefik devletlerin morali ağır darbe aldı. Kurmaylar kamuoyunu ve orduyu savaşın daha birinci ayda kaybedilmeyeceğine ikna etmek için büyük çaba sarfetti ve basının cephedeki muhabirleri bu girişimde onlara eşlik etti.

Takip eden 29 Eylül'de, bugün artık yayımlanmayan *Evening News*'in savaş muhabiri Arthur Machen, Mons'tan geri çekildikleri sırada İngiliz askerlerinin gökyüzünde büyük resimlerin belirişinden esinlendiklerini yazdı ve anlattığına göre, bunlar İngiliz davasını kurtarmak için Azincourt savaşında V. Henry'nin okçularına rehberlik eden Aziz Georges'un görüntüsü olabilirdi.

Mechen'in hikâyeyi tam bilmediği ve günümüzün İngiliz ile Fransız milleti kavramlarının etkisi altında kaldığı anlaşılacaktır. Aslında bir Plantagenêt dolayısıyla bir Angevin olan V. Henry, 25 Ekim 1415'te Armagnaclara karşı zafer kazanmıştı. Ama nihayetinde hâkim olan fikirlerdi bunlar. Sonraki savaşa kadar varlığını sürdüren gizli bir örgütün, Altın Şafak Hermetik Cemiyeti'nin üyesi olan Machen'in akli durumuna uygundu. Machen, "Artık İngiliz

Majisinin", bir tür eski paganizmin, kısa sürede Hıristiyanlığın yerini alacağını düşünüyordu.

Askerler bu masalı öğrendiler ve kendi faydaları için yeniden ele alıp paganizmle ilgili içeriği çıkardılar: Onlara göre, gökyüzünde belirenler melek ordularıydı. 1915 ve 1916 yılları boyunca tekrarlana tekrarlana, bu masal zihinlerde süreklilik kazandı. Herkes kendi versiyonunu anlattı. En heyecan verici olanı kesinlikle Bombacı Muhafızlar'dan çavuş Daniel Ruffell'inki oldu: Mons'tan çekilme sırasında cephane dolu bir araba çeken atlar birden durdu çünkü atlar üzerlerinde görünen bir melekten korkmuştu. Bu göksel varlık bir taşın üzerinde yayılmış gibi görünüyordu, kolları kavuşmuş ve ayakları Almanları işaret ediyordu.

Bireysel halüsinasyonlar kolektif halüsinasyonlarla rekabet eder, bulaşıcı da oldukları için, Fransızlar da bunlardan gördü: Onlar gökyüzünde Jeanne d'Arc'ı görmüşlerdi. Öte yandan, 1914'te Almanlar bundan zarar görmedi, hatta bundan faydalandı: Bir askerî rapora göre, yukarısına bir Meryem Ana resmî yansıtarak Fransızların stratejik bir noktada bulunan bir çiftliğe ateş etmekten vazgeçmesini sağladılar.

Somme Savaşı'nın, Eylül ve Ekim 1916'da, maddiyatın üstünlüğünü göstermek amacıyla tasarlanan ama insan hayatı açısından bedeli son derece ağır olan tecrübeleri, doğaüstü vizyonların yarıda kesilmesine neden oldu.

Bu psikolojik gelişime en çok şaşıran bunu tahrik eden kişiydi, yani Machen'in ta kendisi. 1997'de ülkesinden onu tanıyan biri, romancı Fay Weldon'un annesi Margaret Birkinshaw, bunu İngiliz televizyonunda söyledi. 1930'larda, yalnızca orduların moralini yükseltmek istediğini açıklamıştı. O zamanlar okültizme olan ilgisi sönmüştü.

Mons meleği olayı, kolektif aldatmacaların doğurduğu masalların kendilerine özel bir yaşamları olduğunu psikologlar ve propaganda uzmanlarına gösterdi. Bu masalların gelişimi önceden öngörülemez çünkü bunlar psikologların ve psikanalistlerin, engramlar ya da arketipler olarak adlandırdıkları şeye bağlıdır. Özetle bu durum, aldatmaca sayesinde insanın kendi kendini kandırabileceğini gösteriyor.

1915

Lusitania'nın Batışının Oldukça Şüphe Uyandırıcı Biçimde Sömürülmesi

7 Mayıs 1915'te, Cunard Lines'a bağlı görkemli yolcu gemisi *Lusitania*, İrlanda'nın güneyinde bir Alman denizaltısının torpiliyle batırıldı. Gemi 18 dakikada battı ve 413'ü tayfadan olmak üzere 1201 kişi öldü. Torpilin atışından önce hiçbir uyarı ateşi olmamıştı.

O sırada, Birinci Dünya Savaşı, geçen yıldan bu yana ortalığı kasıp kavuruyordu. İngiliz ve Fransızlar dünya kamuoyunu Alman barbarlığına karşı kışkırtmak amacıyla bunu fırsat bildiler, nitekim sivilleri taşıyan bir gemiye saldırarak bu ispatlanmış oluyordu. Kampanya özellikle Amerikan kamuoyunu hedef alıyordu, ABD o sırada tarafsızlığını korumaya karar vermişti.[74] Felaketin psikolojik yankısı son derece büyük oldu ve savaşın ötesine kadar sürdü.

Bununla birlikte söylentiler dolaşmaya başladı, bunlara göre *Lusitania* sadece sivil bir gemi değildi aynı zamanda savaş malzemeleri de taşıyordu. Savaşın bitmesinden hemen önce biri İngiliz biri Amerikan iki araştırma komisyonu, bu konuda gerçeği belirlemekle görevlendirildi; ikisi de şüphelerin hiçbir temele dayanmadığı sonucuna vardı.

En azından sonuçlar yanlıştı ama hâlâ savaşta olan iki gücün *sonradan* bunları kendi lehlerine yönlendirmiş olmaları anlaşılabilir

Bu ancak 1972'de öğrenilebildi: Gemi yükü bordroları incelemesi yolcu gemisinin cephane taşıma aracına dönüştürüldüğünü gösterdi, 15 santimlik 12 top, 4200 kurşun kasası (her kasada 1000 kurşun vardı) 1250 top mermisi parçası kasası (şarapnel) 18 müsademeli tapa kasası, pamuk barutu... üstelik bütün envanter ortaya dökülmemişti.

Gemiye binişleri sırasında, yolcular New York'ta Alman konsolosluğu ihbarnamesiyle, deniz yoluyla gittikleri takdirde, bütün risk ve tehlikeleriyle bir savaş bölgesine girecekleri konusunda uyarılmıştı. Alman kökenli dok işçilerinin (şehirde önemli miktarda Alman sömürgesi vardı) o sırada ABD'de çok aktif olan Deutsche Bund veya Alman Cephesi ajanlarını uyarmış olmaları mümkündür.

Üstelik, yolcular İngiliz Amiralliği'nin, ticaret gemileri ve yolcu gemilerine, U-Bootlara[75] karşı silahlanma yetkisi verdiğini bilmiyordu. O zamandan beri, Alman denizaltıları giderek daha fazla kayıp vermiş ve kendilerine şüpheli gelen gemileri görür görmez torpilleme emri almıştı. Öte yandan, *Lusitania*'nın batmasının neden olduğu heyecan o kadar büyük oldu ki Almanlar, bunun Amerika'yı savaşa girmeye teşvik edeceğinden korktu; dolayısıyla görür görmez ateş etme emri kaldırıldı. Ne var ki artık çok geçti, birkaç hafta sonra, İngilizler Alman gemilerinin bütün hareketlerini takip etmelerini sağlayan kodu çözmüşlerdi.[76]

Beyin yıkama elli yedi yıl sürdü. Gerçek er geç ortaya çıkar.

1915

Çin İmparatoriçesinin Sevgilisi ve Kral V. George

Panama olayından, Fransız denizaltılarının Pakistan'a satışının komisyonları ve retrokomisyonları olayına kadar, devletlerin dış politikası saldırılarla, her çeşit dümen ve hilelerle süslüdür. Buradaki ortak payda, birkaç kişinin açgözlülüğüdür ki bu kişiler pazarlıkların kalbinde bulunur, bunlar hiçbir zaman gün ışığına çıkmayacaktır ve birkaç milyon frank, kuruş, dolar veya sterlinin geçişinden yararlanma şansını kullanırlar. Bunlar, aslında bir ifşa etme eyleminin oldukça fazla sayıda güçlü insanı lekeleyeceğinden emindirler.

Bununla birlikte pek az olay Sir Edmund Backhouse (1873-1944) kadar şaşırtıcı aldatıcılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Backhouse, onlarca yıl boyunca ahmak denemeyecek kadar müfuzlu kişileri aldatmış ve Foreign Office'i gemiyle idare etmiştir. 1915 yılı onun en gürültü koparan marifetinin yılıdır.

Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'nın birinci kışından sonra, Alman saldırısı "Marne mucizesi" sayesinde durduruldu. Ama askerler savaşa yeniden başlamak için silahtan ve cephaneden yoksundu. Silah fabrikaları alabildiğine işliyor ama talebe cevap vermeye yetmiyordu. Oysa Mançu hanedanının düşüşünden bu yana geçen birçok yıldan beri silahlı çatışmaların tiyatrosu haline

gelen Çin'de hâlâ büyük rezervler vardı. Çin hükümeti şüphesiz tarafsızdı ama müttefiklerin karşısında elverişli konumdaydı. Dolayısıyla, İngiliz hükümeti Çin'deki genel vali Sir John Jordan'ı bir anlaşmanın özelliklerini incelemekle görevlendirdi.

Bu pek kolay değildi, Çinlilerin kesin tarafsızlık arzusunu korumak için, bir eylem planı bulundu: Bağımsız bir firma silah ve cephaneleri satın alacak, sonra bunları İngiltere'ye verecekti. Başbakan Yuan Shih-k'ai'nin yakın dostu, önde gelen bir Çin devlet memuru, Liang Shihi, İngilizlere *"coolies"* diye nitelendirilen 300 bin adam ödünç vermeyi bile teklif etti, yani Çanakkale'de hizmet görebilecek işçiler. Bu gizli protokolü düzenlemek için seçilen adam, Sir Edmund Backhouse'du.

Onu Pekin'de yaşayan İngiliz ve yabancılar iyi tanıyordu: Çince konuşuyor ve seçkin bir Sinolog olarak geçiyordu. Pekin'de İngiliz elçiliğinin gizli ajanı oldu. Harika bir iş çıkarıyormuş gibi görünüyordu: 100 bin tüfek satışı için bir anlaşma elde ettiğini ilan etti, 350 Krupp makineli tüfek ve 30 milyon .313 kalibre fişek, sonra 1911 Krug seferinden 100 top, 100 makineli tüfek daha... Londra'daki Savunma Bakanlığı çok sevindi ve Pekin'de orta elçi Jordan, Hong Kong üzerinden gelmesi beklenen bu oyuncakların teslim edilmesini sabırsızlıkla bekledi. Ortaya konan miktarlar çok büyüktü ve Backhouse komisyonunu tahsil etti. Ama silahların yüklendiği gemiler geç kaldı, bir taşra valisi tarafından alıkonulmuştu. Her zaman araya giren ufak bir aksilik olur.

1915 yılının Kasım ayında İngiliz elçiliği hâlâ bir tek tüfek bile görmemişti. Backhouse daima cafcaflı açıklamalarda bulunuyordu. Çin hükümetinden şu veya bu seçkin kişiyle dostluğuyla övünüyordu. Sonunda, çileden çıkan genel vali Jordan onu Pekin'dekilerle yüzleştirdi: Adamlar onu hiç görmemiş ve dolayısıyla övündüğü dostluklar tamamen hayal ürünüdür.

Maskesi düşen Backhouse hasta olduğunu açıkladı ve bir Çin sözlüğünün gözden geçirilişi için İngiltere'ye döneceğini söyledi. İngiltere diplomatik personelini gülünç duruma düşürecek fiyaskoyla ilgili kimse tek kelime etmedi.

Backhouse 1916'da Çin'e geri döndü ve bir başka girişimde bulundu; bu sefer Amerikalılarla: 100 milyon sterlin değerinde Çin banknotlarını bastırma işini elde etmek söz konusuydu. Amerikan şirketi Bank Note Company adına görüşmelerde bulundu. Burada da operasyonlar yine ne ilginçtir ki dolambaçlı biçimde gelişti filancaya bahşiş vermek gerekti sonra falancaya yine bahşiş, anlaşmayı yeniden görüşmek gerekti ve böyle devam etti.

Sonunda, Backhouse, Bank Note Company'nin patronu George Hall'a, bizzat Çin başbakanı tarafından imzalanmış bir anlaşma verdi. Birkaç hafta sonra, gerçek ortaya çıkar: Anlaşma sahtedir, başbakanın imzası da. Üstelik Backhouse komisyonunu önceden almıştır. Bunu geri vermesi istendiğinde, bir başka strateji uydurur: Eski imparatorluk sarayındaki gizli bağlantıları sayesinde, imparatoriçenin ölçülemez değerdeki incili ceketini ve yüksek fiyatlı başka eşyalar elde edeceğine dair güvence verir. O ve kandırmaya çalıştığı Amerikalı Hall, bunlardan gelecek parayı paylaşacaktır. Ceketi elde etmek zor olduğundan, Backhouse bunun korunduğu yeri soymayı teklif eder. Bahaneden bahaneye proje suya düşer ve sonunda ceketin aslında hiç var olmadığı ortaya çıkar. Değerli eşyalara gelince, bunlar pazarda satılacak ıvır zıvır şeylerdir.

*

Backhouse'un dolandırıcılıklarını anlatmak için bütün bir kitap yeterli olacaktır; İngiliz tarihçi Hugh Trevor-Roper'in hakkında yazdığı kişi odur.[77] En can alıcı noktalardan biri, Backhouse'un

günlüğüdür, burada imparatoriçe Tseu-Hi'nin sevgilisi olduğunu ve tarihçiyi şok eden pornografik bir sosa bulanmış başka palavraları anlatır. Ayrıca Verlaine, Huysmans veya Mallarmé'nin yakın arkadaşı olduğunu da söyler. Hâlbuki ne imparatoriçeyi ne Verlaine'i, ne Huysmans'ı ne de Mallarmé'yi tanıyordu. Backhouse'un sözde anılarını anlatırken verdiği güvenden etkilenmiş olmasına karşın, Şangay'daki Fransa başkonsolosu Roland de Margerie (1899-1990) sonunda onun uydurmalarından şüphelendi, çünkü tarihler de dikodularla uyumlu değildi. Backhouse son kurşunlarını atmıştı. Çince, Moğolca, Mançuca ve Tibetçe bilen "seçkin Sinolog" sonunda konusunda yetkili görkemli insanları aldatmıştı. Onun *Pekin sarayı yıllıkları ve hatıraları* bir uydurmalar silsilesidir, *Dul İmparatoriçe'nin Zamanında Çin* adlı eseri de öyle. Artık onun Oxford'daki Bodleian Kütüphanesi'ne bıraktığı 18 Çince elyazması eserden de şüpheleniliyor.

8 Ocak 1944'te Şangay'daki Saint-Michel hastanesinde öldü.

1917

"Sonuncuların Sonuncusu" Bir Yıl Erken Bitebilir miydi?

Neredeyse bir yüzyıl sonra, XX. yüzyıl tarihinin en sinsi gizli işlerinden biri hafızalardan silindi ve şüphesiz hiçbir zaman yeniden hatırlanmayacak. Gerçek aslında yıkıcı ve bu unutulan şey ne okullarda ne de üniversitelerde öğretilecek. Bunu bugün I. Dünya Savaşı uzmanı tarihçiler biliyor ama çoğu zaman önemsiz bir olay olarak değerlendiriliyor; dolayısıyla halk tarafından bilinmiyor.

1916 Kasım ayında, kardeşi François-Joseph'in bu tarihteki ölümüyle Avusturya'nın yeni imparatoru olan I. Karl'ın eşi imparatoriçe Zita'nın kardeşleri Bourbon-Parma prensleri Sixtus ve Xavier son derece büyük öneme sahip siyasi girişimlerde bulunur. Belçika ordusunda subay ama imparatorun da yarı resmî delegeleri olarak, Almanya müttefiki Avusturya ile Fransa, Belçika, Büyük Britanya, Rusya ve İtalya arasında ateşkes teklif ederler. Bu çaba, Karl von Habsburg'un tahta çıkışından beri dile getirdiği barış isteğine uygundur. Eğer bu ateşkes sonuçlanırsa, II. Wilhelm'in Almanyası hepsine karşı tek başına kalacaktır, Müttefik Devletler'e hemen katılacak olan ABD de cabası. Almanya çok geçmeden silahları bırakacak, yüz binlerce hayat kurtulacaktır.

Prens Sixtus, Dışişleri Genel Sekreteri Jules Cambon'u yemeğe davet eder, o da 1917 Ocak ayında iki kardeşe serbestçe dola-

şabilmeleri için diplomatik pasaportlar verir. 3 Mart'ta İspanya kralı XIII. Alfonso projeyi kabul eder ve bunu Fransız savaş bakanı general Lyautey'e (1854-1934) bildirir. 5 Mart 1917'de Prens Sixtus Fransız Cumhuriyeti'nin başına İmparator I. Karl'dan görüşme notlarıyla dolu yarı resmî bir mektup sunar; bu mektup gizli kalmalıdır. Poincaré itiraz ediyor, İtalya'nın telafi olmadan düşmanlıkların bitmesini kabul etmeyeceğini söyler; aslında, Müttefik Devletler'in herhangi bir garanti vermeden kendisine göz boyamak için gösterdikleri toprakları bekliyordur. Bu vaatler zaten aldatıcıdır, nitekim bu topraklar Savoya, Nice, Korsika, Trieste, Tunus, Cibuti'yi içeriyordur... Poincaré'nin itirazı en azından vaktinden öncedir: Belki de İtalya adına cevap vermeden önce ona danışmalıydı.

Ve ancak bir kelimeyle, "kargaşa" kelimesiyle tasvir edilebilecek şey başlar: Hızlı bir barış olasılığı altüst olur.

*

Bourbon prensi Sixtus 8 Mart'ta Elysée'ye geldiğinde, Poincaré ona kendisine verilen belgelerin tatmin edici olmadığını ve Avusturya'nın İtalya cephesi dâhil bütün cephelerdeki savaşları kesmesinin gerektiğini bildirir, çünkü İtalya zor duruma düşerse, 1915'te imzalanan bir anlaşmayla bağlı olan Fransa ona yardım etmelidir. Bu Avusturya'nın tekliflerinde üstü kapalı belirtilir, ama belli ki Poincaré zaman kazanmaya çalışıyordur. Fransa yaklaşımda bulunulan ilk ülke olduğundan, Poincaré bütün Müttefik Devletler'in sözcüsü konumuna gelir.

Konsey başkanı Aristide Briand, Avusturyalıların teklifleriyle ilgilenir. Ama Meclis'te zor durumda bulunduğunda Poincaré onu desteklemez: Onun yerine Alexandre Ribot'yu atar. Hem Konsey

başkanı hem de Dışişleri Bakanı olan Ribot, 19 Mart'ta İtalyan Dışişleri Bakanı Giorgio Sonnino'yla karşılaşır, ona I. Charles'ın teklifini anlatır. Ribot, II. Victor-Emmanuel ve baş generali Luigi Cadorna'nın, Avusturya'yla zaten gizli görüşmeler başlattığını ve ateşkeste telafi olarak yalnızca İtalya'nın Tirolü ile yetindiklerini bilmiyor mu?

Varılacak sonuç, Poincaré'nin İtalya için ateşkes koşulları konusunda İtalya kralından daha kralcı göründüğüdür.

31 Mart'ta, Bourbon-Parma prensleri döndüğünde, İmparator I. Karl'ın yeni teminatlarını getirirler: İmparator Alsace-Lorraine'in Fransa'ya ait olduğunu kabul eder ve Belçika'nın bağımsızlığını tanıyacağına dair güvence verir. Ayrıca Rusya'yla müzakereler başlatacağını ilan eder ama ülkedeki durumdan dolayı bir çekince öne sürer.

Bu arada bağlantı kurulan İngiltere başbakanı Lloyd George, ayrı bir barıştan yana olduğunu bildirir. Poincaré, İtalya'nın ancak Avusturya kendisine Trieste, Alto-Adige, Trentino, Dalmaçya kıyıları ve Adriyatik'in bütün adalarını bırakması halinde kabul edeceğini ilan ederek projeyi baltalar; bunun sonucu olarak, Adriyatik'in bir İtalyan denizi haline gelmesi dışında bu istekler belli ki ölçüsüzdür. İmparatorun özel görevlileri geri adım atar.

Özel görevlilerin geri çekilmelerinin bir başka sebebi Avusturya'ya özgürdür: İmparatorun aksine Avusturya dış işleri bakanı Prens Czernin, Almanya'yla iş birliğinin kesilmesine karşıdır.

*

Fransa'nın davranışında bir yön değiştirme olmuştur: Hükümet artık Avusturya'yla ateşkese karşıdır. Bourbon-Parma prenslerinin Elysée'ye dönmeleriyle aynı gün, 31 Mart'ta, Ribot, Poincaré'nin

en büyük rakibi Clemenceau'yla görüşmüş ve ona görüşmelerden söz etmiştir. Sonuna kadar gitme yanlısı ve Avusturya-Macaristan imparatorluğunun parçalanmasının taraftarı olan "kaplan"[78] ona görüşmeleri yarıda kesmeyi tavsiye etmiştir. O sırada giderek artan bir popülarite dalgasıyla yükselmektedir ve zaten birkaç ay sonra Ribot'nun yerini alacaktır. Hükümet için fikirlerine karşı gitmek tedbirsizlik olacaktır; ülke bir umutsuzluk dalgasının pençesinde olduğu sırada "ödleklikle" suçlanacaktır (Çelişkili olarak, "Zafer baba" Alman orduları ülkeden atılmadan önce, "hayatlar kurtarmak" için Poincaré'ye ateşkesi empoze edecektir).

20 Haziran'da Bourbon-Parma prensi Sixtus, Ribot aracılığıyla Fransa'nın İtalya'ya karşı toprak taahhütlerinden vazgeçemeyeceği ve görüşmelerin yararsız olduğu yanıtını verir. O andan itibaren, Ribot arabulucuya karşılık bile vermez.

Neden İtalyanlar ateşkesi tek başına halletmiyorlar? Çünkü Fransa'nın onayını almadan bu imkânsızdır. Zaten Fransızların uzlaşmazlığından etkilenen Sonnino tavır değiştirerek daha talepkâr görünür.

İngilizler, İspanya kralı, Belçika kralı ve bizzat İtalya kralı istedikleri halde, tasarlanan ateşkes olmadı. Savaşan başlıca iki taraf olan Fransa ve Almanya'da barış isteği yoktu. İkisi de tam savaş istiyordu çünkü ikisi de tam zafer istiyordu. Avusturya'nın Müttefikler ile barış için çıkardığı patırtıya ilgisiz olan II. Wilhelm bir barış anlaşmasında aslan payını kapmasını sağlayacak tam bir zafer arzuluyordu. Poincaré aynı şeyi Fransa için istiyordu: Ren'in sol kıyısını işgal ederek 1814 sınırlarına yeniden kavuşmak arzusundaydı.

12 Ekim'de, gizlilik sözünden cayan Ribot, Meclis'te Avusturya'nın ateşkes tekliflerini anlatarak imparatoru böylece zor duruma düşürür. İlk defa millet aylardır süren ve en başta kendisini il-

gilendiren pazarlıklardan haberdar olur ama daha fazlasını öğrenemeyecektir. Bourbon-Parma prensi Sixtus ile ilişkiler kopar.

Ama kahramanlık zafere ulaşmalıdır, en azından bu savaşı yöneten kişilerin zihninde.

*

Gerisini biliyoruz: 1917 Ekim ayında İtalya, Avusturya ve Almanların karşısında ağır Caporetto bozgununa uğrar ve bu millî bir felaket sayılır (Ölümler dışında, ülke orada 300 bin mahkûm kaybeder). Bu arada Fransa ciddi bir manevi sınavdan geçmektedir: Craonne'da General Nivelle tarafından başlatılan yıkıcı saldırının doruk noktasında, yüzlerce asker komutanlığa karşı ayaklanmıştır. Nivelle "ibret olsun diye" onların kurşuna dizilmelerini ister. O zaman ABD'nin işbirliği olmadığı takdirde, savaşın kaybedilmesi riskinin bulunduğu bellidir.

Bilanço çıkarıldığında, rakamlar savaşı yönetenler için konuşuyordu: 5 milyonu aşkın ölü, 12 milyonu aşkın yaralı. Üç imparatorluk çökmüştü: Rus, Alman ve Avusturya imparatorlukları. Üstelik bu savaş bitmemişti: Avrupa'da başlayan toplumsal depremin sonuçları, yirmi yıl sonra bir başka savaşı getirecekti.

Avusturya'nın teklifleri olayından çıkarılacak en önemli sonuçlardan biri milletin bununla ilgili bilgilendirilmemesidir. Cumhuriyet demokrasisi bir diktatorya gibi işlemiştir.

Oysa bu ilk defa olmuyordu: Başka üç fırsatta daha savaştan kaçınılamasa bile zararı azaltma şansı müttefik devletler tarafından reddedilmişti. Ve bunlarda da ulusal kamuoyu bilgilendirilmemişti. Sessiz kalma komplosu ağır basmıştı.

1914'te, Rusların Galiçya'da ve Sırpların Tuna'nın güneyinde yendikleri Avusturya imparatoru Franz-Joseph, Almanya'nın II. Wilhelmi'ne kazanmayı imkânsız olarak gördüğü ve imparatorlukları çökme tehlikesiyle karşı karşıya bırakan bir savaşı durdurmayı teklif etmiş, Almanya imparatoru bu teklifi sertçe reddetmişti. Sonraki yıl, Belçika kralı I. Albert'in üvey kardeşi olan kont Bavyeralı Hans Törring zu Jettelbach, Belçika kralına Bavyera ve Belçika arasında bir ateşkes teklif etmişti. Böylece daha büyük müzakerelerin yolu açılabilirdi ama görüşmeler hakkında bilgilendirilen İngiltere Başbakanı Lord Curzon, bunları hemen baltalamıştı.

12 Aralık 1917'de, Ruslar tarafından alınan Bükreş'in düşüşünden sonra, II. Wilhelm, bütün çalımına ve savaşçı çılgınlığına rağmen, belki hasarları durdurmanın zamanının geldiğini düşündü ve ABD'nin yarı resmî elçisi, Woodrow Wilson'un danışmanı, Albay House aracılığıyla barış görüşmelerini başlatmayı teklif etti. Müttefikler bu teklifin içten olmadığına karar verdi ve desteklenemez istekler ileri sürdü. Barış şansları üçüncü kez yok oldu ve katliamlar devam etti.

İktidar çevrelerinin dışında hiç kimse bu konuda bir şey bilmedi. Kahramanlık nutukları gerçeği görünmez hale getirdi.

İktidar her zaman maske takar.

1917

ABD'yi Savaşa İten Telgraf Hikâyesi

Büyük savaşın katliamları üç yıldır Avrupa kıtasına yayılıyordu ama ABD başkanı Woodrow Wilson'u hiç etkilemiyordu. Göçmenlerin toprağı olan Amerika, hükümetinin fazla uzun süren hareketsizliğine öfkeleniyordu ve Atlas Okyanusu'nun ötesinde bırakılmış ebeveynlerin, arkadaşların, yurttaşların –İngilizler, Ruslar, İtalyanlar, Almanlar, Balkan yerlileri– sonundan endişeleniyordu. Büyük Britanya ve Fransa'nın ısrarları bitmek bilmiyordu. Ama Wilson, Almanların İngilizlerden daha az saygı görmesi için hiçbir sebep bulunmayan, onurlu insanlar olduklarına ikna olmuştu.

Wilson müzakere yoluyla sorunları çözmeye çalıştığını ileri sürüyordu, müzakereler 1911'den beri en güvendiği adama, neredeyse ikinci adam olan Albay Edward Mandell House'a emanet edilmişti. Ama savaşın ülkesini ilgilendirmediğini ileri sürüyordu. Wilson'un psikorijid bir gizemci olduğunu hatırlatmak gerekir, öfkeli bir pasifistti ve o kadar açıkça kurallara aykırıydı ki Freud onun psikanalitik teşhisini yapıp yayımladı.[79] Savaştan sonra, barış anlaşması için Paris'e geldiğinde, müttefiklerinden kesinlikle onay alamadı: "Kendisini ikinci İsa sanıyor" diye söyleniyordu Clemenceau. Birden, 6 Nisan 1917'de, sanki sinek ısırmış gibi, Almanya'ya savaş ilan etti.

Siyasi sağduyuyu sonunda kazanmış mıydı? Hayır. Alman Dışişleri Bakanı Zimmermann'ın, Almanya'nın Washington büyükelçisi Kont von Bernstorff'a yolladığı bir telgrafın deşifresi var. 16 Ocak 1917 tarihli telgrafta şunlar yazıldır:

1 Şubat'ta denizin en derinliklerinde savaşı başlatma amacındayız. Öte yandan, ABD'nin tarafsız kalmasına çalışacağız. Başarısızlık durumunda şu temeller üzerinde Meksika'ya ittifak teklifinde bulunuyoruz: Birlikte savaşmak, birlikte barış yapmak. Tarafımızdan yüklü finansal destek ve savaş sonundan itibaren Meksika'nın Teksas, New-Mexico ve Arizona'daki kaybedilmiş topraklarını yeniden alacağına dair teminat. Bu anlaşmanın ayrıntılarının düzenlenmesi sizin inisiyatifinize bırakıldı.

ABD ile aramızda savaş ilan edildiğinde Meksika Cumhurbaşkanı'na önceden olanlar hakkında çok gizli bilgi vereceksiniz ve ayrıca, ondan kendi inisiyatifiyle Japonya'yı ittifakımıza katılmaya davet etmesini isteyeceksiniz...

İngilizlerin çözdükleri ve ellerinde bulunan 13040 Alman şifresi sayesinde telgraf deşifre edilebildi.

*

İşin en tuhaf yanı, ABD başkanını yerinden sıçratmaya, bu ülkeyi savaşa sokmaya ve tarihin akışını değiştirmeye elverişli bu mesajın dolaşım yoludur. Bununla birlikte, normal olduğu düşünülebilecek süreler içinde mesaj ona iletilmedi.

Donanma komutanlığı yakınında Whitehall'e yerleştirilmiş İngiliz kontrespiyonaj servisi, Department of Naval Intelligence'ın

(Deniz Kuvvetleri Haberalma Departmanı) iki kriptografı tarafından deşifre edilen mesaj, bu servisin başkanı Amiral William Reginald Hall'e iletildi. DNI'nın bizzat kurucusunun oğlu, şişman ve bodur, saf görünüşlü ama zehir gibi beyni olan Hall, bunu çelik kasasına kapattı ve beklemeye karar verdi. Sebepler, deyim yerindeyse, "klasikti": Zimmermann'ın telgrafı Amerikalılara iletilirse, onlar hemen bunu ortaya koyuverir ve Almanlar da şifrelerinin çözüldüğünü anlayarak onu değiştirirdi.

Oysa iki yıldır, İngilizler Alman bakanlıkların elçileri, yurtdışındaki ajanları ve gemileriyle bütün yazışmalarından günü gününe haberdardı. Atlantik'teki bütün Alman denizaltılarının hareketlerini eksiksiz takip ediyorlardı.

Sonuç: Amiral Hall, kendini dünya siyasetinin tek efendisi olarak bulmuştu. İnanılmaz durum asla ortaya çıkmadı. Devasa bir aldatmacaya ramak kalmıştı. Gerçek, karmaşıktı.

Hall, Almanlardan mucize eseri kopardığı 13040 şifresine zarar vermek istemiyordu. Bu şifre 1915 Nisan ayında Brüksel'in Alman radyo istasyonunda Belçikalı bir teknisyen olan Alexandre Szek'in işbirliğiyle elde edilmişti. Kurşun ciltli kocaman bir kitaptı bu. Neden bu maden? Alman gemilerine konmuş örnekler, denetleme veya batma durumunda denize atılabilsin diye. Böylece bir örnek de Baltık denizinde İngiliz donanması tarafından denetlenen Alman kruvazörü *Magdeburg*'dan dramatik koşullar içinde kıl payı alınmıştı. Kollarında bu örneği tutan dümenci bunu suya atmaya hazırlanırken bir makineli tüfekle öldürüldü. Suya düşen kendisi oldu ve şifre kıç güverte üstünde kaldı.

Ajan Szek'in hikâyesi başlı başına bir romandır: Bu adam savaş sonunda hiçbir iz bırakmadan kayboldu ve üstleri onun nasıl kaybolduğu üzerine çok sayıda yalan söyledi. Hayatı belli ki şifre 13040'dan daha değersizdi.[80]

Bu şifre şimdiden Britanya donanma komutanlığının, Alman denizaltılarının bütün hareketlerini sürekli olarak kontrol etmesini ve dolayısıyla Atlas Okyanusu konvoylarını korumasını sağlıyordu.

*

Hall'in bir fikri vardı. Wilhelmstrasse gizli mesajlarını üç farklı yoldan yolluyordu: Doğrudan Berlin yakınındaki Nauen radyo vericisiyle; büyük Amerikan telekomünikasyon şirketi Western Union'la ve nihayet, olmayacak iş, ünlü Albay House'un garantisi altındaki Amerikan diplomatik kuryesiyle. Bu gizli servisler tarihinin en çılgın ve kesinlikle en az bilinen tuhaflıklarından biridir: Savaşın ilk üç yılı boyunca, Almanlar gizli mesajlarını Amerikan koruması altında gönderiyordu.

Hall, Alman gizli mesajlarının iletim kanallarından yalnızca birinin zarar görmesini istiyordu, en önemli kanal olan, radyonun değil. Böylece Almanlar ve dolayısıyla da kendi servisleri, 13040 şifresinden faydalanmaya devam edebileceklerdi. Oysa, Washington'daki Alman elçisi Bernstorff, Meksika'daki meslektaşı, Eckhardt ile Western Union aracılığıyla iletişim kuruyordu. Hall bu şehrin Western Union'ıyla her yolu kullanarak anlaşması için Meksika'daki bir İngiliz ajanını görevlendirdi. Buna göre Western Union, Bernstorff Eckhardt'a mesaj gönderirken kendisinin araya girmesine izin verecekti. Müzakere zordu ve şüphesiz bedeli ağırdı ama Hall amacına ulaştı: Zimmermann'ın Eckhardt'a yolladığı telgrafdaki ince değişiklikler, Almanlara zarar görenin bütün şifre değil de Western Union kanalı olduğunu düşündürdü.

Dolayısıyla 13040 şifresini korudular.

O zaman 5 Şubat'ta, Hall olayı İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Arthur James Balfour'a açıkladı. Balfour, Amerikan elçisi Page'i ancak

23 Şubat'ta uyardı. Doğrusunu söylemek gerekirse, Page zaten yarı resmî olarak Hall tarafından bilgilendirilmişti. Zimmermann telgrafının kopyasını Başkan'a ve Dışişleri Bakanı'na gönderdi. 16 Ocak ve 23 Şubat arasında akıp giden zaman üzerine açıklamaları çoğunlukla karmaşıktı; Alman mesajının deşifresinin uzun ve zor olduğunu iddia ediyordu, bu da en azından gerçekten uzak bir açıklamaydı.

Page'le dostça ilişkilerine rağmen, Hall onu aldatmıştı: Servislerinin 13040 şifresini iki yıl önce kırdıklarını ona söylememişti.

Wilson bütün şiddetiyle şok geçirdi ve küplere bindi. Demek aldatılmıştı! Zimmermann'ın telgrafını hemen halka açıklamak istedi. Ama Dışişleri Bakanı ona önce Kongre'yi bilgilendirmesi gerektiğini söyledi.

Sonra ufak bir engel oldu: Western Union, telgrafın ifşa edilmesine, Amerikan yasalarıyla garanti altına alınan mesleki sır ilkesini ihlal edeceği bahanesiyle karşı çıktı. Onu ikna etmeyi başardılar. 28 Şubat'ta ele geçirilmesinden 45 gün sonra, Zimmermann'ın telgrafı *Associated Press* tarafından yayımlandı.

Öfkelenen ve savaşa girmekten yana olan Amerikan kamuoyunun dip dalgasına rağmen, Wilson hâlâ Almanya'yla diplomatik ilişkilerini kesme kararını veremiyordu. 18 Mart'ta Kriegsmarine ona gereken teşviki verdi: Üç Amerikan ticaret gemisini batırdı.

Sonunda, 6 Haziran'da, Wilson istemeye istemeye savaş ilan etti. Zamanı gelmişti: Müttefik Devletler'in -İngiltere, Fransa, İtalya, artık oyun dışı olan Rusya da cabası- güçleri tükenmişti.

Bu olaylar 1914-1918 savaşının resmî veya özel anlatılarında yer almıyor. Kamuoyu tarafından bilinmiyor. Ancak bazı yazarların araştırmaları sayesinde[81] parçaları birleştirip bir sonuca varmak mümkün ve birçok yönü her zaman karanlıkta kalıyor ve kalacak.

*

Zimmermann'ın telgrafı olayı, geç de olsa, Winston Churchill'i canavarca bir şüpheden temize çıkarmaya yaradı: İddiaya göre 7 Mayıs 1915'te ABD'yi savaşa girmeye zorlamak için bile bile *Lusitania* gemisini batırmıştı. Atlas Okyanusu'nda, İngiltere kıyılarına yanaştığı sırada, gemi 1128 İngiliz ve Kanadalı ile 128 Amerikalıyı Alman torpillerinin darbesiyle dibe sürükledi. Kamuoyuna Alman barbarlığının kanıtı diye sivil gemi olarak tanıtılan *Lusitania* aslında yardımcı bir kruvazöre çevrilmişti. Suçlayanların tezine göre, Kriegsmarine'in niyeti konusunda DNI tarafından bilgilendirilen Churchill gemiyi korumak için hiçbir şey yapmamıştı. Oysa 13040 şifresinin talihsiz Szek tarafından kopyalanması ancak 1915 Nisan ayında *Lusitania*'nın batışından birkaç gün önce tamamlanmıştı ve İngiliz ele geçirme şebekeleri henüz kurulmamıştı.[82] Dolayısıyla, Churchill'in Alman denizaltılarının hareket ve amaçlarını bilmesine imkân yoktu.

Bazen gizlilik gereklidir. Buna kimin karar verdiğini bilmek lazım.

1919

André Marty Masalı, "Karadeniz'in İsyancısı"

Komünist partinin yaldızlı efsanesine göre, yoldaş André Marty, 1919'da İstanbul limanında, *Protet* torpidosunda, Bolşevik Devrimi'ne karşı savaşı önlemek amacıyla denizcilerin isyanını başlattı; böylece "Karadeniz'in isyancısı" lakabını aldı. Ayrıca İspanya'da kahramanca bir rol oynayacaktı (Hemingway'in *Çanlar Kimin İçin Çalıyor*'undaki André Massart'dır). Bununla birlikte, 1953'te Parti'den atıldı.

Böylece efsane, gerçeğe eşdeğer bir güç kazandı, nitekim *Petit Robert* tarafından *Özel İsimler Sözlüğü'nde* yeniden ele alındı. Orada şunlar yazılıdır:

Marty (André) Fransız siyasetçi. (Perpignan 1886-Toulouse 1956) Bolşeviklere karşı Karadeniz'e gönderilen bir donanmanın teknisyen subayı olarak, 1919'da ayaklanmanın elebaşı oldu. 1923'te genel affa uğradı, vekil seçilerek Fransız Komünist Partisi'nin yönetiminde önemli bir rol oynadı. İspanyol iç savaşı süresince, uluslararası tugayların müfettişi oldu. İkinci Dünya Savaşı sırasında, SSCB'ye sığındı, milletvekili koltuğuna kavuştu ama 1953'te Fransız Komünist Partisi'nden atıldı.

Aslında, bu özet Komünist Parti propagandacılarının iki katıksız uydurmasını yansıtıyor; bu da karşı yönde iki manevraya yol açmıştır.

Öncelikle savaşın hemen sonrasındaki dönemin genellikle unutulmuş gerçeklerinin bir hatırlatması: Bolşevikler ve "beyaz" antibolşevikler arasında 1918 Nisan ayından 1919 Eylül ayına kadar Rusya'yı kasıp kavuran iç savaş sırasında, Müttefikler, İngilizler ve Fransızlar, Vladivostock, Arkhangelsk ve Karadeniz limanlarına sefer için gemiler gönderdiler.

Marty, Odessa'ya giden gemilerden birinde hizmet veriyordu, Protet torpidosunda. 15 Nisan 1919'da, Romanya kıyısında bir liman olan Galatz'da bir mola sırasında, denizcilere gemiyi ele geçirme ve Marsilya'ya götürme (veya Odessa'da Bolşeviklere verme, burası tam olarak bilinmiyor) projesini sundu. Ertesi gün saat 23:30'da daha kıyıya yeni adım atmıştı ki komutan ve elinde tabancayla iki subay tarafından yakalandı ve gemi ambarına gönderildi, hemen tutuklandı. İki gün sonra, karaya varınca, bir askerî binaya kapatıldı. Ayın 23'ünde, *Waldeck-Rousseau* gemisiyle götürüldü; ayın 26'sında, İstanbul'a giden *Protet* ile getirildi, orada Fransa konsolosluğu duvarları içinde eski bir Türk hapishanesine götürüldü. Bu arada, çeşitli Fransız yapılarında isyanlar patlak veriyordu.

Bizzat Marty'nin *Karadeniz Denizcilerinin İsyanı*[83] adlı eserinden alınan bu ayrıntılar Marty'nin bir isyan projesi düşündüyse bile bunu gerçekleştiremediğini ve bu tür hiçbir isyanın elebaşı olmadığını açıkça gösteriyorlar.

Bu nokta bir başka komünist, Marty'nin arkadaşı, Charles Tillon tarafından doğrulandı: "Bir komün üyesinin oğlu, subay – mekanik teknisyen André Marty, Galatz'da torpidosu *Protet* üzerinde isyan çıkarmayı amaçlıyordu. Bir talihsizlikler zinciri

onun harekete geçmesini engelledi ve 16 Nisan'da yakalandı. Uzun çilesi başladı."[84]

Bu uzun çile onun İstanbul limanında *Protet*'de toplanan bir savaş konseyi tarafından, "düşmanla işbirliği" ve "torpido *Protet*'yi zor kullanarak ele geçirme ve gemiyi teslim etme suretiyle düşman tarafına geçme" gerekçeleriyle mahkûm edilmesiydi. 16 Temmuz'da Toulon'a getirilerek 17 Temmuz 1923'e kadar hapsedildi. Başta 20 yıl zorunlu çalışma ve askerî rütbe düşürülmesi cezalarına çarptırılmıştı, ama Marty hapiste ancak dört yıl kaldı; aslında bağışlanmıştı. Ama cezası isyancılara verilen cezalardan daha ağır oldu çünkü subaydı.

Protet üzerinde değil ama *France* dâhil diğer gemilerde patlak veren isyanlar hiçbir siyasi sebebe dayanmıyordu. Marty bunları kendisi anlatıyor: "1) Fransa'ya hemen dönüş. 2) Yemeklerin iyileştirilmesi 3) TSF'den yayılan bütün haberlerin bataryalarda duyurulması 4) Yedek kuvvetlerin terhisi 5) Gemi zabitinin hemen karaya inmesi 6) İzinlerin düzenli bir hale getirilmesi."

Burada devrimci bir taraf yok. İdama mahkûm edilmiş komün üyesinin oğlunun *Protet*'yi ele geçirmeyi amaçlamış olması mümkün ama bu, askerî güçler arasında yayılan, savaşın yarattığı ve ayrıntılarla anlatılan bıkkınlık halinden tamamen farklıydı. 1917'de Fransız ordusunun isyanı bu konuda en bilinen olaydı. Avrupa nüfusları dört yıl boyunca süren büyük katliamlardan bıkmış usanmıştı. Beyaz Ordu'yu destekleme konusunda[85] Fransız kurmaylarına hâkim olan kararsızlık, yeni çatışmalara karşı genel muhalefeti yansıtıyor.

Üstelik dönemin kara ve deniz orduları her yerde artık vatanseverlikle haklı çıkarmaya yetmeyecek şiddette bir muameleye maruz kalıyordu. *Potemkin* savaş gemisindeki ünlü denizci isyanı, iğrenç yemeklerin servis edildiği ve kanlarını sonuna dek dök-

meleri istenen, önemsenmeyen askerlerin bir isyan sıçrayışından başka bir şey değildi.

*

André Marty hiçbir isyanın başı olmamıştı. Yoksa o sırada onlarca yıldır yemekhane ve kafelerdeki konuşmalarda meçhul kahramanlardan söz edilip durulacaktı.

Bununla birlikte, "Karadeniz isyanı" efsanesi oluşmaya başladı, komünistler tarafından yayıldı, İkinci Dünya Savaşı başında beklenmedik boyutlar aldı:

Dikkat edin, sayın kapitalistler, Fransa'nın genç proleterleri, silah altında veya fabrikalarda olsun, SSCB'ye ve Stalin'e güvenlerini koruyorlar. André Marty'yi ve Karadeniz isyancılarını hatırlıyorlar! Sosyalist Parti'ye karşı savaşmayacaklar.

Komünist Gençlik'in yayın organı *Avant-Garde*'ın 1 Şubat 1940'da ilan ettiği buydu.

O dönem aslında SSCB, Nazi II. Reich'e, Molotov-Ribbentrop paktı da denilen Moskova paktıyla bağlıydı, bu pakt sonradan Fransız Komünist Partisi'ni utandıracaktı. Nazilere karşı savaşmak, SSCB'nin bir müttefikine karşı savaşmak anlamına geliyordu. Bu nedenle hayali Karadeniz isyancıları kisvesi altında bizzat Fransız Komünist Partisi tarafından yeniden ele alınan isyan çağrısı şuydu:

Eğer yarın Paris ve Londra yöneticileri Fransız işçilerini SSCB'ye karşı savaştırmak isterse, o zaman yirmi yıl önceki André Marty ve Karadeniz denizcileri örneği, askerler, denizciler ve havacılar

arasında derin yankı uyandıracak. (Fransa halkına, Komünist Parti'nin çağrısı, 1940 Şubat)

Dolayısıyla, Fransız Komünist Partisi, bütün komünistlere hiçbir zaman gerçekleşmemiş bir isyanı örnek gösteriyordu. Moskova'daki Komünist Enternasyonal 1919'da Fransa'da komünistlerin etkisini arttıran efsaneyi üzerine aldı. Efsane, sonunda komünist olmayan insanlara da etki etti: Samimiyetsiz olanların öyle olduğundan sistematik biçimde şüphe duyulamazdı. Voltaire'in dediği gibi, "Kimsenin kendisini sürekli aldatma ayrıcalığı yoktur."

*

Yine André Marty'nin doğurduğu yeni bir efsane, birincisini bastırdı: Kendisi İspanya iç savaşının cumhuriyetçi kahramanlarından biri olmalıydı. Böylece bu kişi Ernest Hemingway'in *Çanlar Kimin İçin Çalıyor*'unda savaşçılardan daha büyük bir dava güden cellat André Massart rolüne büründü. General Golz'un –haklı olarak– nefret ettiği adamdır, Golz şunları düşünmektedir:

Sen daha iğrenç kara parmağını haritalarımdan birine koyamadan seni öldüreceğim Massart. Bilmediğin işlere karışarak ölümüne neden olduğun bütün adamlar için lanetlen. Traktör fabrikalarına, köylere, kooperatiflere isminin verildiği, seni dokunamadığım bir sembol haline getiren güne lanet olsun...

Marty gerçekten de İspanya'da bulunmuştu ama orada savaşmamıştı. Cephede asla bulunmamıştı; o yalnızca bir bürokrattı. Onun varlığının nedeni uluslararası tugayların denetmeni olmasıydı;

Moskova'nın temsilcisi olarak, yabancı akımları bu tugaylardan uzak tutmaya çalışıyordu, böylece İkinci Dünya Savaşı'nın deneme tahtası olan bu savaşta yalnızca Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin hâkim olmasını teminat altına alacaktı. Komintern'in üyesi olarak, Juan Negrin'in cumhuriyet hükümetinin başkanı tarafından dinlenerek, böylece Katalonya'da çok güçlü bir troçkist işçi hareketi olan Poum'un ve anarşizm etkili Ulusal Emek Konfederasyonu'nun tasfiyesine katıldı. Hervé le Goff'un röportaj yaptığı savaştaki bir askere göre[86] Marty, "Tugaylardaki bir sürü Fransız üyeyi idam ettirmişti, özellikle Albacete'de." İspanya savaşının eski bir askeri, sonradan Londra'da De Gaulle'ün birinci hükümetinin üyesi olan André Labarthe, aynı savaşta komünistlerin rolünü anlatırken bana daha önce Marty'den bahsetmişti. Tarihçi Julian Gorkin'e gelince[87], o da Marty'yi beş yüz idamdan "bizzat sorumlu" olmakla suçlamıştı.

Marty'nin savcılık yaptığı İspanyol iç savaşı davası, Moskova davalarının değişik bir versiyonu, belki de daha kötüsü. Bunlardan birinin hikâyesi -kumandan Delesalle'ın idamının olduğu- 10 Mart 1939'da Millet Meclisi'nde okunduğunda, oturum çalkantılı oldu.

Marty İspanya'da bir kahraman değil ama bir cellat oldu. Karadeniz'in sahte isyancısı İspanya'da komünist bir idamcı olmuştu. Efsanesi bir aldatmacaydı.

*

Fransız Komünist Partisi'nin olağandışı biçimde değişimiyle hiç hak etmemiş olduğu ayrıcalıklı statü André Marty'nin elinden alındı. 1953'te, kahramana dair yazılan çizilen herşey komünist literatürden kayboldu ve Marty partiden atıldı, tıpkı Fransız Partizanların eski başkanı ve eski bakan, arkadaşı Charles Tillon

gibi. Hatta İspanya'da Eski Gönüllüler Birliği'nden de atıldı. Polise bilgi vermek ve partiye karşı bir hareket organize etmekle suçlanmıştı ama bunu ispatlayan belgeler asla Fransız Komünist Partisi yönetimi tarafından temin edilmedi. İhraç zamanıydı, Guingoin ve Lecoeur de hemen ardından atıldılar. Aslında, Marty kendisini fazla bağımsız göstermişti; Maurice Thorez'e gösterilen aşırı saygıyı ayrıca 1952'deki tutuklanması sırasında üzerinde Fransız Komünist Partisi'ni zor durumda bırakacak bir defter taşıyan Jacques Duclos'nun hafifliğini eleştirmişti. Birkaç hafta sonra, Fransız Komünist Partisi sekreteri Léon Mauvais, Marty ve Tillon'u "bölücü ve polisiye eylemlerle" suçluyordu. Fransız Komünist Partisi, ayrım yaratıyormuş gibi görünen bir eleştiri akımından endişeleniyordu.

Partinin bazı üyeleri itiraz ettiler, örneğin 1919'da *France*'daki isyanı başlatan Virgile Vuillemin, Marty'yi itibarsızlaştırma davalarının "canavarca" olduğundan şikâyet etti. Vuillemin'e göre şüphesiz, "ölçüsüz bir propaganda onu Karadeniz isyancılarının elebaşı haline getirmişti; bu doğru değildi (bu tarihî anları yaşayan yoldaşlar Boue ve Lemat, yoldaşları gerektiği gibi aydınlatabileceklerdir)" ama bu kötülüğü hak etmiyordu.

Düzenbazlar efsanelerini yerle bir ediyorlardı, bu fazla rastlanan bir şey değil, üstelik bunu yeni yalanlar uydurarak yapıyorlardı ki bu daha da az rastlanır.

Partinin üst düzey yetkililerinin manipülasyonlarının kurbanı olsa bile, Marty yine de acıma hissi uyandırmıyor. 1924 seçim programı şöyle özetlenmişti: "Burjuvazinin katliamı, bütün devlet memurlarının idamı, proleteryanın diktatoryasının yerleşimi, Komünist Parti tarafından adaletin, ordunun ve polisin hemen göreve çağrılması."

Gerçek bir Bolşevik programı.

1920

Müttefik Devletler'in Amiral Kolçak'a İhaneti

XXI. yüzyılda I. Dünya Savaşı'nın bitişi üzerine bilgi almak isteyen amatör bir tarihçi, bundan tam ve ayrıntılı bahseden bir eser bulmakta zorlanır. Belki bir tesadüf eseri, iki dünya felaketinin birincisinin 11 Kasım 1918'deki ateşkes anlaşmasıyla değil ama 7 Şubat 1920'de Irkutsk, Sibirya'da, müttefik orduları ve Japon ordusunun, bu savaşın son çatışmalarından kesin olarak geri çekilmesiyle bittiğini öğrenir.

Tamamen gizlenmese bile bu olay o kadar kısa birkaç satıra indirgendi ki, anlatılan olaylar önemsiz görünüyor. Hâlbuki bunlar dünyanın kaderine bir yüzyıl boyunca hükmetti.

1917'de Petrograd'da Ekim ihtilali patlak verdiğinde, Aleksandr Kerenski'nin geçici ve etkisiz hükümetinin yerini alan Halk Komiserleri Konseyi iki çatışmayla karşı karşıya geldi: Almanlara ve iç savaşa karşı yürütülen savaş. Lenin ve Troçki tarafından yönetilen bu yeni Bolşevik hükümet, ihtilalin ertesi gününde 26 Ekim'de kuruldu. Bir an önce düşmanlıkları askıya almalıydı, böylece orduyu kendisine şiddetle düşman olan Beyazlara karşı dondürebilecekti. 21 Kasım'da, Bolşevikler müttefiklerden Almanlarla bir ateşkesin koşullarını hazırlamalarını istediler.

O zaman şaşırtıcı bir enayi oyunu başlar. Müttefikler karşıt pozisyon alırlar: Rus ordularının başkumandanı General Dukhonin'e

kişisel bir mesaj göndererek, ondan, "ortak düşmana karşı ordusunu olduğu gibi korumasını" isterler. Aslında doğu cephesinde Almanya ve Rusya üzerinde baskıyı korumak onlar için bir zorunluluktur. Dukhonin bu anlamda bir bildiri yayımlamaya çalışır, ama Halk Komiserleri Konseyi onu görevinden alır. Beş gün sonra Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan ateşkes isteğinde bulunur. Bu hemen kabul edilir ve üç ülkenin temsilcileri, ayrıca Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu temsilcileri, 15 Aralık'ta Belarus'un Polonya sınırındaki bir şehri olan Brest-Litovsk'da buluşurlar.

Çatışmalar kesilir ve iki tarafın orduları bulundukları pozisyonlarda kalırlar.

Almanlar, Avusturya-Macaristanlılar ve Osmanlılar, ancak düşmanlıklar askıya alındığı takdirde iktidarda kalabilen Bolşeviklerin son derece dayanıksız konumda olduklarının farkındadır. Onlar savaş nedeniyle ülkeye gereken büyük çabayı gösterebilecek durumda değildir. Rus orduları kısmen terhis edilmiş, moralleri çökmüştür. Almanlar ve müttefikleri durumdan en büyük kârı elde etmek amacındadır.

Öte yandan Aralık sonunda, Troçki'nin istekleri nedeniyle konferans gecikir. Onun istediği aslında Almanların ve Avusturya-Macaristan'ın işgal ettikleri toprakların boşaltılmasıdır; böylece onlar hiçbir biçimde oraları fiilen ilhak etmeye kalkamayacaktırlar. Ama Almanlar bunun üzerine Bolşeviklerin 2 Kasım 1917'de bağımsızlık verdikleri Ukrayna'yla görüşmeleri başlatırlar. Öfkelenen Bolşevikler konferansı terk ederler. Ayın 11'inde ateşkesin yarıda kesildiğini tahmin eden Almanlar yeniden düşmanlığa başlar ve kayda değer bir direniş olmadan ilerler: Orduları zaten o sırada hareket etmektedir. 9 Şubat'ta genç Ukrayna devletiyle barışı tamamlarlar. Şubat sonunda Baltık taşrasını sorunsuz aşıp geçen Almanlar Petrograd'a 150 kilometreden daha yakındırlar.

Bıçak kemiğe dayanınca Bolşevikler merkez güçlerin koşullarını kabul etmek zorunda kalırlar. Onlar batma tehlikesi altında bir geminin kumandasındadırlar. 3 Mart 1918'de, Almanlar ve Avusturya-Macaristanlıların koşullarını kabul ederler. Polonya'dan, Baltık bölgelerinden ve Kurlandiya'dan vazgeçip Finlandiya'nın bağımsızlığını tanırlar. Brest-Litovsk anlaşması sonunda imzalanıyor.

Bu sırada, Müttefik Devletler soğuk bir öfkeyi doğuran bu bozguna iştirak ederler. Bolşevik Rusya'nın çekilişi Almanya'yı dikkate değer biçimde güçlendirir: Bu arada Ludendorff doğu sınırından 192 bölüğü çekip alır, müttefiklerden 20 bölük daha fazlasını.

1918'de durum budur.

*

Savaştan kurtulan Bolşeviklerin durumu yine de pek iyi sayılmaz. Mucize sayılabilecek bir şeyle iktidara gelirler: Kerenski kabinesinin her cephede yankı uyandıran başarısızlığından sonra kaçması üzerine vahim duruma gelen Rus siyaset mekanizmasının sonunda dağılışı sayesinde. Petrograd'ı bin kadar adamla ele geçirmeyi başaran Troçki, "Benim payıma kargaşa düşüyor, bu genel bir grevden daha iyi" diye ilan eder. Bu temele dayanarak Ural'dan Asya'nın en uç noktasına yayılan bir ülkeyi yönettiğini iddia edecektir; Lenin bu girişimin zayıflığını ondan daha iyi bilmektedir. Beyaz Ordu, aslında, yerleşmekte olan kırılgan Bolşevik mekanizmasını yok etmekle tehdit eder. 1919 Eylül ayının sonunda, bu devrimci karşıtı ordular 10 milyon kilometrekarelik kocaman bir bölgeyi kontrol altına alırlar. General Denikin tarafından komuta edilen, Moskova'dan birkaç günlük yürüme mesafesi uzaklıktaki güney ordusu ve General Yudeniç tarafından komuta edilen batı

ordusu, 7. Sovyet ordusunu geri püskürttükten sonra Petrograd'a yaklaşır ve ilerleyişlerine devam eder.

5 Ekim 1919'da Yudeniç, Petrograd'ın kenar mahalle bölgesine, Pulkova'ya varır ve şehri ele geçirmek üzere; İngiliz Amiral Cowan'ın filosuyla destek vereceği vaadinden güç alır. Ama Cowan sözünü tutmaz. Müttefik Devletler'in Beyaz Ordu'ya karşı birinci ihmalkârlığı budur. Troçki, 15. Kızıl Ordu'nun kendisini Yudeniç kuşatmasından kurtarmasına yetecek kadar uzun süre dayanmayı başarır.

O zamana kadar, Müttefik Devletler Beyazlarla aynı safa dizilmiş, Bolşevik darbesinin ve onların savaştan çekilmelerinin bir terk edişe eşdeğer olduğunu düşünüyorlardı. 1918 Ağustos ayında, General Graves'ın emri altındaki 7.500 Amerikalı'dan oluşan bir asker topluluğu, bir İngiliz taburu ve 800 Kanadalı, bir piyade taburu ve bir Fransız topçu bataryası, Endonezya'dan gelmiş ve Sibirya'ya varmıştı. Orada General Pierre-Maurice Janin'i bulmuşlardı, kendisi Rusya'daki askerî heyetin eski başkanı, sonra 1917 Aralık ayında Franko-Çekoslovak askerî heyet başkanı olmuştu, artık ismen -ama tamamen sanal olarak- Çekoslovak ordusunun başındaydı.

Bu son nokta bir açıklama gerektiriyor: Rus ordusunda bir Çek lejyonu vardı, bunu Kerenski Avusturya-Macaristan ordusunda hizmet veren mahkûmlarla oluşturmuştu. Burada üç bölükte paylaştırılan 45 bin adam vardı ve o kadar anlaşılmaz bir durumdaydı ki saçmalığa ramak kalmıştı: Lejyonun komutanları Beyaz Rus subaylardı, ama Londra'da sürgünde olan Tomas Masaryk'in başkanlık ettiği Çek Ulusal Konseyi'nin tamamen sembolik yetkisi altındalardı.

Brest-Litovsk anlaşmasının imzalanmasından sonra Bolşevikler, Çeklerin tahliye edilmeleri gerektiğine karar vermişlerdi, ama

mantıklı çerçevesinde onları ülkelerine batıdan yollamak yerine, Asya'nın ucunda Vladivostok yoluyla göndermeye karar vermişlerdi. Tuhaf bir mantık yürütme ama bu olaydaki tek anormallik bu değil. Neyse, Müttefik Devletler'in Çeklerin sorumluluğunu üstlenecekleri yer Vladivostok'tu.

Tahliye Sibirya treniyle yapılıyordu. Tchelyabinsk garında, dünyanın bir ucundan Çek ordusu Avusturya-Macaristan mahkûmlarıyla karşılaştı, onlar da o sırada tahliye ediliyorlardı. Bunlar Çeklere hakaret ettiler, hain muamelesi yaptılar ve yumruklaşmalar kavgalara dönüştü. Silahlar patladı. Sibirya trenine göz kulak olan Kızıl Muhafızlar araya girdi ve Çekleri silah bırakmaları için uyardı; bu yanlış bir hareketti. Çekler onları bozguna uğrattı ve kızıl garnizonları yıktılar yalnızca Tchelyabinsk'te değil bütün Sibirya boyunca; 26 Mayıs'ta Novonikolayevsk'te, 27'de Penza'da, 31'de Tomsk'da ve 6 Haziran'da Omsk'da. 1927'de, yolcular onların yağmalama izlerinin hâlâ belli olduğunu görüyorlardı. Güzergâhlarının sonunda Çekler, içlerinden birinin General Jan Sirovy'nin etkin kumandanlığı altına girdiler ve Beyaz Ordu'nun en üst düzey kumandanı olan amiral Alexandr Kolçak'ın ordularına katıldılar.

45 bin adam daha, Kolçak için dikkate değer bir kazanç olacaktı, ama Çekler sonra Beyaz Ordu'ya tamamen düşman bir rol oynadılar: Birden, bunların demiryoluyla yapılan yiyecek ikmalini bloke ettiler. Bu geri dönüşün sebebi Londra'da başkanları Tomas Masaryk'in müttefik devletlere Bolşevik hükümetini tanımaları için baskı yapmasıydı. Durum şiddetle tersine dönüşmüştü, Çekoslovakya cumhurbaşkanı olan oğlu Jan 30 yıl sonra 1948'de Prag'daki komünist darbeden sonra intihar edecekti.

Büyük Savaş herkes için bitmemişti ve bunu Asya'nın ortasında Çeklerin silahları ele geçirmeleri gibi inanılmaz gelişmelere bakarak söyleyebiliriz.

Ama General Janin gerçekten bu karara razı gelmedi. Ateşkesten sonra eski güvensizlikler su yüzüne çıktı. Janin aslında Kolçak'ın "İngilizlerin adamı" olduğunu düşünüyordu.

Müttefik Devletler'in bu hayati önemdeki haftalar boyunca dünyanın kaderi konusunda kararsızlık, tutarsızlık ve becerik-sizliği tarih kitaplarından sessiz sedasız silindi.

General Janin, eski imparatorluk ordusunun Çeklerinin Kolçak'ın beyaz güçleriyle birleşmesini kınarken, doğu ordusunun başkumandanı olan meslektaşı General Franchet d'Esperey güneydeki Beyaz Ordu'ya generaller Denikin ve Alekseyev'in kumandanlığı altında heyetler göndererek, onlara koşulsuz desteğini vaat ediyordu. Ve Romanya ile Transilvanya ordularının başkumandanı General Berthelot 12 Fransız ve Yunan bölüğünün gönderileceğini açıkça vaat ediyordu; bunlar Odessa, Sivastopol, Kiev ve (Bolşeviklerin iktidara geldikleri) Harkov'u işgal edeceklerdi. Oysa, bu operasyon organizasyon eksikliğinden acınacak derecede fiyaskoyla sonuçlandı: Franchet d'Esperey, Odessa ve Sivastopol'u bu limanlara gereken malzemeyi sağlamak imkânsız olduğu için boşaltmak zorunda kaldığını Denikin'e açıklayacaktı. Bununla birlikte İngilizler böyle hissetmiyordu.

Öte yandan, Paris'te, Clemenceau müttefiklerin Beyaz Ordu'nun yanında müdâhil olmaları gerektiğini savunuyordu. Japonya'dan destek alıyor ama İngiltere tarafından pek destek bulamıyor ve hele ABD başkanı Woodrow Wilson ona çok az destek veriyordu; bir hasta psikopat olarak "gerici güçlere" desteğini vermekten iğreniyor[88] ve Moskova'daki Amerikan Kızıl Haç'ını gizlice Bolşeviklerle görüşmekle görevlendiriyordu!

Fransız kurmaylarında disiplinsizlik o kadar had safhadaydı ki Fransız askerî heyetinin üst düzey subayları gizlice Bolşeviklerle işbirliğinde bulunuyorlardı ve ateşli sosyalist yüzbaşı Sadoul on-

lara hizmetlerini sunuyordu (Fransa'da gıyaben yargılanacak ve mahkûm edilecektir).

İngiltere artık o kadar kararlı değil ve her ne kadar Amerikalılar Sibirya'ya gönderilen birlikle (çok daha fazla sayıda olan) Japonların yanında savaşsalar da, ABD araya girmekte tereddüt ediyordu. Beyaz Ordu o zaman Rus topraklarının büyük kısmını işgal etmiş ve Bolşevikler ancak birkaç şehirde sıkışmış ufacık bir azınlığı temsil ediyorlardı. Rusya ve Avrupa tarihinde Ekim ihtilalinin ancak bir bölüm sürmesi için tutarlı bir askerî destek yeterli olacaktı. Ama Müttefik Devletlerin Beyaz Ordu'ya teklif etmek için buldukları tek şey, Kerenski'ye yani milletin karşısında güçsüzlüğünü gösteren ve o sırada Londra'ya sığınmış olan (sonradan ABD'ye gidecekti) adama üst düzey komutayı emanet etmekti.

Beyaz Ordu için, bu teklif alay etmek demekti. General Alekseyev, İngiltere başbakanı Lloyd George'a bir gizli görevli göndererek Kerenski atandığı takdirde, her tür askerî ve siyasi eylemi bırakmayı görevi bildiğini ona bildiriyordu.

Paris, Londra veya Washington'da hiçbir karar alınmadı. Müttefik Devletler oyalıyorlardı: Çekler tarafından izole edilmesine izin verdikleri halde, Kolçak kozunu korumak istiyorlardı. Tam bir kargaşa. Trajedi birkaç günde gerçekleşti.

*

1 Ocak 1920'de, Sibirya'da ittifak kuran yüksek komiserler Janin'e bir mesaj göndererek amiralin güvenliğine göz kulak olmasını emrederler. Ayın 5'inde Janin kendisi Kolçak'a bir mesaj göndererek Müttefik Devletler renklerinde bir Sibirya treni vagonuyla Irkutsk'a gitmesini emrediyor. Janin durumdan habersiz miydi? Çeklerin Sibirya trenini kontrol ettiklerini bilmiyor muydu? Elbette

durumu bilerek hareket ediyordu. Bunun ispatı Sibirya'da vekâleten yüksek komiser Fransız Gaston Maugras'ın, Dışişleri Bakanı Millerand'a mektubunda görülür. Mektup Kharbine, 24 Ocak 1920, 19:35 tarihlidir:

General Janin'den şu telgrafı aldım: "Amirale gelince, onu katledilmeden Irkutsk'a getirmeyi başardık. Oraya gelince, Çekler önemli miktarda askerî topluluk karşısında bulunduğundan, elden gelen her şeyin artık yapılmış olduğunu ve hükümetleri izin vermediğinden onun onuruna birkaç Çek askerin kanını dökmeye hakkım olmadığını düşündüm. Amiral geçici hükümetin komiserlerine teslim edildi, tıpkı kendisini korumam bizzat Fransa elçisi tarafından yasaklanan çarın başına gelenler gibi.[89]

Özetleyelim: Janin, üstleri tarafından Kolçak'ı korumakla görevlendirildi; Kolçak önemli bir askerî topluluk tarafından korunuyordu ama Janin, yalnızca ve yalnızca kendi inisiyatifiyle onu korumayı bıraktı ve müttefiklerin korumasını üzerinden çekti, çünkü birkaç Çek askerin kanını dökmekten -hükümetleri de kendisine bu konuda yetki vermediğinden- çekiniyordu. Rüya görür gibiyiz: Müttefiklerin kararlarına karşı geldikleri gerekçesiyle Çek askerlerine ateş etmek üzere onların hükümetinden yetki mi bekliyordu?

İşte daha vahim olanı: Janin yalan söyledi. Çeklere Kolçak'ı Bolşeviklere teslim etme emrini o verdi. Verilen emirlere aykırı hareket etti: Beyaz Ordu'nun bozgununun tek sorumlusu odur.

Olaylardan 90 yıl sonra şunu haykırarak söylemek gerekir: General Pierre-Maurice Janin bir haindi.

Zaten ne o ne de yüksek komiserler, amirali karşılamak için oradaydı. Belki Janin ölüme gönderdiği adamla yüzleşmek iste-

miyordu. Kolçak'ın vagonu ayın 15'inde Irkutsk'a geldiğinde, Çek muhafızlar görevlerini kızıl muhafızlara bıraktılar. Çekler aslında Bolşeviklerle işbirliği yapıyorlardı, kızıl muhafızlarını dövdüğü Bolşeviklerle.

Vagonundaki Kolçak muhafızların nöbet değişimini izliyor ve "Müttefikler bana ihanet etti" diyordu. İki gün sonra kurşuna dizildi.[90]

Bir Fransız generalin ihaneti sayesinde Bolşeviklerin baş düşmanı yenilmişti.

Asya'daki Beyaz Ordu'nun trajik destanından yalnızca bir direnişçi kalmıştı. Bir paranoyak olan, Roman Fiodoroviç Ungern von Sternberg. 1921'e kadar "Moğolistan imparatoru"ydu, bu tarihte o da Kızıl Ordu tarafından yakalanacak ve kurşuna dizilecekti.

Üç çeyrek yüzyıl süren Sovyet terörü ve 80 milyon ölü, müttefik devletlerin beceriksizliğinin ve üst düzey subaylarının ihanetinin cezası olacaktı.

Bu öykü tarih kitaplarında asla bulunmaz.

1920

Gambetta Gözü Opéra-Comique'e Nasıl Ulaştı

31 Aralık 1882'de, gece yarısına tam olarak beş kala, büyük cumhuriyetçi Léon Gambetta, Ville-d'Avray'daki evinde son nefesini verdi.

Dedikodu makinesi harekete geçti ve saflıktan ileri gelen bir karışıklığın ve aynı zamanda kolektif bir hafıza kaybının kökeni oldu. Bu makine zaten bir ay önce çalışmaya başlamıştı. Aslında 27 Kasım'da Gambetta, kendi söylediğine göre, bir tabancayı ellerken kendisini yaralamıştı. Kurşun avcunu sıyırmıştı ve bileğinin ön tarafından çıkmıştı. Bu tamamen akla yatkındı: Zamanın adamları bir düello olasılığına karşı tabancayla sık sık atış talimi yapıyorlardı. Gambetta da bunu çoğunlukla yerli yersiz yapıyordu. Arabanın penceresinden bile ateş ediyordu. Brezin Hastanesi'nden Dr. Gilles, yarayı tedavi etmek için hemen koştu. Ve öğleden sonra, fakültenin bir uzmanı, Dr. Lannelongue, pansuman yapmak için Paris'ten özel olarak geldi ve hastasına yataktan çıkmama ve diyet uygulama emri verdi.

Dedikodular ayyuka çıktı. Gambette evlenmediği bir kadınla yaşıyordu: Léonie Léon. Ama evlilik söz konusuydu. Léonie Léon intihara teşebbüs etmiş ve Gambette onu tutarken kendisini mi yaralamıştı? Ya da kendisi Léonie'yi öldürmeye çalışmış ve elinden

silahı alırken kurşun mu yemişti? Dönemin ünlü gevezesi Henri de Rochefort'un *L'Intransigeant*'da yaydığı, bu son hikâyedir: "M. Gambetta'nın imzalamayı kabul ettiği bir evlilik projesinden bu olayın doğduğunu söyleyebiliriz." Üç gün sonra, büyük adam tarafından kurulan gazete *La Republique française*, bir bülten yayımlayarak yaranın kabuk bağladığını, her şeyin iyi gittiğini okurlarına duyurdu.

Ama kamuoyu bundan emin değildi. Altı doktorun –Lannelongue, Siredey, Fieuzal ve diğerleri– hemen ertesi gün yaralının baş ucunda toplanmaları hayalgüçlerini coşturdu. Gambetta'nın bir değil, iki kurşun yarası aldığı anlatıldı: Bileğe gelen birincisi önemsiz bir yaraya yol açmıştı; ama diğeri karnına isabet etmişti ve büyük bir yaraya yol açmıştı, bu yüzden hastaya sıkı diyet verilmişti. Bir el yarası için yatağın başında beklenir mi? Haydi canım!

Gambetta'nın sağlığı o zaman bitmeyen bir açıkgözlülüğün nesnesi oluyordu. Büyük adamlar baştan beri insanları büyülerler ve eğer Fransa'da bir tane varsa, bu da pekâlâ Cumhuriyet'in parlak savunucusuydu. Bu büyülenme tıp dünyasına ulaşacak ve kolektif davranış sorunlarına yol açacaktı.

1883 yılının başlamasına beş kala Gambetta öldüğünde halk bunu ancak yılın ilk günü öğrendi. Ve diller çözüldü. Bu bir tesadüf ama belli! Kadın bu sefer başarmıştı! Onun yeni yılı görmeyeceğine yemin etmişti!

Adının Dalila olduğuna inanılan gizemli bir Alman kadınından bahsediliyor...

*

Ville-d'Avray villasında Léonie Léon'dan başka bir kadın yoktu. Evlilik ilanlarının kazadan üç gün sonra yayımlanması gerektiği

doğrudur ve bütün Aralık ayı boyunca bu söz konusu olmadı. Tuhaftı. Ama tahmin edilenlerden başka sebepler vardır.

Gambetta, Lannelongue'dan evden çıkıp gezmek üzere izin ister. Doktor üstü açık arabayla olması şartıyla evet der. Arabacı Roblin, Paris'e, Champs-Elysées'den bir tane kiralamaya gider. Böylece güzel bir kış gününde, Gambetta bir kürke sarınarak, yanında Léonie Léon olduğu halde çıkar. Arabanın bir tekerleği bir çakıl taşının üstünden geçer, sarsıntı Gambetta'nın acı bir çığlık atmasına yol açar. Bu sefer, sağ kasığı acır. Ayrıca üşümekten yakınır. Günler geçer, hasta (bir hasta var) iyileşmez.

Yılbaşı günü kasvetli bir hava vardır. Daha da ünlü doktorlar gelirler; cerrah profesör Trelat, profesör Brouardel, bir kez daha profesör Lannelongue, anatomi uzmanı profesör Mathias, yine anatomi uzmanı ünlü Charcot... Sonunda hastaya teşhis konur ve o devirde "*peritiflit*" denen, günümüzdeyse peritonit ile komplike olmuş apandisit adı verilen şeyden şüphelenirler. Oysa bu, o zamanlar günümüzdeki gibi tedavi edilmiyordu. 1882'de, Lannelongue tarafından istenen müdahale hiç denenmez: Bunun Gambetta'yı kurtaracağı kesin değildir. Sorumlulukları büyük ve prestijleriyle kumar oynarlar.

Gambetta son nefesini vererek onları ikileminden kurtarır.

*

2 Ocak 1883'te, otopsi yapmak ve Gambetta'yı mumyalamak için Ville-d'Avray'a en az 13 doktor geldi. Bahsedilen isimlere ek olarak, Paul Bert, Cornil, Liouville, Siredey vardı... Hepsi seçkin doktorlar ayrıca mumyalama uzmanı Baudiau da asistanlarıyla bulunuyordu. Ve bu sonuncularla, Gambetta'nın küçük kuzeni Pierre-Barthélémy Gheusi[91] tarafından nakledildiğine göre "ger-

çek bir kasaplık" başlamıştı. Onlar Cumhuriyet'in şerefini neşter ve testerelerinin altında tutarlar. Nefret edilesi koşullar altında biçer, çizer, keserler, çünkü mumyalama uzmanı daha onlar işe koyulmadan sertleştirici sıvısını enjekte etmiştir. Beyni almak için kafatasını, sonra kalbi almak için göğüs kafesini keserler ve bunu Sevr'de bir eczacıda tarttırması için mumyalama uzmanına verirler. Beyin, 1,160 gram, tahmin edilenden daha küçük, kalp 400 gram... Hatta kafayı gövdeden ayırırlar.

Bir otopsiye hiçbir biçimde benzemeyen bu sapık davranış, üstün entelektüel düzeyde adamların barbar bir ritüel uygulayan eski çağ adamları gibi davrandıkları bir tür kolektif transı andırır. Büyük şefin cesedini ellerine geçirirler.

Tabuta konuşu 15.30'da olur ama ceset belli ki tamamlanmamıştır. Baş ve bir göz eksiktir ama bu göz uzun yıllar önce Gambetta 29 yaşındayken[92] bir enfeksiyon sonucu alınmıştır. Profesör Gibier apandisitin asılı olduğu bir bağırsak parçasını götürür; Lannelongue yaralı elle bir ön kolu; Duval beyni alır, Paul Bert kalbi... Böylece altı parça alınır. Sevr polis komiserinin kesip biçmelerden hiç bahsetmeyen raporunda hazır bulunduktan sonra gerektiği gibi paketlenmiş tuhaf kolileriyle bu beyler Paris trenine binerler ve Léon Gambetta'nın ölümü üzerine resmî bildiriyi hazırlamak için Charcot'nun evinde toplanırlar.

2 Nisan 1909'da Gambetta'nın naaşı Nice'te belediyenin yaptırdığı bir anıta konmak üzere Château mezarlığına taşındığında, tabut açıldı. Aile üyeleri, Alpes-Maritimes valisi, Nice'in senatör-belediye başkanı, polis komiseri, gazeteciler ile halk cesedin kesilmiş ve parçalanmış olduğunu dehşetle fark ettiler. Tabut yeniden kapandı ve hiçbir şey olmamış gibi nutuklar okundu. Bununla birlikte, gizli araştırmalar başladı.

Ama hayatta kalan tanıklar hiçbir şey bilmiyor, hiçbir şey hatırlamıyorlardı. Kolektif bir hafıza kaybı ortalığa hâkim olmuştu. Bugün ancak beyin, kalp ... bir göz bulundu. *La Dépêche du Midi*'den Gazeteci Daniel Hourquebie, Paris'te insan müzesinin antropolojik bölümünde beyni buldu, bir idiot ile bir katilin beynini içeren iki kavanozun arasındaydı.[93]

Kalp mucizevi biçimde bulundu ve 1920'de törenle Panthéon'a gönderildi.

Dr. Wecker tarafından alınan göz, Opéra-Comique direktörünün bürosunda bir kavanozda duruyordu. Wecker bunu asistanı Walsh'a vermişti, o da gidip bunu 1919'da daha önce sözü edilen ve o sırada Opéra-Comique direktörü olan Pierre Barthélémy Gheusi'ye verdi. 1933'te Cahors müzesine teslim edildi, sonunda Gambetta'nın doğduğu bu şehrin belediye kütüphanesine yerleştirildi.

Bu sahte saygının faydasının ne olduğunu sormak meşrudur.

Bu iç karartıcı ve oldukça utanç verici olaylar bir ders niteliği taşıyor: Olağandışı durumlarda, üstün kişileri (şüphesiz sırf Lannelongue, Paul Bert, Brouardel, Charcot'dan bahsedeceksek, onlar öyleydiler) ele geçiren ve onları mantıksız görünen davranışlara iten transa ışık tutuyorlar. Gambetta onların döneminde bir Cumhuriyet kahramanıydı: Efsanevi bir konuma ulaşmıştı. Efsane onlara görgü kurallarını hatta ahlakı yok saydırdı; sanki mucizeler yapan bir azizmiş gibi onun cesedinin parçalarını sahiplendiler, tıpkı Şarlman için yaptıkları gibi. (Aix-la-Chapelle'den geçerken Josephine'e bu imparatorun bir kolunun parçası sunulmamış mıydı?) Joséphine dayanabileceği güçlü bir kola zaten sahip olduğunu söyleyerek bunu kibarca geri çevirmişti.

Bu olay efsanenin insan beyni üstündeki gücüne ışık tutuyor ve insan bedeninin sefaletine alışkın olan doktorlar üzerinde

böyle karşı konulmaz olduğuna bakılarak, bunun daha az eğitimli kişiler ve kalabalık yığınlar üzerindeki etkisini ölçmemizi sağlıyor. Bu sayfalara alınmasının sebebi bu.

Ceset parçalarından başka bir şey olmayan şeyler için yersiz büyülenmenin giderek azalacağı varsayılabilir ya da umulabilirdi. Hiç de öyle olmadı: Benzer bir olay 2010'da kamuoyunu çalkaladı. Bir amatör, iyi kral Henri'nin yani Fransa Kralı IV. Henri'nin kafatasını bulduğunu iddia ediyordu. Bu kafatası, 1793'te, Saint-Denis manastırında kral mezarlarına yapılan ahlak dışı hareketler sırasında kaybolmuştu. Söylendiğine göre, 1919'da Drouot Oteli'ne satıldığında bu ölüm kalıntısı tekrar bulunmak üzere kaybolmuş görünüyordu. Hükümdarın soyundan gelen birinin de dâhil olduğu bir uzmanlar kurulu, Grand Palais'de bir basın toplantısı yaparak bulunan kafatasının gerçekten de "% 99,9'dan büyük bir ihtimalle" İhtiyar Çapkın'a[94] ait olduğuna dair güvence verdi.

Bundan bıkan bir başka uzman, Philippe Delorme, tarihsel gerçekleri öne sürdü.[95] Zamanın tanıklığına göre, IV. Henri'nin başı beyninin çıkarılması için kesilmişti ve beynin yerine kıtık doldurulmuştu. Ancak, kafatası ne kesilmiş ne de delgiyle delinmişti.

Ama hayalgücü çabucak kendine inanır. Oysa bir efsaneyi delip geçmek için tarihî kanıtlardan daha fazlası gerekir. Kendini aldatmanın karşı konulmaz bir lezzeti vardır; her ne kadar bu aldatmanın nesnesi mide bulandırıcı olsa ve mezar sessizliğine gömülse bile.

1921

Müze Uzmanlarının Skandalı veya Kendi Kendine Telkinin Mucizeleri

Sanatsal yanlışların tarihi şüphesiz sanat kadar eskidir ve en yankı uyandıran işlerin sayımını yapmak için bir ansiklopedi yeterlidir. İlk bakışta, bu sayfalarda hiçbir yerleri yok gibi, çünkü kazanca duyulan iştahla harekete geçen bir dolandırıcı olan sahteci ile entelektüel ideolojik, siyasi veya başka sebeplerden motive olan bir aldatıcı arasında fark büyük görünüyor. Ama bu ayrım üçüncü bir faktörü, kendini aldatma eğilimini ihmal ediyor. İnanma isteğinin bilme arzusuna baskın geldiği sık rastlanan bir fenomenden ileri geliyor bu. Daha önceki sayfalarda anlatılan efsanelere karşı halkın saflığını açıklayan da aynı fenomendir. Hatalarıyla büyük müzelerin tarihini süslemiş o kadar skandala neden olan uzmanların mucizevi aptallığını da açıklıyor.

Şüphesiz ziyaretçilere satılan broşürlerde bunlara değinilmez ama dünyada unutulmaz aptallıkların kurbanı olmayan pek az müze vardır.

1902'de Louvre som altından bir tacı eline geçirir; bu taç, MÖ II. yüzyılda Dinyeper kıyılarında Yunanlar tarafından İskit kralı Saitapharnes'e sunulmuş olmalıdır. İki zengin koleksiyoncu Kont Wilczek ve Baron Nathaniel de Rothschild, bu eşyaya ilgi duydular ama 2.000 yıllık altın bir eşyanın bu kadar iyi korunmuş

olmasını tuhaf bulan Viyana'daki Sanat ve Meslek Müzesi'nin olumsuz görüşü nedeniyle vazgeçtiler. Louvre, hayranlık uyandırıcı tacı ona teklif eden gizemli Romen simsara o zamanlar dikkate değer bir rakam olan 200 bin altın-frank ödedi.

Sonradan bazı uzmanların dile getirdikleri şüpheler hemen susturuldu. Parisli bir mücevherci, ünlü tacı Odessa'dan bir meslektaşının, Israel Rouchomovski'nin yaptığını sağlam bir kaynaktan avaz avaz ilan ettiğinde skandal patlak verdi. Adam Paris'e gelip gerçekten de eşyanın üreticisi olduğunu doğruladı. Hiçbir şey olmadı: İnanma isteği baskın geldi ve müzenin bir yetkilisi André Falize, *Les Arts* dergisinde dört sayfalık bir makale yayımlayarak, Rouchomovski'ye üçkâğıtçı dedi ve tacın Hıristiyanlık öncesi kuyumculuğun görkemli örneği olarak gerçekliğini doğruladı...

Ama Odessa mücevhercisinin sözleri doğrulandığında ve taç halkın hayranlıkla bakan gözlerinin önünden çekilip alındığında bile uzmanlar onun gerçek olduğu yönünde itirazlarda bulunmaya devam ettiler. Günümüzde bu taç, Paris'te, Dekoratif Sanatlar Müzesi'nde incelenebilir.

1921 Şubat ayında, New York Metropolitan Müzesi, ziyaretçilerinin hayranlıkla seyretmeleri için, ele geçirdikleri yeni ve dikkate değer bir eşya sundu: Savaşçı Mars'ı temsil eden pişmiş topraktan 2.60 metrelik bir Etrüsk heykeli. Bu müze genellikle elde ettiklerinin fiyatını vermiyor ama söylentilerle bazen öğreniliyor: Miktar 150 bin dolara yakındı, yani günümüzde 20 milyona eşit.

Müze uzmanları onun gerçekliğini doğruladılar. Ama 1933'te müze bülteninde bir fotoğraf yayımlandığında, New York'a yerleşmiş İtalyan sanatı tüccarı Piero Tozzi kıyameti kopardı: Bu Mars, iyi tanıdığı sanatçıların, Fioravanti ve Riccardi kardeşlerin modern bir üretimiydi.

Bu dikkate alınmadı. Uzmanlar eseri tasdik etmemişler miydi?

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, başka İtalyan uzmanlar New York'a gidebildiler; Metropolitan'ın ünlü Mars'ı ve diğer "Etrüsk" heykellerini gördüler, alay ettiler, bu da hesaba katılmadı.

1960 Aralık ayında, Amerikan müzelerinin bir ajanı Harold Parsond, *New York Times*'a Met'deki Etrüsk heykellerinin sahteliğinin kanıtını bildiğini yazdı: Kalpazan Alfredo Fioravanti'yle buluşmuştu, o da kendisine hâlâ kendi elinde bulunan Mars heykelinin eksik baş parmağını göstermişti. Telaşlanan Met yönetimi, bir direktörü elinde bir el kalıbıyla alelacele Roma'ya gönderdi. Fioravanti Roma'daki ABD konsolosluğuna çağrıldı, devlet memurunun önünde, baş parmağı zahmetsizce kalıba uydurdu.

O zaman Met yönetimi, Fioravanti'nin elindeki eksik baş parmağın, gerçek heykelin gerçek parmağı olduğunu iddia etti. Ama o zaman Fioravanti kardeşiyle birlikte heykeli nasıl yaptıklarını anlattı.

Bu artık çok fazlaydı. 1961'de Sevgililer Günü'nde, kırk yıl boyunca halkta hayranlık uyandıran Etrüsklerin yiğit savaşçılık timsalinin heykelleri, onurlandırıldıkları salondan kayboldu.

Kimse bir daha onları göremedi.

Bu arada, bu sahte eserleri yapan sanatçılar bunları ahlaksızlıktan yapmamışlardı; onlar, sahtekâr simsarların emirlerini yerine getiren kopyacılardı. Bunun kanıtı, iki durumda da, sonradan şüpheli olarak nitelendirilen eserleri yapan kişiler olduklarını bizzat söylemiş olmaları. Bir başka kanıt, asla kovuşturmaya uğramamalarıdır.

*

Bu iki örnek, aldatmacayı ortaya çıkaran ilk kişiler olması gereken insanlarda kendi kendine telkinin gücüne ışık tutuyor. Uzmanlar, Saitapharnes tacı ve Etrüsk heykelinin özgün olduklarına inanma isteğine yenik düşmüşlerdi. Bunun sebepleri belirsiz ama en akla yatkın olanı, gözlerinde başyapıt olan bir şeyi gerçekmiş gibi göstererek özgüvenlerini yükseltiyor olmaları.

Üçüncü bir örnek, aldatmacanın bir intikam dolayısıyla özsaygının tatmin edilmesi isteğinden doğabileceğini gösteriyor.

Bazı çağdaş sanat amatörleri Han van Meegeren adını bilirler: Saçmalığın sınırına varan gülünç bir olayı hatırlatır. 1945'te Nazilerin ülkelerinden çaldıkları sanat eserlerini toplamakla görevli Hollanda komisyonu üyeleri, Göring'e ait olan bir tabloya rastladılar, *Zina Yapan Kadınlar*. Çarpıldılar: Bu bir Vermeer'di, üstelik en iyi kalitede, ama ressamın onlarca yıldır büyük beğeni toplayan eser kataloglarında yoktu. Peki ya nereden geliyordu bu başyapıt? Aslında millî hazine olan Vermeer resimlerinin ihraç edilmeleri yasaktı.

Geniş çaplı ve son derece gizli bir polis soruşturması başlatıldı. Bu soruşturma, Amsterdam'da kanala bakan zarif, eski bir ev olan 321 Keisergracht'a dayandı. Bu ev Van Meegeren'e aitti.

Soruşturmanın devamı, üç aracı Walter Hofer, Alois Miedl ve Reinstra van Strijvesande'nin Vermeer'in Göring'e satışını organize ettiklerini ortaya çıkardı. Her şey orijinal satıcının van Meegeren olduğuna işaret ediyordu. Adam zengindi, Amsterdam ve Laren'de birçok evin sahibiydi ve komşularından itibar görüyordu, en azından eksantrik denilebilecek bir yaşam tarzına rağmen. Bu Vermeer tablosunu eline nasıl geçirmişti? O zaman van Meegeren ikinci aldatmacasını yaptı: Sorgulamaya gelen iki polise, tabloyu İtalya'da iflas etmiş bir amatörden aldığını anlattı.

22 Mayıs 1945'te, düşmanla işbirliğinden dolayı yakalandı, o dönem ağır sonuçları olan bir suçlamaydı bu ve tutuklandı. İlk ifadesi sırasında, ustaların 14 sahte tablosunu çizdiğini ve bunlardan dokuz tane satarak anlaşmada müthiş bir miktar olan 5.460.000 gulden kazandığını anlattı.

Hollanda sanat tüccarları büyük üzüntü yaşadılar: Bu taklitleri nasıl tespit edememişlerdi?

Olayın başka yankılarının olacağını ve köklerinin şimdiden uzakta olan bir geçmişe dayandığını polis gibi onlar da bilmiyordu.

*

1937'de biraz zayıf genç bir adam, Vermeer'in "mutlak başyapıtının" halka tanıtımına gizlice katılmıştı: Rotterdam'da Boymans Müzesi'nin çerçeve başlıkları üstünde *Emmaüs'ün Müritleri*. Tablo incelenmiş ve Hollanda'nın bütün sanat otoriteleri tarafından (profesörler Bredius, van Gelder ve Hannema, Martin ve Schneider du Maurithuis, Schmidt-Degener ve Roëll de Rijksmuseum) gerçek olduğu sonucuna varılmıştı.

Oysa, bu başyapıtı çizen bu genç adamdı.

Teknik testler, X ışınları, pigmentlerin mikroskopik analizleri, boyanın alkole ve diğer eriten sıvılara dayanıklılığı, açık bölgelerde kurşun beyazının varlığı başyapıtın gerçekliğini ispat etmişti. Ulusal ve yerel basında yarış yaparcasına yeniden üretilen *Emmaüs'ün Müritleri* artık dünyanın en ünlü tablolarından biriydi.

Fondation Boymans'a sunmadan önce, Rembrandt Association bunu 550.000 guldene almıştı, simsarlar 340.000 van Meegeren'e vermiş, 210.000 guldeni aralarında paylaşmışlardı.

Ama van Meegeren'in müthiş aldatmacasının tek sebebi para değildi, özgüven de vardı. Aslında birkaç yıl önce, eski ustaların taklidi hilesine kalkışmıştı ve Frans Hals'a mal edilen bir *Gülen Süvari* üretmişti. Saygı duyulan bir uzman, Hofstede de Groot, tablonun gerçek olduğuna karar vermiş, bunu satın almış, sonra açık artırmaya koymuştu. Ama satış salonunda eseri inceleyen, Hollanda'nın usta eleştirmenlerinden Abraham Bredius, alay ederek sözde Hals'ın üslup açısından hatalarını ortaya çıkarmıştı. Tabii ki, De Groot bundan dolayı hayal kırıklığına uğramıştı, van Meegeren ise ondan daha fazla.

Onun uzmandan alınacak bir rövanşı vardı. Şimdi bunu elde etmişti çünkü Bredius, Rotterdam'daki sahte Vermeer'in gerçek olduğuna karar veren ve onu öven kişilerden biriydi.

*

Van Meegeren tuhaf bir kişilikti, onun hakkında fazla şey bilinmiyor. Düşünüldüğü gibi, bir sürü Hollandalı –ülkeleri dünyanın en ünlü müzelerinden birkaçına sahip olmakla övündüğü halde onun isminin ve davranışlarının mümkün olduğunca çabuk unutulmasını isterdi.

Bununla birlikte van Meegeren'in mucizevi bir tekniği olan yetenekli bir ressam olduğu biliniyor ama modern sanat dünya kültürünün zirvesine çıktıkça kariyeri geriledi. Amatörler onu fazla eski moda görüyordu ve örneğin kendisiyle aynı ülkeden Piet Mondrian'ın cesur denemeleriyle daha fazla ilgiliydi. Sanat alanında Nazilerin görüşlerini paylaşıyor ve modern sanatın aslında "dejenere" olduğunu savunuyordu; bunun sonucunda 20 yıl kadar sonra ülkesi işgal edildiğinde Naziler tarafından iyi karşılandı. Bu arada, gelirleri azalıyordu. İşte o zaman yeteneğinin en

büyüklere eşit olduğunu ispat etmek istedi. Sahteler üretmeye başladı. Frans Hals başarısızlığı deneyimini arttırmıştı, *Emmaüs'ün Müritleri*'nin başarısı bunu gösteriyor.

Seri halinde bilinmeyen Vermeer'ler üretemezdi: Daha az tanınan ustaların "yayımlanmamış" eserlerine girişti, örneğin Pieter de Hooch, Gerard Terborch, Dirck van Baburen ve tekrar, bu sefer başarıyla, Frans Hals'a saldırdı.

Elbette güvenilir bir ustanın portresine sahtecilik damgasını vurmak gerekmez. Piyasaya bir başka "Vermeer" sürdüğünde, *Marthe ve Marie'nin Evinde İsa*, simsarları tarafından haber verilen birçok sanat tüccarı, örneğin ünlü bir firmanın patronu olan Georges Wildenstein, bu sahte diye çığlıklar attı ve yüzlerini buruşturdular. Sır tutma ilkesi onları halka açıklamaktan alıkoydu: Çok uzun zamandır piyasa şüpheli eserlerle dolup taşıyordu, herkes kapısının önünü temizlemeliydi. Vermeer'i ülke dışına çıkarmayı başaramayan van Meegerer simsarlarından Bredius'u uyarmalarını istedi: Bredius "şaheser" karşısında transa girdi, İsa'nın mantosunun mavisine ve tuvalin birçok diğer özelliğine övgüler düzdü. Sonra bunu Hollanda'ya, ülkesine kazandırmaya karar verdi. Eser XVII. yüzyılın bir Hollandalı ressamı için o döneme dek ödenen en yüksek fiyata alındı: 520.000 florin.

Birçok eleştirmen bunu reddetti. Ne önemi var. Vermeer tuvallerinin bu birbiri ardına keşifleri zaten akla yatkın olan bir tezi güçlendiriyordu. Bu teze göre bu ressamın çok az eseri listelenmişti ve ressam yakında bulunacak başka birçok eser yapmış olmalıydı (Aslında XIX. yüzyıla kadar Vermeer biraz unutulmuştu). Bu eserlerden birçoğu bulunacaktı ama hepsi van Meegeren'in fırçası sayesinde, örneğin bir *İsa'nın Başı*, bir *Yakup'u Kutsayan İshak* ve bir *Ayakların Yıkanması*, hepsi Amsterdam'ın ünlü Rijksmuseum'un çerçeve başlıkları üstünde duruyor.

*

Savaş başladı ve o zaman Rönesans senyörüne poz veren Hermann Göring, *Zina Yapan Kadınlar*'ı aldı, Hollanda polislerini van Meegeren'in peşine düşüren bu eser oldu. 1945'te, van Meegeren iki suçlamayla mahkemeye verildi, düşmanla işbirliği ve sahtecilik. Kamuoyu baskısıyla birincisinden vazgeçildi: eğer Meegeren, Göring'i aldattıysa, bu bir işbirliği değildi; ikinci suçlama kaldı ve sanatçıya bir yıl hapis cezasına mal oldu. O da sözlerini ispatlamak için orada bir Vermeer daha çizdi; atölyesine bir ziyaret bunu zaten doğrulamıştı. Serbest kaldığında, bir tür modern zaman kahramanıydı.

Uslanmaz aldatıcı van Meegeren, bir ara halkı, taklitlerden elde ettiği geliri zorluk çeken Hollanda ve Almanya Yahudilerine yardım etmeye yaradığına inandırdı. Bu yeni uydurma, olaylar incelendikçe kalıcı olamadı.

Eserleri analiz için elverişli değil. Bunları görenlerin raporuna göre, kalpazanın kullandığı mükemmelleştirilmiş tekniklere rağmen eserler kötü biçimde eskidiler. Biraz uyanık bir bakış reprodüksiyonların uyandırdıkları şüpheleri doğruluyordu: Birinci incelemeden geçer not almamaları lazımdı; örneğin *Son Yemek* ve *Emmaüs'ün Müritleri*'nde, bütün yüzler tuhaf biçimde birbirlerine benzer; insan onların aynı aileden olduklarını düşünür. Ve gerçek Vermeer'leri hareketlendiren hayat ışıltısı burada yoktur; tablo tuhaf biçimde kasvetlidir, kişiler çok üzgün görünüyordur, hâlbuki İsa ve müritlerinin birbirlerine yeniden kavuşmalarında sevinç izleri olmalıydı.

Bu olay iki gözleme neden oluyor.[96] Öncelikle, van Meegeren'in hilekâr kişiliği ancak yetkilerini ve kendilerini kötüye kullanan

birkaç uzman tarafından yaratıldı. Onlar yukarıda anlatılan kendi kendine telkinin kurbanı oldular, bu da kendi kendini aldatmayı doğurdu. Sonra, günümüzün analiz teknikleri bir van Meegeren'in kariyerinde yükselişine asla izin vermezdi.

Ayrıca bazı sanatçıların yeteneklerini doğrulamak için sahte eserler üretmeye eğilimlerinin dün başlayan bir şey olmadığını hatırlatmak lazım: Bir finansörün desteğini çekmek için, genç Mikelanjelo on altı yaşındayken yapay olarak eskitilmiş sahte bir antik eser üretmişti. Uyuyan bir "cupidon"[97] Kardinal De Giorgio'nun dikkatini çekti ve bunu satın aldı. Ama sanatçı ona sahtecilik yaptığını itiraf ettiğinde, kardinal ona öfkelendi ve kini uzun sürdü.

1923

Trebitsch Lincoln: Yahudi, Papaz Çırağı, Nazi İspiyoncusu ve Çinli İhtilalcilerin Danışmanı

Eğer ABD'den Çin'e, İngiltere'den Almanya'ya birçok servisin sayısız fişlerine ve ayrıca birçok biyografiye nesne olmasaydı, Ignatz Trebitsch'in varlığı inandırıcılık sınırlarını zorlayacaktı. Eğer hayatı bir roman olsaydı, gerçek dışı çılgınca işler silsilesi olarak reddedilirdi.

Aslında, Macar bir Yahudi'nin İngiltere Kilisesi'nin papaz çırağı olarak Montréal başpiskoposu tarafından atanabilmesine, İngiliz olmadığı halde İngiltere milletvekili seçilmesine, Nazi ispiyoncusu olmasına ve Şangay'da bir Budist rahibi olarak ölmesine inanmak güç. Trebitsch Lincoln (bu ikinci isim, hiçbir ailevi doğrulama olmadan, kariyerinin doruğunda eklendi) aldatmacayı metafiziğin sınırlarına kadar itti.

Bu sayfalar için seçilen 1923 tarihi, onun uluslararası politikada ortaya çıkışına denk geliyor ama o zamana kadarki eylemlerinin bir özeti gerekli olur. Çünkü görünüşe göre, 1895'e doğru ergenlik çağına varır varmaz, bu kişi etrafındaki herkesi aldatmaya koyuldu.

Ignatz Trebitsch, 4 Nisan 1879'da, Budapeşte'nin güneyinde Tuna üzerinde bir kasaba olan Paks'da doğdu. Babası Nathan

Trebitsch, bir mavna filosunun sahibi zengin bir Yahudi tüccardı ve annesi Irène Freund, aynı derecede zengin bir ailede doğmuştu. İkisi de dindardı ve ibadetlerini aksatmazlardı. Altı erkek kardeşin en küçüğüydü. Söylendiğine göre sinirli, öfkeli ve kibirliydi.

Ergenlik hayatı kötü koşullar altında başladı: 1897'de babası servetinin büyük bir kısmını kaybetti ve aynı yıl Ignatz Budapeşte polisi tarafından 200 kuron değerinde altın bir saati çalmakla suçlandı. Trieste polisi başka hırsızlıklar için onu arıyordu ama o ortadan kaybolmuştu. Aynı yıl 1897'de, Kraliçe Viktorya'nın elmas jübilesi için İngiltere'de bulunuyordu, orada kendisi de dönmüş bir Yahudi olan saygıdeğer Lypshytz tarafından yönetilen Yahudileri Hıristiyanlığa döndürme misyonunun etkisi altına girdi. 1901'de Trebitsch Kanada'da, 1902'de Montreal'de Christchurch Kilisesi'nin papaz çırağı olarak atandı.

O arada kurduğu ilişkilerden faydalanarak, kariyerinin siyasi düzeyine ulaştı: İngiliz kakao sanayicisi, önde gelen Quaker Joseph Rowntree'nin güvenini kazandı ve olağandışı biçimde, 1910 Ocak ayında, Macaristan Paks doğumlu ve bir Montreal kilisesinin papaz çırağı Ignatius Trebitsch Lincoln, Darlington'un liberal vekili seçildi. İngiltere'nin Avam Kamarası'nda koltuğu var. Lincoln ismi birkaç ay önce eklenmişti, ama en çarpıcı olay şu ki Trebitsch'in adaylığı vatandaşlığa alınmadan bir ay önce gerçekleşmişti.[98]

Vekillik konumu uluslararası çevrede kendisine geçiş belgesi veriyordu: Trebitsch Lincoln Budapeşte'ye ve Belgrad'a gitti, önce bir İngiliz-Macar bankasının, sonra bir İngiliz-Sırp bankasının kuruluşunu ilan etti. Tamamen uydurma olan teklifi, bakanlar konseyinde tartışıldı. İngiltere'ye dönüşte serbest mübadele lehine bir ekonomik reform için bir kampanyaya atıldı ve Winston Churchill'in ta kendisinden bir tebrik mesajı aldı.

*

Avam Kamarası'nda nutuktan bakan gensorusuna kadar Trebitsch kendisine bir isim yapar ama ahlaki ve finansal itibar kaynaklarını kurutmuş durumdadır. Sisteme uyumlu değildir. 1911'de iflas eder ve Rowntree ondan desteğini çeker. Seçimlerde bulunamaz. Ne önemi var, Romanya'da petrollü tarlaların işletme hakkını elde eder ve maliyecileri ve piyasayı aldatarak sanal bir 400.000 liralık sermayeyle Lincoln & Co adında bir işletme firması kurar. Kuyu açma çalışmaları son derece büyük bir hayal kırıklığı uyandırır ve 1913'te Romanya'nın Bulgaristan'a karşı savaşa girmesi, Trebitsch Lincoln'ün çalışmalarına öldürücü bir darbe indirir.

Londra'da zimmete para geçirmeden dolayı maliyeciler tarafından takibe alınır; Romanya'da sahtecilikten dolayı mahkûm edilir ama 1914'te, savaş patlak verir. O yılın Aralık ayında, Trebitsch Lincoln İngiliz casusluk servislerine girmeye çalışır, onlara akıl dışı bir plan sunar: Kendisini Alman casusluk servisi tarafından işe aldıracak ve ona İngiliz donanmasının hareketleri üzerine yalan bilgi verecektir. Böylece tuzağa düşen düşmanı yıkıcı bir bozguna uğratmayı düşünür. Ama MI5'in öncülü olan MO5 buna kanmaz. Çareleri tükenmiş görünen Trebitsch Lincoln, borçlardan dolayı ani bir tutuklama tehdidi altında. Birden ABD'ye gider. İngiliz adaleti tarafından yakalanarak hapse atılır, sonra İngiltere'ye getirilip orada da tutuklanır, sonunda krallıktan sınır dışı edilir ve Rotterdam'a gönderilir.

*

İngilizler ondan kurtulduklarını sanıyordur: Ama eşsiz yalancılığı ve ikna yeteneğiyle, Trebitsch Lincoln 1920'de Berlin'de yeniden

ortaya çıkıar. Orada gerçek dışılığın doruğuna varmıştır, kendisini monarşinin yeniden kuruluşunun öncüsü olarak tanıtır. Aslında Weimar Cumhuriyeti'ne karşı olan siyasi çevrelere sızmış ve hatta veliaht prensle uzun bir görüşmesi olduğunu iddia etmiştir. 1920 Mart ayında Wolfgang Kapp'ın silahlı ayaklanmasında aktif rol alır. 5-9 Mart arası beş gün boyunca, Kapp kendi kendini şansölye ilan etmiş, ayaklanmacılar hükümetin kalesi Berlin'in efendileri olmuştur. Eski papaz ve İngiliz vekil Trebitsch Lincoln, sonunda hak kazandığına inandığı dünya çapında şöhreti elde eder.

İnsan rüya gördüğünü zannediyor ama bunlar gerçek: Bu eski Macar Yahudisi, Alman monarşisinin yeniden kurulmasını sağlamıştır. Nazilere güven duyduğuna dair mektuplar yollamıştır. Aslında ırkçılık teorisyeni Alfred Rosenberg'in *Siyon Bilgeleri Protokolleri ve Yahudilerin Dünya Politikası* adlı eserinde[99] bu sahteliği açıkça ortada olan Yahudi karşıtı eserin gerçekliğinin taraftarı olarak anılmıştır[100]: "Bunun gerçek olduğu" diye yazıyor Rosenberg, "Yahudiler tarafından bile kabul edildi, özellikle % 100 Yahudi ama Yahudi karşıtlığına eğilimi olan Avusturyalı yazar Arthur Trebitsch tarafından." Başlıca eseri olan *Alman Ruhu veya Yahudilik*'te (Viyana, 1921) *Protokoller* ile ilgili olarak şunları yazıyor:

Siyon Bilgeleri kitabının gerçekliği konusunda en ufak şüphe duyamayız. Hepsinden daha değerli olan bu kitapta, Alman halkının şüphe ve kuruntularını nihayet sonsuza dek dağıtmak için bütün gerekli argümanları var.

İnanılmaz bir durum var, Yahudi olan Trebitsch Lincoln Yahudilere eziyete teşvik eder.

Zaferi kısa ömürlüdür; Kapp'ın sözde hükümetinin başarısızlığa uğraması, onun Budapeşte, Viyana ve Prag'a kaçmasına neden olur. Ama beraberinde Alman işbirlikçilerin gizli dokümanlarını götürür, özellikle kişisel yorumlarla süslediği bir Komünist Enternasyonal karşıtının, Beyaz Enternasyonal'in taslağını. Bunları 500.000 kuron karşılığında -o zaman yeterince önemli bir miktardır- Çek hükümetine bırakır ve bu hükümet tarafından Thomas Lamprecht adına kendisine yeni kimlik belgeleri çıkarttırır.

Kendisini Beyaz Enternasyonal'in efendilerinden biri olarak tanıtıp İngiliz hükümetinden bir genel af istemek gibi görülmemiş bir lüksü kendinde hak görür, eğer bu olmazsa "Fransa'da bir kan banyosu" başlatacaktır. Bu yalan düşkünü ve katıksız megaloman birçok Avrupa gazetesinin manşetine çıkar ve şansölyelerin başını ağrıtmaya başlar. Onun Avusturya adaletiyle kavgaları dört haftayı hapiste geçirmesine mal olur. Hapisten çıktığında, Trieste'ye gider, orada üç pasaport sahibi olarak -bir Macar, bir Avusturyalı bir de Alman- ABD'ye gitmeye hazırlanır. FBI'ın uyardığı ABD Konsolosluğu yetkilileri ona vize vermeyi reddeder. Ne önemi var, yine de Patrick Keelan adıyla oraya gider. New York'ta kimliği belirlenir, ABD tarafından seçtiği bir yere doğru sınır dışı edilir: Tokyo'ya.

*

Trebitsch Lincoln'un gideceği yer aslında Çin'dir. Scotland Yard'ın kendisini tutuklatmak için yeterince uzun bir eli olan İngiltere'nin imtiyazlarından uzaktaki Choung King'e yerleşir. Aralarında Chi Hsieh Yuan'ın bulunduğu milliyetçi generallerle ilişki kurar ve Almanya'da eski bir tanıdığa, Albay Hans Bauer'e -Prag'a satılan belgeleri çaldığı kişinin ta kendisi- yazarak bu generalin tavsiyesi

üzerine kendisini askerî danışman olarak işe almak istediğini haber verir; ikili ajan olarak yararlı olacaktır. Bu arada, Trebitsch Lincoln para yardımı bulmakla görevli bir Çin delegasyonuyla Avrupa'ya gider (General Chi'nin yargılama alanı altında çeşitli madenlerin işletimi karşılığında 25 milyon dolarlık bir kontratı orada elde ederler).

Trebitsch Lincoln için bu yeni bir başarı veya şan şeref dönemidir: Yeni doğmakta olan Çin'in çeşitli hizip gruplarında danışmanlık yapan şu bir sürü Avrupalı arasında sayılır.

Uluslararası gezileri Çin'den ABD'ye kadar sürdü, bununla birlikte konsolosluğa binbir ricayla İngiltere vatandaşlığını almaya çalışıyordu. Boşuna. 1931'de 52 yaşındayken, şüphesiz kendi hareketliliğinden bıkarak, Trebitsch Lincoln 3 yıllık çıraklıktan sonra saygıdeğer Chao Kung adını aldı, yani Şangay'da çeşitli imtiyazlar elde eden Budist rahip. Yine de ilahi sükûnet onu dinlenmeye sevk etmedi: Nice'de ve Berlin'de Budizm ile ilgili konferanslar vermek üzere Avrupa'ya döndü, sonra beraberinde çıraklar getirdi; bunlar Pekin'de büyük bir tören sırasında, aralarında SSCB elçisi ve Çin'in üst düzey devlet memurlarının da bulunduğu batının elçiler topluluğunun huzurunda kutsanacaktı.

Megalomanlık ve sahtekârlık Trebitsch Lincoln'u yeniden esir aldı, tabii bunların hiç kaybolmadığı varsayılırsa: Aracılarının Avrupa'da tam bir dolaşım özgürlüğüne sahip olmamaları halinde Çin'deki Hıristiyan görevlilere karşı misillemelerde bulunacağına dair Batılı gazetecileri tehdit etti. Öte yandan Panchen Lama'nın desteğine sahip olduğunu iddia ederken, uluslararası basın tarafından batının Budizm tarafından fethinin vurucu gücü olarak görüldü.

1934'te vize almak için Hitler'e yazdı. Boşuna. Alman gizli servisi bu çılgına karşı güvensizlik duyuyor ve Hitler'in onunla

bağlantıya geçmekle kazanacağı bir şey olmadığını düşünüyordu: Führer 14 yıl önce Kapp'ın yaptığı darbe sırasında akıl hocası Dietrich Eckart'ın kendisini Trebitsch'e karşı uyardığını unutmadı. Kırgın olan Trebitsch, on yandaşıyla Kanada'ya gitti, Vancouver'e vardı ve İngilizlere bağlı Kolombiya'da bir Budist manastır kurma isteğini duyurdu; hatta Kanada başbakanı onu kabul etti.

Panchen Lama 1938'de öldüğünde, Trebitsch Lincoln hem Dalai hem de Tashi Lama'nın ruhlarının kendisine geçtiğini iddia ederek bir kez daha manşet oldu.

Aldatıcının Anglo-Sakson çevrelere dönüşüne karşı İngilizlerin inatçı –ve anlaşılabilir– düşmanlığı zehirli meyveler verdi: Savaş boyunca Tibet'ten yayın yaparak Hintlileri İngilizlere karşı isyana çağırmıştı. Bu nokta şimdiye kadar aydınlatılmış değil çünkü bazı bilgilere göre ünlü Radio-Himalaya, aslında Roma'dan yayın yapıyordu.

Zaten sonunda Almanların Çin'deki casusluk servisine girmeyi başaracaktı. Çünkü Gestapo'nun orada antenleri vardı. Hatta oraya nifak tohumları serpmeyi bile başardı çünkü bazı Naziler, Heydrich dâhil, hemen sorun çıkarıcının kokusunu aldılar.

*

Trebitsch Lincoln'un son ve en çılgınca rüyası, Hitler'le bir görüşme sağlamaktı. Führer'le baş başa kalır kalmaz, Tibet'in Üç Bilgesi'nin duvarlardan çıkacağını ve bunun Üstün İnisiyeler'in doğaüstü gücünü ispat edeceğini iddia ediyordu. Bu rüyası gerçekleşmedi, bu da söz konusu inisiyelerin o kadar muktedir olmadıklarını veya Trebitsch Lincoln'a aldırış etmediklerini gösteriyordu.[101]

Bir Yahudi'nin, soykırımdan sorumlu adamla belli ki hayranlıktan ileri gelen bir görüşmeye can atması insanı son derece

büyük bir hayret içinde bırakıyor. Onların buluşmaları çılgınlık ve rezillik tarihinin doruk noktalarından biri olurdu.

Trebitsch Lincoln sonunda 6 Ekim 1943'te Şangay Genel Hastanesi'nde öldü. İntihar mı etti, zehirlendi mi yoksa doğal sebeplerle mi öldü belirlenemedi. Aldatıcıların bir sürü düşmanları olur. Yine de cenaze töreninde kalabalıklar vardı.

1924

Saygı Gösterilen Katil

1924 Ocak ayında, Lenin'in aylar önce bir beyin kanaması nedeniyle bozulan sağlığı düzeliyordu. Ayın 20'sinde, Nijni Novgorod'da (gelecekteki Gorki) kır evinin yakınında bir av partisine katılmıştı. Ayın 21'inde, durumu dikkat çekici olduğu kadar şiddetli bir biçimde kötüleşti. Aşçısı Gavril Volkov'u çağırdı ve bir kâğıda şu sözleri karaladı: "Gavriluşka, zehirlendim. Git Nadya'yı (Krupskaya) bul hemen. Troçki'yi uyar. Kimi uyarabiliyorsan uyar."

Aynı gün saat 18:50'de can verdi.

Troçki uyarılamadı, 18 Ocak'tan beri Kafkasya'da, doktorların teşhis edemedikleri gizemli bir hastalıktan dolayı nekahatteydi. Yine de hastalık *Pravda*'da bir bildiriye konu olmuştu; bu alışılmadık bir şeydi, aslında SSCB'nin yöneticilerinin sağlık durumu gizli kalırdı.

Öte yandan Lenin'in bir projesinden haberdardı: Lenin, Stalin'e karşı Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin XX. kongresinde atacağı bir "bomba" hazırlıyordu. Stalin'in davranışları, Politbüro'dan istifa etmesine neden olan "bürokratik düzensizlikleri ve etkinlikleri" üzerine açıklamalar yapacaktı.

Stalin, Lenin'in kendisine karşı düşmanlığından haberdardı: Aralık ayının ortasından itibaren, Politbüro'nun üyelerinin "yaşlı adama" ziyaretlerini yasaklamıştı. Bunların bazılarını -Zinoviyev,

Kamenev, Dzerjinski- Zoubalovo'daki kır evine davet etmiş ve onlara şunu söylemişti: "Kurbanını seçmek, ona yapılacak darbeye dikkatlice karar vermek, acımasız bir intikam uygulamak ve sonra gidip yatmak... Dünyada daha güzel ne olabilir?"

20 Aralık 1923'te, Zinoviyev, Kamenev ve Bukharin'e, Lenin'in cenazesinin hazırlanma vaktinin geldiğini açıklamış, hatta ayrıntıları öngörmüştü.

Lenin'in çevresindekiler cenaze koşullarına şaşırdılar: Otopsi yapılmamıştı ve iç organları yakılarak kül edilmişti. Mumyalamaya Stalin karar vermişti, taşra yöneticilerinin güya Politbüro'ya gönderilen ve bu operasyonu isteyen sahte mektupları temel alınmıştı. Rostov-le-Don'dan bir grup öğrenci Lenin'in cesedinin mumyalanmasını ve bir müzeye yerleştirilmesini istemişti. Mumyalama, Lenin'in zehirlenmesi üzerine şüphelerin doğrulanmasını imkânsız hale getiriyordu.

Bunlar şüpheden ibaret olmamış mıydı? Belli ki Stalin adamlarından birine, eski eczacı Genrik Yagoda'ya zehir hazırlatmış; o da bu "kurtulma yolunu" kendisinden isteyenin Lenin olduğunu iddia etmişti.

Söylediğine göre bizzat kendisi, "yeni bir beyin kanaması korkusundan son derece endişeli olduğunu" söyleyen büyük adamdan bir teşekkür notu almıştı.

Bu tesadüf akıl karıştırıcıdır; Stalin, Lenin'in isteği üzerine zehir hazırlatıyor ve rakibi olan bu kişi, şüpheli koşullarda ölüyor...

1927'de usulünce mumyalanmış olan Lenin, Kızıl Meydan'daki mozolesinde yatıyor. Stalin'in sekreteri Bazhanov, yurtdışına kaçmıştı ve eski efendisinin zehir sanatında Borgiaları geçtiğini anlatıyordu.

Birkaç yıl sonra, Moskova'da Maksim Gorki'nin evinde Bukharin'in -Stalin'in ölüme göndereceği adamın- katıldığı bir

yemek sırasında davetliler gereğinden fazla içiyorlardı. Sıkça olduğu üzere, Stalin de öyle. Lenin'in el altında bir şişe zehri olduğunu ve kendisinden onu getirmesini istediğini anlatıyordu. Stalin bunu yapacağına dair şeref sözü vermiş ama sonra Politbüro'nun üyelerinden kendisini sözünün yükünden kurtarmalarını istemiş. Bukharin sessizce dinliyordu. İki adam birbirlerine dikkatlice baktılar. Stalin Bukharin'i sakalından tuttu ve davetlilere bağırdı: "Kime inanıyorsunuz, ona mı bana mı?" "Sana! Sana!" diye bağırdı diğerleri.

Bir başka sefer, kır evinde yazarlar için verilen bir yemek sırasında, yine sarhoş olan Stalin, Lenin'in neden öldüğünü yalnızca kendisinin bildiğini ilan etti ve akşamın ilerleyen saatlerinde ifşa edici sözler söylemeye başladı. Tek bir adam ayık kalmıştı; Izvestia'nın baş redaktörü Ivan Gronski. Tehlikeli palavralarına son vermek için Stalin'i odasına götürdü. Ertesi gün endişeli diktatör Lenin'in ölümü üzerine neler anlattığını sordu. Gronski herkesin hiçbir şey anlamayacak kadar sarhoş olduğunu iddia etti. Stalin ona inanmadı; onu "halk düşmanı" olarak tutuklattı ve Kolyma gulagına yollattı. Gronski orada Stalin'in ölümüne kadar 16 yıl kaldı, sonra serbest bırakıldı ve rehabilite edildi. Lenin'in ölümüyle ilgili gerçeği biliyordu.

*

Alçakgönüllülük tarihçilere yakışıyor; tarihi yazdıklarını ama yaratmadıklarını biliyorlar. En iyi durumlarda, ona karşı direniyorlar. Stalin'in suçlarının ortaya çıkarılması ve ifşa edilmesi birçok esere konu oldu. Oysa "Devrim'in babasını öldürmek" gibi en büyük suçu işlemiş tirana karşı kalabalıkların tutkulu hayranlığı değişmedi: 1953'te Nikolay Kossiakov Londra'da, Yves Delbars

takma adıyla *Gerçek Stalin*'i yayımladı, orada Lenin'in ölümüyle ilgili gerçeği açığa çıkardı. Yarattığı heyecan ancak birkaç bin batılı okuyucuyla sınırlı kaldı. Üç yıl sonra, XX. Sovyetler Birliği Komünist Partisi kongresinde Kruşçev'in raporuna, Fransız komünistler inanamadı. 2003'te tiran ve suçları üzerine en titiz ayrıntılar içeren eser, Roman Brackman'ın *Çar'ın Ajanı Stalin*[102] belli ki canavarca aldatmacayı ortadan kaldıramıyordu: Gezegenin geniş bir bölümü bir katile saygı göstermişti.

Milyonlarca ziyaretçi, bir katilin kurbanına baktıklarından şüphelenmeden, Kızıl Meydan'da mumyalanmış cesedin önünde resmîgeçit yaptı. Ortodoks kilisesi onun katilini aziz ilan etmeyi bile düşünüyordu.

1924

Glozel'in Yahnisi ve Piltdown'ın Diğer Kafatasları

Diğer dallarda olduğu gibi arkeolojide de sahtekâr ile soytarı arasında konumlanan bir aldatıcı tipi vardır. İnsanın içinden onlar için yeni sözcükler türetmek geliyor, "sahtarı" veya "soykâr" gibi. Bunlar şaklabanlıklarından özellikle zevk alıyormuş gibidir.

En ünlüsü şüphesiz Charles Dawson'dır, 1912'de, İngiliz halkına olağandışı bir kalıntı sunmuştur: "İnsanlığın şafağında" yaşamış ve Eoanthropus adını taşıyan bir insansının kafatası. Bu yaratık, maymun ve insan arasındaki meşhur "kayıp halka" olmalıydı. Ona bulunduğu sitenin isminden dolayı Piltdown kafatası adı verildi, Londra'nın yaklaşık 60 km güneyindeydi.

İki ünlü kişi bu sitede kazılara katıldılar, bilim adamı Pierre Teilhard de Chardin ve Arthur Conan Doyle, Sherlock Holmes'un babası.

O sırada yeni doğmakta olan paleontoloji için bile tuhaf bir kalıntıydı bu. Kafatası insana aitti ve çene ma¸munsuydu ama dişlerin kullanımı eski insangilleri hatırlatıyordu. Tartışmalar patlak verdi ve kavgalara dönüştü. British Museum'dan seçkin bilim adamı Arthur Smith Woodward'a (1894-1944) göre buluntu gerçekti, Fransız paleontolog Marcellin Boule'a göre (1861-1942) bu bir uydurmaydı.

Sonraki yıl Teilhard de Chardin aynı site üzerinde benzer bir çene keşfetti. Dolayısıyla Boule haksızdı. Ama şüpheciler inat ettiler.

Ancak 1959'da Karbon 14 yöntemi sayesinde bu hikâyede son söz söylendi: Kafatası ve çene aşağı yukarı 500 yıllık, daha fazla değildi. Dişler törpülenmiş ve hepsi sonradan renklendirilmişti. İkisi bir arada, kötü bir şaka. Ama bunu kim yaptı? Teilhard de Chardin mi? Ondan böyle bir şeytanlık beklenmezdi. Geriye ancak Conan Doyle kalıyor, bu münasebetsiz şeyi icat etmiş ve bunu Dawson'ın kazı çalışmaları yaptığını bildiği bir siteye gömmüş olmalıydı. Hangi amaçla? Kendisine biraz dogmatik gelen bilgelerle alay etmek için. Ayrıca Avusturyalı anatomi uzmanı Grafton Elliott Smith ve Londra Müzesi yöneticisi Martin Hinton'ın da isimleri geçiyor.

*

1924'de Claude Fradin ve torunu Emile, Glozel'de tarlalarını sürerken o sırada öküzlerden biri sendeler ve ayakkabısı bir çukura gömülür. Kiremitlerle ve kilden döşeme taşlarıyla örülü oval bir çukurdur bu. Fradinler bunu dikkatle inceler ve çanak çömlek, el izleri taşıyan tuğlalar, gizemli işaretler kazınmış tabletler, taş baltalar, kemikler bulurlar. Vichy'den Galya-Roma arkeolojisinin tutkunu bir doktor olan Antonin Morlet, siteyi kiralar ve sistemli biçimde keşfe çıkar.

Birçok prehistorya uzmanı hemen koşup civarda kazılar yapar. Üç bin kalıntı açığa çıkarılır. Mesele önem kazanır. Ama herkesin kendi teorisi vardır: Kimilerine göre site paleolitik çağa ait, kimilerine göre neolitik ve kimilerine göre Orta Çağ'a aittir. Bir tuhaflık vardır: Bir yassı çakıla bir Ren geyiği çizilmiş, yanında

Fenike yazısına benzeyen alfabetik işaretler yapılmıştır; oysa, Ren geyiği paleolitik çağın sonunda bölgeden kaybolmuştur ve Fenike yazısı ancak 1000 yıl önce kullanılmıştı... Galya-Roma döneminin uzmanı ünlü tarihçi Camile Jullian, Glozel'in II. veya III. yüzyıl tarihli bir büyücülük sitesi olduğunu iddia eder. Bir uzman kemiklerin bir gün önce yahnide kullanılmış olabileceğine karar verir. Ve kimse Vichy yakınlarında Fenikelilerin var olması üzerine en ufak varsayım oluşturmayı başaramaz.

Bu tutarsız kalıntılar yığını, giderek artan bir şüphe uyandırır: Hatta Fradinleri Fenike levhalarını uydurmakla suçlarlar. Olaydan 1928'de Senato'da söz edilir, ardından davalar gelir, yergileri büyük bir hevesle koro halinde söyleyenler olur.

XX. yüzyıl sonunda, sakin kalmayı başaran bazı kişiler, bir soytarının aralarında sözde Fenike levhalarının da bulunduğu sahte buluntular sızdırdığını düşünüyordu. Bunlar, muhtemelen Orta Çağ veya biraz daha eski bir dönemden kalma ama fazla önemi olmayan bir siteden kimbilir nasıl kopyalanmıştı. Peki amaç neydi? Akıl karışıklığına yol açmak, tıpkı Piltdown kafatası olayında olduğu gibi.

1939

Almanların Atom Bombasıyla İlgili Gerçekler Neden Söylenmedi?

III. Reich'in elinde az kalsın bir atom bombası mı olacaktı? Soru bugün sıradan görünebilir ve aslında ilgili her enstitüde yanıt hazır olmalıydı. Oysa yanıt bunun unsurlarını barındıran kişiler tarafından gizlendi. Yıllar geçtikçe, olayları bilenler birbiri ardına ortadan kayboldu ve XX. yüzyılın bu hayati önemdeki bölümünün üzeri tozlarla örtülüydü.

Soruyu önemsiz bulanlar "İnat etmek neye yarar?" diyorlar, Hitler'in bombası yoktu çünkü buna imkânları yoktu. Zaten Amerikalıların elinde birinci Atom bombasını imal etmek için bazı üst düzey bilim adamları vardı, hâlbuki Nazilerin elinde ancak bir düzine teknisyen bulunuyordu. Görüleceği üzere bu yanlış bir iddiadır.

Anlaşılması güç bir inanç, bu sahte ilgisizlik ve bu çarpık açıklamalara hâkim durumda: III. Reich'in elinde bu bomba yoktu çünkü Tanrı böyle istemişti. Ve herkes, Nazilerin hükmettikleri bir dünya düşüncesinden dehşetle kaçıyordu. Daha iyi bir dünya umudunun Avrupa'nın yeniden kuruluşuna ışık tuttuğu sırada, Nazilere demokrasilerdeki bilimsel ve teknik hünerleri atfetmek yersiz olurdu.

Oysa, işte 50 yıllık araştırmanın sonunda toplanmış gerçekler; bize göre, genel tarihi yeniden oluşturmaya yarıyor. Ve bunların bazı anonim arşivlerde duran belgelerle bir gün tamamlanacaklarını umuyoruz.

Hitler'in "Yahudi bilimine" yani nükleer fizik ve elektroniğe uyguladığı aforoza rağmen, Alman fizikçiler atom üzerindeki araştırmalarını devam ettirdiler. Aslında, atom enerjisinin kullanılma tarihi Almanya'da başladı: Ekim 1938'de, Berlin'deki Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nde, Otto Hahn ve Fritz Strassmann uranyum atomlarını parçalamayı yani kırmayı, böylelikle dikkate değer bir enerji yaymayı ilk defa başardılar. Buna şaşırdılar ve tedbiri elden bırakmayarak bildirilerini şöyle bir cümleyle sonlandırdılar: "Yanılmış olmamız mümkündür." Bir nötron demeti ile bombaladıkları uranyum 235 yerine, baryum ve krypton buldular, bunların toplam atomik kütleleri uranyumunkine eşitti.

Bu dönemde kimsenin atomik enerjiyi açığa çıkarma imkânına inanmadığının altını çizmek lazım, Albert Einstein bile inanmıyordu. 1932'de, "Nükleer enerjinin kullanılabileceğine dair hiçbir kanıt yoktur" diye açıklamıştı. "Bu atomun bilerek parçalanabileceği anlamına gelir."

Bu keşifin önemini anlayan, Hahn ve Strassmann'ın çalışma arkadaşı, ırkçı Nazi yasaları nedeniyle İsveç'e sürgün edilmiş Lise Meitner (1878-1968) oldu. Hahn neler olduğunu anlamak için ona deneyin raporunu sunmuştu. Meitner aceleyle bir başka büyük fizikçiyi Kopenhag'da bulunan Niels Bohr'u uyardı. Bohr da İngiliz hükümetini uyardı ama hükümet nükleer enerjiye inanmıyordu ve raporu Amerikalılara gönderdi. ABD'ye sürgün edilmiş Avrupalı fizikçiler, Leo Szilard, Eugen Wigner, Enrica Fermi ve belli ki Einstein, Hahn ile Strassmann'ın deneyinin önemini anladılar ve ancak o zaman Manhattan projesi zorlukla uygulamaya kondu.

Bu arada hükümetin bu projeye ayırdığı bütçenin küçüklüğü -6.000 dolar- onun da buna fazla inanmadığını ispatlıyor.

Alman fizikçiler topluluğu atomun parçalanmasının ne anlama geldiğini anladı.

1941 ilkbaharında, Alman fizikçi Carl von Weizsäcker, Kopenhag'da meslektaşı Bohr'u ziyaret etti ve Danimarka'da nükleer fiziğin ilerleyişi konusunda ona bir sürü soru sordu. Atomun parçalanmasıyla ilgileniyorlar mıydı? Bohr olumsuz cevap verdi; ABD'de Fermi'nin bu anlamda araştırmalar yaptığını biliyordu ama hepsi buydu. Danimarkalı kontrespiyonaja konuşması hakkında bilgi verdi. 1941 Ekim ayında, Danimarkalı ajanlar İngiliz kontrespiyonaj servisi MI6'ya bir başka Alman fizikçi olan 1932 fizik dalında Nobel ödüllü Werner Heisenberg'in Eylül ayında Bohr'u ziyaret ettiğini ve ona her şeyi açığa çıkaran bir soru sorduğunu bildirdiler: "Savaş sırasında mutlak bir atom silahı üretmek ahlaki açıdan meşru mudur?" Bohr'un bunun Almanların böyle bir silaha inandıkları anlamına mı geldiğini sormuştu. Heisenberg evet diye cevaplamıştı. Bu cevapla telaşlanan Bohr Danimarka kontrespiyonajını uyarmıştı.[103]

İngiliz yetkililer İngiliz fizikçilere sordular, onlar da kontrol edilmiş atom enerjisinin kullanımının bir yavaşlatıcı gerektirdiği ve bu durumda bunun asıl üreticisi Norveç olan ağır su olduğu cevabını verdiler. O zaman Rjukan'da ağır su fabrikaları yıkılmaya başladı, bu da savaştan sonra Jean Dréville'in *Ağır Su Savaşı* (1947) filminde anlatıldı.

Aslında, Manhattan projesinin bir Alman eşdeğeri vardı, bu da Uranium planıydı. Hatta 1941'de Amerikan projesinden önce yaratılmıştı. Ve 1942 Mart ayında, Almanların Rjukan'da ağır su üretimini artırmasına yetecek kadar ilerlemişti.

*

Savaştan sonra Weizsäcker ve Heisenberg, Amerikalılara ve İngilizlere, III. Reich'in Atom bombasına sahip olmalarını engellemek amacıyla Almanların çalışmalarını bilhassa yavaşlattıklarını açıkladılar. Bu doğru değildir. Weizsäcker, Alman Askerî Komutanlığı'na verdiği ve KGB arşivlerinde bulunan raporunda görüldüğü üzere Bohr'un ağzından laf almaya gitmişti.[104]

Ünlü belirsizlik ilkesinin[105] yaratıcısı Heisenberg 1943'e kadar Uranyum planının başkanı oldu, o tarihte yerine Walther Gerlach getirildi. Onun bir atom silahı üretmeyi hedefleyen araştırmaları yavaşlatabileceği kesin değildi. Buna belki tam anlamıyla düşman olmadı, çünkü 1942 Haziran ayında silah ve cephane üretimi bakanı Albert Speer'in huzurunda, üst rütbe subayların önünde, bir atom silahı üretmek ve sonuçları üzerine bir konferans verdi. III. Reich'i bir atom silahıyla donatmakta fazla acele etmiyormuş gibi görünse bile meslektaşlarının, özellikle Weizsäcker'in, çalışmalarını frenleme gücüne muhtemelen sahip değildi. Aslında Weizsäcker plutonyumun nükleer patlayıcı olarak kullanılmasının mümkün olduğunu anlamıştı, nitekim 1941 tarihli iki belgesi bunu gösteriyor.

Hâlbuki Almanlar 1942'den itibaren deneysel nükleer reaktörler kurmaya başlamışlardı; ilk ikisi Gottow'da, Berlin yakınında bulunuyor ve askerî bir fizikçi Kurt Diebner tarafından yönetiliyordu. Diğeri Leipzig'de, Heisenberg'in yönetimi altındaydı. Ve bu reaktörler plutonyum üretebiliyordu. Belki de Rügen adasında bir üçüncüsü vardı.

Savaş sonrası bu merkezlerin kaderi üzerine koyu bir sessizlik hâkimdi. Amerikan güçlerinin, Fransız askerlerinin bunları ele geçirmelerini önlemek için büyük çabalar harcadıkları kesin gö-

rünüyor. O zamanlar Fransız nükleer araştırmaları komünistlerin kontrolü altında görünüyordu ve Amerikalılar, bu merkezlerin ele geçirilmelerinden ilk olarak Sovyetlerin faydalanacağından şüphe duyuyorlardı.

Yıllarca iddia edilenin aksine, Almanlar araştırmada dikkate değer biçimde ilerlemişlerdi; böylece Weizsäcker zincirleme reaksiyon elde etmek için gereken uranyum ve plutonyum kritik kütlelerini aşağı yukarı doğru tahmin etmişti: 10 ile 100 kilo arası.

Atom silahı yarışında Almanlar için gerçek engel, santrifüj aletleri olmadığı için bölünebilir tek madde olan zenginleştirilmiş uranyum U 235'i üretmenin zorluğuydu. Bu nedenle santraller tarafından üretilen plutonyuma ilgi duyuyorlardı.

Karlsch tarafından KGB arşivlerinde bulunan bir belge kafa karıştırıyor: 1945 Mart ayında yani III. Reich'in teslim olmasından iki ay önce Thüringen'de denenen, parçalanma/erime karışımı bir atom bombasının işleyişini gösteren bir şema. Muhtemel atom denemeleri üzerine başka hiçbir bilgi mevcut değil. Denemelerin aslında Rügen adasında olması mümkündür, bu da yüzlerce savaş esiri ve toplama kampı mahkûmlarının ölümleri üzerine raporları açıklar.

Bundan atom silahı yarışında Alman fizikçilerin kıl payı mağlup oldukları sonucu çıkıyor.

Bu bilgilerin toplaması ve değerlendirilmesinde gösterilen yüksek hatta aşırı düzeyde gizlilik, tarihin gidişatına tarihçilerin getirdikleri genel yorumu doğruluyor: İlerleme ancak kazananların tarafında gerçekleşebilir. Yenilenler haksızdır, ister istemez haksızdır, çünkü hata yapmışlardır.

1940-1945

Fransız Direnişi, Gizemini Koruyan Galaksi

Fransız Direnişi üzerine takdire değer sayıda eser yazıldı, özellikle Direniş'in önde gelen kimi aktörleri tarafından. Ancak oldukça fazla sayıda olan bu eserler genel bir tarihin izini sürmeye yeterli değil ve modern Fransa tarihinin bu hayati önemdeki bölümü birçok açıdan karanlıkta kalıyor.

Aslında, kendi bakış açılarından yazarken ve kendi belgeleri ile hatıralarını temel alırken, yazarlar bu ulusal hareketin, bu galaksinin tamamını kucaklayamıyorlardı. Ayrıca ideolojik ve siyasi yönlendirmeler, önemli olan gerçekleri gizlemişti. Hareketin yapay imajına göre Direniş, General de Gaulle'ün 18 Haziran 1940'taki çağrısından doğmuş ve komünistlerin katılımıyla güçlenmişti; bütün kahramanlık hikâyelerinde olduğu gibi, Kurtuluş muharebeleri, milletin yiğit savunucularını ve cumhuriyetin erdemlerini taçlandırdı. Kişisel çıkarlar veya partinin çıkarları nedeniyle açıkça çarpıtılmış ama artık geçerliliği kalmamış bazı versiyonlar, burada hem totalitarizme hem de "doğal müttefikleri" büyük sanayiciler ve burjuvaziye karşı yönelmiş bir halk hareketini gördü.

Oldukça zayıf ve üstelik yanlış bir imajdır bu; artık "iletişimci" ve tutkulu manikeist olarak nitelendirilen bazı ideologların taraf tutmaları nedeniyle özellikle çarpıtılmış bir imaj. Şüphesiz Marcel Ophüls'ün *Keder ve Acıma*'sı gibi bir filmin kattığı zararlar asla

olunulemez; insanlar bu filmden direnişçilerin bütün kahramanlığının halkın geri kalanının gevşekliği ve alçaklığını telafi etmeye asla yeterli olmayacağı hissiyle çıkıyordu. Jean Laborie 2010 yılında böyle bir yorumun zararlı etkisini doğruluk ve belagatle ortaya koydu.[106] Diğer birçok görüş gibi Simone Veil'in de görüşünü aktarıyor: "Aslında, bütün Fransızların aşağılık insanlar olduğunu gösterirken gerçekten öyle olanların vicdanları rahattı, nitekim diğerleri de onlardan geri kalmamıştı."

Birçok hikâyenin ahlaki, ahlak aşılayan veya ahlak bozan yanının ötesinde, bir başka sorun ortaya çıkıyordu veya hâlâ ortaya çıkıyor: Araştırmacılara tehdit veya şiddet yoluyla dayatılan sessizlik. Başka bir kitapta,[107] editörümle birlikte 1971'de Direniş'in finansal tarihi üzerine bir kitap yazmaktan tehditlerle vazgeçmek zorunda kaldığımızı anlattım. Konu tabuydu. Diller bazen çözülmek istese de onların yalan söylemediklerini temin etmek gerekir. Direniş üzerine birçok görkemli eser, yazarın teminatını taşıyan, "orada bulunmuş" olan kişinin yetkisiyle donanmış yalanlarla dolu değil midir?

Kanıtların barındığı en önemli yerler olan arşivlere gelince, inatla kapalı tutuldular ve hâlâ öyleler.

Bazı kahramanlık ikonları kolektif hayal gücünde sisli bir manzaraya hâkim durumdalar, Guy Môquet, Jean Moulin, Gabriel Péri, Pierre Brossolette, Kolonel Fabien. Ve şebekelerin isimleri, Liberation, Franc-Tireur, Combat.

Sessizlikler, yalanlar, sahte yorumlar derken Direniş tarihi bazılarına göre sahtekârlığa benzeyen bir şeyden zarar görüyor.

Gerçek, özellikle savaştan sonra doğmuş kuşaklar tarafından, halkın bilgilendirilmesi ve eğitim aracılığıyla algılanan yansımasından daha karmaşıktır. "Olan olmuş, neden geriye bakalım?" Konuyla hâlâ ilgilenen kişilere yapılan itiraz budur. Aslında eski

geçmişe yakın geçmişten daha büyük ilgi duymak ve kardinal Richelieu'yü, Adolphe Thiers'den daha ilgi çekici bulmak alışkanlık olmuş. Hâlbuki bu gerçeğin önemi, araştırmaların tarihe sürekli getirdikleri ayrıntılardan daha fazla. Aslında XX. yüzyılda Avrupa'da yaygın olan siyasetlerin ve bunların olaylar üzerindeki etkilerinin panoramasını bazen şaşırtıcı biçimde aydınlatıyor. Bugünün kökleri her zaman düne dayanıyor.

Burada yalnızca ana hatları çizilecek: Yoksa kalın bir kitap, hatta kitaplar, buna ancak yeter.

*

Bu ana hatların başlıca özelliği şudur: İşgalciyle silahlı mücadele, ne (kafa karıştırıcı biçimde ama inatla adlandırıldığı üzere) sağcıların ne de (Komünist Parti'nin onlarca yıldır tek başına temsil ettiğini iddia ettiği) solcuların işiydi. Eğer 1940-1945 yılları boyunca sınıf mücadelelerinin olmadığı bir alan var olduysa, Direniş alanıydı. SSCB'yi Nazi rejiminin işbirlikçisi haline getiren, Molotov-Ribbentrop Paktı da denilen Moskova Paktı'nın *de facto*[108] sona ermesinden epey önce, Fransız komünistler, "büyük kardeş parti" Sovyetler Birliği Komünist Partisi'yle aynı hizada olan Fransız Komünist Partisi'nin bildirileriyle çelişkili olarak direnişe geçtiler.[109] Hayati önemdeki olan nokta şu ki hiç olmazsa İşgal'in ilk ayları boyunca, Petainciler işgalciye karşı mücadele seçeneğini hiçbir biçimde dışlamıyordu.

Bu ulusal kaynaşmanın başlıca sebebi, Büyük Savaş'tan beri gizli kalan ve milliyetçi akımların şiddetle besledikleri Alman düşmanlığıydı. Jacques-Yves Mulliez'nin durumu bunu gösteriyor; 1940'tan savaş sonuna kadar Pétain yanlısı ve direnişçiydi, hatı-

raları ancak 2010'da yayımlandı[110]; savaşın hemen sonrasındaki yıllarda bunların yayımlanması yersiz olurdu.

Petain'e ve Direniş'e ikili bağlılığın bir başka sebebi, en azından savaşın başında, Mulliez'nin sözlerini yeniden ele almak gerekirse "Fransızların arasındaki her bölünmenin düşmanın oyunu olduğu" inancıydı. Fransa'nın yalnızca bir düşmanı vardı, bu da III. Reich'ti.

Alp Avcıları subayı Saint-Cyrien, Somme'da mahkûm edildi, "içgüdüsel olarak" Vichy'nin ateşkes ordusuna katıldı ve kendisini kuzeyde Wehrmacht'ı Vichy adına ayrıca İngilizler adına ispiyonlamakla görevli olarak buldu. Ona göre, İngilizler "Boche"lara[111] karşı yeniden müttefik oluyorlardı, tıpkı 1914'te olduğu gibi. Direnişçiler orada zaten *L'Oiseau de France* adlı korsan bir gazete çıkarıyorlardı. Cizvitler ve hareketleri o zamanlar yasaklanan casus askerlerin yardımıyla *Les Petites Ailes* adlı Roubaix ve Tourcoing bölgesine dağıtılan bir gazete yarattı. Çelişkili biçimde, bu gazete Pétain'e sadık kalıyordu. Hâlâ çok yaygın olan Yahudi düşmanlığı ve düşmanla işbirliği arasında gidip gelen bir kafa karışıklığıyla, bazı yorumcular Pétain'in III. Reich ile bütün askerî işbirliklerini reddettiğini belirtmeyi unutuyorlar (Pétain 1941'de Kuzey Afrika'da askerî işbirliğine karşı 83 bin mahkûmun ülkesine geri gönderilmesini öngören Pars Protokolü'nün geri çevrilmesiyle yeniden bir reddedişte bulunmuştu). Milletin ezici çoğunluğuna göre, Pétain Fransa devletinin muhafızıydı ve bir sürü askerin ona duymayı sürdürdükleri sadakat, General Weygand'da açıkça görülüyor; kendisi 1941 Mayıs ayında, kumandası altındaki askerî üsleri Almanlara teslim etmeyi reddetmişti.

Maine-et-Loire'da aile bireylerinin tutuklanmalarıyla telaşlanan Mulliez, *Petites Ailes*'in yayımını 1941 Ağustos ayında askıya aldı ve bunun sorumluluğunu aynı yılın ocak ayında Vichy ile bağlarını koparmış olan Henri Frenay'a verdi. Korsan gazete, hafızalardan silinmeyen *Combat* oldu.

Pétain'in Ağustos 1941'de Vichy'deki nutku, Fransa'da esen "kötü rüzgâra" karşı (Direniş'ti bu) birçok Pétain yanlısının Direniş'e olan isteğini sonlandırdı ve kamuoyunda hızla karşıtlığa dönüşen bir çatlak yarattı. Zaten ihtiyarlamış ve her zaman ayrıcalıklarını sakınan bir kişinin bakış açısının darlığı içinde, Pétain şüphesiz (bilgilendirildiği ölçüde) Direniş'in genişliğini ve Almanya için giderek artan önemini anlamıyor ve millî bir girişimin elinden kaçmasına hoşgörü göstermiyordu. Her zaman gerçek şuydu ki direnişçilerin büyük çoğunluğuna göre, ayrıca kamuoyuna göre, özellikle savaştan sonra, hem Pétain yanlısı hem de direnişçi olunamıyordu. Bununla birlikte birçok istisna vardı, özellikle iki yıl sonra Dordogne ve Savoya'da şebekelere katılan Mulliez.

Direniş sabit bir akım olduğu kadar homojen bir hareket olmadı. Barışçıl bir takımyıldızdan ziyade şiddetli hareketlerle canlanan bir galaksiyi hatırlatıyordu.

*

Mulliez'den daha dikkat çekici bir başka örnek André Girard oldu; bu alanın uzmanları hariç kamuoyunda kimsenin bilmediği bir direniş şebekesinin yaratıcısıydı. Alman düşmanı ayrıca İngiliz düşmanı, ateşli denmese de inatçı bir De Gaulle karşıtı olan Girard, üst düzey tanıdıklarından faydalanarak Carte adında bir şebeke kurdu. Bu şebeke 1942 yılının ortasında İngiliz SOE tarafından (*Special Operations Executive*) serbest bölgede en önemli şebeke olarak kabul edilmişti. Sınır hattının kaldırılmasından sonra, aynı yıl 11 Kasım'da Almanlar, Carte ağını, en tanınan ağlar olan Combat, Franc-Tireur ve Libération (4 Haziran 1943'te Hitler'in Kaltenbrunner'e raporuna göre) ile birlikte en tehlikeli olanlardan biri olarak işaretlediler. Fena halde yanlış

bilgilendirilmiş bir şekilde, Kaltenbrunner Carte ağını de Gaulle yanlısı olarak tarif etti.

Frenay ve Emmanuel d'Astier gibi onaylanmış şeflerle anlaşma yapmasını sağlayan nüfuzu Girard elde etti. Aşırı ısrarları üzerine, korsan bir radyo istasyonu, *Radio Patrie*, Londra'da İngilizler tarafından kuruldu ve Manş ötesindeki dinleyicilerin artık General de Gaulle'e ilgi göstermemeleri için azimle çalıştı.

Carte farklı kökenlerden aşırı sağcı direnişçileri bir araya toplamıştı. Pierre Le Maresquier ve Jules Davet gibi eski Cagoule üyeleri, Guillain de Benoville diye de adlandırılan eski Cagoule üyesi Pierre Guillain gibi kralcılar. Pierre Guillain kendisini direnişçi ilan ederken *L'Alerte* gazetesinde mareşal şerefine makaleler yazıyordu; hâlbuki mareşalin elinde güç adına fazla bir şey kalmamıştı (100 bin, aslında 85 bin adamlık ateşkes ordusu, o zaman Almanlar tarafından üç bine indirilmişti) ve şerefi giderek daha fazla zarar görüyordu.

Bazı direnişçiler ve Vichy yanlıları arasındaki gizli anlaşmanın bir başka ispatı da Girard'ın, Vichy hükümetinin savaş bakanı Pierre Pucheu'nün Fransa devleti tarafından gözaltına alınmış acemi erlerin bazılarını serbest bırakmasını sağlamasıdır (Yargısız gözaltına almalara o zaman izin vardı).

Öte yandan 1943 sonundan itibaren Carte ağı dağıldı, ufalandı. Girard'ın istekleri ve abartmaları, İngilizler tarafında kendisine karşı şiddetli bir güven kırılmasına neden oldu. General de Gaulle karşısında saldırganlığı, Londra'da zaten Özgür Fransa'yla giderek artan güçlükler doğurmuştu. Amerika'nın bir Darlan, bir Weygand veya bir Giraud lehine kendisini elemek amacıyla sürekli manevraları nedeniyle zaten zarar görmüş olan de Gaulle, kendisinden hiç bahsetmeyen *Radio Patrie*'nin yayınlarının içeriği

nedeniyle hakarete uğruyordu. Bir SOE arabulucusu, Carte şebekesinin gerçekten ne anlama geldiğini değerlendirmekle görevlendirildi. Üstelik Girard elinin altında 100 bin adam olduğunu iddia ediyordu, bu devasa bir abartmaydı: Elinde ancak 3 bin kişi vardı. SOE para ve silah gönderimlerini kesti. Michael Foot adlı bir tarihçiye göre[112] Girard bir üçkâğıtçıydı. Albay Passy'ye göre[113] Carte ağının bilançosu ancak İngiltere arşivlerinde duran bütün belgeler yayımlandığında çıkarılabilirdi. André Gillois'ya göre, bu "kalitesiz bir aldatmaca" olacaktı. Şüphesiz Direniş'in tek örneği değildi bu, ama Özgür Fransa'yı doğuran bu sorunlu dönemin aldatmacaları ve yalanları arasında ayırt etmek zor. Ancak Kurtuluş'un üstünden altmış yılı aşkın bir süre geçtikten sonra, nihayet bir eser André Girard'a ve Carte şebekesine[114] adandı; öte yandan bu eser Direniş tarihinin birçok diğer manzarasına ışık tutmaya yetmiyor.

*

Binlerce erkek ve kadının ikilemlerini anlatmaya uzun bir eser ancak yeterdi. Onlar, ateşkesten sonra, Pétain'in temsil ettiği devletin meşru otoritesine sadakat ile kalıtsal olduğunu düşündükleri ve Fransız kimliğini yıkan bir düşmana karşı savaşı devam ettirmeye çağrı arasında ikiye bölünmüşlerdi. Onlara göre, Pétain bir hain değildi ve olamazdı. Ama onun oldukça fazla sayıda işbirlikçisi III. Reich'le şüpheli ilişkiler kurmuştu. Onlara göre örgütlere katılmak fazla şey bilmedikleri bir dünyaya dalmak demekti, bu dünyanın ya başka bir düşman olan komünizm ya da bütün ilişkileri kesilmiş ve haklarında neredeyse hiçbir şey bilmedikleri bir asker, yani Charles de Gaulle tarafından yönetildiğinden şüpheleniyorlardı. Öte yandan savaşın taraftarları, özellikle birçok

asker, içlerinden birinin siyaset yapmasını kabullenemiyordu, güvensizliklerinin nedeni buydu.

Yine de Vichy'ye sadık kalmakla birlikte (o zaman "başkaldırı" denilen) direnişe girdiler.

Böyle bir eser var ve Benedicte Vergez-Chaignon'a ait.[115] 2008'de yayımlandı, kamuoyunun, özellikle genelde çok iyi bilgilendirildiğini düşünen kısmının hiç kuşkulanmadığı bu paradoksun gerçekliğini gösteriyor. Hiçbir tarihî eser son sözü söylemezdi ve söylemedi.

Ama bu eser, Direniş'i monolitik ve bazen biraz fazla homojen imajından çekip alan ilk ve en tamamlanmış eser. Belki bir gün tarih bilimine, geçmişi günümüzün gözünden anlatmama emri gibi gerekli bir kavramı sokmak gerekecek: Aktörlerinin fikirlerinin yıllar geçtikçe değişebileceğini kabul etmektir bu. "Tarihî kişilik" olarak doğulmuyor, sonradan öyle olunuyor, çoğunlukla ölümden sonra ve fikir değiştirmek kötü bir şey değil. Hatta yaşayan bir varlığın ispatı bu.

*

Direniş galaksisinin askerî açıdan taşıdığı önem, III. Reich'in bozgunundan sonra Fransa'nın kaderinde bir rol oynaması gerektiğini düşünen iki büyük gücü, İngiltere ve Fransa'yı kayıtsız bırakamazdı. Onların manevralarının şebekelerin başkanları üzerinde etkisi oldu. Aralarında öyle şiddetli çatışmalar başladı ki SOE ve Amerikan OSS tarafından dağıtılan silah, malzeme ve para desteklerine ihtiyaç duydular.

De Gaulle'ün uzlaşmazlığı tarafından öfkelenen Churchill ve Roosevelt, Özgür Fransa'nın başkanına karşı alternatifler aramayı sürdürüyordu. İngiliz ve Alman düşmanı ve daima Pétain'e sadık

olan Weygand, arabulucularının yaklaşımlarını kabaca reddetmişti. Darlan daha kolay anlaşma yapılabilir ama belirsiz biriydi ve 1942 Noel arifesinde öldürülmesinden sonra, Amerikalılar seçimlerini Giraud'dan yana yaptılar. Oysa, zirvedeki bu mücadeleler şebekelerin yönetiminde kargaşalara neden oluyordu; böylece Jean Moulin'in gerçekleştirmek için çaba gösterdiği De Gaulle çatısı altında şebekelerin toplanması projesine Henri Frenay karşı geldi.

Roosevelt'in De Gaulle'ü siyaset sahnesinden ayırmak için giderek daha fazla belirgin hale gelen isteği ve Churchill'in Özgür Fransa'nın sembolü olarak kendisini kabul ettiren kişiyi korumaktaki kararlılığı ile iki etki akımı Fransa'ya yerleşiyordu. Biri Amerikalı, diğeri İngiliz, her ikisi de silah, malzeme ve para tedarikçisi.

Geneva'ya yerleşen Allen Dulles (1893-1969), CIA'in atası olan OSS'nin birinci başkanı, aralarında Bénouville'in de bulunduğu bazı örgüt elçilerine, kimilerine De Gaulle'e karşı bağımsızlık teminatı veren fonlar sağlıyordu.

İngilizler fonları, malzemeleri ve silahları sürekli Fransa'ya paraşütle inen kuryelere emanet ediyorlardı.

Bu finansmanların bilançosu hâlâ bilinmiyor. Altmış yıldan uzun zaman geçse de tarihçilere birçok şiddetli olay, örneğin Jean Moulin'in tutuklanması üzerine bilgi verebilirlerdi.

1940

RAF'ın Akıl Dışı Rakamları ve İngiltere Savaşı'nın Karışıklıkları

Royal Air Force pilotlarının 15 Ağustos 1940'ta başlayan ve bir ay sonra biten İngiltere Savaşı'nda kahramanlar gibi davrandığını inkâr etmek kimsenin, hele Luftwaffe'dan sağ kurtulanların aklına gelmez. 15 Eylül'de Luftwaffe 185 aracı ve RAF yaklaşık on aracı kaybetti. Ekim ayında, İngilizlerin bilançosu, Luftwaffe'ın toplamda 379 ve RAF'ın 186 araç kaybettiğini duyurdu.

Hitler'in planı, işgal etmeden önce İngiltere'yi yıkmaktı. Deli diktatör, Napolyon'un başaramadığı şeyi başarmayı hayal ediyordu. III. Reich'in hava kuvvetleri Luftwaffe'ın başındaki katmerli derecede acınacak durumdaki Göring'e, Birleşik Krallık'ı amansızca bombalama görevini vermişti. İngiliz pilotların yiğitliği onun planını bozdu ve ona ilk bozgununu kazandırdı. Bu yiğitlik, Winston Churchill tarafından, ilhamını kısmen Shakespeare'in *V. Henri* eserinden almış ünlü cümlesinde kutlandı: "Asla bu kadar çok insan, bu kadar az sayıda insana borçlu kalmadı."

İngiltere Savaşı hemen bir efsaneye dönüştü, müttefik propagandası bunu özenle besledi ve pilotlar hariç kimse bir şey bilmediğine göre, belli bir kuşkuculuk hemen yerleşmeye başladı. 1942'de Fransız yazar Georges Bernanos, *İngilizlere Mektup*'unda, bunun yetişkinlerin inanamadığı bir "peri masalı" olduğunu söy-

lüyordu. "Bir darbede yedi tanesini haklayan" (aslında hakladığı sineklerdi) küçük terzi hikâyesinin modern bir versiyonuydu bu. Savaş bittikten sonra birbiri ardına gelen İngiliz hükümetler asla eksiksiz bir açıklamada bulunmadılar.

Bu şüphecilik yıllar geçtikçe arttı ve efsane varlığını sürdürse bile önemini yitirdi. Hesaplar yapıldı: Fransa'da uğranılan feci kayıplardan sonra, RAF'ın elinde ancak 700 tane Hurricane ve Spitfire araç vardı; Luftwaffe'ın elinde 2600 tane Messerschmitt 110 ve Heinkel vardı. Rakamlar tutmuyordu. 15 Eylül savaşının bilançosuyla ilgili olarak, RAF pilotlarının yenilmez olduklarına inanmak gerekir miydi? Ya RAF'ın sonunda kaybettiğinden 18 kez daha fazla uçak düşürdüğüne?

Rakamlar İngilizler tarafından epey abartılmıştı. Ama bu beyin yıkama milletin moralini dikkate değer bir biçimde yükseltmişti.

Gerçek yerleşmekte gecikti. Dört büyük noktaya temeli dayanıyor.

*

Öncelikle, İngiliz gizli servisleri Enigma makinesi sayesinde, Almanların şifresini çözmeyi başarmışlardı.[116] Göring'in emirleri daha verilir verilmez İngilizler bunu haber almıştı.

Sonra, İngiliz radarları bundan şüphelenmeyen Almanlarınkinden daha başarılıydı. 1935'te, Büyük Britanya ve Almanya bu alanda hemen hemen eşitti. 125 Mhzlik Alman radarı Freya, umut vaat edici sonuçlar veriyordu, Würzbourg'da Telefunken tarafından inşa edilen 560 Mhz modeli ve Göring'in –oldukça tutarsız– yönetimi altındaki Luftwaffe tarafından doğrulanmıştı bu. 1940'ta Hitler "Yahudi bilimi" elektronik ve nükleer fizik alanında bütün

araştırmaları askıya aldırmıştı. Bu arada, İngiliz ve Amerikalılar yüksek çözünürlükte kısa dalga bir radar yerleştirdiler, uzun menzilli, Almanların tahmin ettikleri mesafenin epey ötesinde, hava sahalarındaki bütün hareketleri tespit etmelerine yarayacaktı.

Almanlar bunu ancak 1943'te, bu radarlardan birini taşıyan bir İngiliz uçağını düşürdüklerinde fark ettiler. Elektronik alanda araştırmayı yeniden başlatmak için bayraklarının altında hizmet eden 6.000 teknisyeni çağırdılar; içlerinden 2.000'i eksikti ve zaten çok geçti.

Üçüncü nokta, organizasyon alanındaki ünlerine rağmen, III. Reich yöneticileri bu alanda İngilizlerle kıyaslanamazdı: Sir Hugh Dowding ve Sir Keith Park gibi adamlar, güneydeki İngiliz kıyılarının savunmasını durdurulamaz bir başarıyla organize etmişlerdi; yalnızca V-1 ve V-2, Luftwaffe'ın yetersiz kaldığı gözetim barajını aşabilmişti.

Gerçekte İngilizler tarafından öne sürülen rakamlar abartılmıştı ama kötü niyetle değil. Bir RAF pilotu ne zaman bir Alman aracını vursa ve uçaktan bir duman çıktığını görse uçağın düştüğü kanaatine varıyordu. Oysa birçok zarar görmüş Messerschmitt veya Heinkel üsse geri dönmeyi başarıyor, orada tamir oluyor ve sonra yeni bir görev için yola çıkıyordu. Zaten arada bir RAF'ın iki üç pilotunun aynı aracı vurduğu da oluyordu ve öldürücü darbeyi hangisinin indirdiğini kimse bilmiyordu. Ama her biri düşmanı vurduğunu bildiriyordu ve aynı uçağı vuran üç pilot için bu üç düşen uçak sayılıyordu hâlbuki yalnızca bir tane vardı. Aynı belirsizlik Alman tarafında da hâkimdi.

Savaştan sonra 15 Eylül'ün bilançosu çıkarıldığında, Luftwaffe'ın 186 değil 56 ila 60, RAF'ın ise 10 değil 26 araç kaybettiği görüldü. Bu da zaten az sayılmazdı.

İngiliz propagandasının aldatmacası tarafından desteklenen bu şans eseri hatalar İngilizlerin güçlü Luftwaffe'a karşı zafer kazandığı efsanesini güçlendirdi. Bazen aldatmacanın yararlı olduğu görülüyor.

1940

Churchill, Coventry'yi Gizli Servisine Feda mı Etti?

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yayımlanan eserler yığınında yer alan, savaşın bilinmeyen bazı yönlerine açıklama getiren veya bunları ortaya çıkaran hatıralar ve anlatılarda vahim bir iddiaya rastlanıyordu: Almanların Coventry bombalama planını birkaç saat önce öğrenen Winston Churchill, Almanlar askerî mesajların aktarılmasındaki şifrelerinin çözülmüş olduğunu anlamasınlar diye şehri zamanında boşaltmaktan vazgeçmişti.

En ayrıntılı iddia, şifre servisi başkanı kolonel F. W. Winterbotham'ın 1974'te yayımlanan anılarında yer alıyor.[117]

14 Kasım'da saat 15'e doğru, Alman tarafından birinin bir dalgınlığı sonucu, bir kod adı yerine Coventry ismi deşifre edildi. Bu daha önce tanık olmadığımız bir şeydi. Churchill konferanstaydı ve bu nedenle özel sekreterine haber verdim. Saldırıya belki dört beş saat kalmıştı. Sekreterden bir karar alındığında bana bildirilmesini istedim çünkü Churchill'in Coventry'yi boşaltmaya karar vermesi halinde, basın ve dolayısıyla herkes, baskını önceden haber aldığımızı öğrenecekti ve kaynaklarımızı korumak için karşı tedbirler almamız gerekli olacaktı.

Savaş zamanında bazen en üst düzeyde almamız gereken korkunç kararlardandı bu. Churchill'inki tartışmasız iyi bir karar oldu ama bu kararı alan kişi olmadığım için mutluyum.

Bundan Churchill'in gizli servislerinin silahını korumak için Coventry şehrini bile bile feda ettiği sonucu çıkıyordu. Ve bu fedakârlık doğrulanmıştı.

Bombardımanda çok geniş bir alana yayılan yıkımların yanı sıra 554 ölü ve 5000 kadar yaralı olmuştu ve Coventry "şehit şehir" olarak adlandırıldı. Almanlar şifrelerinin çözüldüğünü öğrenmediler; aslında o yılın Şubat ayından beri çözülmüştü ve onun Enigma makinesi sayesinde deşifre edilmesi Müttefik Devletlerin zaferlerinde büyük rol oynadı.

Oysa bütün uzmanlar Winterbotham'la ve olayların kamuoyunun büyük kısmında hâkim olan versiyonuyla aynı fikirde değil. Enigma makinesi üzerinde çalışan Polonya ekibinin bir üyesi olan Wladslaw Kozaczuk ve Bletchley Park'ta İngiliz şifre servisinin bir başka üyesi olan Ronald Lewin'e göre[118] şu olguları akılda tutmak gerekir:

- Luftwaffe'ın önceki mesajlarında üç şehir kod adlarıyla saptanmıştı ve bu isimlerin hiçbiri deşifre edilmemişti. Sonradan bunların Coventry, Birmigham ve Wolverhampton oldukları ortaya çıktı. Winterbotham'ın bahsettiği mesajda, Coventry ismi kesin olarak belli olmamıştı.

- Bu şehrin boşaltılması için kalan süre çok kısaydı: 4-5 saat. Ama yine de itfaiyeciler, polis ve ambulans servisleri uyarılmıştı. Ele geçirilen mesajın kendisine ulaştığı saatte, Churchill'in yapabileceği fazla bir şey yoktu: Luftwaffe saldırısı her an olabilirdi ve Coventry nüfusunu uyarmak, panik yaratmaktan başka bir

işe yaramazdı. Nazilerin zalimliğini göstermeye gelince, buna hiç gerek yoktu.

İngiliz bilimsel haber alma servisinin bir başka sorumlusu R. V. Jones[119] baskını açığa vuran ve "Ay Işığı Sonatı" adını taşıyan Alman mesajının şehrin yalnızca baş harfini verdiğini doğruluyor.

Winterbotham'ın iyi niyeti şüphesiz tartışmasız, ama bu yazarı da diğerlerini de okumamış kişiler tarafından yayılan ve "Churchill'in Coventry'yi feda ettiğini" iddia eden efsanenin ulaştığı yaygınlık, bir dedikodunun ne kadar hızlı abartılıp komplo teorilerini besleyebileceğini gösteriyor. Böylece bir uzmanın doğrulanmamış bir cümlesi, yıllar boyunca devam eden suçlamalara ilham kaynağı oluyor.

1940

Bulunmaz "10 Temmuz 1940 Çağrısı"

Her ne kadar ebeveynlerinden herkes duymasa da (nitekim hepsi BBC'yi dinlemiyordu ve zaten hepsinin radyosu yoktu) bütün Fransızlar General de Gaulle'ün Londra'dan yaptığı, Fransızları direnişe çağıran 18 Haziran 1940 çağrısını bilirler. Ayrıca özellikle Montreuil şehrinde kimileri, 10 Temmuz 1990'da Jacques-Duclos Meydanı'nda bizzat Duclos ve yoldaşı Maurice Thorez'nin 10 Temmuz 1940'da Fransız halkına yaptıkları çağrıyı anmak için Jacques Duclos'nun suretinde bir dikilitaşın dikileceğini duyunca şaşırdılar.

Bundan haberi olmayan kişiler için, o günün *L'Humanité* gazetesi çağrının metnini yayımladı:

Hâlâ kanların döküldüğü Fransa, özgür ve bağımsız yaşamak istiyor. Bizimki gibi yüce bir halk, asla kölelerden oluşan bir halk olmayacak. Fransa bir tür sömürge haline gelmeyecek. Böyle şanlı bir geçmişi olan Fransa, her tür işe hazır bi. uşak takımının önünde diz çökmeyecek. Fransa'yı kalkındırabilecek olanlar ne yenik generaller, ne çıkarcılar ne de çürümüş politikacılar. Ulusal ve toplumsal özgürlüğün büyük umudu halkta yatıyor. Fransa'nın özgürlüğü, bağımsızlığı ve yeniden doğuşunun birliği ateşli ve cömert, özgüvenle ve cesaretle dolu işçi sınıfının içinden çıkabilir.

Fransız Komünist Partisi'nin yayın organı, çağrının yapılmasına 5 Temmuz 1940'ta karar verildiğini özellikle belirtiyordu. Dikilitaşın açılışı sırasında Fransız Komünist Partisi genel komitesinin siyasi bürosu üyesi ve sekreteri Gaston Plissonnier (1913-1995), *L'Humanité*'nin verdiği bilgiyi düzeltti: Çağrıya 1 Temmuz 1940'ta karar verilmişti.

Orada akla birçok soru geliyor. Birincisi Thorez'nin, 4 Ekim 1939'da seferberlik emrini aldıktan sonra Moskova'ya kaçtığına ve hâlâ orada olduğuna göre, bu çağrıyı nasıl imzalayabildiği. Şüphesiz Paris'ten Moskova'ya telefon edilmesiyle çağrıyı haber alıp onaylayamazdı.

İkinci soru: Dolayısıyla bu çağrıda neye teşvik ediliyor? Direnişe mi? Şüphesiz hayır: Fransız Komünist Partisi, büyük kardeş parti Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin siyasetine sadıktı. Bu parti Moskova paktı Molotov-Ribbentrop ile SSCB'yi III. Reich'e bağlıyordu ve bu pakt ancak bir yıl kadar sonra 21 Haziran 1941'de III. Reich'in SSCB'ye karşı beklenmedik saldırısıyla bozulacaktı. Zaten çağrıda Almanlardan bahsedilmedi.

Üçüncü soru: Fransa'yı kalkındırmaktan aciz "çürümüş siyasetçiler" kim? Vichy hükümetindekiler mi? Şüphesiz hayır: Pétain ancak 10 Temmuz 1940'ta devlet başkanı oldu ve kabinesini üç gün sonra kurdu. Varsayımlara göre bu çağrının ilk günüydü ama Plisonnier'nin bunu kesin biçimde 1 Temmuz'a çekmesi, Vichy hükümetine karşı direniş varsayımını çürütüyor.

Hâlbuki Montreuil Belediyesi tarafından bu vesileyle hazırlanan broşür, çağrının amacı üzerinde hiçbir şüphe bırakmıyor: Bu pekâlâ Almanlara direniş çağrısıydı. Tuhaf. Aslında *L'Humanité*'nin 4 Temmuz 1940'taki sayısında şunlar yazılıydı:

Bu acı günlerde birçok Parisli çalışanın, Alman askerlerle ya sokakta ya da köşedeki meyhanede dostça görüştüklerini görmek rahatlatıcı. Bravo, yoldaşlar, devam edin, kötü ruhlu oldukları kadar aptal olan kimi burjuvaların hoşuna gitmese bile.

İşte Sovyet-Alman paktıyla yüceltilen "içten dostluğa" daha da uygun olan bu. Sıradaki 24 Temmuz sayısı çiviyi iyice batırıyordu:

Kapitalistlerin başarısızlık ve kötü niyetleri karşısında, işçilerin harekete geçmek, fabrikaların açılmasını ve işlemesini sağlamak görevleri vardır.

Direnişe çağrının uzağındayız.

Ya 10 Temmuz sayısı? Koleksiyonlarda bulunmuyor: 7 Temmuz baskısı 60. numara ve 13 Temmuz'unki 61. numara. O dönem, *L'Humanité* kaçak yayımlanıyordu, çünkü 25 Ağustos 1939'dan beri, bu ve 157 diğer komünist basın ürünü yasaklanmıştı ve birkaç gün sonra Fransız Komünist Partisi dağıtılmıştı.

Oysa o gün, Jacques Duclos III. Reich elçisi Otto Abetz'in evindeydi, Pétain tarafından yasaklanan L'Humanité'nin yeniden çıkmasını sağlamaya çalışıyordu. Alman-Sovyet paktı Molotov-Ribbentrop hâlâ yürürlükteydi ve Duclos, SSCB'nin kardeş partisinin yayın organına bir ayrıcalık tanınmasını umuyordu; ama öyle olmadı. Dolayısıyla meşhur çağrı saf bir komünist uydurması gibi görünüyor. Fransız Komünist Partisi'nin böyle uydurmaları hep vardı: Fransa'nın kurtuluşundan sonra, kurşuna dizilmiş 70 bin kişiye sahip çıktı, olağandışı bir rakamdı bu.

Kendi partileri yukarıda bahsedilen pakt ile hâlâ bağlıyken, işgal sırasında doğal olarak Alman karşıtı olan bir sürü komünis-

tin yeniden vatansever olmalarına sebep bulmak için bu efsane uyduruldu. Hatta bazıları Fransız Komünist Partisi'nden ayrılmıştı ve Fransız Komünist Partisi bunu saklamak için, elli yıl kadar sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni onaylamadığını göstermeye çalıştı.

Görüldüğü üzere[120] ateşkesi takip eden dönem birçok öyküye konu oldu, bunlar fark ya da kesinlik açısından birbirlerinden ayırt edilmiyorlar.

1941

Roosevelt'in Japonların Pearl Harbour Saldırısı'ndan Haberi Var mıydı?

Bu söylenti onlarca yıldır yayılıyor ve şüphesiz daha da uzun süre yayılacak: Dönemin ABD başkanı Franklin D. Roosevelt, Japonya'nın Pearl Harbour'da Amerikan donanmasına saldırmasına izin vermişti, böylece ülkesinin savaşa girmesi için artık elinde sonuca götüren bir neden olacaktı.

Gerçekten de sonuca götüren bir nedendi: 8 Aralık 1941, saat 7:40'ta (Pasifik saati), Japonların hücum donanması (altı uçak gemisi, beş zırhlı, üç kruvazör, on altı torpido muhribi ve üç denizaltı), ayrıca 360 uçak; bunlar uçak gemilerinden havalanmış, Hawai Adaları'nda Oahu Adası'ndaki askerî limanda sekiz zırhlı gemiyi, üç kruvazörü, üç torpido muhribini, dört gemiyi ve 188 uçağı yerle bir etmişti. Amerikan tarafında 2403 kişi (1000 kişi Arizona kruvazöründe olmak üzere) orada öldüler ve beş uçak alanı hizmet dışı kaldı.

Bu Büyük Okyanus'ta Japon saldırısının başlangıcıydı.

Saldırıdan önce hiçbir savaş ilanı yoktu ama ABD hükümetinin en tepesi bunu öngörmüştü. Aslında, komplo teorilerinin iddiasına göre, Japonların iletişim şifresi ("Magic" adı verilen servise bağlı şifre çözme uzmanı Lawrence Friedman tarafından) çalınmıştı ve Amerikan yetkilileri Japonların saldıracaklarını biliyorlardı.

Aslında 1941 yılı Mayıs ayından beri, ABD ve Japonya arasındaki ilişkiler bozuluyordu. Japonya'nın saldırganca niyetleri giderek daha fazla belli oluyordu: Japonlar Asya'nın başlıca gücü ve Büyük Okyanus'un efendisi olmak istiyorlardı. Fransız Çinhindi'ni işgal ettiklerinde, ABD bunu kabullenmedi: Japon varlıklarını dondurdular ve Japon savaşına en gerekli olan ana maddelere ambargo uyguladılar. 1941 Kasım ayından beri, Amerikan gizli servisleri hükümete, Tokyo'nun Washington'da görüşmeler yapan Japon delegelerine mesajlarını aktarıyorlardı: Eğer diplomatik çabalar üç haftanın sonunda tatmin edici bir çözüme ulaşmazsa kesilecekti. Bu da Japonya'nın Kasım sonu Aralık başında saldıracağı anlamına geliyordu.

Ama saldırının yapılacağı yeri göstermiyordu.

Komplo taraftarlarının ikinci iddiası: Danışmanı Harry Nopkins başkana neden hemen saldırmadığını sorduğunda, başkan, saldırının sorumluluğunu ulusal ve dünya kamuoyu nazarında Japonya'ya bırakmayı düşündüğü cevabını verdi.

Ama yine de bu, saldırının Pearl Harbour'a olacağından Roosevelt ya da herhangi birinin haberdar edildiğini hiçbir biçimde göstermiyor. Aslında hedeften 5.500 km uzaktaki Kuril Adaları'ndan ayrıldığından beri, Japonya hücum donanması radyo dalgalarını tamamen kesmişti. Ayrıca bir kurnazlık olarak, her zamanki ticaret yollarından uzak durmuştu. Amerikan denizciliği servislerinin, donanmanın hazırlanmış olduğunu bilmesi, hele bunun yerini tespit etmesi imkânsızdı. Uzmanların varsayımı, saldırının Güneydoğu Asya'da Filipinler veya Guam'daki ABD üslerine yapılacağıydı.

*

6 Aralık'ta Magic, Tokyo'nun Washington'daki Japon delegasyonuna çok uzun bir mesaj iletti. Onun çözülmesi de aynı derecede uzun sürdü: Varılan sonuca göre, görüşmeler "Amerikalıların davranışı" nedeniyle verimsiz olmuştu ve bunların 7 Kasım'da Amerikan zaman dilimine göre saat 13:00'te, (tam olarak ertesi gün Pearl Harbour'da gündoğumunda) sona erdirilmesi emrediliyordu. Mesajın çözülmesi ancak 7 Aralık saat 9:15'te tamamlandı. Transkripsiyonun Devlet Sekreteri'ne iletilmesi için ayrıca 35 dakika gerekti. O zaman o da bunu Genelkurmay Başkanı'na iletmeye karar verdi ama Genelkurmay Başkanı bulunamıyordu ... o sırada at biniyordu. Transkripsiyon bütün muhataplarına iletildiğinde, Washington'da öğle zamanıydı. O saatte, Pearl Harbour zaten yerle bir olmuştu.

Saldırı şüphesiz Amerikan askerî organizasyonundaki eksiklikleri ortaya çıkardı. Öncelikle, şifre çözme sistemlerinin yavaşlığı, sonra stratejik bölgelerde havadan gözetimin yetersizliği, sonunda öngörü eksikliği: Bu kadar Amerikan deniz ve hava gücünü tek bir Oahu Adası'na toplamak akıl dışıydı. Eleştirmenler Roosevelt'in yönetiminden dert yanıyorlardı. Başkana gelince, hem o hem de millî savunma yetkilileri Pearl Harbour'un Japonlar tarafından seçilen hedef olduğundan habersiz oldukları halde, bugün hâlâ cehenemi bir makyavelizmden şüpheleniliyor.

Komplo teorileri bir tür paralel sektördür, bazen faydalanılabilir...

*

Bilgi sahibi tek bir yazar, Pearl Harbour meselesinde önemli bir unsura değinmeye cesaret etti: Roosevelt ve ABD Donanması'nın saldırı yeri konusunda bilgilendirilmiş olabilecekleri. Şayet bu,

dönemin FBI başkanı gaflarıyla meşhur olan Edgar J. Hoover'in, açıkça diyebileceğimiz üzere, aptallığından ileri gelmiyorsa. Bu yazar, Anthony Cave Brown'dı.[121]

Aslında 1941 Ağustos ayında, bizzat Dusko Popov'dan, İngiliz kontrespiyonajı MI6 tarafından gönderilmiş beklenmedik bir hediye almıştı. Popov Yugoslav bir iş adamıydı, kralcıydı ve III. Reich'e tahmin edilebilen bütün milliyetçi nedenlerden dolayı düşmandı. 1940'ta, Belgrad'da bir Abwehr ajanı ondaki yeteneği gördü ve onu Reich için çalışmaya ikna etti. Ya da en azından o buna inandı. Popov hemen İngilizlere koştu ve onlara Abwehr'in teklifini bildirdi; onlar da kendisini teklif edilen rolü kabul etmeye cesaretlendirdiler. Böylece ikili ajan oldu ya da daha kesin olarak sahte ikili ajan. Hemen görevine başladı.

20 Aralık 1940'ta İngiltere'ye geldiğinde, İngiliz gizli servisinin özel bir birimi tarafından eğitildi, orada en iyi izlenimi bıraktı; ona Tricycle kod adını verdiler. Lizbon'da Abwehr'in aracılarıyla bağlantıya geçirildi; onlara İngilizlerin niyetleri ve askerî güçleri hakkında birbirinden yanlış bilgiler vermeye başladı. Onun beyin yıkaması etkili oldu. Böylece MI6, FBI'yı harika Tricycle'ın hizmetlerinden yararlandırmayı düşündü: Aslında Abwehr Japonlar tarafından Pearl Harbour'la ilgili bilgiler almakla görevlendirilmişti ve kendi namına bunu elde etmesi için Tricycle'ı görevlendirmişti.

24 Ağustos 1941'de onu inceleyen bizzat Hoover oldu.

Top Chief ona bölgesinde yabancı ajanları hoşgörü göstermeye niyetinin olmadığını açıkladı: "İspiyoncuları yakalamak için size ihtiyacım yok. Siz bütün ikili ajanlar gibisiniz: Alman dostlarınıza satmak, para kazanmak ve playboyculuk oynamak için bilgi dileniyorsunuz."

Tricycle ve MI6'ya karşı içi şüphe dolu olan, yani kendi şüphe teorisini oluşturmuş olan Hoover, Popov'un Almanların Pearl

Harbour konusunda çıkarıyla ilgili kendisine açıkladığından hiçbir şey anlamamıştı. Dolayısıyla hayati önemde bir bilgiyi kaçırmıştı. Ve belli ki bundan kimseye bahsetmedi. Oysa, devlet sekreterine ve ilgili başka yetkililere Japonların bu üssünden bahsetseydi, bu mutlaka onları kuşkulandırırdı. Ama Hoover bilgi konusunda kendisini en üst düzey yetkili olarak görüyordu.

İngilizler Tricycle'ı Londra'ya geri gönderdi. Ve Pearl Harbour dört ay sonra bombalandı.

Popov ve Hoover görüşmesi ancak çok sonra, Anthony Cave Brown sayesinde öğrenildi. O da tuhaf bir biçimde bir başka komplo teorisi yayıyordu: Buna göre Churchill Coventry'yi bile bile feda etmişti.[122]

Komplo teorisi hedef şaşırmıştı: Eğer fırsat kaçıran biri varsa Hoover'dı, Roosevelt değildi. Ama birçok aldatmacanın ortak özelliğidir bu: Onları devam ettiren, yanlışın pençesine düşer.

1944

Unutulan Bir Bölüm: Fransa Bankası'nın Para Çuvallarının Kayboluşu

Bütün savaşlarda gizemler vardır ve bunların sayısı o kadar fazladır ki bunları bilen herkes bildiklerini anlatsaydı, bir ansiklopedi ancak yeterdi. Öte yandan gizem ve aldatmaca arasındaki sınır incedir, tıpkı hiç aydınlanmamış şu olayın gösterdiği gibi.

6 Haziran 1944'te Anglo-Amerikan güçleri Normandiya'ya çıktıklarında, Fransız Direnişi'nin güçleri saldırıya içeriden yardım etmek ve artık kaçınılmaz olan Alman bozgununu hızlandırmak için harekete geçti. Stratejik pozisyonları işgal etmek için ilerledi. Varlıklarını halk fark ediyordu ve bu durum direnişçiler ile Pétain'e sadık hatta işbirlikçi kişiler arasında ilerideki günlerde patlak verecek savaşların habercisiydi.

Tehlikelerin farkında olan Fransa Bankası'nın Perigueux şubesinin müdürü M. Lajule, her iki tarafın zorla el koyma çabalarına karşı elinde tuttuğu fonları elinden çıkarmaya karar verdi. 26 Temmuz'da, bunları Bordeaux'ya transfer ettirme kararı aldı. Bu fonlar önemliydi: İki milyardan biraz fazla tutuyordu, (2.280.000.000) bu da 350 milyon euroya eşitti.

Lajule transferden ancak bölge valisi Callard'ı haberdar etti, o da zaten transfer yapılmasını tavsiye etmiş ve fonlara varacakları yere kadar göz kulak olmaları için genel haberalma servisinden

iki başdedektif ve iki polis müfettişini görevlendirmişti. Bu dört adam Fransa Bankası'nın baş denetçisinin ve Lajule tarafından atanmış iki alacak toplama bürosu görevlisinin yanına vardılar.

Toplam 4,5 ton tutan 150 para çuvalının güvenliğiyle ilgilenmek için yedi adam fazla sayılmaz. Bu yük 18.25'te Bordeaux'ya giden[123] bir trenin ilk vagonuna yüklendi. Tren 19.11'de Neuvic-sur-l'Isle'de mola verdi. Orada, üç subayın kumandanlık ettiği 150 direnişçi onu bekliyordu; onlar 150 çuvalı ellerine geçirdiler, 3.5 tonluk iki kamyona yüklediler. Direnişçi subaylardan biri baş denetçiye "Krikri" diye imzalanmış bir "yük boşaltma makbuzu" verdi.

*

İnsan o halde parayı koruyan eskortun neye yaradığını soruyor; yanıt basit olmalı: 150 direnişçiye karşı koyamazdı. Ya Krikri? Kurtuluş'tan sonra bir araştırma yapıldı; Onun Raoul Christophe olduğu ortaya çıktı; Yarbay André Gaucher'nin emirleriyle hareket ediyordu, onu Ulusal Kurtuluş Hareketi atamıştı, Fransız İç Güçleri'nin bölge başkanıydı ve o zamana kadar Gizli Ordu'nun (komünist olmayan) ve Ordu Direniş Organizasyonu'nun direniş örgütü başkanıydı.

Bu arada Fransa Bankası'nın parasının sonradan "düşman ganimeti" ve "savaşta ele geçirilen" diye anıldığı ortaya çıkıyor.

Paranın güzergâhı kısmen yeniden oluşturul'u: Çuvallar direniş örgütünün hazine-ödenek sorumlusu Prosper Pizza'ya verilmişti, o da bunları direniş örgütü bölgesinin valisi Maxime Roux'ya verdi. Roux, ganimeti bölme ve özel kişilerin evinde ambara koyma talimatını aldı. Roux'nun rütbesi Kurtuluş sırasında meşru ve yasal oldu, 1,5 ay sonra, Cumhuriyet valisi sıfatıyla

bu vatansever milisleri (Vichy'nin milisleriyle hiçbr ilgisi yok) parayı alıp Fransa Bankası'na koymakla görevlendirdi. Ama iyi bilgilendirildikleri belli olan ve makineli tüfeklerle silahlanmış adamlar onların önüne geçtiler ve çuvalların bir kısmını ellerine geçirdiler, geri alma yöntemi karşısında telaşa düşen bazı emanetçiler onların isteklerini boşa çıkarmayı başardılar.

435 milyon frank böylece ortadan kayboldu ve güvenli yere alınmış olması gereken 2,25 milyardan yalnızca 1,3 ila 1,6 milyar "geri alınmış" oldu ... en azından teğmen Louis Fraysigues'nin notuna göre. Kimin tarafından?

Hazine-ödenek sorumlusu Rizza'dan 29 Aralık 1944 tarihli bir başka not şaşkınlık veriyor, çünkü toplam iki milyar iki yüz milyon (tam olarak 2.216.347.000 frank) tutuyor. Orada örneğin iki ödeme bulunuyor, 500.000 frank Albay Berger'nin SRCF'sine ve 4.000.000 o sırada Toulouse'da Saint-Michel'de mahkûm olan André Malraux'nun serbest bırakılması için. Ama Albay Berger ve Malraux aynı kişiler, üstelik 22 Ağustos 1944'te bu hapishanenin personeli kaçtığı için zindanından elini kolunu sallayarak çıktı...

Diğerlerine uymayan tek not bu değildi.

Bunu takip eden davalar sırasında André Gaucher iki milyar iki yüz milyon civarı paranın Limoges ve Dordogne sorumlusu Ulusal Direniş Komitesi'ne verildiğini doğruladı.

Kısacası, "düşman ganimetinin" kaderi üstüne aynı rakamları veren iki kişi yoktu.

*

Kurtuluş'tan sonra, birçok araştırma yapıldı ve dikkatleri kısa bir süre boyunca, dürüst adamlarla pek o kadar dürüst olmayıp

savaşın yakınlaştırdığı diğerleri üzerine çektiler. Dava ve kara çalmada karşı davalar birbirini izledi, ama bundan faydalananlar haricinde, hiç kimse ganimetlere ne olduğunu öğrenmedi ve hâlâ bilmiyor. Bir *Samedi-Soir* başlığı 1 Mayıs 1948'de konuyu hafifçe deşiyordu: "Direniş hazinesini kim yağmaladı?" Hazine Fransa Devleti'ne aitti, Direniş'e değil. Alaycı çizimler raporları süsledi; bir gece bisikletinin selesinde 50 milyonluk bir çuvalla gece vakti giden saygıdeğer direnişçi çizimi gibi; bu bir yayın grubu kurarken kullandığı miktarın yarısı bile değildi.

Çünkü böyle büyük miktarda paranın buharlaşıp uçması o zaman şaşırtıcı bir boyut almıştı. *Anılar*'ında, General de Gaulle soruna değiniyor ve bunu "fonlara el konulması" işlemini yapan "ihtiyaçların zorladığı yerel liderlere" atfediyor; toplamın yaklaşık 15 milyar olduğunu söylüyor ve kullanıldığı doğrulanmamış kısmının bunun çeyreği olduğunu tahmin ediyor.

Oysa İngiliz SOE (Special Operations Executive) tarafından paraşütle indirilen miktarlardan bahsetmiyor. Ayrıca CIA'in atası OSS tarafından dağıtılanlardan.

Birçok aldatmacaya eklenmiş bir başka gizemden ibaret bu.

1945

Mussolini'nin İdamı ve Churchill'in Resim İlhamları

İkinci Dünya Savaşı'nın kahramanı Winston Churchill'in uzun yıllar boyunca siyasi görevine feda ettiği bir sanat yeteneği vardı. 1 Eylül 1945'te, İşçi Partisi üyelerini iktidara getiren ve kendisini özel hayatına geri döndüren seçimlerden iki ay sonra, paleti ve fırçalarını eline alıp kendisini gizli tutkusuna verdi. İtalya'da, yanında kızı Sarah, oda hizmetçisi ve bir Scotland Yard ajanı olduğu halde Como Gölü'nün batı kıyısındaki Moltrasio'ya geldi. Doneganilerin evinde Apraxine villasında kaldı.

Büyük adam, "Albay Warden" takma adıyla seyahat ediyordu, ama bu oyunu birkaç saatten uzun sürmüyordu çünkü dünya basını yüzünün bütün dünyada tanınmasını sağlamıştı ve meraklıları uzak tutma çabalarına rağmen onun resim seansları küçük kalabalıkların dikkatli bakışlarına maruz kalıyordu. Herkes kahramanın fırçasının ucuyla Bergamask Alpleri'nin büyüleyici manzarasını yeniden yaratmasını sağlayan yeteneğe hayran kalıyordu.

Bu, kahramanın bölgede neden bulunduğunu açıklıyordu.

Churchill yalnızca resim yapmakla kalmıyordu, bölgede gezinti yapıyordu ve ayrıca bölgenin yerlisi insanlarla karşılaşıyordu, özellikle Dük'ü gören veya onunla konuşanlar (dört ay

önce, bölgedeki kısa kalışı sırasında oradan birkaç kilometre ötedeki Dongo'da bir garajın avlusunda partizanlar tarafından öldürülmeden önce). Tesadüfler gerçekten biraz fazla: Benito Mussolini'nin ölümünden, yani 28 Nisan 1945'ten dört ay sonra, onun en büyük düşmanlarından biri, fırçayla manzaralar çizmek için onun öldürüldüğü yerin yanıbaşına mı geliyordu?

Mussolini'nin ve metresi Claretta Petacci'nin ölümünün korkunç resimleri dünya kamuoyunda bir şok uyandırmıştı ve birçok kişiye göre, bunun trajik bir sırrı saklıyor olması gerekiyordu. Onu mağlup eden kişinin, Dük'ün öldüğü sahnenin o kadar yakınında uzun süren ziyareti tesadüf olamazdı.

Churchill'in, Mussolini'nin emirleri üzerine Garde gölüne atılması gereken kasaları üreten marangoz Gardone'la görüştüğü söylentisi çok geçmeden yayıldı. Dedikodu yaygınlaştı ve çeşitlendi: Aslında, Churchill Mussolini'ye gönderdiği mektupları geri almak umuduyla Moltrasio'ya gelmişti, bu mektuplar Mussolini'nin, bir kasap çengeline asılı halde metresi gibi delik deşik edilmeden önce göğsünde taşıdığı bir kese içinde bulunuyordu. Bu kese, *carteggio segreto*, bir efsaneye dönüştü. Yaklaşık 70 yıl kadar sonra, delillerin ve belgelerin bulunduğu eserlerde bu tartışılıyor.

*

İtalyan tarihçi Renzo de Felice'e göre (Mussolini'nin tamamlanmamış devasa bir biyografisi olan *Rosse e N[illegible]o*'nun yazarı) Mussolini'nin idamı, İngiliz gizli servisi SOE tarafından aceleye getirilmişti; bu, Dük'ü savaştan sonra yargılamak için canlı ele geçirmek isteyen Amerikan OSS'in isteğine aykırıydı. İngilizler partizanların içine sızmakta ve Mussolini'yi yakalandıktan hemen sonra öldürmeye ikna etmekte başarılı olmuşlardı. Hangi

amaçla? Onun Churchill'le pazarlıklarını ifşa etmesini önlemek amacıyla. 1939 tarihli (Felice'in hayal ettiği) iki mektupta Churchill, Mussolini'ye Hitler'in yanında savaşa girmesini önermişti, barış anlaşmasının imzalanması sırasında uzlaştırıcı unsur olarak onu kullanmak amacındaydı. Ve bir diğerinde Dük'e, savaştan sonra SSCB'ye karşı cephe oluşturmak amacıyla İngiltere'yle işbirliği yapmasını önermişti.

Bu teoriler incelenince sonuç onların lehine çıkmıyor...

İtalyan direnişi komünistlerin elindeydi ve onlar İngiliz ajanlarının iddialarını dinlemeye elverişli değillerdi; en azından aynı dönemde İngilizler monarşinin yeniden kurulması için işbirliği yapmak amacıyla dağa çıktıklarında Yugoslav direnişçiler de değildi. Tito yanlıları onları sepetlemişti. 1965'te Roma'da, Mussolini'yi ele geçiren komando şefi, "Albay Valerio", Walter Audisio'nun yakınlarından biri olan Enrico Nassi'yle bir konuşma bunu bize doğruladı.

İtalya'nın Mihver Devletler'e katılmasından beri, Mussolini Müttefik Devletler için bir düşman haline gelmişti ve orduları onlarınkine karşı Kuzey Afrika ve Akdeniz'de savaşıyordu. Bütün enerjisi zafer kazanmaya adanmış olan Churchill'in savaşın herhangibir anında Dük'e savaştan sonra herkese söyleyemeyeceği bir mesaj yolladığına inanmak güç. 1943'te büyük konsey tarafından reddedilmesinden sonra, Mussolini İtalya'da artık hiçbir şeyi temsil etmiyordu ve ne İngiltere'ye ne de Müttefik Devletler'e faydalı olacaktı. Churchill'in ona gizli bir mektup yazması şüphesiz o dönemde olmazdı.

Böylesine bir mektuplaşmanın olduğunu iddia etmeye gelince... İngilizlerin Akdeniz'deki çıkarları söz konusu olduğunda Churchill'in İtalya'yı III. Reich'in yanında savaşa girmeye ve Süveyş kanalını tehdit etmeye itmesi için zırdeli olması gerekir. Bu son

derece saçma. Daha saçma olanı, ilkinden sonra yazılan, İtalya'yı savaştan sonra SSCB'ye karşı bir cepheye katılmaya davet eden ikinci bir mektubun yazıldığı varsayımı: O dönem, bu ülke Reich'e Moskova Paktı'yla bağlıydı ve 1941'deki Alman saldırısını öngörmek için Churchill'in kehanet yeteneğiyle donanmış olması gerekirdi.

Mussolini'nin idamından dört ay sonra onun bölgede bulunuşu şüphesiz küstahça ve belki bir sırrı gizliyor. Ama yukarıda tasvir edilen dolambaçlı senaryodan şüphesiz çok farklı: Bu belki eski düşmanının tutuklanma koşullarının kendisine anlatılması veya bölgede kaldığı söylenen belgeleri satın almak içindi.[124]

1948

Sovyet Miçurinizmi'nin Büyük Şakası

Kesin bilimlerle ideolojilerin buluşması, bilinen tek ilacı gülünç duruma düşürmek olan bulaşıcı bir hastalıktır. Ama bunun sonuçları, örneğin "bilimsel"[125] olduğu söylenen ırkçılıkta olduğu gibi iğrenç olabilir veya para, zaman ve itibar konusunda ağır bir bedeli olabilir; tıpkı Sovyet biyolojisinin 1948'den 1953'e kadar süren sapkınlığı Miçurinizm'de olduğu gibi.

Bu çılgınlığın sözümona ilham kaynağı, bilimsel eğitimi olmayan bir bahçıvanın nutuklarıydı; Ivan Vladimiroviç Miçurin, 1935'e kadar ürettiği ve kendisine göre iki çapraz türün niteliklerini gösteren (hâlbuki bunların ancak bazılarını gösteriyordu) hibrid bitkilerin karakterlerini kendi çapında açıklıyordu. Bu fantezi Ouman bahçıvanlık okulu mezunu Trofim Denisoviç Lisenko tarafından hararetle savunuldu. 1898'de doğan Lisenko doğayı değiştirmenin mümkün olduğu fikrine inanmış bir partizandı, her ne kadar genetik bilimle ilgili aklında yalnızca ilkel kavramlar olsa da (bu bilim o zaman yalnızca emekleme dönemindeydi). Tahıl yetiştiriminde olgunlaşmanın ve randımanın hızlandırılması için gereken teknikleri bildiğine dair teminat vererek Sovyet yetkililerin gözüne girdi. 1930'lu yılların büyük tarım krizi o zaman ortalığı kasıp kavuruyordu ve onu dikkatle dinlediler. Sözlerine dayanak olarak ancak açıklamalarıyla değeri olan deneyler gösterdi ama

önce Odessa Seleksiyon ve Genetik Enstitüsü'nün, sonra SSCB Bilim Akademisi Genetik Enstitüsü'nün müdürlüğüne, sonra sonsuz gücü olan Lenin Tarım Bilimi Akademisi'nin başkanlığına atandı.

Ondan sonra bütün Sovyet biyolojisinin hangi alanı olursa olsun mutlak hükümdarı oldu. "Mendelist-Morganist batı burjuvazisi genetiğini" reddetti ve onun yerine Miçurinizm'i koydu. Diğer saçmalıkların yanı sıra, iddia ettiğine göre, belli koşullar içinde yerleştirildiğinde, buğday bitkileri çavdar üretiyordu; bu da köpeklerin çöle bırakıldığında tilki doğuracakları anlamına geliyordu (Britannica Ansiklopedisi'nin bir benzetmesinden söz edilirse). Ayrıca Kuzey Kutup Dairesi'nde portakal ağaçlarına çiçek açtırmanın mümkün olduğunu söyledi. O ve müritleri tarafından yayımlanan yüzlerce makale ve kitap, sözde bilimsel kanıtlarla, elde edilen özelliklerin aktarılmasının organize edilmesinin mümkün olduğuna Sovyet yöneticilerin ve kamuoyunun inanmalarını sağladı. Sonunda fikirleri bazı batılı biyoloji uzmanlarına kadar ulaştı, onlar da Sovyet biliminin bu kadar uzun süre yanılamayacağına inanmıştı.

Lisenko'nun XX. yüzyılın en büyük bilimsel aldatmacasına başkanlık ettiği söylenebilir. O buna inanmış mıydı? Bilim konusunda üstünkörü bir bilgisi olan bir adamın, bu konu içine işlemeden, akıl dışı vaatlerinin temelini dayandırdığı deneylerin sonuçlarına güven duymasına inanmak güç; böyle icap ettiği için buna inanması gerektiğini düşünmüş olması daha büyük ihtimal. Böyle bir ilhamın esir aldığı bir *staretz*, ülkesinin yöneticilerine bile empoze etmesi gereken bir kategorik emrin altına girmişti, çünkü Tarih'in -hayali- akışına uygun ilerliyordu. Bilim onun için dilin bir görünüşünden ibaretti. İnanma ihtiyacı, gerçeğe en çok uygun görünen şeye sonunda inanmayı sağlar.

Daha basit bir tabirle, kendi kendini aldatmıştı ve diğerlerini de aldattı. Ama -George Bernard Shaw'un özlü sözüne göre- "belli

bir süre boyunca herkesi ve belli kişileri her zaman aldatmak mümkündür, ama herkesi her zaman aldatmak mümkün değildir." Böylelikle Lisenko'nun maskesi düştü.

Özel hayatında bu adam iğrenç biriydi: 1940'ta ülkesinin en büyük botanikçisi ve dünyanın en parlak insanlarından biri olan Nikolay Vavilov'u (1887-1943) tutuklattı ve onu Saratov gulagına götürttü. Bitki türlerinin kökeni konusunda uzman olan Vavilov, "Miçurinizm"e, fanatizm ile bozulan bir zihinde filizlenmiş ve olgunlaşmamış bir fikirden doğan bu kurguya, inanmıyordu.

Deneyimlerinin başarısızlığı onun gözden düşmesine neden oldu. Görevlerinden birer birer alındı ve lisenkizm resmî olarak 1964'te itibarını yitirdi. SSCB'ye zaman ve para bakımından pahalıya mal olmuştu. Kesin açıklamalarından birinde, Lisenko şunları söylemişti: "Genetik bilimi faşisttir." Genetik bilim, intikamını almıştı.

1956

Ernesto Che Guevara, Efsaneden Aldatmacaya

XX. yüzyılın bütün efsaneleri içinde, Ernesto Che Guevara'nınki inkâr edilemez biçimde en uzun süreli ama en içi boş olanlardan biridir. Alfreda Batista'nın Küba'yı bir Orta Çağ derebeyliğinin çöplüğüne ve mafyanın özel avlanma alanına dönüştüren aşağılık diktatoryasına karşı yükselen direnişten, batı dünyasının hayal gücü sonunda bir ikon ve büyük boyutlar kazanmış bir aldatmaca yaratacaktı. Kirli tırnaklı *barbudo*[126] imajı, Greenwich köyünün kütüphanelerinden Frankoculuğun düşüşünden sonraki Barselona'nın *cervecería*larına[127], Buenos Aires *bodegone*lerinden[128] Parisli öğrencilerin odalarına kadar devrimci düşüncenin bütün küçük mağaralarında hüküm sürecekti: Evrensel kardeşlik ve toplumsal adaletle dolu bir kalbi olan genç, romantik bir adam.

Hâlbuki bu yeni Nechayev'in gerçek kişiliği Guevara'nın kariyerinin başını takip eden herkes için açıktı. Fidel Castro'yla Meksika'da buluşmasından birkaç ay sonra, *barbudolar* gizlice Küba'ya vardıklarında, Guevara bir "karakol"un kumandanı olarak atandı. 14 yaşında bir çocuk acıktığı için karakoldan biraz yiyecek çalmıştı: Guevara bunu öğrendi ve hemen onu orada kurşuna dizdirdi. İşte ezilenlerin ve açların savunucusu cesur yürek.

1958 sonbaharında Batista'nın devrilmesinden sonra -bunun sebebinin Santa Clara savaşı sırasında Küba ordusunun kendi vatandaşlarına karşı ateş açmayı reddetmesinden ileri geldiği sürekli unutuluyor- Guevara "savcı" ilan edildi ve devrim mahkemelerince verilen cezaları uygulamaktan sorumlu oldu. Karargâhını La Cabana hapishanesinde tutuyordu: Aylar boyunca, duvarlar onun uyguladığı infazların gürültüsüyle çınladı, buna kendi Stalinvari metodlarını reddeden eski savaş arkadaşları da dâhildi.

Nazi kampları ve gulagların karışımı olan çalışma kamplarını, korkunç "üretime yardım için askerî birimleri" yaratan Guevara oldu; bunların birincisi 1960'da Guanahu yarımadasında açıldı; oraya parti ilkelerine aykırı davrananlar, Katolikler, günahlarında direnen demokratlar, homoseksüeller, Beatles hayranları ve isimsiz ihbarlar üzerine polisin düzinelerle topladığı diğerleri gönderiliyordu. Bu nedenle onun lakaplarından biri "II. Stalin" idi.

Şiirsel olmayan bir biçimde incelenirse, "devrimci hümanizmin" şampiyonu, bir Louis Michel'den ziyade bir Heydrich veya bir Beria'ya daha yakın oldu. İnsan hayatının onun için pek az değeri vardı: Savaştan sonra, onun için yalnızca savaş vardı. "Savaşsız yaşayamayız. Bunu yaptığımızda, onsuz yaşayamayız" diye ilan ediyordu. 1962 misiller krizinde, Kennedy Kruşçev'i Küba'dan füze üslerini çekmeye zorladığında, Guevara komünist gazete *The Daily Worker*'a füzelerin Kübalıların kontrolünde olması halinde bunları ABD'ye atacağını ilan etti.

Hayranları -insanın içinden müritleri demek geliyor- 11 Aralık 1964'te Birleşmiş Milletler'e hitabında şunları söylediğini duydular mı? "Kurşuna dizdik, kurşuna diziyoruz ve gerektiği sürece kurşuna dizeceğiz. Mücadelemiz bir ölüm kalım mücadelesidir." Bundan şüphe duyulabilir: "Guevara çılgınlığı" o zaman ortalığı kasıp kavurmaya başlamıştı. Onu el üstünde tutanların gözlerini açmak için ancak bir yarım yüzyıl gerekti. Ayrıca Régis

Debray'ın Guevara'nın "insanı etkili, şiddetli, seçici ve soğuk bir öldürme makinesi yapan etkili nefreti" övmesini hatırlatması için 1996'yı beklemek gerekti.[129]

Ama 2007'de bir sinemacı, yakışıklı devrimcinin güzel gençlik yılları sırasında sözde doktorun pampayı[130] baştan aşağı motorla çılgınca geçmesini yeniden canlandırmayı yararlı gördü ve eleştirmenler özlemle gözyaşlarını sildiler.

İşte eylem ateşine elini sokmakta sabırsız bir entelektüel güruhunun bayraktar olarak kendilerini adadıkları deli bu.

Bilinen bir gerçek olarak Guevara'nın Küba toplumunun yerleşik niteliği olan mizah anlayışından yoksun olduğunu ekleyelim. Ama o Kübalı değildi.

*

Fransa'ya sürgün edilen Kübalı yazar Jacobo Machover'e göre, Guevara ikonu bir Fransız uydurmasıdır.[131] Bu uydurma, Kübalı liderlerin ilk sıralarında görünen bu kişinin Jean-Paul Sartre ve Simone de Beauvoir ile buluşmasıyla 5 Mart 1960'ta başladı. Kimse birbirleriyle ne konuştuklarını öğrenemedi çünkü Guevara Fransızca'yı hiç olmazsa çat pat bildiğinden bir tercümana ihtiyaçları yoktu. Ama varoluşçu ünlü çift, kendini kapitalizm ve ABD'nin düşmanı ilan etmiş, ekonomist, doktor ve *guerillero*ya[132] karşı ancak övgüler düzebilirdi.

Guevara'nın ölümünden sonra 1967'de Sartre şunları söylüyordu: "Aslında bu adamın yalnızca bir entelektüel değil ayrıca çağımızın en eksiksiz insanı olduğunu da düşünüyorum. O savaşçıydı, savaşından, kişisel deneyiminden, bu savaşı yürütmesini sağlayacak teoriyi üretmeyi bilen teorisyendi." Tuhaf bir totoloji, muhatabının bunu anladığından şüphe duyulabilir: Machover'in

hatırlattığı üzere Guevara, Sartre'ın "son derece üstünlük taslayan ve ukala birisi" olduğunu düşünüyordu. *Bulantı*'nın yazarı Kübalı olsaydı sonu kesinlikle bir çalışma kampı olurdu. *Commandante*[133] zaten kendisini göklere çıkaran entelektüeller için güvensizliğini sık sık tekrarlamıştı.

"Ekonomistin" erdemlerine gelince, yanıltmaları uzun sürmedi: Küba Millî Bankası'nın topa tutulan başkanı olarak onun para yönetimi pesonun tamamen devalüasyona uğramasına neden oldu, millî ekonominin facia gibi yönetimine katılımı, en hoşgörülü ekonomi uzmanlarının aklını karıştırdı. Televizyonda kendini belden yukarısı çıplak gösteren bu (kendini ilan ettiği üzere) "teorisyenin", büyük bir çılgın olduğu ortaya çıktı. Paranın tamamen kaldırılması üzerine saçmalıklar zırvalıyor, en doktrine bağlı Fourier yandaşlarının bile bu yüzden beti benzi atıyordu. Kendisine yeni bir Manfred olarak hayranlık duyanlar şaşkınlıkla karşılarında Ubu'yu buldular. "Kardeş ülkeler", stratejilerine öncülük eden Küba'nın ekonomik ve siyasi gidişatından endişe duymaya başladılar. Sonra, 1965'te Alger'de Guevara "Batı'nın sömürgeci ülkeleri ile sosyalist ülkelerin gizli işbirliğini" ifşa ettiğinde sinirlendiler. Castro telaşlandı ve onu ikinci plana attı, sonra onu devrimi dünyaya yayması için gönderdi. Bu arada hayranlık aldatmacayı doğurdu.

Guevara adayı o yıl dönmemek üzere terk etti. Fidel Castro'ya bir veda mektubu yazmıştı; mektup ölümünden çok önce açığa çıktı, zaten ölümü programlanmıştı.

Ama Guevara çılgınlığı o zaman Batı'yı kasıp kavuruyordu. Bu arada *Küçük Kızıl Kitap* çılgınlığı sönmeye başlamıştı. Maceracıların Katmandu'dan Şili'nin Santiago'suna, Alger'den Havana'ya dünyayı karış karış gezdiği dönemdi bu, Heredia'nın deyimiyle "kahramanca ve şiddetli bir rüyanın sarhoşu", hırstan çılgına dönmüş beatnikler, Apollinaire'in deyimiyle "şu eski dünyadan" bıkmış

entelektüeller, hepsi evrensel devrimde rol almaya çalışıyordu. Hepsi bereli barbudonun resmini taşıyordu.

Guevara efsanesi bütün boyutları, kişinin gerçekliğini de aşarak iyice kabarmıştı. O bir aldatmacaya dönüşmüştü.

*

Kongo çatışmalarında araya girme çabaları boşa çıktı. Beyaz yoldaşlar ve yeni siyah yoldaşların başında olduğu halde Küba sınırları dışında dünya gerçeğiyle yüz yüze gelince, kendisini bir "XX. yüzyıl *condottieri*si"[134] zanneden kişi yelkenleri suya indirmek zorunda kaldı. Onun dolambaçlı boş sözlerinin bir Désiré Kabila'nın üzerinde pek az etkisi vardı ve Patrice Lumumba'nın öldürülmesi onun hareket imkânlarının tamamen dışında gelişmişti. Başarısızlığı bizzat kabul etti.

Onun Küba sahnesinden kayboluşu efsaneyi kabartıyordu. Bazıları ondan çölde kırk gün kaybolan yeni bir İsa'dan bahseder gibi bahsediyordu.

Onun Güney Amerika'da olduğu öğrenildiğinde gizem perdesi kalınlaşıyordu. Ama gerçekten o muydu? Ne de olsa öldüğü söyleniyordu. Bolivya'daydı. Neden bu ülke? Kimbilir. "İkinci bir Vietnam" yaratmak amacıyla Maocuların şehirleri çembere alma taktiğini uyguluyordu. Ama bunu başarma şansı neredeyse hiç yoktu: Köylüler bu yabancı ile kırk üç taraftarına güvenmiyorlardı ve aslında Altiplano madencilerinin hareketi olan Bolivyalı işçi hareketi, bu gerilla şefinin tuhaflıklarına karşı çoktan uyarılmış bir kominist olan Mario Monje tarafından yönetiliyordu. Guevara düşman bir ormanda yoldaşlarıyla yalnızdı ve inatçı bir düşman olan CIA tarafından izleniyordu. Bolivya ordusu tarafından yakalanana dek dağdan dağa gezdi.

Kalıcı bir efsane, bir başka efsane, onu çatışmada ölmeye layık görüyordu. Ama Churo vadisinde canlı yakalandı ve bir sandalyeye bağlandı; astsubay Mario Teran onu La Higuera'nın askerî bir binasında, kemer altında bir otomatik tabancayla vurarak idam etti.

Ne yazık ki onu örnek alan epey kişi çıktı: 1970'te komşu Peru'da Abimael Guzman adında bir filozof Aydınlık Yol adlı devrimci bir hareket yaratarak, "devrimin zaferinin bir milyon ölüye mal olacağını" ilan etti. 1983'te Victor Polay Campos, Tupac Amaru devrimci hareketini yarattı ve 1996'da Japon konsolosluğunda 600 kişiyi rehin alarak varlığını dünya kamuoyuna duyurdu.

Efsaneler, efsaneleştirmeler ve aldatmacalar bazen trajik sonuçlar doğurur.

Savaş sonrası

Kastratoların[135] Seslerine Duyulan Tuhaf Hayranlık

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, kültürel aktivitenin yenilenmesi, her alanda yeni ilgi kutupları uyandırdı. Müzikte, ilgi kaynaklarından biri, yüksek kontrlar[136], kontrtenörler ve falsetistlerdi, yani jinoidler adı verilen erkek sesleridir. Bunlar özel bir eğitimle, kadınlara ayrılan rollerde şarkı söyleyebiliyorlardı, özellikle de barok repertuvarında.

Bir amatör kulağı bunları hızlıca ayırt edebilir, yalnızca ne tenör, ne bas ne de bariton oldukları için değil onların çıkarabilecekleri ses dizileri, hafif, lirik veya koloratur soprano olan kadın seslerinden farklı oldukları için.

İçlerinden bazıları, örneğin Jean Belliard ve James Bowman, savaştan önce belli bir başarı kazanmıştı. Ama o zaman Alfred Deler, sonra René Jacobs veya Gérard Lense gibi yıldızlar insanları büyülemekten uzaktılar. Kontrtenör modası büyüdü, buna kitaplar adandı sonra bir film onların öncülerinden birini göklere çıkardı; kastrato Farinelli. Çünkü aslında, yüksek kontrlar, kontrtenörler ve falsetistler, geçmiş yüzyıllarda hadım olan o talihsizlerin özelliğini yeniden gösteriyorlardı.

İğrenç bir barbarlığın eskide kalmış bir geleneğinin sömürülmesi yine moda olmuştu.

Aslında Roma Kilisesi'nin ilk yüzyıllarında, kadınlara kilisede şarkı söylemeleri yasaklanmıştı (ayrıca Sonsuz Şehrin sahnelerinde de). O zaman koro yönetmenleri kastratolara koştular, onların sesleri ergenlikteki doğal değişimi geçirmemişti ve dolayısıyla değişmemiş özelliklerini koruyorlardı. Sixtine Şapeli'nin koroları onları 1588'den 1903'e kadar kullandı. Uygun biçimde eğitilen kastrotolar tabiri caizse "sahte kadın" rollerini oynuyorlardı. Kilisede, müzikte ve toplumda yerleri riyakârlıkla karışan bir çelişkiyle sağlamlaştı. Aslında kadın sesi kilisede yasak olduğuna göre, bunun taklitlerini de dışlamak mantıklı olacaktı. Çünkü bunlar çocuk sesi değildi, sahte kadın sesleriydi.

Ne var ki cinsiyetten arındırılmış meleklik üzerine bir tartışma ön plana çıktı. Ancak biz burda üstünkörü, hele *post mortem*[137] biz psikanaliz yapmaktan kaçınacağız. Öte yandan cennet ideallerinin kastrato modasının tek güç kaynağı olmadığını da ileride göreceğiz.

Resmî olarak, Kilise şarkıcılar üretmek üzere hadım etmeyi yasaklıyordu, "öfonik kastrasyon" denilen ve yalnızca kazara kastrato olanlara hoşgörü gösteriyordu. O dönemde tıpta daima büyük bir titizlik gösterilmiyordu ve haksızca, mesela bir fıtık yüzünden, insanlar gelişigüzel hadım ediliyordu. Yalnızca İtalya'da, her yıl 3.000-5.000 çocuğun 6 yaşına doğru berberler veya cerrahlar tarafından ameliyat edildiği tahmin ediliyor. Yalnızca on yıl boyunca, İtalya şehirlerinde sokakları dolaşan hadım ordularının önemi tahmin edilebilir, ne de olsa hadım etme vücudun geri kalanının gelişimini durdurmuyordu.

Şarkı söylemek için kaderleri çizilenler hiç abartmadan korkunç diye nitelendirilebilecek bir antrenmana maruz kalıyorlardı: Günde 9-10 saat prova. Gırtlak kasları mucizevi biçimde gelişiyordu ve sesin üç oktava kadar çıkmasını ve hayranlık duyulası

ince notaları çıkarabilmesini sağlıyordu, ne de olsa ses telleri küçük kalıyordu.

Güzel kantonun lirik repertuvarının temeli bir bakıma hayal edilebilecek en vahşi hadımlara dayanıyor çünkü buna sembolik bir değer bağlanıyor ve yalnızca vücut değil kimlik de hadım edilmiş oluyor.

*

Hadım etmenin sebeplerinin her zaman kazara olmadığı söylenebilir: Aslında hadımlar yalnızca kiliselerde değil, ayrıca senyörlerin saraylarında da söylüyor, orada baş döndürücü ücretler elde ediyorlardı. İki hadım şarkıcı Baltasare Feri (1610-1680), Caffarelli (1710-1783) veya Blaise Berthod prenslerin aradıkları sanatçılar haline gelmişlerdi. Fransa'da Büyük Yüzyıl'da kadın şarkıcılar aforoz edilirken ve İtalya'da polis onları özel mahallelere yerleştirirken, onların yerini alanlar lüks içinde yaşayarak saltanat arabasında geziyor ve saraydan gelir elde ediyorlardı. "Kralların şarkıcısı" diye adlandırılan bir Farinelli (gerçek ismiyle Carlo Broschi, 1705-1782), 22 yılını İspanya sarayında geçirdi; onun V. Felipe'in melankolisini on yıl boyunca her gün aynı ezgileri okuyarak iyileştirdiği söyleniyor. İnsanın içinden melankolinin yerini öfkenin alıp almadığını sormak geliyor.

İyi yetişmiş ve iyi bağlantıları olan kastrato bir çocuğa sahip olmak, bir aile için bir servet anlamına gelebilirdi ve birçok hadım etme işleminin kazara olduğundan şüphe duymak ahlak dışı olmaz. Denilebilir ki, yalnızca talihsiz özelliklerini sömürmek için yüzyıllar boyunca inanılmaz sayıda erkek çocuğu hadım edildi. Üstelik berber ve cerrahlar dezenfekte etmeyi bilmedikleri için işlem sonrasında komplikasyonlardan kaç çocuğun öldüğü

söylenmiyor çünkü bilinmiyor. Akneli bir köylüyü tıraş etmekte kullanılan bıçak, cinsel organ torbasını da kesiyordu.

Ama sonunda, kibarlık, tıbbın ilerlemesi ve kadınların bağımsızlaşması, hadım etme işleminin yol açtığı küçümseme hissinin dışında, sonunda onların egemenliğine son veren etkenler oldu. Sahnede görünen son örnek Moreschi, (1858-1922) ayrıca 1902 ve 1903'te kayda alınan tek örnek olarak görünüyor. Ama 9 Şubat 1983'te, gerçek bir kastrato kontralto, Brezilyalı Paolo Abel do Nascimento, Limoges'un Sainte-Marie kilisesinde şarkı söyledi. O zaman bu konu uzun süredir duyulmuştu: XIX. yüzyılın başlarından beri, kadın şarkıcılar sonunda sefil mahalleleri terk edip opera sahnelerine çıktılar, aynı zamanda zarar görmemiş adamlar, tenorlar, bas ve baritonlar zaferle hüküm sürüyorlardı.

Bu gerçekler ancak bazı uzmanlar tarafından bilindi ve isyan uyandıran nitelikleri oldukça sık biçimde gereksiz bir egzotizm hevesiyle gizlendi. Bizce bu, ne yüksek kontr, kontrtenor ve falsetistlerin onurlarına, yeteneklerine ne de barok amatörlerinin iyi zevklerine hakaret etmek değil, yalnızca estetik zevkin çelenkleriyle sanatsalca örtülü olsa da hadımın sömürülmesi üzerine kurulu bir geleneğe damga vurmaktır.

2011'de Marsilyalı bir doktor, pop müziğin merhum kralı Michael Jackson'ın ergenliği sırasında kimyevi bir hadımlaştırmaya maruz kaldığı varsayımını öne sürüyordu. Böylece Jackson Five'ın harika çocuğunun sesi, ergenliğin yol açacağı yıkımdan kurtulmuştu.

1963

J. F. Kennedy'nin Öldürülmesinin Gizemi Çözülecek mi?

13.10.13
23. 57

XX. yüzyılda devasa bir aldatmaca olduysa, bu da kesinlikle Kennedy'nin halk içinde öldürülmesi üzerine olan soruşturmadır.

22 Kasım 1963'te 12.30'da, ABD başkanı John Fitzgerald Kennedy, Dallas Elm Sokağı'nda bir kitap deposu olan Teksas Book Depository Building'in önünden geçerken üstü açık arabasında öldü. Bu binanın altıncı katında bir pencereden, Lee Harwey Oswald adında biri ona Mannlicher-Carcano tüfeğiyle üç kurşun atmıştı. Parkland Hastanesi'ne taşınan Kennedy'nin saat 13.00'te oraya vardığında öldüğü ilan edildi.

Bir buçuk saat sonra, Dallas'ta baştan başa tuhaf bir kovalamaca sonunda polis Oswald'ı saat 13.51'de yakaladı, beklenmedik biçimde sinemaya girip koltuk parasını ödemediği bahanesiyle. O zaman uygunsuzluklar, saçmalıklar ve gerçek dışılıklar başladı.

Elimizde ne yeni bir veri ne de gizli bir bilgi var ama işte bu olguları yeterince anlamlı görerek bir araya getirdik.

SSCB'de casusluk eğitimi almış ve Küba'da casusluktan suçlu bulunmuş eski denizci ve paranoyak marjinal Oswald tetiği çok kolay çekmişti: İşlediği varsayılan cinayetten sonra cinayet yerine uzak olmayan Oak Cliff'de bir pansiyona giderek orada bir oda kiralamıştı. Ev sahibesi onun saat 13.05'te yeniden çıktığını ve

otobüs durağında ".38 kalibre Smith & Wesson tabancayla ve cephaneyle" beklediğini gördü. Evsahibesinin belli ki keskin bir gözü vardı ne de olsa Teksas yerlisiydi. Veya Oswald tabanca ve cephaneyi elinde tutuyordu ki bu, iyi bildiğimiz Dallas'ta bile tuhaf bir davranıştır.

Birkaç dakika sonra, yine soruşturmaya göre, polis memuru J. D. Tippitt onun arabasını durdurdu ve Oswald onu öldürdü. Ve sonra Oswald sinemaya girdi.

İşte bu çelişkiler için hiçbir açıklama yapılmadı: Otobüs durağında bekleyen Oswald nasıl olup da arabasında bulunuyordu? Ya Tippitt neden onu durdurdu? Bu durum çoğu zaman olayla ilgilenen yazarlarca görmezden gelindi, hâlbuki bize özellikle açıklayıcı geliyor; aslında cinayetten epey önce katilin eşgalinin belirlendiğini ispatlıyor. Polisin Teksas Book Depository Building'de bulunan meçhul katilin kimliğini 46 dakikada tespit ettiğine ve Dallas'taki bütün ajanlara eşgalini ilettiğine ve sonra onu bir sinema salonunda karanlıkta tanıdığına inanmak gerekir mi? 1963'te cep telefonları yoktu.

22 Kasım'da 13.51'de polis eşliğinde mahkemeye götürülürken, Oswald, Jack Ruby lakaplı bir gece kulübü işletmecisi Jacob Leon Rubinstein tarafından öldürüldü; TV kameraları önünde kısa mesafeden ateş edilmişti. 1964'te suçlu bulunan Ruby cinayet suçlanmasının sebebinin iptal edilmiş olduğunu gördü ve yeni bir dava için bir başka iddia makamı yetkilisi çağırıldı. Üç yıl sonra bu dava sonuçlanmamıştı ve 1967'de Ruby hapishanede kanserden öldü. Davranışının sebeplerini asla söylemedi.

*

Olayın tuhaflıkları bir araya toplanınca kamuoyunda şüpheler uyandı; bu, 6 Haziran 1968'de Los Angeles'ta aynı derecede tuhaf koşullar içinde gerçekleşen Robert Kennedy suikastiyle güçlendi (Orada da federal polisler salonda bulunan katil Sirhan Sirhan'ın uyarıcı davranışını fark etmemişlerdi).

Başkanın öldürülmesinden kısa süre sonra halefi Lyndon B. Johnson tarafından, "bütün bağımsız soruşturmalardan kaçınmak" için bir soruşturma komisyonu oluşturuldu, bu resmî olarak özellikle belirtildi. Ne tuhaf: Bağımsız bir soruşturma hangi gerçeğin ortaya çıkmasını sağlayacaktı? Bunun başkanlığını ille de cumhuriyetçi bir yargıcın, Earl Warren'ın yapması gerekiyordu. 552 tanığın sorgulanmasının ardından, 1964 Eylül ayında Warren kongreye bir rapor sundu. Bu rapor önce heyecanla karşılandı, çünkü suikastle endişeleri artmış ulusal kamuoyuna güvence veriyordu. Çeşitli yetkililerin açıklamalarının arasındaki farklara rağmen olayların aşağı yukarı resmî olan versiyonunu doğruluyordu: Başkan, Lee Harvey Oswald tarafından üç kurşunla öldürülmüştü ve hepsi buydu, nokta. Saldırıya yabancı bir gücün karıştığına dair hiçbir kanıt ortaya çıkmamıştı.

Sonuçların bir yönü karşılama coşkusunu büyük oranda söndürdü: FBI'ya ve başkanın güvenliğinden sorumlu gizli servise yöneltilen eleştiriler. Kennedy'nin Dallas'a ziyareti üzerine yapılan tehditlerin hesaba katılmaması eleştiriliyordu. Neden?

Ayrıca bir boşluk, okurları tatminsiz bırakıyordu: Kennedy ve Oswald cinayetleri arasında hiçbir alaka bulunmamıştı. İşte!

Muhtemelen sorguya çekileceğinden şüphelenen Edgar Hoover'ın FBI'yı, 1963 Aralık ayında 26 cilt halinde, varılan sonuçları yayımlamıştı.

Bunlarda birçok kilit tanığın birbiri ardına kayboluşundan bahsedilmemişti. Şüphesiz, talihsiz tesadüflerdi. Ayrıca birçok tanıklık ve belgenin millî arşivlere kaldırıldıkları ve hâlâ orada durdukları da belirtilmiyordu.

Şüphesiz Abraham Lincoln ve James Garfield suikastlerinden beri ABD, başkanlarının bazı huzursuz kişiler tarafından hedef tahtası haline getirilmesine hazırdı (birkaç yıl sonra bir başka başkan Ronald Reagan ölümden kılpayı kurtulacaktı). Ancak kara film ve büyük polisiye romanların ülkesinde, yetkililer böylesine kötü düzenlenmiş bir entrikayı halka bırakmaktan daha iyisini yapabilirlerdi. Ulusal ve uluslararası kamuoyu için bir aşağılama ifadesine denkti bu.

Ya da bu entrika ortaya çıkarılamayacak kadar yankı uyandırıcıydı.

*

Dağlar kadar makale, kitap, televizyon programı ve bir film bu saldırıya adandı; ezici çoğunluk bir komplo teorisinden esinlendi ve olayın ta kendisi hafızadan silindi: Trajik olaylardaki gizli nedenleri ayırt edebildiğine inanan ve akıl dışı teoriler oluşturan karmaşık ve şüpheci zihinler daima vardır. Ama bazı inatçıların iddia ettikleri gibi ülkeyi herhangi bir sebeple bir başkandan kurtarmayı amaçlayan herhangi bir Amerikan komplosuna dair hiçbir kanıt bulunamadı. Oswald, komünistlerin ABD düşmanlığıyla zehirlenmiş bir fanatikti hepsi bu. Ruby'ye gelince, iğrenç bir cinayetin karşısında bir vatandaşın doğal öfkesine yenilmişti.

Bu bir Epinal resmî kadar basitti.

Zaman bu olayın üzerini gri bir tülle örttü, bu arada öfkeler diniyordu. Ayrıca olayın çağdaşları vefat ediyorlardı. Meraklı olan-

ların soruşturmanın yeniden açılmasını meşrulaştıracak kanıtları yoktu ve elinde kanıtlar bulunanlar ard arda ölüyordu. Warren komisyonunun vardığı sonuçlar olduğu gibi kalıyordu.

Öte yandan birçok soru devam ediyordu, bunlara ne bu komisyon ne de FBI'nın soruşturma raporu cevap verdi veya cevap niteliği taşıyan unsurlar sunmadı:

– Lee Harvey Oswald silah atan tek kişi miydi? Daley Plaza adında bir yuvarlak kavşak üzerinde olan, başkanın geçeceği yol üstündeki küçük tepeden atılan dördüncü bir atışla ilgili tanıklıkların temeli nedir? 1983'te bağımsız bir araştırmacı, Mary Ferrell, dört silah atışı olduğunu ispat eden ses kaydını buldu. Nasıl oluyor da, başka bir bağımsız araştırmacıya göre[138] tanıkların çoğu silah atışlarının kökenini yukarıda bahsedilen tepeye dayandırıyor? Peki ya Warren komisyonu bu öğeyi neden reddetti?

– Warren raporunun teknik unsurlarında boşluklar vardı... Dördüncü bir silah atışı üzerine tanıklıklar şu sebepten dolayı es geçildi: Duyulan dördüncü atış patlamanın yankısından dolayı olmalıydı. Aslında, bir silah atıldığında duyulan atış sesi, horozun kurşuna çarpışı ve bunun süpersonik hızla atmosferde şaklamasıdır. Çok iyi. Ama bu durumda, (Oswald üç kez ateş ettiğine göre) altı patlama duyulması gerekirdi ki öyle olmamış.

– Oswald ateş eden kişi miydi? Warren komisyonu raporuna göre, başkanın arabasına araba uzaklaşırken ateş etmişti. Oysa uzmanların genel görüşüne göre, 1. Dünya Savaşı sırasında İtalyan ordusunun kullandığı karabinanın, Mannlicher-Carcano'nun 6,5 mm kartuşunun durdurma gücü bu başarı için yeterli görülmüyordu. Hareket eden bir hedefe böyle bir silahla ateş etmek için, üst düzey bir atıcı olmak gerekir; eğitim aldığı atış okullarının görüşüne göre Oswald böyle değildi.

– Üç silah atışı (üç tane olduğu varsayılırsa) yaklaşık üç saniye aralıklarla yankılandı. Birincisi sırasında silahın zaten dolu olduğu varsayılırsa, sıradaki iki atışın bu sürede atıldığı düşünülüyor. Eğer bunlar Mannlicher-Carcano'yla atıldıysa, Oswald'ın silahını eliyle dikkate değer bir hızla doldurması gerekiyordu. Sürgüyü çekmek, kurşunu yerleştirmek, karabinayı yeniden kapatmak, hareket eden bir hedefe nişan alması ve ateş etmesi... Bu eşsiz bir el çabukluğu gerektiriyor. Ama yine yanıtsız kalan soru: Bir otomatik karabina kendisine daha rahat bir kullanım olanağı sunacağı halde, ateşli silahlarda orta derecede bir deneyimi olan bir adamın böyle bir silahla saldırıya girişmesi anlaşılabilir midir?

– Oswald'ın ateş ettiği yerde polisin iki karabina bulması üzerine hiçbir resmî açıklama yapılmadı. Birisi Mannlicher-Carcano'ydu, diğeri "namlusu üzerine 7,65 Mauser işaretliydi." Tanık herhangi biri değildi, Dallas şerif yardımcısı Roger Craig'ti. Ama diğer karabinanın ismi belirlenmedi ve zaten tabanca kalibresi olan 7.65'lik kurşunlar atamazdı. Mauser markasına gelince, bu, Winchester veya Remington gibi farklı karabinalara uygun olan bir sürgüye aitti.

– Mademki, Warren raporuna göre, başkanı vurmak için yabancı bir güç tarafından görevlendirilmemişti, Oswald bunu neden yapmıştı?

– Ya Jack Ruby neden yapmıştı ve neden ölene kadar bunu söylemeyi reddetti? Bir devlet cinayetinde, nedeni olmayan iki katil, kesinlikle fazla. Mademki polis koruması altındaydı, Ruby, Oswald'a bu kadar yaklaşma iznini nasıl aldı? Ruby'nin, saldırıdan bir saat önce, ikinci atışçının bulunacağı tepe üzerinde, yanında bir taşıtın bagajından bir tüfek alan bir adam varken görüldüğü yönündeki tanıklıkla ilgili ne düşünmeli? Ölümünden sonra onun Küba'da bir gece kulübü işletmecisi olduğu öğrenildi. Bu da mantıklı bir soruya esin kaynağı oldu: Onun Kastro kar-

şıtlarıyla ilişkisi neydi? Ruby'nin Richard Nixon için çalışan bir casus olduğuyla ilgili iddialar nedir?

– Sonra sekizinci bir soru ortaya çıkacaktı: Neden 1999'da Kennedy'nin kalıntılarının yerleştirildiği görkemli bronz tabut, sıradan ahşap bir tabutla yer değiştirildi ve birincisi ABD Hava Kuvvetleri'nin bir uçağıyla Atlantik'e atıldı?

Kamuoyu Warren raporundan önce hâkim olan hisse yavaş yavaş geri döndü: gerçek gizleniyordu çünkü çok fazla insanı tehlikeye atıyordu.

*

1991'de gerçekçilerin kolaylıkla eleştirdikleri duygusal faktör ön plana çıktı. O yıl gösterime giren Oliver Stone'un JFK filmi komplo teorilerini kamçıladı. Anayasa'nın prestiji ve milletin yöneticileri için duyduğu saygı söz konusuydu. Zaten, 1967'de, çamurlu olduğu belli bu bataklığa geniş bir yol döşenmişti: Sonradan FBI tarafından görevlendirilmiş ve New Orléans'da bölge başsavcısı (District Attorney) seçilmiş eski bir av pilotu Jim Garrison, Clay Shaw adında birini CIA üyesi ve suikast işbirlikçisi olarak ve bir başkasını, David Ferrie'yi, tutuklayarak sansasyona yol açmıştı. Ayrıca, Ruby'yi ek işbirlikçi olarak suçluyordu. Kısacası Ruby, Oswald'ı can sıkıcı bir tanıktan kurtulmak için öldürmüş olmalıydı.

Bu, FBI ve CIA arasında o dönemde ve hâlâ hüküm süren rekabet hatta düşmanlık efsanevidir ama burada biraz ileri gidilmiştir, çünkü eski bir FBI görevlisinin bir CIA ajanını tutukladığını daha önce görmemiştik. Sonra dedikodular başladı: Saldırı zamanında CIA'in başkanı George W. H. Bush'tu, yani gelecekteki başkan ve George W. Bush'un babası. Hâlbuki Bush özellikle Kennedy'nin siyasetine düşman olan Teksas'ın petrol çevrelerine dâhildi. Kübalı

sürgünlerden çekirdek gruplar kuran bir organizmanın başkanı olarak, Oswald gibi bir Marksist ajanı, Kennedy'nin Marksizmin başlıca düşmanı olduğuna ikna etmek için "zehirlemekte" fazla zorlanmayacaktı. Burada hatırlatmak gerekir ki, Küba'yı yeniden işgal etmeyi amaçlayan Domuzlar Körfezi'ne faciayla sonuçlanan sefer, 1961'de Kennedy zamanında olmuştu. Dedikodular çok fazla sayıda nüfuzlu kişiyi lekelemeye başlamıştı.

Warren komisyonunun çalışmalarını takip etmek için, 1992'de Temsilciler Meclisi tarafından iki komisyon daha kuruldu, HSCA (House Select Committee of Assassination Inquiry) ve ARCA (Assassination Records Collection Art, ayrıca JFK Act da deniliyor). Onların elde ettikleri sonuçların öncekilerden pek bir farkı yoktu, örneğin bazı noktalarda: Birinci komisyon "iki tetikçinin ateş ettiğine dair güçlü bir ihtimal bulunduğunu" kabul ediyor. Bu da bir komplo olduğu anlamına gelir ama bunu yapanlar kim? Anlaşılmaz şey: Komplo teorileri son hızla yeniden başladı.

*

Kolektif yalan düşkünlüğünün mucizesi: Yirmi sekiz adam, ikinci, üçüncü ve dördüncü tetikçiler olduklarını "itiraf ettiler."

Suikastten beri günümüze kadar dokuz komplo teorisi ileri sürüldü, bu da şüphelerin büyüklüğü ve dayanıklılığını ortaya çıkarıyor. Uzaktan bakıldığında, bunların dördü gerçeğe pek uygun gelmiyor ve zaten bir kenara bırakıldı: Bir Kastro yanlısı komplo, bir KGB komplosu, (Domuzlar Körfezi çıkarması denemesinin başarısızlığından öfke duyan) Kastro karşıtlarının komplosu ve yine aynı sebeple CIA maveriklerinin bir intikamı. Kennedy aslında Domuzlar Körfezi operasyonu için hava kuvvetlerinin desteğini reddetmişti, başarısızlığında bu belirleyici bir faktör oldu. Ayrıca,

sonradan Küba'ya çıkarma denemelerinden vazgeçti; başkanının General Lyman I. Lemnitzer olduğu ordunun genelkurmayı JCS'nin (Joint Chiefs of Staff) hararetle karşı çıkmasına rağmen.

Diğer dört teoride, o kadar dayanıksız olmayan iki tanesini ayırmak gerekir: Öncelikle, bir mafya intikamı teorisi; mafya, başkanın babası Joe Kennedy'nin ısrarları üzerine, oğlunun başkanlık seçiminin başarısına katkıda bulunmuştu ve Jack'in kardeşi Robert Kennedy'nin çabalarıyla kötü bir karşılık görmüştü. Sonra, Robert Kennedy'nin görevinden almakla tehdit ettiği FBI başkanı Edgar J. Hoover'in intikamı. Bu tuhaf kişilik, ABD'nin gizli gerçek gücüydü, ama homoseksüelliğini iyi saklayamadığı ve özel gecelerde kadın dansçı kılığına girdiği söyleniyordu; Hoover birçok suçlu kadar dedikodulara yol açmıştı. Bu dedikodulardan birine göre, komplonun gerçekliği konusunda bilgilendirilmişti, ama yardımcısı Charles Colson'la birlikte evli gibi yaşadığını ortaya çıkarmakla tehdit eden bir şantaja boyun eğmişti.

Son iki teori bir taneye indirilebilir: Kennedy'nin fazla liberal eğilimleri ve Küba karşısında gevşekliğine öfkelenen Amerikan aşırı sağı ile avantajlarını elinden alan bir vergi reformu projesine öfkelenen Teksas petrolcüleri ideolojilerine ve finansal çıkarlarına düşman bir adamdan kurtulmak için bir suikast projesi düzenlemişlerdi.

Kennedy'nin Dallas'a ziyaretinin siyasi ortamı bir siyasi suikastin şüphelerini saklamaya hiç uygun değildi. Aslında geniş bir bölümünün hükümetin liberal siyasetini onaylamadığı güney demokratları arasında bir bölünmeye çözü[illegible] getirmek için yapılan bu ziyaretin fırtınalı geçeceği belliydi. Protestocular en azından tehditkâr cümlelerle pankartlar ve bezler açmışlardı: "Kennedy'nin demokrasiyi ezmesine yardım edin", "Sayın başkan, sosyalist eğilimlerin ve komünizme teslim olman nedeniyle, seni bütün kalbimle aşağılıyorum" veya "Kennedy, sen bir hainsin".

Özellikle Güney eyaletlerinde Kennedy'ye karşı şiddetli bir düşmanlık ülkeyi çalkalıyordu. Birçok kez bahsedilen cumhuriyetçi muhafazakârlar komplosu varsayımı göz ardı edilemedi. Polis aracılar ile Oswald'ın ve Ruby'nin manipülasyonu üzerine komplo teorisi devam ediyor. Suikaste birçok aktör katılmış olabilirdi. Bazıları daha sonra açığa vurulacak tanıklıklar bırakabildiler.

*

Sanki dosya yeterince kabarık değilmiş gibi, 2003'te iki Amerikalı yazar Brad O'Leary ve L. E. Seymour "sansasyonel" bir kitapta[139] Kennedy'nin katili olmakla suçladıkları yeni birini tanıttılar: Jean-Michel Souetre. Kitabın tam başlığı çarpıcıdır: *Ölüm üçgeni: Güney Vietnam'ın ve Fransız mafyasının JFK suikastinde rolleriyle ilgili şok edici gerçek.* Onlara göre, Fort Worth'den gelen Souetre, 22 Kasım öğleden sonrasında Dallas'a varmış ve suikasti takip eden 48 saat içinde sınır dışı edilmişti. Hayal gücü konusunda sıkıntı çekmeyen iki yazar SDECE tarafından aranan paralı asker Souetre'in Dealey Plaza tepesi katili olduğu sonucuna vardılar. Hayati önem taşıyan bu noktaya gelmek için Güney Vietnam'ı Dallas saldırısına bağladıkları aşırı süslü bir entrikayı incelemiş olacağız.

Daha kafa karıştırıcı olan (ilk bakışta), metnin üzerinde elle yazılmış "1 Nisan 64" tarihinin bulunduğu CIA Historical Review Program'ın "GİZLİ" diye mühürlenmiş bir notun fotokopisi olmasıydı. Dolayısıyla bu gerçekten CIA'in özgün bir belgesiydi; kurgusal hayal gücü aslında ağır cezai yaptırıma rağmen devlet belgeleri hazırlanmasını uygun görmüyor. Hâlbuki bu notun tam transkripsiyonu (elyazması eklemelerin altı çizilmiştir) işte burada:

Jean Souetre diğer adıyla Michel Roux diğer adıyla Michel Mertz - 5 Mart 1964'te M. Papich, Fransızların Paris'te adli ataşe ile bağlantıya geçtiği bilgisini verdi; böylece SDECE New York'taki büroyu konuyla ilgili olarak sorguladı ve onlar da onun başkan Kennedy'nin suikastinin ardından Fort Worth veya Dallas'tan çıkarak ABD'den sınır dışı edildiğini açıkladı. Souetre 22 Kasım'da sabah Fort Worth'de ve öğleden sonra Dallas'ta bulunuyordu. Fransızlar onun Meksika'ya veya Kanada'ya doğru sınır dışı edildiğini düşünüyorlar. Ocak ayında, Houston Teksas'ta 5803 Birmingham'da evi bulunan Alderson adında bir dişçiden bir mektup aldı. Kişinin Fransız ordusundan firari bir komutan olduğunu ve OAS'in aktif bir üyesi olduğunu düşünüyoruz. Fransızlar de Gaulle'ün Meksika'yı ziyaret projesi nedeniyle endişeleniyorlar. Onun ABD'den sınır dışı edilmesinin sebeplerini ve gideceği yeri bilmek istiyorlar. Dosyalarında onunla ilgili hiçbir şey bulunmadığından Büro, Teksas ve INS ile doğrulamalar yaptırdı. İsterlerdi ki biz dosyalarımıza başvuralım ve Fransızlara ne iletilebilir saptayalım. CSCI-3/776, 742 ve CSDB 3/655.207 belgelerinin bir kopyası, ayrıca komutan SOUETRE'in bir fotoğrafı M. Papich'e teslim edildi.

Hatırlatmak gerekir ki belgede anılan Büro, Federal Soruşturma Bürosu (FBI), Fransız SDECE, Dış Dokümentasyon ve Kontrespiyonaj Servisi ve INS, Göçmenlik ve Yurttaşlığa Kabul Servisi. Bu belge 632-796 numarasını taşıyor. Birçok bakımdan kafa karıştırıcı.

Öncelikle, Jean Souetre'in ABD'den neden sınır dışı edildiğini açıklamıyor. Bu ağır bir önlem, birçok durumd onun Amerikan toprağına dönüş ihtimalini imkânsız kılıyor. Eğer bir suç işlemişse, orada hapse atılırdı; yoksa, ancak kaçak girişten veya vizesinin izin verdiği -genellikle üç aylık olan- kalış süresini aşmaktan dolayı sınır dışı edilebilirdi. İki durumda da en yakındaki Fransız konsolosluğu bilgilendirilirdi ve ilgilinin Fort Worth'ten Dallas'a

özgürce gezme imkânı kesinlikle olmazdı. SDECE'nin bu gerçekleri bilmemesi mümkün değildi. Üçüncü ihtimal, Souetre'den ülkeyi terk etmesinin yarı resmî olarak rica edilmiş olması. Kim tarafından? Belli ki Fransızlar tarafından değil.

Ama ne FBI, ne CIA ne de INS, bu belgeye göre, Souetre adında birinin sınır dışı edilmesi veya sınıra geri götürülmesi konusunda bilgilendirildi. Tuhaf.

Üstelik daha da tuhaf olanı, Jean Souetre, Michel Roux ve Michel Mertz, gazeteci Marie Hubert'in gösterdiğine göre üç ayrı kişi.[140]

Roux suikast günü pekâlâ Amerika'daydı, ama Fort Worth'te nüfuzlu birinin evinde bulunuyordu ve suikast mahalinde olmadığı şüphe götürmezdi.

Michel Mertz'in, Marie Hubert tarafından sorgulanan, 1994'te ölen dul eşi[141] kocasının 1963 yılının Kasım ayında ABD'de bulunduğunu kesin bir dille yalanladı.

Sonunda, 1999'da bir başka gazeteci tarafından sorgulanan Jean Souetre, suikast tarihinde ABD'de bulunmadığını açıkladı ve Mertz'in kimliğini ödünç aldıktan sonra orada bulunmuş olabileceğini iddia etti. İki adam aslında birbirlerini Direniş sırasında tanımıştı; ikisinin de en azından çalkantılı bir geçmişi oldu ama bunun içeriği bu sayfaların kapsamının dışına çıkıyor. Ne var ki 1961'den beri görüşmemişlerdi. Dolayısıyla, Mertz'in kimlikliğini ödünç aldığı varsayımı en azından spekülatif görünüyor.

632-796 belgesinde üç isim, hiç de akla yatkın olmayan biçimde aynı kişiyi belirtmek için, nasıl buluşabildi? SDECE bu kadar büyük bir hata yapmış olamazdı. Belgede bahsedilen diğer isimler CIA'in varsayımı, dolayısıyla bir Amerikan hatasının meyvesi olacaktı. Bir hata? Söylendiği üzere M. Papich'e iletilen Souetre fotoğrafı, onun Fort Worth'te kalan Roux ile hiçbir il-

gisinin bulunmadığını göstermeye yetiyordu. Bunların üzerini örten gizli kurtarıcıya rağmen gizli servislerin hataları açıkça ortadadır; yazar birazcık intihara meyilli olsun, bir bestseller kitaba konu olabilirdi.

632-796 belgesinin -yine aynı derecede tuhaf biçimde Warren raporuna konu olmayan- analizi, ancak şaşkınlığa ya da en azından derin bir şüphe hissine yol açtı. Söz konusu olan, CIA'in, FBI'ya yöneltilmiş bir isteği bildiren bir iç notu; FBI, SDECE'nin bilgi isteğine yanıt vermek için CIA'e başvuruyor. Ama SDECE, Paris'te ABD'nin konsolosluğunun adli ataşesine, üç farklı kimliği birbirine karıştıran bu kadar absürt bir istekte bulunamazdı. Varılan sonuç basittir: Bu belge sahtedir. Gizli servisler tarihinde kesinlikle tek örnek olmayacaktı. Yalnızca tarih doğru: 1 Nisan şakası.

Kennedy suikastinin sorumluluğunu yabancılara, her zaman ilkel bir anti-amerikancılıkla suçlanan Fransızlara yüklemeyi hedefleyen bir beyin yıkama girişiminin meyvesidir bu. O dönemde Souetre'in aslında, az çok haklı olarak, Fransız Cezayiri'nin bir partizanı olduğundan şüphelenildi. Dolayısıyla bir ABD başkanını öldürmek de dâhil her tür çılgınlığı yapabilecek kayıp bir asker.

Kennedy suikastinin gerçek faillerini saklamak için çabalar böylece bunun gibi on kadar aldatmacaya ilham verdi.

Ama bütün komplo teorileri aldatmaca içgüdüsüyle kurulmadı. Ve bu içgüdü her zaman zannedilen kişilerde yani masal peşindeki cahillerde bulunmuyor. İşte burada gerçekten bir komplo var.

1973

Gizemli Salvador Allende Efsanesi

Uzun bir on yıl boyunca, 1970'li yıllar ve sonrasında, Şili'nin birinci Marksist başkanı Salvador Gossens Allende'nin imajı, Atlantik'in iki kıyısında batı solunun hayal gücünde canlı alevlerle parıldadı. 11 Eylül 1973'te (belli ki kader yazan bir tarih) başkanlık sarayı La Moneda'daki intiharı onu kahraman bir şehit mertebesine çıkardı. Onu bu umutsuz harekete sürükleyen askerî darbe ile ardından gelen ve batı demokrasilerinin kınadığı diktatörlük rejimi, onun konumunu göklere çıkardı.

Öte yandan, Allende'nin üç yıl başkanlığının ekonomik bilançosunun devlet adamı olarak görkemine hiçbir katkısı olmadı. Amerikan maden firmalarının tazminatsız kamulaştırılması ve özel şirketlerin zorla satın alınması yatırımcıların cesaretini kırmıştı. Tarım reformu, fiyatların dondurulması ve maaşların artışı, mali açığı derinleştirmiş, sonra enflasyona ve yiyecek kıtlığına neden olmuştu. Uluslararası kredi dondurulmuştu. Grevler patlak veriyordu, hâlbuki rejim tam da işçi sınıfına ayrıcalıklar sağlamaya çalışıyordu. SSCB henüz çökmemişti ama bir kez daha Marksist prensiplerin tehlikesi ispatlanmıştı. Üstelik Çin ve Küba'yla diplomatik ilişkilerin kurulması, Şili'nin batı demokrasileriyle ilişkilerini sonunda bozmuştu.

Şili Marksist rejiminin devrilmesinde ABD'nin el altından girişimi, Allende'nin "kapitalist emperyalizm"in bir kurbanı olduğu yönünde çeşitli sol grupların vardıkları kanıyı güçlendirdi.

Allende sosyalist olmuştu, kariyeri bunu ispatlıyor: 1933'te Şili Sosyalist Partisi'nin kurulmasına katkıda bulunmuştu, Fransız yazar Régis Debray bunu işçilerin diktatoryasına dayanan bir Marksist parti olarak tanımlıyordu; bu partiden 1952'de dışlanmasının sebebi, yasal olmayan komünistlerin desteğini kabul etmesiydi. 1958'de aynı komünistlerin desteğiyle yeniden boy gösterdiğinde, kimse söyleyecek bir şey bulamadı, çünkü Şili Komünist Partisi o zaman yasal bir statü elde etmişti.

*

2004'te Şilili tarihçi, filozof ve akademisyen Victor Farias'ın eseri *Salvator Allende: contra los judios, los homosexuales y otros "degenerados"*[142] (anlamı belli), birçok sol çevrenin heyecanı ve öfkesiyle karşılaştı. Aynı derecede yankı uyandırıcı *Heidegger ve Nazilik*[143] adlı bir eserle, 1984'te dikkat çeken Farias, orada kanıtlara dayanarak Allende efsanesini yerle bir ediyordu.

Allende'nin Şili Sosyalist Partisi'nin kuruluş yılı 1933'te verdiği tıp doktora tezi, o zamanlar özellikle Alexis Carrel tarafından Avrupa'da öğretilen ve savaş sonrasındaki çeşitli sol grupların ilkeleriyle asla uyumlu olmayan bir ırkçılığı ortaya koyuyordu. Başlığı *Higiene mental y delincuencia* (Zihinsel Sağlık ve Suç İşlemeye Eğilim) olan eser, Yahudileri, Arapları ve Çingeneleri tıpkı dönemin Nazi teorisyenlerinin yaptıkları gibi yozlaşmışlar tarafında gösteriyordu. Bilhassa Yahudilere "suç işlemeye eğilim, dolandırıcılık, kara çalma, iftira ve özellikle tefecilik"[144] özellikleri atfediliyordu. Duygusal nedenlerden dolayı işlenen suçları

Yahudilerin işleyebileceğini –şüphesiz onlar duygu hissedemeyeceklerinden– reddettikten sonra, şu sonuca varıyordu: "Bu bilgilerle, ırkın suç işleme eğiliminde etkili olduğu düşünülebilir."

Yahudi karşıtlığının yerleşik olduğu 1933'te bile, bilimsel iddialar taşıyan bir öğrencinin, her şey bir yana, tefeciliği bile kalıtsal bir kusur olarak görmesi karşısında insan haklı olarak şaşırıyor.

Ama en nefret edilesi biçimiyle ırkçılıkta inat eden Allende, bir başka ırkçı doktor, Uruguaylı José Maria Estapé'den söz ederek, çingene ve bohem kabilelerinde avareliğin biyolojik kalıtımını ortaya koyuyor ve bunu perçinlemek için, Yahudileri de ekliyordu. Bunda Nazilerin bile bahsetmedikleri bir kusur vardı.

Daha da iyisi, Allende devrimci hareketin kendi içinde kriminojen olduğunu düşünüyor ve devrimcileri özel psikiyatrik barınaklara kapatmayı teklif ediyordu. Bu tam da Sovyetlerin yaptığı şeydi.

Dr. Allende'nin kariyeriyle ilgili olarak kesinlikle iyiye işaret değildi bu. Nitekim, 1939'da Pedro Aguirre Cerda hükümetinin Sağlık Bakanı oldu.

Bakan olur olmaz, "ırkın iyileştirilmesi" üzerine, (elbette beyaz ırk) başkanlık kararnamesini yürürlüğe koydu; çünkü Cerda da aynı fikirleri paylaşıyordu. "Irkın savunması ve boş zamanın değerlendirilmesi için millî enstitü"yü (olduğu gibi) kurdu; bir bakıma İyileştirilmiş Boş Zamanlar Bakanlığı. Genel başkan olarak, Şili'nin Nasyonal Sosyalist Parti'sinin (yani Nazi, Alman Nazisi tarafından tanınıyordu) kurucusu General Francisco Javier Diaz Valderrama'yı seçti.

Günlük gazete *La Nación*'a yazdığı, Farias tarafından kopyalanan bir mektupta Allende, hükümetin sağlık politikasının üç

temel önlem üzerine kurulu olduğunu açıklıyordu: uyuşturucu bağımlılığının zorunlu tedavisi, zührevi hastalıklara karşı mücadele ve hastalık bulaştırmanın suç sayılması, buna akıl hastalarının yönetim kararıyla kısırlaştırılması da dahildi.

Bu son uygulamanın adı öjenizm ve III. Reich'e tepki gösterilmesine neden olan en kınanacak uygulamalar arasında bulunur. Buna şaşırmak gerekir mi? Yasa projesi 1939 ve 1941 arasında yazıldı ve uygulama görevi iki III. Reich taraftarına verildi, Hans Betzhold ve Eduardo Brücher. Gazeteci Balbino Katz'ın yazdığına göre[145] projenin bilimsel ve ahlakî çatlaklarını gören Şili'nin nöroloji, psikiyatri ve yasal tıp kurumu, bunu yok etti.

Allende'nin ölümünden sonra taraftarlarının haykırışlarını kolayca anlayabiliyoruz. En şiddetli olanlar Alman solununkiler oldu. Henüz düzlüğe çıkamamışlardı.

Allende'nin hatırasının savunucularının iddialarından biri şuydu: Onun kınanmasına neden olan şeyler gençlik hatalarıydı ve siyasi alanda sonradan yaptıkları bunu temizlemişti.

Güney Amerika'nın diğer birçok ülkesi gibi Şili de, iki Almanya'nın biri veya diğerinin atmosferinin kendi huzurları için zararlı olduğunu düşünen Alman sığınmacılar barındırıyordu. Örneğin, Paul Schäfer Schneider, ki 1960'larda Santiago'nun 350 km ötesinde utanç verici Colonia Dignidad'ı kurmuştu. Burası varsayıldığı üzere Allende'nin düşüşüne kadar öjenizm merkeziydi ve Pinochet rejimi altında bir işkence yeri olduğu ortaya çıkmıştı. Veya Walter Rauff; Federal Almanya'da Yahudi soykırımındaki rolü nedeniyle mahkûm edilmişti ama Allende'den önceki Jorge Alessandri hükümeti onu ülkesine geri vermeyi reddetmişti. Arjantin'e yerleşen Schäfer Schneider'i bu ülke kendi ülkesine geri gönderdi. Ama Allende, Rauff'u geri göndermeyi

reddetti. Farias'a göre, Allende'nin başkanlık kampanyasının finanse edilmesinde katkısı olmuştu.

Efsaneyi yıkma işi tamamlanmış görünüyordu. Belki de sosyalizm ve nasyonal sosyalizm arasındaki tarihî ortaklıklar gösterilmedikçe tamamlanmış olmayacaktı. Bu mesele Salvador Allende efsanesini teğet geçiyor ve bildiğimiz kadarıyla, kimse bu riski henüz almadı.

1980

Saklanan Parapsikolojik Savaş

Yıllar boyunca, soğuk savaş sürerken, ABD, SSCB ve beraberinde Çin, bu döneme özel çok sayıda eserde artık rastlanmayan bir başka savaşa hazırlandılar: Parapsikolojik savaş. Bu alanda bilgili olmayan bir okuyucu için bu terim fazla kapalı geliyorsa, bunun düşüncenin uzaktan iletilmesi veya telepati yoluyla uygulanan bir savaş olduğu söylenebilir.

Belgelerin telepatiyle çalınması, telepati yoluyla düşüncenin odaklanması ve yetenekli telepati uzmanlarınca makinelerin kumanda edilmesi deneylerine bu üç ülkenin her biri bugün miktarı belirlenemeyen bütçeler ayırdı.

Sansasyonel veya hoş görünen bir şey ifşa etmek amacıyla tek tük veya şüphe uyandırıcı bazı olaylardan yola çıkılarak yapılan kestirimci bir değerlendirme değildir bu. XX. yüzyılın dünya politikasının bu tuhaf bölümüne birçok eser adandı ve saygı duyulan ve saygıdeğer yayıncılar tarafından yayınlandı.[146] Aşağıda bahsedilen üç eserin her birinin sonundaki kaynakça, bu kitabın birçok sayfası kadar yer tutar. XX. yüzyılın askerî ve bilimsel tarihinin bu bilinmeyen bölümünün başlıca olaylarını özetlemekle yetineceğiz; bunlar, aldatmacanın kendisi ile (her ne kadar dindar olmasalar ve radikal derecede pozitivist görünseler

de) bazı cemaatlerde görülen kendi kendini aldatma arasında bir sınır çizmenin ne kadar zor olduğunu değerlendirmeyi sağlayacak.

Yukarıda bahsedilen 1980 yılı bir dönüm noktasıdır: ABD'nin "psikotronik"[147] silahlar alanında askerî araştırmasının halka ilk açıklandığı yıldır. Yarbay John B. Alexander tarafından yazılan "The New Mental Battlefield: Beam Me Up Spock" (Yeni Zihinsel Savaş Alanı: Işınla Beni Spock) fantezilerin etkisi altında olmayan bir dergide yayımlandı: Silahlı kuvvetlerin aylık yayını *Military Review*'in Aralık sayısında. Aslında araştırmanın içeriği 1960'lı yılların ortasından beri giderek genişliyordu.

Yazar orada şaşırtıcı açıklamalar yapıyordu; özellikle, askerlerin füze performanslarıyla, füzesavar kalkanlarla ve bombardıman uçaklarıyla ilgilendiklerini dünya kamuoyunun çoğunun tahmin ettiği bir dönemde:

– "Zihin gücüyle harekete geçirilen ve öldürücü nitelikleri çoktan ispat edilmiş silah sistemleri var."

– "İyileştirme veya hasta etme yeteneği belki uzaktan uygulanabilir, böylece görünen bir sebep olmadan hastalık veya ölüme yol açılabilir. Her ne kadar sinekler ve kurbağalar gibi alt tabaka organizmalarda bu ispat edilmiş olsa da, bir adamın ölümüne neden olma konusunda gerçekten ne kadar yetenekli olunabileceği hâlâ tartışılmakta."

– "Telepatik hipnozun kullanımının büyük bir potansiyeli (belli ki askerî) var. Bu yetenek insanları, onlar farkına varmadan, programlamayı sağlayabilir."

– "Belli ki psikotronik silahlar şimdiden mevcut; yalnızca onların kapasiteleri tartışılıyor."

Yalnızca bilgisizlerin dili tutuldu. Çok uzun zamandır Pentagon inisiyeleri Kremlin'in efendilerini, onlara yoğun biçimde negatif

düşünceler göndererek, ölümcül hastalıklara düşürme ihtimalini düşünüyorlardı. Belki de sonunda bunu başarmışlardı...

*

Bununla birlikte Sovyetler Birliği de boş durmuyordu. 1922'den beri zihinsel telkinin incelenmesi için bir komite kurmuş ve psikolojik savaş tekniklerini fayda sağlayacak bütün yönlerde geliştirmişti, İskandinavya'dan esinlenilmiş "duygusal propagandadan" (çok sonradan Guantanamo ABD hapishanesinde uyarlanmış) "beyin yıkama" tekniklerine ve radyo dalgaları gibi görülmemiş yollarla beynin işleyişini değiştirmenin yöntemlerine kadar. 1962'de Ukrayna Bilim Akademisi, elektrik mühendisi Bernard Kazhinski'nin "radyo-biyolojik iletişim" üzerine, telepatiyi askerî iletişim yöntemi olarak kullanmanın imkânlarıyla ilgili bir eserini yayımlamıştı.

Fikir Ortodoks Marksizme tam olarak uymuyordu ama Sovyet gizli servislerinin bununla ilgilenmek için geçerli sebepleri vardı: 1954'te lanse edilen Amerikan atomik denizaltısı Nautilus'un Groton'daki üssüyle alçak derinliklerde ancak kıyıdaki telepati uzmanları sayesinde iletişim kurabildiği üzerine bazı dedikodular onları epey kuşkulandırmıştı.

Ve konuyla ilgili şaka yapmıyorlardı: 1977'de KGB, çalışmalarının sırrını korumak için, *Los Angeles Times*'ın Moskova muhabiri Robert C. Toth'u kaçıracak kadar ileri gitmişti. O gece, Toth'un Leningrad'dan gelen bir Sovyet biyolojistle randevusu vardı; telepatinin biyolojik temelini bulduğunu düşünen Valeri Petukhov. Toth dört gün gözaltında tutuldu. Diplomatik kriz teğet geçildi. Toth Petukhov'la görüşemedi, zaten o da Amerikalı'nın gidişine kadar güvenli bir yerde tutulmuştu.

Psişik savaş boş bir sözcük değildi.

1970'li yıllardan 1980'li yıllara geçerken KGB, Moskova'daki ABD Konsolosluğu'nu mikrodalga demetleriyle "bombardımana" tutmuştu, bu da personelde etkili olarak çeşitli hastalıklara yol açmıştı. Bir CIA soruşturması bu uygulamaların son bulmasını sağladı.

Böylece SSCB dünyaya hizmet etmek için eğitilmiş durugörü uzmanı iki milyon kişiden bir ordu oluşturmuştu. 1961'de araştırmacı Pavel Naumov batıdaki bazı çalışmaları ortaya çıkardığında, gulaga gönderildi.

Çin'in de ABD ve SSCB'nin psikotronik silahlarından haberi oldu ve bununla ilgilendi. Çinlilerin araştırmaları hakkında çok bilgimiz yok, ama, 1981'de, Pekin'de Academia Sinica'nın Yüksek Enerji Fiziği Enstitüsü'nün parafizik (ender bir yeni sözcük) grubundan Hsu Hung-Chung'un bir açıklaması insana hayaller kurduruyor: "Yoğun bir psi işleyişine sahip olan giderek daha fazla kişinin ülkemizde bulunduğu kanıtlandı, buna bütün PK (psikokinezi) ve ESP (duyuötesi algı) türleri dâhil."

Böylece yirmi yıldan uzun süren çılgınca bir efsane başladı.

Belki de en gülünç olay şuydu; 1991'de, İsrail ve Lübnan arasında topçu düelloları devam ederken, ABD ve Sovyet gemileri açıklarda karşılaşırken, yirmi özel uzman asker konuşlandırıldı: Yeni Meksika'daki Santa Fe'den Kansas, Fort Leavenworth'teki askerî üsse transfer edildiler. Binmeden önce, beyinlerini delta dalgasına getirme emri aldılar. Askerler mi? En genci 14 yaşındaydı, en yaşlısı 75. Yarısı erkek yarısı kadındı, yarısı sivil yarısı askerdi. *First earth battalion,* yani "birinci kara taburuna" dâhildiler. Ekipmanları: Lazerli hafif tüfekler, halüsinasyona yol açan havan topları, akupunktur kutuları ile madenleri ve yeraltı tünellerini

tamir etmek için kaynak arama çubukları. Dengelerini bozmak amacıyla "Sovyetleri sevgiyle bombardımana tutma" emri aldılar.

Daha pragmatik olarak Amerikalı Marine Corps, Vietnam Savaşı sırasında en tehlikeli bölgelerden biri olan Hue yakınında, Vietnamlıların tünellerini ve cephane saklama yerlerini belirlemek için bir kaynak arama taburu göndermişti. Tabur orada beş ay kaldı ve geri çekildiğinde, sebep olarak, ileride onların yeteneklerinin askerlere öğretilmesinin zor olduğu ileri sürüldü. O zaman XX. yüzyıldı. Amerikalı senatörler, CIA, NASA, Savunma Bakanlığı, Pentagon, Kremlin, KGB, Çin Komünist Partisi ve diğer birçokları bu araştırmalara destek veriyordu.

*

İroni kolay olacaktı. Bununla birlikte, bu dünya çapındaki çılgınlığa elverişli olan ortamı yeniden oluşturmak gerekir. 1960'lı yılların başından beri, batı gençliği ve entelektüel, ideolog, şair, yazar gruplarının elebaşları iki dünya savaşının yol açtığı korkunç şeylerden dünyayı kurtaracak yeni bir idealin peşine düşmüşlerdi. Atom silahlarının tehdidi dünya üzerine çökmüştü ve barış yanlısı hareket o zamanlar meşhur olan *Peace and Love* (Barış ve Aşk) simgesini yayarak gelişti. Bazıları, başka kıtaların dinleri ve bilgeliklerinde, örneğin Budizm'de, bir evrensel uyum ideali aradılar. Bütün dünyanın gençleri Katmandu'ya ve Goa'ya akın ederek sentez bir mistisizm ve uyuşturucuların nirvanalarını karıştırdılar; öte yandan diğerleri Kaliforniya'da, Danimarka'da (Christiania'yı hatırlayan var mı?) veya Hollanda'da ortak boş hayaller yaratıyordu. Başkaları da, örneğin bir Timothy Leary'nin doktrinini yorumlayarak uyuşturucuların sürüklediği ataraksiyada[148] yeni yaşam biçimlerini buldular ve işte o zaman bu uyuşturucular batı

dünyasını istila etti; hatta LSD gibi yenileri icat edildi. Anahtar sözcük o zaman "yeni bir spiritüellikti."

Bu akımlar New Age adı altında tanınan yaygın bir mitoloji kurdu. Bazı teorisyenlerin en azından belli belirsiz evrensel enerjiyi tartıştıkları ve Wilhelm Reich'in bu enerjiyi orgon akümülatörleri içinde toplama olanağı hakkındaki zırvalarını tekrarladıkları duyuldu. Tarikatlar çoğaldı.

Anlamlı bir işaret: SSCB genel sekreteri Nikita Kruşçev, Nina Koulagina adlı bir kâhinden hizmet almaya başladı; onun "parmaklarıyla gördüğünden" ve psişik saldırılarıyla Amerikan atom denizaltısını batırdığından şüpheleniliyordu. ABD başkanı Ronald Reagan da bir astroloğun hizmetlerine başvurdu, aynı şekilde Fransa Cumhurbaşkanı da. Birmanya'da askerî diktatorya altında, General Ne Win ondalık sisteme dayalı banknotların "uğursuz" olduklarına karar vererek bunları tedavülden kaldırttı ve yerlerine 9 rakamı ve çarpanlarını temel alan paraları getirdi.

Eğilim dünya çapındaydı.

Sivil hayatta toplanan bilim adamları, duyu ötesi algı ve düşünceyle uzaktan eylemde bulunma olanağı üzerine yapılan tartışmalarda, geçerli olabilecek şeyleri kurmaya çabaladılar. Hatırlatmak gerekir ki, İngiliz Nobel Ödüllü Brian Josephson, Eugen Wigner ve David Bohm gibi ünlü fizikçiler, John G. Taylor gibi dünya çapında tanınan bir matematikçi ve daha birçokları, ünlü kâşık bükücü Uri Geller'i savundular; o da tıbbi elektronik uzmanı Andrija Puharich tarafından İsrail'de keşfedilmişti. O zamanlar tanınan biri olan astronot Edgar Mitchell, arenaya atıldı ve Geller'i halk içinde savunarak sansasyon yarattı: İddiasına göre onun yanındayken üç yıl önce kaybettiği bir kravat iğnesini bulmuştu; iğne, dondurmasının içinde materyalize olmuştu...

Eleştirme yetisinin ne kadar gerilediği görülüyor.

*

O zaman bir araştırmacı takımı, bilimin, nasıl XIX. yüzyılda nükleer ve genetik fizik çağına girdiyse, şimdi de zihinsel iletişim alanında bir keşifler çağına girmekte olduğu yönünde az çok karmaşık bir fikir öne sürdü. Ne de olsa beyin, vücudun geri kalanı gibi, elektrik fenomenlerinin merkezidir, bu fenomenler beynin fizyolojisinin süregelen kimyevi ilişkileriyle üretilmiştir. Gerçekten de organik elektromanyetik bir alan vardır; şüphesiz zayıftır ama bunun genişletilebileceği ve uzaktan başka varlıklar ve makineler üzerinde uygulanabileceği neden hayal edilmesin? Psikotronik makinelerin temel prensibi budur.

Beyin dalgalarına bağlı çeşitli fenomenleri incelemek için neredeyse her yerde inceleme laboratuvarları kuruldu. En ünlülerinden biri J. B. Rhine'inki oldu. Rhine, İnsan Doğası (gerçekten) Üzerine Araştırma Vakfı genel müdürüydü, özellikle telepati ve psikokineziyle ilgileniyordu, ama itibarlı şirketler kervana katılmakta acele etti. Uçak üretimcisi McDonnell, o dönem dikkate değer bir miktar olan 500 bin dolar yıllık bütçeyle psişik araştırma için bir laboratuvar kurdu. Westinghouse Electric Corporation özellikle düşünce iletimi deneyleri yapmak üzere üretilmiş aygıtlar imal etti ve bu şubenin başkanı Dr. Peter A. Castruccio sonuçları "oldukça umut verici" buldu.

Araştırmalar dehşet verici manzaralara yol açtı. Neuropsychiatric Institute'ün bir üyesi olan ve bilimkurguya biraz eğilimli Langey Porter'a göre, beynin işleyişini durdurabilecek ve 1.000 km uzakta 200 km karelik bir alanda bütün hayatı ortadan kaldırabilecek son derece düşük frekansta bir radyasyon silahı (RFB) üretmek mümkündü. Bunu 1980'de söyleyen araştırmacı, bu silahın maddi mi yoksa psikotronik mi olduğunu belirtmiyordu.

Radyasyonların ve elektromanyetik alanların canlı dokular üzerinde, hâlâ iyi gösterilmemiş ve özellikle tıbbi açıdan ihmal edilen bir etkisi var şüphesiz. Ama o dönemde, fazla büyük bir önemi olmayan saptamaların üzerinde, hiç olmazsa üstü kapalı denilecek teoriler tasarlandı. Bilim dünyasına şaşırtıcı yayınlar yağmur gibi yağdı; en akıl almaz olanlardan biri, ünlü Stanford Research Institute'ün iki fizikçisi Harold Puthoff ve Russell Targ'ın yayını oldu. Başlığı "A Perceptual Channel for Informations Transfer over Kilometer Distances" ("Kilometrelerce mesafede bilgi transferi için bir algı kanalı") olan yayın, itibarı büyük *Proocedings of the National Academy of Sciences*'ta 1967'de yayımlandı. İnsan alıcı ve vericiler arasında hiçbir destek olmadan veri iletmenin mümkün olduğu orada öğreniliyordu. Verici olmasa bile Targ, yetenekli bir kişinin psişik dalgalar sayesinde Merkür gezegeninin ayrıntılarını çok iyi görebileceğine dair güvence veriyordu.

Ama Peter Hurkos gibi "yetenekli biri" zaten sırf alnına sürerek fotografik plakalar bastırmayı başarmıyor muydu? Şehir manzaralarının gelişimini görüyorduk...

*

1980 Mart ayında, Amerikalı senatör Bob Kastenmeier Pentagon'a, resmen Stanford Enstitüsü veya başka yerlerdeki psişik araştırma çalışmalarına para yardımında bulunup bulunmadığını sordu. Ron McRae'nin verdiği cevap[149] biraz üstü kapalıydı: Stanford Enstitüsü'ndeki araştırmalar verimsiz olmuştu ama National Science Foundation veya Savunma Bakanlığı gibi başka kurumlarda başka çalışmaların yürütülmüş olması mümkündü; bununla birlikte, bunlar muhtemelen "sınıflandırılmıştı" yani gizliydi.

Bu araştırmaların bütçesi için bir rakam verildi; yılda 6 milyon dolar. O zaman için bu dikkate değer bir rakamdı; öte yandan gerçek rakamın altında olduğu düşünüldü. Bu araştırmaların toplam bütçesine gelince, yılda 20 milyon dolar civarında olacaktı.

Böyle araştırmalarla geçen otuz yılın sonunda, hiçbir psikotronik silah üretilmedi, en azından uzmanların bildikleri kadarıyla. Ama belirsizlik içinde uzmanlaşmak nasıl mümkün olacaktı?

Bilimsel araştırmanın özelliği tarafsız olmaktır; ama haklı olarak bu araştırma teknik ve uygulamaya dayalı amaçlarla başlamıştı; sonuç olmayınca vazgeçilmesi gerekti. Kimilerinin şüpheciliği, kimilerinin de alaylarıyla perçinlenen bir ilgi kaybı, psişik savaşın askerlerinin ateşini giderek söndürdü; onlar da bakteriyolojik savaş ve füzesavar kalkanlar gibi daha gerçekçi amaçlara yöneldiler. Soğuk savaşın sonu psikotronik silahların seraplarını yavaş yavaş dağıttı.

Öte yandan, 1986'da CIA'in Stargate operasyonu çerçevesinde, bir grup medyum Libya'ya baskın öncesi Kaddafi'nin yerini saptamakla görevlendirildi.

1994'te eski başkan Jimmy Carter'ın anlattığına göre, kendisinin Beyaz Saray'da olduğu dönemde bir CIA medyumu bir Zaire haritası önünde transa geçti ve Amerikan uydularının saptayamadığı bir uçak kazasının tam yerini tespit edebildi.

Dünyanın dört bir yanına yayılmış ve kontrol edilemez bir efsanenin kışkırttığı gerçek araştırmacıların yanı sıra aydınlar ve aldatıcılar, otuz yıldan fazla süren bir sözde-bilimsel fantazmagoryada şöhret kazanmışlardı.

Bu akıl dışı bölümün incelemesi, çok uzun bir süre boyunca ulusal, askerî veya ekonomik çatışmalara indirgenmiş olan tarihin mekanizmaları üstüne yeni bir ışık tutuyor: Kolektif psikoloji. Bir yüzyılın üçte biri boyunca, büyük güçler kendi para birimlerinden

yüzlerce milyonu, teknik jargonla süslendiği halde eski büyücü lerinin lanetlemelerinden daha fazla değerli olmayan silahların araştırmasına harcadılar.

Bu güçler kendi kendilerini aldatmışlardı.

1983

Hitler ve Mussolini'nin Sahte Günlükleri

1983 Nisan ayında büyük haftalık Alman dergisi *Stern*, Adolf Hitler'in özel günlüğünün bulunduğunu ilan etti. 62 defterden oluşan günlükte Führer'in 1924'ten ölümüne kadar notları bulunmaktaydı. Bu, yüzyılın haberiydi. Halk oldukça büyük bir heyecan gösterdi. Böylesi heyecanların sebebi genelde hiçbir zaman bu belgelerin tarihî öneminden kaynaklanamaz, modern zamanların en iğrenç ve en sefil insanlarından biri için duyulan sağlıksız hayranlıktan ileri gelir.

Bu keşfin hangi koşullarda yapıldığı açıklama gerektiriyordu: 1980'de gazetenin Nazizm kalıntılarının araştırması ve elde edilmesinde uzmanlaşmış olan foto muhabiri Gerd Heidemann, *hitleriana*nın[150] bir başka çılgınıyla tanıştı; Stuttgart yakınında küçük, gerçek bir Hitler müzesi kuran Fritz Stiefel. Nazi özlemi Heidemann'ı esir almıştı; böylece Göring'in yatı Carin II'yi ele geçirmişti, bu kurtlu takanın restorasyonu kendisine ufak bir servete mal olmuştu ve ülkesinin en zararlı dönemine sadakat dolu olarak Göring'in kızının âşığı haline gelmişti. Stiefel ona "A.H." baş harflerini taşıyan siyah kaplı bir defter gösterdi; ama bunun kendisine ait olmadığını belirtti: Stuttgart'ın yakınında yaşayan Konrad Fisher adında birinindi. Fisher'e göre, belge Doğu

Almanya'nın bir köyü olan Börnersdorf'ta yaşayan birinin evinde bulunmuştu. Ve orada 27 defter daha vardı.

Börnersdorf. Bu isimle Heidemann'ın beyninde bir kıvılcım çaktı. Gerçekten de savaşın sonuna doğru, Hitler uçakla yaklaşık on sandık belge taşıtmıştı, bunları güvenli bir yere koyduracaktı: Ama kuryelik yapan Junkers 352, Börnersdorf'tan fazla uzak olmayan bir yerde, Çekoslovak sınırı yakınında Heidenholz ormanına düşmüştü. Mürettebat ve yük kaybolmuştu. Heidemann hikâyeyi biliyordu. Bu köye gitmişti ve mezarlıkta *Unbekannt* yani "Meçhul" ismini taşıyan iki mezar ortaya çıkarmıştı; şimdi elinde yükün tamamen yok olmadığına dair bir kanıt vardı: Defter.

"Keşfinin" kesinliğiyle adeta kör olmuş bir halde, Heidemann, Fisher adlı kişi hakkında bilgi almayı unuttu.

1981'de görüşmeler başladı. Fisher defterlerin toplamı, ayrıca Mein Kampf'ın (*Kavgam*) elyazması bir örneği için 2,5 milyon mark istiyordu. Fisher, gümrük genel müdürü kardeşi sayesinde Federal Almanya'ya hepsini göndertebileceğini açıkladı ama (belli ki güvenlik sebeplerinden dolayı) miktar tamamen ödenene kadar, pazarlığın tamamen gizli kalması ve hiçbir uzmanın bununla ilgili bilgilendirilmemesi gerekiyordu. Bu arada, XX. yüzyılın en cani psikopatlarından birinin kaleminden çıkmış defterlerin üzerinde bir belirsizlik hâkimdi.

Heidemann bunu gazetesine açıkladı. Gazete de atlatma haberi ve masrafları Amerikan haftalık yayını *Newsweek*'le paylaşmaya karar verdi; *Times* ve *Sunday Times*'ın sahibi Rupert Murdoch, *Newsweek*'le bir anlaşma imzalamayı denedi.

1983 Şubat ayında, Heidemann gazetesine ilk üç defteri götürdü. 12 defter daha eline geçirecekti. Bunlar okul defterleriydi, sert siyah kapaklıydı, bazılarına nazi kartalı mührü basılmıştı bazılarına da A.H. baş harfleri; hepsinde kırmızı balmumundan

bir damga ve daktiloyla yazılmış Martin Bormann imzalı, bu belgelerin Führer'in olduğunu belirten bir not vardı.

Bu arada Heidemann kötü bir iş çıkarmamıştı: Gazetesinden her defter için 80.000 mark alıyordu ama yalnızca 50.000 markı Fisher'e veriyordu. Ayrıca paraya ihtiyacı vardı: Mürekkep boyalı tırnaklı mareşalin ünlü yatını restore etmek için ağır borç yükü altına girmişti.

*

Beklendiği üzere, belgelerin görünümü ve durumu 50-60 yıl kadar eski olmaya uygun gibiydi. Ama eski gotik yazıyla yazılmış metinleri okuyunca hayal kırıklığına uğradılar: Burada Hitler'in nutukları ve bildirilerinin birebir kopyaları bulunuyordu, bunlar zaten Alman tarihçi Max Domarus tarafından *in extenso*[151] yayımlanmıştı.

Daha kişisel olan bölümler bazen şaşırtıyordu. Örneğin, Hitler'in Chamberlain'in "soğuk profesyonelliğine" hayranlığının hiçbir anlamı yoktu: Eski zamanın devlet adamları arasındaki yazışmalarda içini dökmelere hiçbir biçimde rastlanmazdı ve en azından hepsi profesyoneldi. Hitler beş yıl iktidarda kaldıktan sonra, 1938'de, bunu bilmesine yetecek kadar fazla insan görmüştü. Zaten, günlüklerin sözümona yazarının 1941'de Rudolf Hess'in İngiltere'den kaçışını önceden öğrendiği yönündeki iddiası, onun o zaman kapıldığı öfkeye hiç uygun değildi.

Seçkin İngiliz tarihçi Hugh Trevor-Roper, bulunan belgelerin gerçek olduğunu teyit etti. Aslında Trevor-Roper belgelerin sayısından etkilenmişti ve bir iki sahte sayfa yapılabilse de tek seferde bu kadarının yapılamayacağını düşünmüştü.

Oysa bunlar sahteydi.

Bu devasa -ve kurbanları için masraflı- aldatmacanın bütün aktörleri, son derece kör bir cehaletin eklendiği akla gelmeyecek bir saflığın içine düşmüşlerdi.

Öncelikle sahteciyi ele alalım: Gerçek adı Kujau olan sözde Konrad Fisher, sahte Nazizm kalıntıları ve Hitler'in gerçek "suluboya"ları üzerine uzmanlaşmıştı. Hitler'e karşı saldırı günü olan 20 Temmuz 1944 tarihini taşıyan notlar yazmıştı; oysa, diktatörün o gün kendisini hedef alan bomba patlamasıyla sağ kolu yaralanmıştı ve takip eden günlere ait birçok fotoğraf onu kolu sarılı bir halde gösteriyordu. Dolayısıyla kalem tutması bile mümkün değildi.

Kujau'nun hiçbir biçimde Hitler'e kişi olarak ilgisi yoktu, aksi takdirde onun imlasının iyi olmadığını ve Fransızca "chair monsieur"[152] diye yazmaya denk bir *Liber Herr* yazacak kadar dikkatsiz olduğunu bilirdi. O bu handikapı asla yenememişti. Oysa Kujau'nun uydurmak için çabaladığı metinlerde imla yanlışı yoktu.

Kujau aynı şekilde *Kavgam*'ın birinci elyazmasının, matbaaya gönderilmeden önce beceriksizlikleri ve Almanca yanlışları yüzünden bol bol düzeltildiğinden habersizdi.

Kujau ayrıca Hitler'in çevresinden yaşayan yakınları olup olmadığını öğrenme zahmetine katlanmamıştı; hâlbuki diktatörün eski sekreteri Christa Schroeder hâlâ yaşıyordu ve Hitler'in neredeyse bir daha asla eliyle bir şey yazmadığına tanıklık etmişti.

Bu sahtekâr nihayetinde bilimsel analizin ince metodlarını hafife almıştı: Bu metodlar, sözde günlüklerin kâğıdında 1955'ten önce var olmayan kimyasal bir beyazlatma maddesinin bulunduğunu ortaya çıkardı; ayrıca balmumu mühürlerini bağlayan ipler yine o dönemde var olmayan polyesterdendi, üstelik cilt zamkı yakın tarihte üretilmişti.

Mahkemeye verilen Kujau ağır hapis cezasına çarptırıldı.

Heidemann da III. Reich kalıntılarına karşı marazi tutkusunu pahalıya ödedi.

Diğerleri için, bu ceza özgüvenlerinde kalıcı bir yara açtı. Öncelikle bu günlüklerin gerçek olduğuna inanmak istemişlerdi. Sanki şeytan günlük tutarmış gibi.

Aslında kendi kendilerini aldatmışlardı. Bu özel günlüklerin gerçekliğine birkaç ay boyunca inanmalarını sağlayan olağandışı aptallık, buna inanma isteğinden ileri geliyordu.

Bu maceranın fiyaskosunun yankıları, ancak 1994'te sonuçlanan, tarihçilerin ve faşizm belgeleri uzmanlarının küçük dünyasını sarsan benzer bir olayı gizledi. Benito Mussolini'nin günlüklerinin sayfaları bulunmuştu. Bu günlükler 1942 ila 1945 tarihliydi, 1967 ilkbaharında, tam 76.400 livre tutan dikkate değer bir miktarla İngiliz haftalık *Sunday Times*'a sunulmuştu.

Oysa daha önce MSI partisinin başkanı (Movimento Sociale Italiano) Novarre'dan Dr. Oscar Ronza, Vercelli'de yaşayan 1955'te bayan Rosetta Panvini ve kızı Amalia'ya yuvarlak hesap 9.850.000 livre ödemişti. 1945'ten beri ellerinde, Mussolini'nin 1921 ila 1939 arası tarihli yaklaşık sekiz bin sayfalık günlük ve müsveddesi varmış.

İki gizli pazarlığı ayıran 12 yıl boyunca, birçok olay olup bitmişti. Dr. Ronza, ünlü belgeleri Milano'nun büyük editörü Arnoldo Mondadori'ye teklif etmişti, o da bunları uzmanlara, yakınlara ve aile üyeleri Dük'ün dul eşi Dona Rachele ve genç Romano Mussolini'ye sunmuştu. Hatta bu belgeleri incelemesi için masrafları kendisi karşılayarak Arjantin'den Mussolini'nin oğullarından birini, Vittorio'yu getirtmişti. Hepsi bunların sahte olduğu sonucuna varmışlardı. Vittorio Mussolini oldukça şüphelendiğini söylemişti ama kesin bir yargıya varmamıştı.

Mondadori ve Ronza ödenen miktarların geri verilmesini istediler ve bir dava sürüp gitti. Mahkeme bu günlüklerin sahte olduğuna ve dolandırıcılık yapıldığına karar verdi. *Carabinieri*[153] bir yığın sahte günlüğü elinde tuttu, bunların yargı kararıyla yakılmaları gerekiyordu. Belli ki yakılmamışlar.

Nitekim ikinci olayın uzmanlarından ikisi, Giorgio Pini ve Silvio Bertoldi belgeleri incelediklerinde, zaten ellerine geçmiş olanı hemen tanıdılar ve uyarıda bulundular. Bu sefer, bu sahteleri piyasaya sürmeye kalkan bayan Rosatiler değil ama Ettore Fumagalli adında biriydi, kendisini İtalyan direnişinde eski bir "beyaz" partizan olarak tanıtıyordu. 1945'te "kazara" bu günlükleri eline geçirdiğine dair teminat veriyordu.

Kimse aynı belgelerin hem bayan Rosatilerin hem de Fumagalli'nin eline nasıl geçtiğini açıklayamadı.

Yine *Sunday Times* ve bir başka İtalyan yayıncı Rizzoli, Dük'ün sözde günlüklerini yayımlamayı reddetti. Öte yandan bu sefer dava olmadı, kimse mahkûm edilmedi ve dolayısıyla sahteleri yok etme emri verilmedi.

O dönem Hitler günlükleri meselesinin henüz patlak vermediğini belirtelim.

*

Son bir olay da -çünkü bu özel günlükler destanı bir tefrikaya benziyor- 1994'te; bir başka İngiliz haftalık yayın olan *Sunday Telegraph*'a bazı sayfalar geldi. 27 yıl boyunca Avrupa'da dolaşanlar ile bunlar aynı mıydı? Ünlü İtalyan *Epoca* bunları, elinde bulunan sahte olduğu belli belgelerin fotokopileriyle karşılaştırdı ve büyük bir şaşkınlıkla, aynı belgeler olmadığı sonucuna vardı. Yazılış ve içerik oldukça farklıydı.

O zaman bir varsayım öne çıktı: Piyasada Mussolini'nin gerçek ve sahte günlükleri olmalıydı. Ama iş o kadar arapsaçına dönmüştü ki hiçbir açıklama yapılamadı.

O zaman insan soruyor, acaba bunlar gerçek günlüklerin varlığını gizlice haber alan Winston Churchill'in Como gölü kıyılarında arattığı günlükler miydi?[154] Bu belgelerin pazarlıkları sırasında İtalya ve İngiltere arasında sürekli bir ilişki bulunması aslında çarpıcıdır.

Mussolini'nin durumunda, insanlar onun özel bir günlük tuttuğundan emindir, çocukları ve bütün yakınları buna tanıktır. Zaten, 1941'de oğlunun bir uçak kazasında ölümü nedeniyle yazılıp yayımlanan *Parlo con Bruno* (*Bruno'yla konuşuyorum*) kitabında bunu kendisi açıklar: "Ve şimdi bırakın 31 Aralık 1940'tan beri tuttuğum günlüğü kendime saklayayım."

Bu onun 1921'den beri günlük tuttuğu anlamına gelmiyordu, ama oğlu Romano, Mussolini'nin kendisine 1927 tarihli ve onun doğumunun yol açtığı duyguları anlatan bu günlükten sayfalar hediye ettiğine tanıktır. Dük hiç tereddüt etmeden, belirli olayları anlatan günlük sayfalarını koparıp sevdiklerine hediye ediyordu. Hatta *Popolo d'Italia*'nın başyazarı olan arkadaşı Giorgio Pini'ye, sahip olduğu günlüğü, ölen oğlu Bruno'nun doğumuyla ilgili sayfaları sunmuştu. Tuhaf bir uygulama; aslında bir günlük, yazarı tarafından eksiksiz biçimde korunmak içindir.

İtalya'da konuya ilgi çok büyüktü: Dük'ün günlüklerinin sayfaları şüphesiz Roma'ya yürüyüş, Kral III. Victor Emmanuel'le görüşmeler, Matteotti'nin öldürülmesi ve modern İtalya'nın tarihinin ünlü veya gizli diğer birçok olayıyla ilgili sürprizler barındırıyor olmalıydı. Ama yayımlanan sayfalar hayal kırıklığı

uyandırdı. Örneğin, 1921 yılı için ancak sözümona yazarın pilotluk deneyleri üzerine belirli bir tarih bulunmayan notlar vardı

Şiddetli esen rüzgârın ürpertisi ve bütün derin duyguları ruhumuzda hissettiğimizde gelen ilahi özgürlük.

Uçmak o zaman ruhsal ve fiziksel bir ihtiyaç haline geliyor.

Bütün bunlarda belli ki biraz sahtelik vardır. 1921'de Mussolini'nin aklında endişe duyulacak birçok başka şey bulunuyordu: Faşist kafileler o zaman sosyalist, komünist, cumhuriyetçi ve diğer örgütlerin bürolarını yağmalıyordu. Mayıs ayında, 35 faşist vekil Parlamento'ya seçilmişti ve Kasım ayında faşizm parti oluyordu. Kâğıda dökülecek bu lirik uçarılıklardan daha fazla şey vardı.

Ama heyecan sürüp duruyordu: Düşünün, bizzat Dük'ün elinden çıkmış sayfalar! Onu özleyenler gençleştiklerini hissettiler. Şüphecilerin alayları ilgisizlerin kafalarını karıştırıyordu.

Çin atasözü hiç bu kadar uygun düşmemişti: "Bilge her şeyden şüphelenir, şüphenin kendisinden bile."

1986

Çernobil Bulutu Hakkındaki Gerçek

Bütün ülke yetkililerinin başlıca kaygılarından biri, büyük felaket halinde üzücü ve kontrol edilemez taşkınlıklar doğurmaya meyilli ulusal bir panikten kaçınmaktır. O zaman bilgiyi son derece kısıtlı biçimde dağıtırlar. 2011 yılının Mart ayında Japonya'da Fukushima nükleer santrali kazası sırasında bu doğrulandı. Ama bilgiyi bazen yanıltıcı bir biçimde de yayabilirler ve en bilinen örnek, şüphesiz, 1986'da yankı uyandıran kazadan sonra Ukrayna'da Çernobil santralinden yayılan radyoaktif bulutun geçişi üzerine bildirilerdir.

O yıl 2 Haziran'da, SCPRI (İyonlaştırıcı Işınıma Karşı Korunma Genel Merkezi) bir bildiri yayımlayarak, Çernobil'den gelen buluttaki radyoaktif tozların çoktan dağılmış olduğuna ve bulutun Fransa'yı teğet geçtiğine dair güvence verdi. Gerçekte, Fransa 29 Nisan'dan beri etkilenmişti ve 1 Mayıs'ta, neredeyse bütün bölgeler buna yakalanmıştı: Bulut özellikle Alsace, Lorraine ve Korsika üzerinde uzun süre kalmıştı. Daha da kötüsü, 2 ve 3 Mayıs yağmurları radyoaktif tozların bu bölgeler üstüne düşmesine neden olmuştu. Bu tozların bazıları radyoaktivitelerini çabuk kaybediyordu (iyot 131 için iki ay) diğerleri ise öyle değildi: Örneğin, 137 cesiumun yarı ömrü 300 yıldı. 2 Haziran'da neredeyse sekiz hafta sonra SCPRI artık bunu inkâr edemezdi. 2005'te, yani olaylardan 19 yıl sonra, bir uzmanlar komitesi SCPRI'nın

verilerinin eksik değerlendirildiğini kabul etti. Bu hafif tabirdi; aslında kibarca "dezenformasyon" denilen şeydi.

29 Nisan'da atmosferin radyoaktivitesi ortalamanın dört kat üstündeydi. Sıradaki 12 ay boyunca bireyin maruz kaldığı radyoaktivite, ortalama 0.063 mSv'den (millisievert), bölgelere göre (en çok etkilenenler Doğu ve Güney oldu) 0.005 ila 0.17 arasında yükseldi. Referans olarak, Fransa'da bir birey her yıl farklı sebeplerden toplam 3.6 mSv doz alıyor.

Yetkililerin yapabildikleri açıklamaya göre bu, havada yolculuk yapan bir yolcunun Atlantik'ten geçiş sırasında (yüksek atmosferde gama ışınlarının hedefi olma sebebiyle) maruz kaldığı miktara eşitti. Ama atom ekonomik bir öncelikti ve halkı çılgına çevirmekten kaçınmak son derece önemliydi. Sivil atomun ateşli taraftarı Pierre Pellerin'in yönettiği SCPRI'nın dezenformasyonuna, Tarım Bakanı François Guillaume gibi başka yetkililerin yatıştırıcı açıklamaları da eklendi. "Fransa toprakları, uzak olması sebebiyle, Çernobil santrali kazasının ardından radyonüklitlerin yağmasından tamamen muaf durumdadır." Tamamen yanlış. Bununla birlikte açıklamalarında sınırı aşan Pellerin, halk arasında yayılan "gülünç psikoza" karşı savaşa çağırıyordu.

Bu nutukların gereğinden fazla rahatlatıcı niteliği ters etki yaptı: 2000'de Criirad, (Radyoaktivite üzerine bağımsız araştırma ve bilgi alma komisyonu) araştırmasının sonuçlarını yayımladığında, iki dernek, Criirad ile Fransız Tiroid Hastaları Derneği ve 51 hasta, X'e karşı şikayette bulundu ve bir kamuoyu hareketi, halkın karşı karşıya bulunduğu tehlikeler üzerine bilgi eksikliğini ortaya çıkardı.

Komplo teorisi zıvanadan çıktı ve bugüne kadar hızını kesmedi. Çok sık olduğu üzere bunun başlıca etkisi, inandırıcı sonuç

olmadan güvensizliği ve mantıksız korkuları beslemesidir. Büyük bir aldatma hissi sürüp gidiyor.

Nükleer tehlikelerin gizlenmesinin izole bir durumu değildir bu: 17 Ekim 1969'da, Loir-et-Cher'deki Saint-Laurent-des-Eaux'da yüksek şiddette bir kaza olmuştu. 1 numaralı reaktörün kalbindeki hatalı bir yüklenme, 50 kilo uranyumun erimesine yol açmıştı. 2011'de haftalık dergi *Le Point* o zamana kadar halkın bilmediği belgeler yayımladı.[155] EDF yanıcı maddeyi toplamak için "temizleyiciler" göndermişti. İçlerinden biri, Daniel Robert'in anlattığına göre iş arkadaşlarıyla birlikte o erimiş uranyumu kazıyıcılarla alıp kurşun çöp tenekelerine koymuşlardı. En yüksek aktivite süresi iki dakikaydı. Uluslararası ölçüde, kaza 4 seviyesindeydi. 3.5 yıl boyunca durdurulan santrali tamir etmek 29 ay sürdü. Prof. Pellerin o zaman departmanın seçilmişlerine "bunun fazla önemli olmadığını" açıklamıştı. Ve halk bununla ilgili hiçbir şey öğrenmedi.

Daha da kötüsü: 27 Aralık 1999'da, bir fırtına ve büyük bir gelgitin neden olduğu sel, Gironde'da Blayais santralinin üç reaktörünü durdurdu ve 13 saat boyunca izole etti. Az kalsın Fukushima gibi oluyordu: Belediye başkanı Alain Juppé gece vali tarafından uyandırıldı, vali ona Bordeaux'nun boşaltılması olasılığını gözden geçirmesi gerektiğini bildirdi. Bu yalnızca 2. kategoriden bir kazaydı ama halk bununla ilgili de bilgilendirilmedi.

İki santralin personeline bulaşma konusunda veriler EDF'ten biliniyor, çevreye bulaşma konusunda veriler ise çok az biliniyor.

Belirsizlik sürüp gidiyor. Tiroid kanseri oranının tam olarak saptanmış artışıyla ilgili olarak, bunun Çernobil kazasından yirmi yıl önce başladığı görünüyor. Ama bulutun Fransızların sağlığı üzerinde hiçbir etkisi olmadığı anlamına gelmiyor bu. Aslında, ne toprağa düşmüş radyoaktif toz tiplerinin ne de onların yan

etkilerinin değerlendirilmesi yapıldı. Radyoaktif bir maddenin tek başına hiçbir etkisi olmayabilir ama bir başkasıyla birleşirse olabilir. Böylece sezyum 137, stronsiyum 90 veya fosfor 32 ile "zenginleşmiş" tarım ürünlerinin tüketiminin sonuçları ne olabilir, bilinmiyor. Belki hâlâ sezyumlu salatalar yiyoruz.

Ve uzmanların verdikleri teminatlar ancak kendilerini bağlar çünkü insan ancak bildiği şeyin uzmanı olabilir bilmediği şeyin değil.

Temkinin ve bilgiye sadakatin hiç olmazsa koruyucu bir niteliği var ki bu da komplo teorilerini önlemektir.

1997

Simyacılardan Daha Güçlü, Bre-X Ustaları

Bazı aldatmacaların hatırası tuhaf biçimde geçici oluyor: İki üç gün medyada yer buluyor, sonra gündemin değişmesiyle yerlerinden edip geçmişe atılıyor ve unutuluyor. Bazen, bunların ortadan kaybolması masumlara veya karşı gelmenin gereksiz ve hatta tehlikeli olduğu nüfuzlu kimselere zarar verdiği gerçeğiyle açıklanıyor.

Bre-X'te olduğu gibi.

Senaryo tuhaf biçimde bir Jules Romains'in 1929'da başarıyı yakalayan *Donogoo-Tonka* piyesine benziyor. Araştırmacılar uzak bir yerde bir altın madeni keşfederler. Bir işletme firması kurulur; olaylar birbiri ardına gelişir; harika rüyalar su yüzüne çıkar. Sonra güm pat her şey yerle bir olur, Donogoo-Tonka'da hiç altın olmadığı ortaya çıkar.

1993'te, iki iş adamı, Hollanda kökenli John Felderhof ve Kanadalı David Walsh, bir altın araştırması şirketinin kuruluşunu ilan ettiler: Bre-X. Şirketin hisseleri Kanada'da Calgary Borsası'na sokuldu. Filipinli bir jeolog Michael de Guzman'la birleştiler. Borneo, Kalimantan'ın Endonezya tarafında Busang bölgesinde balta girmemiş ormanı araştıracaklarını söylediler.

Birkaç ay sonra, Celebes kıyısının 20 kilometre ötesinde Lao Buri köyü yakınında olağandışı bir maden ocağını keşfettiklerini

açıkladılar. Şaşırtıcı rakamlardan bahsedildi: 1 milyon altın onsu, yani yaklaşık 31 ton. 1994 Eylül ayında, rakamlar yükseltildi: 3 - 6 milyon ons. 1996 Şubat ayında, 40 milyon ons, aynı yılın Eylül ayında 71 milyon. Sonunda 1997 Mart ayında 200 milyon ons.

Busang, tüm zamanların mutlak eldoradosu olmalıydı. Bütün gezegenden daha fazla altın barındırıyor olmalıydı.

1996'da Toronto Borsası'na 5 dolara giriş yapmış olan Bre-X kapanışta 200 dolar yaptı. Ekim ayında değeri başlangıca nazaran % 15.000 artmıştı.

Bre-X'nin yayılışı –veya yerüstüne çıkışı diyelim– o zaman uluslararası boyut kazandı. Danışmanı olan ABD eski dışişleri bakanı Henry Kissinger'in önerisi üzerine, dönemin Endonezya diktatörü General Muhammed Suharto, şirketin hisselerinin yüzde 30'unu aldı. Ülkenin Madenler Bakanı maden yatağının geçerli olduğunu doğruladı. Nüfuzlu bir Kanada şirketi Barrick, Jakarta'ya yine nüfuzlu olan iki aracı yolladı; eski ABD başkanı George W. H. Bush, (W.'nin babası) ve Kanada eski başbakanı Brian Mulroney: İki adam çok geçmeden Bre-X'in yönetim kuruluna seçildiler; Suharto'nun iştahını yatıştırmakla görevlendirildiler.

Şirket bankanın verdiği ödünç 400 milyon dolardan faydalandı ve kurucuları Walsh, Felderhof ve Guzman, Toronto'da "yılın araştırmacıları" olarak nitelendirildi. Neden yüzyılın da değil ki? Ama 1997'de bazı büyük hissedarlar sonunda maden yatağının gerçekliği ve genişliğini doğrulamaya karar verdiler ve Busang'a bağımsız uzmanlar gönderdiler. 26 Mart 1997'de, uzmanlar raporlarını sundu:

Kesin görüşümüzü üzüntüyle bildiririz ki Busang'da ekonomik işletime elverişli hiçbir altın madeni yatağı saptanamadı...

Numunelerin büyük ölçüde manipülasyonu, dünya maden tarihinde eşi olmayan bir sahtekârlığa yol açtı.

Birkaç gün önce, 19 Mart'ta Guzman, Busang'da Saraminda'yla buluşmak için uçağa binmişti ama buluşma gerçekleşmedi: Pilota göre, Guzman kapıyı uçuş sırasında açmış ve boşluğa atlamıştı. Veya ona yardım etmişlerdi... Aslında bir gün önce milyonlarca dolar senet satmıştı, bu da intihar isteğinden oldukça uzak bir hareketti. Ne var ki hastaydı ve zaten cesedi hiç bulunamadı.

Walsh ve karısı da Bre-X'deki hisselerini sattılar, kendisi 7 milyon dolara, karısı 19 milyon dolara. Sonraki yıl, görünürde doğal sebeplerden öldü.

Felderhof da zamanında hisselerini sattı ve bundan 33 milyon dolar elde etti.

Simyacılar kurşunu altına çevirdiklerini iddia ediyorlardı, orada kurşun bile yoktu.

Uzmanların raporunu izleyen günlerde, Bre-X'in seyri askıya alındı, sonra şirketin iflası ilan edildi. Emekli fonlarıyla, bankaların, küçük ve büyük hissedarların masrafları karşılandı. Hiçbir adli takip yapılmadı.

Kurucular Jules Romains'in piyesinden haberdar mıydı bilinmez. Kurbanlar fazla gençti.

1997

Komünizmin Suçları ile Nazizmin Suçları Arasında Ne Fark Var?

Nazilerin ölüm kamplarının keşfedilişini takip eden günlerde ve yıllarda, batıda birçok makale ve eser şu sorulara cevap vermek için yayımlandı: Bu kamplardan nasıl haberimiz olmadı? Bazıları haberdar mıydı? Onlar bir tarih eseri türü başlattılar ki bunların esin kaynağı 50 yıl sonra canlılığından pek az şey kaybetmiş durumda ve diğer soruların yanı sıra, Vatikan'a karşı da çoğu zaman şiddetli saldırılara katkıda bulunuyor.

1997'de çağ açacağı çoktan belli bir eser çıktı: *Komünizm'in Kara Kitabı: Cinayetler, Terör, Baskı*.[156] Ekim İhtilali'nden 80 yıl sonra komünizmin ve özellikle Sovyet rejiminin suçlarını ifşa ediyordu. Bunun bilançosu son derece üzücüydü: 80 milyon ölü, yani ölüm kamplarının 12 katı.

En şaşırtıcı olanı, aynı soruları sormak için tek bir eserin bile çıkmış olmaması: Kimsenin haberi yok muydu?

Hemen tarihçilerin ve düşünürlerin saflarını belirledikleri bir polemik başladı: Nazizmin suçlarıyla komünizmin suçlarını karşılaştırmak söz konusu olamazdı. Komünistler, doğal olarak, böyle bir karşılaştırmaya daha sert karşı çıktılar –"kabak tadı" dediler– ve şu ön doğruyu öne sürdüler: 1917'de, Lenin ve ha-

leflerinin nefret edilesi "aşırılıklarda" bulunacakları kesin değildi, hâlbuki ölüm kampları Nazizmin kaderinde yazılıydı.

Moskova Paktı'yla ilgili telaş uyandırıcı bir toplu hafıza kaybı vardı; bu pakt, Stalin'i 1941'e kadar Hitler'in işbirlikçisi haline getirmişti. Ta ki Führer SSCB'ye damdan düşer gibi saldırana dek; böylece Stalin günler süren depresif bir krize girmişti. Moskova Paktı'nın yarıda kesilmesine kadar, nazizm ve komünizm aynı yolu takip ediyordu.

Öte yandan komünistler, eserin bir bölümünün bozduğunu düşündükleri ideolojiye (özellikle Stéphane Courtois'nın önsözüne) karşı ayaklandılar. Polemiğin tarih bilimine uygun düşmediğini söylüyorlardı.

Oysa kendilerini üzüntüye sevkeden bu "ideoloji"nin tarihî saptamanın kaçınılmaz sonucu olduğu görülüyor: Komünizm ile devletin cinayete varan şiddeti iç içe geçmişti. Bu SSCB'de olduğu gibi Çin'de de görünürdü. Bu şiddet, rejimin ilk yıllarından itibaren kendini gösteren insan varlığına karşı temel bir küçümseme duygusundan ileri geliyordu.

Baskısız bir ordu kurulamaz, diye yazıyordu Bolşevikliğin kurucularından biri olan Troçki. *Eğer komuta kademesi, cephanesinde idam cezasını barındırmazsa insan kitlelerini ölüme göndermek mümkün değildir. İnsan denilen ve teknolojilerden gurur duyan kötü ruhlu kuyruksuz maymunlar, ordular kurup savaştıkça, komuta kademesi de askerleri cephedeki olası bir ölüm ile cephe arkasındaki kesin bir ölüm ihtimaliyle karşı karşıya bırakacaktır.*[157]

Üstelik söz konusu olan yalnızca ordudaki disiplin. "Kötü ruhlu kuyruksuz maymunlar" buna bayılacaktır. Böyle sözler tam da *Kavgam*'a layık.

Gerçekte, komünizmin suçları için gereken bakış açısı çarpıklığı ideolojik sebeplere dayanıyor; komünizmin bir despotluk olduğunu itiraf etmeyi inatla reddetmekten ileri geliyor. Bu hemen hemen her yerde aynı ve Fransa'da, Fransız Devrimi'nden tutun da Joseph Stalin için yazarların, düşünürlerin ve sanatçıların gösterdikleri hayranlığa kadar, siyasi ve ideolojik tarihin geniş bakış açılarını inkâr etmeye eş değerdir. Bunun listesi uzundur. Lenin, Stalin ve müritlerini insanlık suçu işleyenler tablosuna kaydetmek, sosyalizmin cenaze törenini düzenlemek demektir. Fransız Komünist Partisi'nin içinde, komünist direniş örgütlerindeki Trokçi yanlısı militanların cinayetleri üzerine sessizlik empoze edildi.

Dolayısıyla bakış açısındaki çarpıklık sürüp gidiyor. François Furet gibi saygı duyulan bir tarihçinin *Bir İllüzyonun Geçmişi*'nde[158] yanıldığını anladığı yönündeki saptaması hiçbir şeyi değiştirmedi.

Daha yukarıda bahsedilen sorulara cevap verecek olursak, bunlar uzun süredir vardı. Victor Kravçenko'nun *Özgürlüğü Seçtim* adlı dönekçe eserinin 1947'de Fransa'da yayımlanmasının neden olduğu skandalı hatırlayalım. Stalin hâlâ hayattaydı ve Sovyet dehşetlerinin bu tablosuyla SSCB'nin itibarının zedelenmesine izin verilmesi söz konusu olamazdı. *Lettres Française*'in başyazarı Claude Morgan ve bir gazeteci, André Wurmser, eserin sahte olduğunu iddia ederek halkı aldatabileceklerini sandılar, güya Amerikan gazeteci "Sim Thomas" adında biri tarafından yazılmış, o da zaten bunu itiraf etmiş. Hâlbuki Sim Thomas adında biri hiç var olmadı ve adli soruşturma –çünkü bir tane oldu– "itirafın" André Ullmann adında komünist bir gazeteci tarafından yazıldığını ortaya çıkardı. Bir gerçeğin aldatmaca olduğunu iddia etmek için bir başka gerçek aldatmaca; çok hoş bir durum. Sonradan, Boris Suvarin ve Arthur Koestler, sonra Aleksandr

Soljenitsin, komünizmin despotça dehşetiyle ilgili bu konuda çekimser olanları gözlerini açmaya zorladılar.

Gulaglar kamplardan daha yavaş öldürüyordu ama öldürüyordu.

Komünizmin suçları ile nazizmin suçlarını karşılaştırmayı yasaklayan aldatmaca asla sona ermedi. Her ne kadar önce SSCB zamanındaki gibi, sonra da kralın peşindeki kurbağaların Paris akşam yemeklerinde *Küçük Kızıl Kitap*'ı tartıştıkları ve Fidel Castro'yu alkışlamak için Küba'ya koştukları dönemdeki gibi ateşli tepkiyle karşılanmasa bile. Aldatmaca SSCB'de daha aktif oldu: 2009'da Stalin'i aziz mertebesine çıkarmak söz konusuydu, tanıklar eskiden papaz okulunda okuduğuna ve her sabah ayine gittiğine dair yemin ediyordu.

Ya Hitler'le işbirliği? Sovyet Dış Gizli Servisi (SVR), "Molotov-Ribbentrop Paktı'nın SSCB'nin kendisini savunması için tek yol olduğunu" iddia ediyordu, böylece Vladimir Putin'in birkaç ay önce Polonya ziyareti sırasındaki açıklamalarıyla çelişkiye düşüyordu.

Ama doğrudur ki Putin her şeyi ve tam tersini söylüyordu; 2007'de Igor Dolutski tarafından yazılan "revizyoncu" bir tarih kitabını yasaklatmış ve şunları söylemişti: "Kimsenin bize suçluluk duygusu aşılamasına izin vermeyelim."

Bu hafıza kaybının emredilmesi demektir.

1998

Muammer Kaddafi ve Bulgar Hemşireler Meselesi

1998'de Libya'da Bingazi'de El Fateh çocuk hastanesinde hafif rahatsızlıklardan dolayı tedavi edilen çocuklar, anjin, bronşit enfeksiyonu ve kulak ağrıları gibi kalıcı sorunlardan şikayet ettiler. Hastanenin doktorlarının açıklamaları şüpheli göründü ve aileler ayaklandı. Hükümet durumdan haberdar olduğunda, bu genç hastalar tedavi ve teşhis için İtalya'ya gönderildi. Onlara AIDS virüsü bulaştığı ortaya çıktı. 400 kadar vaka sayıldı. Bir süre Libyalı yetkililer olayları gizlemeye çalıştı ancak çocuklara El Fateh hastanesinde hastalık bulaştığı ortadaydı ve skandal gündeme oturdu.

O zaman hükümet beş Bulgar hemşirenin ve hastanenin bir Filistinli doktorunun küçük hastalara bilerek hastalık bulaştırdığını duyurdu ve onları idama mahkûm etti. Bununla beraber, uluslararası kamuoyunun kınaması karşısında cezanın uygulanması ertelendi. Kimse sanıkların küçük çocuklara bile bile hastalık bulaştırdığına inanamıyordu.

Bulaştırma yöntemi bugün hâlâ gizemini koruyor. Bir İtalyan sağlık ekibi tarafından 2002'de yapılan bir araştırma çocukların damardan enjeksiyon, antibiyotikler, steroitler ve bronkodilatörler aldığına işaret etti ama en doğrudan suçlanabilecek malzemeler

olan kanla ilgili veya türetilmiş ürünler değildi bunlar. En çok kabul edilen varsayım, salgın hastalığın sorumlusunun hastanenin vasat hijyeni, enfeksiyonlu ve uygun biçimde sterilize edilmiş malzemelerin kullanımı olduğuydu. Bununla birlikte, kamuoyu ve hükümet suçlamalarında ısrar etti ve doktor ile hemşireler hapiste kaldılar.

Avrupa ve Libya hükümetleri arasında resmî görüşmeler başladı. 2007'de Libya'nın Doğu Avrupa'ya borçlarının kaldırılması, Muammer Kaddafi'nin oğlu Seif El İslam'a göre Fransa'yla "çok avantajlı" askerî bir anlaşmayla sivil nükleer programın geliştirilmesi sözleri ve ayrıca 750 milyon dolarlık finansal tazminat karşılığında sanıklar, sekiz Bulgar hemşire ve bir Filistinli doktor serbest bırakıldılar.

Dolayısıyla uydurma ve iftiracı iddialar üzerine temeli oturtulmuş müthiş bir nakit gaspı söz konusuydu. Kurbanlara hastalık bulaşmasındaki sorumluluk, tatmin edici bir hijyen temin etmeyen El Fateh Hastanesi yönetimine düşüyordu. Ama o dönemde Avrupalı otoriteler, karşılıklı olarak, Libya cuntasının ve Avrupa teknolojisinin kârlı bir müşterisi olarak düşünülen bir ülkenin başkanının üstündeki şüpheleri temizlemeyi tercih etmişlerdi.

2001

11 Eylül Saldırılarına Şaşırmayan Çok Fazla İnsan Vardı

Tıpkı yağmurdan sonra mantarların çıkması gibi, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra da komplo teorileri yayıldı. Bunları buraya eklemek bize gereksiz geliyor ve ayrıca elimizde yeni komplo teorisi yok. Dolayısıyla bu saldırılara şaşırmayan çok fazla insan olduğunu gösteren gerçeklerden bahsetmekle yetineceğiz.

1993'te, istihbarat servislerine yakın olan Amerikalı bir uzman Yossef Bodansky, kitabı *Target America. Terrorism in the US Today*'de (Hedef Amerika. Bugünün ABD'sinde Terörizm) şunları açığa çıkarıyordu: 1980'li yılların başında, İran hükümeti Kuzey Kore'deki Won San'a kamikaze eğitimi almaları için hava kuvvetlerinden pilotlar gönderiyordu; onların orada bir uçağı havadayken ele geçirip sonra belirlenmiş bir hedefe yönlendirmeyi öğrenmeleri gerekiyordu. Wakilabad'da, Mashad'ın yanında bir hava üssü onlara ayrıldı. Bu programda bir Boeing 707 ve Boieng 727, ayrıca özel alıştırmalar için de bir Boeing 747 vardı. Bu pilotların bazıları ABD'de eğitilmişti. Bodansky, Amerikan Temsilciler Meclisi'nin Task Force on Terrorism and Unconventional Warfare'inin direktörüydü.

1994'te aylık *The Futurist*, şu satırları yayımlıyordu:

Dünya Ticaret Merkezi gibi hedefler yalnızca gerekli kurban sayısını anlamayı sağlamıyor, ayrıca sembolik nitelikleri gereği, en üst derecede yankı uyandırıyor. En yüksek başarı şansını elde etmek için, terörist gruplar muhtemelen bir hükümetin harekete geçme kapasitesini aşmak, ayrıca kendi profesyonelliğini ve eylem etki alanını ispatlamak amacıyla çoklu ve eşzamanlı operasyonlar planlayacak.

Bu satırlar, 1993'te CIA'in genel merkezinin yakınında bulunan Virginia Langley'deki askerî hava üssünde bir grup militer ve güvenlik uzmanına hedeflere karşı roket olarak uçakları kullanma imkânı konusunda başkanlık etmiş Marvin J. Cetron imzalıydı. Cetron onlara şunları söylemişti: "Potomac'tan inerek sola dönebilir ve Washington'daki binayı hedef alabilirsiniz. Veya sağa dönebilir ve Pentagon'a saldırabilirsiniz." Kader anı olan 11 Eylül'den yedi yıl önceydi bu.

1995'te, Filipinler, Manila'da bir apartmanda bir yangın patlak verdi. Ramzi Yusuf ve Abdül Hekim Murad adlı kişilerin kaldığı bu yer, polise ve pompacılara bir bomba üretim atölyesi gibi göründü. Birincisi 11 Eylül saldırılarının gelecekteki organizatörlerinden biriydi; Filipinler polisinden kaçmayı ve ülkeyi terk etmeyi başarmıştı. Apartmanı ararken ele geçirilen belgeler, teröristlerin kamikaze saldırıları düzenlemeyi planladıklarını ortaya çıkarmıştı, Chicago'daki Seras Kulesi'ne, San Francisco'daki Transamerica Kulesi'ne, Langley'deki CIA'in genel merkezine... Ayrıca Pentagon'a ve New York'taki Dünya Ticaret Merkezi kulelerine. Filipinler'in o sırada ABD ile ilişkileri mükemmeldi. Dolayısıyla bu belgeler Amerikan otoritelerine iletildi.

15 Mart 1999'da, Amerikan Millî Güvenlik Komisyonu şunları söyledi:

Amerikalılar ulusal topraklarında ölecekler, belki de oldukça büyük sayıda. Amerika toprağımızda düşmanca bir saldırıya giderek daha hassas bir hale gelecek ve askerî üstünlüğümüz bizi tamamen koruyamayacak.

2000 yılında Ocak'tan Mayıs'a kadar CIA ajanları sonradan 11 Eylül terörist ekibinin başı olduğu ortaya çıkan Muhammed Atta'yı izlediler; o zaman Almanya Frankfurt'ta kalıyordu. 2000 Haziran'da Atta, ABD'ye bir pilot okuluna kaydolmaya gitti. Ama saldırılardan sonra Amerikan Adalet Bakanlığı onun terörist aktivitelerini bildiğini inkâr etti. O zaman neden takip edildiği sorulabilir.

2001 Mayıs sonunda, PBS kanalında yayımlanan bir televizyon belgeselinin yazarı, gazeteci Steven Emerson, magazin basını olmayan günlük gazete *Wall Street Journal*'a, Bin Ladin'in terörist grubunun "ABD'ye saldırılar planladığını" ilan ediyordu.

23 Haziran 2001'de, sektörel yayın *Airline World News* okuyucularını uyarıyordu: "ABD hava şirketleri üç gün içinde bir terörist saldırı tehdidi altında kalabilir." 12 gün sonra, Arapça bir Amerikan kanalı olan MBC'deki bir muhabir, "Bin Ladin güçleri en üst derecede seferberlik halindeler," diye duyuruyordu. "Saldırıya ilk geçecek olanın hangisi olacağı yönünde bir yarış başlamış görünüyor. Amerika mı, Bin Ladin mi?"

31 Temmuz'da DGSE –Fransız– FBI'ı uyardı; Amerikan okullarında pilot eğitimi alan, göreve aday ve Amerikan istihbarat ajansına çoktan bildirilmiş olan yabancılardan birinin, Zekeriya Musavi'nin İslami ağlarla sıkı ilişkileri vardı ve Afganistan'da alıştırma yapmıştı. Amerikalılar bunu doğruladı: Bin Ladin ağının bir parçasıydı. Bununla birlikte, onu yakalamayı reddediyorlardı; bildikleri kadarıyla, yalnızca pasaportlar kanununu ihlalden kısa

süreliğine yakalanmıştı. Adalet Bakanlığı onun dosyasını yeniden açmayı reddediyordu. Bazı kaynaklara göre, Amerikalılar ve Fransızlar arasında görüşme gergin oldu. Hatta kapıların çarpıldığı söylendi.

Aslında Fransız toprağının güvenliğinden sorumlu olanların belli bir öfkeyi taşıdıklarını kolayca düşünebiliriz: 24 Aralık 1994'te El Kaide'ye bağlı dört teröristin Air France 8969 sayılı Cezayir-Paris uçuşu korsanlığını unutmamışlardı. Uçağı DC10'u patlayıcılarla doldurmuşlardı ve Marsilya molasında pilotu benzin almaya zorlamışlardı. Planları, uçağı Eyfel Kulesi'ne götürmek ve patlamada mümkün olan en fazla zararı vermekti.

Kimi Amerikalı sorumlular bile hoşnutsuzluk gösterdiler: Böylece FBI'ın müdür yardımcısı John O'Neill, gerektiği gibi teröristleri avlamasına izin vermeyen üstlerine öfkelenerek 2001 yılının Temmuz ayında istifa etti.

Birkaç gün önce, Europe 1 radyo istasyonu Fransız halkını Musavi'nin birçok pasaportu olduğuna ve açıklanamaz biçimde Boeing'ler üzerine teknik bilgilere ve birçok pilotluk kılavuzuna sahip olduğuna dair bilgilendirmişti.

Musavi zaten pilotluk okullarında ön plana çıkmıştı; bunlardan biri Oklahoma'da Airman Flight School'du, burada biri 1999'da, diğeri 2001 başında olmak üzere iki kez derslere girmişti. Pilotluk brövesi almak için şart olan havalanma ve yere inme aşamalarıyla ilgilenmiyordu, yalnızca zaten uçuşta olan bir uçağa pilotluk yapma teknikleriyle ilgileniyordu. İkinci bir okulda, bu sefer Minnesota'da, New York hava sahası ve pilot kabininin kapılarının açılışıyla ilgili kurallar üzerine sorular sorarak dikkatleri çekmişti.

Bununla birlikte FBI direktörü Robert Mueller, 11 Eylül teröristlerinin pilotluk kursu aldıklarını bilmediğini birçok kez söyledi.

3 Eylül'de yazar Salman Rüşti, iç hatlarla Kanada'ya seyahat etmeyi düşünmüştü. Amerikan Federal Aviation Authority, Kanadalı hava şirketlerinin son derece sıkı güvenlik önlemleri almadıkları takdirde buna karşı çıkacağına dair onu uyardı. Bu önlemler masraflı olduğundan, şirketler bunu reddetti ve Rüşti yerinden kıpırdayamadı. FAA editörüne, haberalma servislerinin kendisini "bir şeylerin" hazırlanmakta olduğuna dair uyardıklarını açıkladı.

San Francisco belediye başkanı Willie Brown, 11 Eylül sabahı New York'a gitmeyi düşünmüştü; bir gün önce Pasifik saatiyle saat 22'de kendisine telefon geldi, ona hava seyahatleri konusunda çok temkinli olması tavsiye ediliyordu. Bu tesadüf hakkında kendisine soru sorulduğunda, Brown bunu önemsiz bir şeymiş gibi göstermeye çalıştı ve onların yalnızca "havaalanındaki güvenlik görevlileri" olduğunu söyledi.

12 Ekim 2001'de Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, *Parade Magazine*'e bir röportaj verdi. Gazeteciler kendisine Amerika'nın nasıl olup da "denetimlere rağmen bu kadar derin bir uykuda" hazırlıksız yakalandığını sorduklarında, birçok uyarı olduğunu ama yararlı bilgilerin "yüzlerce uyarı ya da ele geçen bilgi kırıntıları arasında kaybolduklarını" itiraf etti. Ona göre, yerel polis ve adalet birimleri, soruşturma birimleriyle karşı karşıya gelmişlerdi. Özetle, günlük dille, hata "sistemdeydi".

Diğer güvenlik yetkilileri, zaten uyarılar yapılmış olsa bile yetkililerin hedefleri, yani Dünya Ticaret Merkezi ile Pentagon'u tahmin edemeyeceklerini iddia ettiler.

Bununla birlikte, bazı kişilerin bu hedeflerin en az birini bildikleri görünüyor. 2000 yılının Haziran ortası ile Temmuz ortası arasında 17 internet sitesi belirlendi, bunlar: attackontwintowers.com, nycterroriststrike.com, pearlharborinmanhattan.com ve tuhaf biçimde daha belirgin olan terrorattack2001.com, worl-

dtradetowerattack.com ve terroristattack2001.com.[159] Bu siteler yayından kalktı, bunları açan ve şüphesiz kehanet yeteneği olan kişilerin izi bulunamadı.

Az çok bildiğimiz kadarıyla Amerikan haberalma servislerinde, yani NSA, DIA, NRO, CIA, FBI ve diğerlerinde anahtar kelimeleri saptamayı bilen analistler var. Dünyanın en mükemmel dinleme sistemlerine sahipler (Bütçe: 42 milyar dolar, bunun 12 milyarı terörle mücadele döneminde harcandı). 1995'ten beri Dünya Ticaret Merkezi'nden birçok kez söz edildiğini saptamışlarsa ve teröristlerin hareketlerini izlemişlerse, belki daha iyisini yapabilirlerdi.

Üstelik, ne tuhaftır ki, Dünya Ticaret Merkezi'nin birçok Ortadoğulu çalışanı 11 Eylül'de işe gelmedi. İngiliz günlük gazetesi *The Independent*'ın muhabirine göre Bronx'taki bir caminin bir düzine mümini FBI soruşturmacılarına o gün aşağı Manhattan'dan uzak durmaları yönünde belirsiz bir tavsiye aldıklarını söylediler. Yine iyi bilgilendirilmiş insanlar.

Nihayet saldırılardan 5 gün sonra, basın onların fotoğraflarını ve isimlerini yayımlayınca, sorumlu servislerin aslında teröristleri tanıdıkları doğrulanmış oldu.

*

Dikkat çekici (en azından *a posteriori*) ayrıntılar: 10 Eylül 2001'de, bir altıncı sınıf öğrencisi Dallas'ta okul hocasına gayet ciddi bir tavırla şunları söylüyordu: "Yarın Üçüncü Dünya Savaşı başlıyor. ABD'de başlayacak ve ABD kaybedecek." Öğrenci 11 ve 12 Eylül'de okula gelmedi. Brooklyn'de, bir 2. dönem öğrencisi, Dünya Ticaret Merkezi'nin göründüğü pencereyi göstererek, "Bu iki kuleyi görüyor musunuz? Gelecek hafta orada olmayacaklar," dedi. Saldırıdan hemen sonra öğretmeni polise haber verdi ama polisin o gün

yapacak daha önemli işleri vardı. Bununla birlikte, ayın 13'ünde, FBI ve NYPD (New York Polis Departmanı) gidip çocuğu, kardeşini ve babasını sorguladı. Bunlar Pakistanlı göçmenlerdi. Sorgulardan hemen sonra, baba, ailesini arkasında bırakıp anavatanına gitti.

"Yalnızca aptallar sonuç çıkarır," diyordu Flaubert. Ama vecizenin uygun düşmediği yerler de vardır. Yine Flaubert'in dediğine göre, "bazı aldatmacalar o kadar 'büyüktür'[160] ki, efsane mertebesine ulaşırlar."

2003

Irak Savaşı, Üçlü Bir Aldatmacanın Ürünü

Irak Savaşı'nın neden olduğu ve şu anda bu satırları yazdığımız sıralarda devam eden uluslararası çaptaki yaygara, bunun ikili bir aldatmacanın sonucu olduğu gerçeğini hemen gizledi.

Birincisi Saddam Hüseyin'in aldatmacası. Onun iktidara gelişinden bu yana, batılı haber alma servisleri Irak'ı boşvermişti ve Batı hükümetlerinin çoğu buraya ancak 7 Haziran 1981'de, bir atom bombası yapma olanağını sağlayabilecek olan Osirak nükleer reaktörü İsrail'in Babil operasyonuyla yıkılınca, buraya ilgi duymaya başladı. Yedi yıl sonra, Saddam Hüseyin Kürt isyanını bastırmak için kimyasal silahlar kullanıyordu ve 7.000 Kürdün ölümüne neden oluyordu. Tiran kesinlikle ele avuca sığmaz ve hayalciydi, çünkü iki yıl sonra İngiltere'de 52,50 metre uzunluğunda bir topun parçaları bulunuyordu, bu top Irak'a gidecekti ve top mermileri belki İsrail'e ulaşabilirdi. 1870 savaşında Paris'i dehşete düşüren Büyük Bertha'nın bu uzaktan torunu, tabii varacağı yere asla ulaşamadı.

Ne var ki haber alma servisleri tiranın neler çevirdiğini öğrenmek için yoğun bir çabaya girseler bile, pek az sayıda ajanın dilini bildiği bir ülkeye girmekte zorluk çekiyorlardı. 1990'da Kuveyt'i işgal etmesinin neden olduğu Körfez Savaşı'ndaki bozgununa rağmen, Saddam Hüseyin Birleşmiş Milletler'den Unmovic'in mü-

fettişlerinin ziyaretleriyle düzelmedi. Bu müfettişler, kitle imha silahları (KİS, İngilizce WMD) programlarını desteklemediğini ve hazırlamadığını doğrulamakla görevliydiler. 1998'de, Saddam onları sınır dışı etti. Bu tavır, uluslararası kamuoyunda özellikle Irak'ın biyolojik silah programı olduğuna dair şüpheler uyandırdı. BM, Irak'ın silahsızlanmayı kalıcı olarak ihlal ettiğini ilan etti. Ne Irak'ın 2002 sonunda BM Güvenlik Konseyi'ne silahlarıyla ilgili yaptığı açıklama ne de Iraklıların KİS'yi ustaca cümlelerle inkâr edişleri ikna ediciydi.

Sonradan Saddam Hüseyin'in Körfez ülkeleriyle Batı ülkelerini dehşete düşürmek için KYS, özellikle biyolojik silahlar barındırdığına inandırmak amacıyla kurnazlıkla blöf yaptığı ortaya çıktı. Bu aldatmaca onun için ölümcül oldu çünkü 2003'te ABD ve müttefiklerinin saldırısına uğradı.

*

İkinci aldatmaca, Saddam Hüseyin'in KİS barındırdığına dair elinde gerçek bir kanıt olmayan ABD hükümetininkiydi. Irak silahlanma programlarını kontrol etmekle görevli 114 müfettişin 460 ziyareti, kesin bir keşifle sonlanmamıştı. Ama 11 Eylül 2001 saldırılarıyla gerçek bir terörist savaş psikozuna dalmış bir şekilde, Amerikan yöneticileri güçlerini dünyaya göstererek uğradıkları aşağılanmayı telafi etmeye can atıyorlardı. 5 Şubat 2003'te çılgınlığın yıllıklarında tarihî olan bir seans sırasında, General Colin Powell BM Güvenlik Konseyi'ne, içinde güya şarban sporları bulunan ve güya Irak'ın bir bakteriyolojik savaş programı takip ettiğini ispat eden ünlü ampulü gösteriyordu. Bu da ABD'ye BM anayasasının ülkelere meşru müdaafaları için güç kullanma hakkı veren 1368 nolu kararına başvurma hakkını veriyordu.

Yine de Powell bu ampulün nasıl Irak'tan çıkıp eline geçtiğini belirtmiyordu. Hiçbir şey onun şarbon sporları içerdiğini doğrulamıyordu. General yine de Amerikalıların elinde "görgü tanığı" bulunduğunu doğrulamakla yetindi.

Aslında ABD, üçüncü bir aldatmacanın kurbanıydı.

1999'da CIA, ülkesinde yapılan bakteriyolojik savaş programı üzerine çok önemli açıklamalarda bulunan Iraklı bir sığınmacının varlığı konusunda Alman gizli servisi BND (Bundesnachrichtendienst) tarafından uyarılmıştı. Adam deneyimli bir kimya mühendisiydi. Ona göre diktatör, uyduyla, casus uçaklarla veya Unmovic ajanlarıyla tespit edilmesini önlemek için kamyonlara bakteriyolojik laboratuvarlar yerleştirmişti. CIA ajanları, gerçek ismi o zaman açıklanmayan ve Curveball ("falsolu top" anlamına gelen beyzbol terimi) kod adıyla tanınan bu sığınmacıyı kendileri sorgulamak için hemen harekete geçtiler. Adam Irak'ın hayali tesisleri hakkında dikkate değer ayrıntılı bilgiler verdi, bakteri fermentasyonu haznelerini birbirine bağlayan boruları, santrifüjleri, kontrol aygıtlarını... tarif etti. Bu tesislerde çalışan 12 kimyagerin kazara bir bulaşma nedeniyle öldüklerini anlattı. Ayrıca bu araştırmaların Djerf el Nadaf'taki sabit merkezini tarif etti.

Önemi büyük bir ayrıntı da Amerikalılara Saddam Hüseyin'in 45 dakikalık bir süre içinde bakteriyolojik savaş başlatabileceğini söylemesiydi. Bu İngilizler için bir kanıt oldu.

BND bu arada bu sığınmacıya ve ailesine Alman vatandaşlığına geçme hakkı verdi ve ona Karlsruhe'de bir ev, bir Mercedes-Benz ve aylık 3.000 dolar maaş verdi.

*

Amerikalılar oltaya yakalanmıştı. Akla yatkın olsa bile, böyle tesislerin bir garaja kurulamayacağını ve kamyona yüklenemeyeceğini düşünen uzmanların çekincelerini dikkate almadılar.

Yaklaşık iki yıl boyunca, Curveball bilgileri el altında tutuldu ama 11 Eylül 2001'den sonra hayati önem kazandı. 2002'de Amerika başkan yardımcısı Cheney, Saddam Hüseyin'in bakteriyolojik bir savaş için hazırlandığını ve ABD müttefiklerini tehdit ettiğini halka duyurdu. CIA başkanı George Tenet, bunu kabul etti. Eğer Unmovic müfettişleri ünlü laboratuvarları bulamıyorlarsa o zaman bunlar hareket halinde demekti, bingo!

ABD o zaman şarbon saldırısı saplantısı içindeydi, bu da başka aldatmacalara ilham verdi. Beyaz Saray, Curveball'un pekâlâ Amerikalıların beynini yıkamakla görevli bir Irak ajanı olabileceği şüphesini elinin tersiyle itti. Böylelikle George W. Bush, Çin seyahati sırasında, başkan yardımcısı Dick Cheney'nin Beyaz Saray'ın bütün personeline zehirli bozuk gıda bakterisi bulaştığını haber veren telefonunu aldığında dehşete kapıldı (yanlış alarm olduğu sonradan anlaşıldı). Psikoz, kendini aldatmaya dönüştü. Bu sırada, aslında sürgünde olan Irak'ın önde gelenlerinden Ahmet Çelebi, Bush hükümeti şahinlerini Irak fethinin bir sağlık gezisi olacağına ve Amerikalıların kurtarıcı olarak karşılanacaklarına dair ikna ediyordu. Onun etkisi altında savaş dayanılmaz derecede acil hale geldi.

Gerisi tahmin edilebilir: 2004'te ne biyolojik silah ne de 45 dakikada başlatılabilecek bir bakteriyolojik savaş ihtimali bulunduğu ispat edildiğinde, George Tenet, Curveball'un bir "sahtekâr" olduğunu ilan ederek CIA başkanlığından istifa etti. Anı kitabı *Fırtınanın Kalbinde*'de, Curveball olayının "yanlış bilgilendirilmenin en parlak örneği"[161] olduğunu açıkladı.

2011'de efsanenin kökenini yeniden belirlemek imkânsız, bu üç aldatmacaya ek olarak işte bu var: Savaş ilanından sonra 45 dakikalık süre içinde Irak'ın bakteriyolojik silahlarını ortaya koyma kapasitesi. Bunun ille de bir inanç noktasından güç alması ve Tony Blair hükümetinin (İngiliz haber alma servislerinin teminatı üzerine) bunu tamamen benimsemesi şarttı. Başbakan, vekillere, bu servislerin kendisine "geniş, ayrıntılı ve güvenilir" ("extensive, detailed and authoritative") bilgiler verdiğine dair güvence verdi. Büyük risk alıyordu: Gizli servisler Curveball'un, Bağdat'taki eski müdürünün oğlu Dr. Bassil Latif'in Londra'da Irak için silah satın aldığı yönündeki iddialarını doğrulamayı ihmal etmişti; nitekim bu da yanlış çıktı.

2003 Mayıs ayından sonra bilanço zamanı geldiğinde ve İngilizler ne KİS ne de 45 dakika içinde bakteriyolojik savaş başlatma durumu olmadığını sonunda anladıklarında, halkta ve Avam Kamarası'nda hükümeti yanlış bilgilere kanmakla suçlayan savaş karşıtı bir kamuoyu oluştu. Bir soruşturma başladı: Bunun sonucunda biri daha kurban oldu, savaş öncesi Irak'taki KİS üzerine araştırmalara katılmış olan Dr. David Kelly. Kullanılan sorgulama metodları onu intihara sürükledi. Efsaneler genellikle günah keçilerini tehlikeye sokar.

Saddam Hüseyin ABD ve müttefiklerini hâlâ bitmiş görünmeyen bir askerî maceraya sürüklemişti.

16 Şubat 2011'de Curveball halka İngiliz günlük gazetesi *The Guardian*'da üç sayfa tutan bir itirafta bulundu. Gerçek adı Rafet Ahmet Elvan el-Cenabi'ydi ve aldatmacasını Irak rejimini devirmek için kurmuştu. Bundan gurur duyduğunu ilan ediyordu. Üstlerini Curveball'un iddialarına karşı uyaran Avrupa'daki CIA başkanı Tyler Drumheller rahatladığını ilan etti. Yardımcı mü-

dür John McLaughlin'e şüphelerinden bahsettiğinde, onun şöyle cevap verdiğini söyledi: "Umarım haksızsınız, çünkü elimizdeki tek şey bu."

Dolayısıyla bir tek adamın aldatmacası savaşı başlatmaya yetmişti. Veya daha doğrusu, bir bahane görevi görmüştü.

SONUÇ OLARAK

Kendimizi Nasıl Aldatıyoruz

Çeşitli aldatmaca, çarpıtılan gerçek, yalan ve diğerlerine dair örneklerden oluşan bu panorama, bizzat kapıldığımız ve haberimiz olmadan sürdürdüğümüz aldatmacalardan bahsetmeden tamamlanamazdı. Bu mesele yalnızca iki yüzyıldan uzun süredir inceleniyor. Ama insanlığın kökeninden beri var.

Öncelikle ilaç şirketlerinin yarasıdır bu.

2008 Kasım ayında ABD'de Michael J. Fox Foundation'da, Parkinson hastalığının tedavisi için yeni bir genetik tedavi türü, deneylerin ikinci aşamasında yarıda kesildi. Bütün yeni tedaviler gibi, çift kör protokolünden geçmişti; yani yalnızca deneyi yapanların bildikleri belli hastalara gerçek ürünü ve diğerlerine plasebo -yani basit bir amidon, laktoz, veya glukoz hapı- verilmişti. Sonuçlar, gerçek ürünün etkilerini ölçmeye ve bunları kendi kendine telkinin neden olduğu sonuçlardan ayırt etmeye yarıyordu. Hâlbuki bu durumda, plasebodan elde edilen sonuçlar üründen elde edilenden net olarak daha üstündü.

2009 Mart ayında, bir bağırsak hastalığı olan Crohn hastalığına karşı yeni bir ilacın deneyleri aynı sebeple askıya alındı. Üreten firma Osris Therapeutics'in hisseleri New York Borsası'nda dibe vurdu. İki gün sonra, Eli Lilly firması şizofreniye karşı bir

ilacın testlerini askıya aldı: Bu, plasebodan iki kat daha az etki yaratmıştı.

Bu durum kimilerine İkinci Dünya Savaşı'nın eski anılarını hatırlattı. Güney İtalya'da savaşta bir askerî hastanede, Amerikan askerlerinin çıkarmasından sonra, cerrahlar yaralıları acile alıp ameliyat ediyorlardı; oysa fazla uzak olmayan bir yerde savaş kasıp kavuruyordu. Morfin bitti. Bir anestezi uzmanı Henry Beecher, yaralılardan birini kendisine çok güçlü bir anestezik enjekte edeceğine dair uyardı. Yaralı iyileşti. Hâlbuki hemşirenin şırıngasında yalnızca tuzlu bir solüsyon vardı, buna serum fizyolojik deniliyordu.

Kendini aldatma, aslında çok ikna edicidir.

*

Plasebo terimi 1811'de ortaya çıkar ve Latincede "beğenileceğim" anlamına geliyor. Plasebo etkisi, bilinen hiçbir fizyolojik temele dayanmaz ve beklenmediktir. Bununla birlikte çeşitli hastalıkların tedavi denemelerinde bunun yüzdesi ölçülebildi: Parkinson hastalarında en zayıf (% 6-18 arası), eklem iltihabındaysa en yüksekti (% 80). Bazı değişmez değerler gözlemlendi: Örneğin, sarı plasebo hapları en etkili olanlar, kırmızılar en güçlüler, beyazlar en yatıştırıcılar, yeşiller kaygı hissini en iyi azaltanlar. Verilen hapların sayısının önemi var: Günde dört plasebo yoğun bir tedavi yanılsamasına yol açıyor. Ve haplar bir markanın ismini taşıyor gibi göründüğünde genel etki oranı artıyor. Ama dikkate değer bir tuhaflık da yan etkiler, örneğin mide bulantıları, baş ağrıları, çarpıntılar ve diğerleri, belli bir hasta türünde ortaya çıkıyor: Buna nosebo adı veriliyor.

Plasebo etkisini diğer faktörlerin etkisinden ayırt etme imkânı bulamadan, bazı ilaçların, örneğin Prozac'ın, gerçek etkisinin yıllarla birlikte azaldığı görülüyor: Ürün zaten tanındığı ve buna daha az inanıldığı için etki azalıyor. Bu da nosebo etkisinin bir başka çeşidi.

Bu saptamalarda çoktan belli olduğu üzere, psikolojik faktör, kültürel faktörlerin eklenmesiyle karmaşıklaşabilir. Böylece, bir ilacın gerçek etkileri ve plasebo etkilerinin göreceli oranları coğrafi bölgelere göre değişebilir; örneğin, 1990'lı yıllarda Fransa ve Belçika'da Diazepam'in (Valium) kaygı hissine karşı gerçek etkilerinin plasebo etkisine net olarak üstün olduğu fark edildi, oysa ABD'de durum böyle değildi. Prozac'ta ise durum tam tersiydi. Ve mavi hapların rahatlatıcı plasebo etkileri dünyanın her yanında daha güçlüdür... İtalya hariç.

Mantıklı bir karşılık şu olguda bulunabilir: Beyin, ağrıları dindiren afyonları kendi yaratıyor. Dolayısıyla hap gibi bir sembolün aktive ettiği bir beyin merkezi bu maddelerin üretimini başlatmaya yeterli oluyor. Bu açıklama denemesi yine de doğrudan ağrıya bağlı olmayan plasebo etkilerine ışık tutmaya yetmiyor; örneğin, tansiyon (%50 etkili), öksürük (%36 - 41 arası) veya saman nezlesi.

Dünyadaki en büyük ilaç şirketleri, bundan yararlı bilgiler çıkarmak ve daha etkili ilaçlar üretmek için yıllardır plasebo fenomenini inceliyor. Yine de bu, organizmanın kendini kandırma kapasitesinde hiçbir şey değiştirmeyecek.

*

Peki insanın kendi kendisini aldatmasında yine aynı mekanizma mı var? Hayır, ama benzer bir mekanizma. Beynin, dengesini

bozan ağrıya karşı organizmayı koruması gibi, bu mekanizma da bireyi koruyor. Mekanizma bunu, bireyin huzurunu artırmayı veya tehlikelere karşı korumayı hedefleyen davranış şemalarını aktive ederek yapıyor. Psikolojide bu, deneyimler ve hatıraların beyinde iz bırakması olarak nitelendiriliyor. İnsan yaşamı boyunca ve kültürlerin hayatında, bu şemalar arketiplere dönüşecektir. Örneğin, kızıl saçlı bir okul arkadaşının kötü davranışlarına maruz kalan bir çocuk, kızıl saçlı insanları tehlike olarak görecektir. İlerleyen yaşlarda da bu durum aynı olacaktır; olumlu veya olumsuz olarak sınıflandırılmış bir kavramlar grubu ona eşlik edecektir. Ve Pavlov'un köpeğinin zil çalar çalmaz salyasının akması gibi, birey zihinsel davranışlar benimseyecektir, buna göre bazı kavramlar kendisine huzur veya tehlike çağrıştıracak ve kendisinde, iyi veya düşmanca davranışlar uyandıracaktır. Zaten hayvanlar böyle eğitiliyor. Bu davranışlar alışkanlık haline gelecektir ve sonunda, insanoğlunda, mitolojilere dönüşecektir.

Bir kültüre yani bir mitolojiye bağlı olmayan kimse yoktur. Böylelikle üstün nitelikli insanlar bile, dünyayı yorumlarken etki altında kalabilir ve sahtekâr olmadıkları takdirde, türdeşlerini son derece iyi niyetle aldatabilir.

DİPNOTLAR

1) Robert Laffont, 1993.

2) II. Dünya Savaşı'nda yapılan soykırımları görmezden gelme akımına verilen ad.

3) Yunan düşünürü Antisthenes'in kurduğu, insanın gerçek mutluluğa bütün değerlerinden ve ihtiyaçlarından sıyrılarak kavuşabileceğini öne süren öğreti.

4) *The Theft of History* (*Tarih Hırsızlığı*), Cambridge University Press, 2007. Fransızca çeviri, *Le Vol de l'histoire*, Gallimard, kol. "NFR Essais", 2010.

5) Fransızca pislik anlamına gelen "Merde" sözcüğüne gönderme yapılıyor. (Ç.N.)

6) George Orwell'in *1984* adlı romanında, Oceania'nın resmî dili. Düşünme yetisini azaltmak için İngilizce'nin sözcük dağarcığının azaltılmasıyla oluşturulan dildir.

7) Antik Yunan'da gençlerin bedensel ve toplumsal eğitim aldıkları, çoğunlukla spor yapılan bina.

8) Antik Yunanca'da kelâm, gerçek söz, zekâ gibi anlamlara gelen ve çeşitli bilim dallarındaki "-loji" ekinin kaynağı olan sözcük.

9) Antik Roma'da Cumhuriyet döneminde her yıl seçilen iki devlet başkanından biri. En üst düzey yetkilerle donanmıştır.

10) Antik Roma'da Konsül olarak bir yıl görev yaptıktan sonra belirli Roma Eyaletleri'nde Vali olarak görev yapan yetkililere verilen ad.

11) Latince emretmek anlamında *imperare* kelimesinden türeyen *imperium*, Antik Roma'da, üst düzey yöneticilere emretme ve kanunları uygulamaya koyma yetkisi veren terimdir.

12) *Les Pages immortelles de Suétone* (*Suetonius'un Ölümsüz Sayfaları*), Roger Vailland tarafından seçilip yorumlandı, Buchet-Chaster, 1962.

13) Antik Roma'da Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde belirli magistralara, idari ve askerî görevlilere verilen unvan. Halkın seçtiği ve halkı savunan sulh hâkimidir.

14) "Néron et l'incendie de Rome" ("Neron ve Roma Yangını"), *L'Histoire*, sayı 133, Mayıs 1990.

15) Vingt remarques sur les persécutions des chrétiens dans l'Empire romain aux deux premiers siècles de notre ère (Roma İmparatorluğu'nda M.S. ilk iki yüzyılda Hıristiyanlara yapılan zulümlerle ilgili yirmi önemli nokta).

16) Hıristiyan azizleri üzerine, onların öykülerinin anlatıldıkları eserlere verilen ad.

17) Aziz Pavlus'un gerçek adı.

18) Antik Roma döneminde Judea'da 71 Yahudi bilgininden oluşan yüksek mahkeme ve yargı kurumuna verilen ad.

19) L'Incendiaire, Vie de Saül apôtre (Kışkırtıcı, Havari Saul'un Hayatı), Robert Laffont, 1991. Eserde, diğer birçok şeyin yanı sıra, Hirodes Hanedanlığı'nın tam soyağacı da bulunuyor.

20) The Star of Bethleem (Beytüllahim Yıldızı), Pocket Books, New York, 1979.

21) Bkz. sayfa 77.

22) "Bu işaretle yeneceksin" anlamına gelen Latince cümle.

23) İskenderiye başpiskoposu Arius'un, Hıristiyanlıkta sapmaya yol açan öğretisi. Buna göre, kutsal Teslis'te Baba'nın Oğul'a karşı üstünlüğü vardır.

24) Bkz. sayfa 108.

25) Kadın papaz yardımcılarına ve kilisenin hayır işleriyle görevlendirdiği kadınlara verilen ad.

26) Dindar Louis'nin lakabı güleryüzlü, yumuşak huylu gibi anlamlara gelen Débonnaire'dir. Yazar, kelimenin asalete vurgu yapan *de bonne aire*'den geldiğini belirtiyor. (Ç.N.)

27) Bu bölümdeki birçok unsur, Claude Pasteur'ün üç ciltlik müthiş eserinden alınmıştır, *Le Manuscrit d'Anastase (Anastase'ın Elyazması)*, Olivier Orban, 1986.

28) Burjuva kelimesi hem ilgili toplumsal sınıfı, hem de Fransızca "kasaba" anlamına gelen bourg kelimesinin türetilmesiyle "kasabalı" insanları belirtmek için kullanılır. (Ç.N.)

29) Britanya'nın bilinen en eski ismidir. Keltler bu ismi kullanırdı. İlk olarak MS 4. yüzyılda Yunan yazarların eserlerinde rastlanmıştır. (Ç.N.)

30) *Did Marco Polo go to China? (Marko Polo Çin'e gitti mi?),* Secker & Warburg, Londra, 1995.

31) Rouvray, Saint-Denis'de İngilizler ve Fransızların çarpışmasına verilen ad. Bu ismi, Karem orucunda tüketilecek ringa balıkları ve diğer yiyecekleri taşıyan İngiliz konvoyuna Fransızlar saldırdığı için almıştır. (Ç.N.)

32) Orjinali Messire, Eski Fransızca'da "Beyefendi" anlamına gelen sözcük. (Ç.N.)

33) *Jeanne d'Arc, Le Stratagème (Jeanne d'Arc, Kurnazlık),* François Ruggieri, L'Editeur, 2011. Bu yazar, bildiğimiz kadarıyla, 6 Mart 1429 turnuvası da dâhil, oldukça kolay gizlenmiş olayları ele alan ilk kişidir.

34) Bkz. sayfa 139.

35) Bkz. *La Donation de Constantin (Konstantin'in Bağışı),* Lorenzo Valla, çeviren ve yorumlayan J.-B. Giard, önsöz Carlo Ginzburg, Les Belles Lettres, 1993.

36) Flammarion, 1985.

37) Perrin, 2004.

38) Orijinali *commodité de conversation*, genellikle koltuklar ve sandalyeleri (rahatça sohbet edilebilecek nesneler olduklarını belirtmek amacıyla) kibarca tarif etmek için kullanılan bir terimdir. Burada yazarın kelime oyunu söz konusudur. (Ç.N.)

39) *Derlemeler (Milord Bolingbroke üzerine önemli inceleme ya da fanatizmin sonu).*

40) "Yahudi kralların tarihi ve tamamlayıcı eserler", *Felsefe Sözlüğü*'nden.

41) 2010 sonu ile 2011 Ocak ayı arasında, Boston Çay Partisi ve Amerikan Devrimi üzerine üç eser yayımlandı: *Defiance of the Patriots (Vatanseverlerin İsyanı),* Benjamin L. Carp, Yale University Press; *As If an Enemy's Country (Sanki Düşmanın Ülkesiydi),* Richard Archer,

Oxford University Press; ve *The Whites of their Eyes (Gözlerinin Akı)*, Jill Lepore, Princeton University Press.

42) Bkz. *The Federalist: A commentary on the Constitution of the United States (Federalist: ABD Anayasası üzerine bir yorum)*, A. Hamilton, J. Jay, J. Madison, Random House, 2001.

43) Bkz. sayfa 467.

44) *La Vendée – Vengé. Le génocide franco-français (İntikam alınan Vendée, Fransızların Fransızlara Soykırımı)*, Reynald Secher, Perin, 2006.

45) *The Discovery of France: A Historical Geography from the Revolution to the First World War (Fransa'nın Keşfi: İhtilal'den I. Dünya Savaşı'na, Tarihi Coğrafya)*, Graham Robb, Picador, Londra, 2008.

46) Ayrıntılı bilgi için, yazarın *Le Secret de l'Auberge rouge (Kızıl Han'ın Sırrı)* eserine bakılabilir, L'Archipel, 2007.

47) *Broşür* 1909'da yazarın ölümünden sonra yayımlandı. Yayımlayan, L'Edtion bibliographique, Gît-le-Cœur sokağı, No:11, Paris.

48) Desauche'tan yayımlandı, 11, Faubourg-Montmartre. İkinci baskı 1841'de Scheider et Landgrand'dan yayımlandı, Erfurth sokağı, No:1. Bu iki eserin günümüze uyarlanmış yeniden baskısı 1983'te Tallendier'den yayımlandı.

49) Gallimard, bunu 1974'te yeniden yayımladı.

50) Fransızca bazı kelimelerin imla açısından yanlış yazılışı (Ç.N.)

51) Rusya'da bir tür din adamı, keşiş.

52) Rusya'da bulunan bir tür kulübe. İzbe kelimesi buradan türemiştir.

53) *Mémorial de Sainte-Hélène (Sainte-Hélène hatıratı)*, Emmanuel, comte de Las Cases (1766-1847).

54) Sonradan, olaydan sonra.

55) L'Archipel, 2000.

56) Jérôme Martineau, yayımcı, 1969.

57) *Les Masques mortuaires de Napoléon (Napolyon'un Cenaze Maskeleri)*, Paul Fleuriot'nun önsözü, La Pensée Universelle, Paris, 1971.

58) İnsan ırkının soyaçekim yoluyla ıslahı çalışması

59) Diğer eserlerin yanı sıra, *Moi, Antoine de Tounens, roi de Patagonie*'nin *(Ben, Patagonya Kralı Antoine de Tounens)* yazarı, Albin Michel, 1981.

60) Soy ve kültür birlikteliği olduğu halde herhangi bir devletin sınırları dışında yer alan halk ile söz konusu devletin birleşmesi fikri.

61) *La Guerre de 1870 (1870 Savaşı)*, Fayard, 1966.

62) Umberto Eco'nun ilk defa 1973'te yayımlanan derleme kitabı.

63) Pierre Rentchnick, *Ces malades qui l'histoire (Tarih Yazan Şu Hastalar)*, Plon, 1983.

64) *Pathologie de Napoléon: ses maladies, leurs conséquences (Napolyon'un Patolojisi: Hastalıkları, sonuçları)*, La Palatine, 1970.

65) Direktuvar'ın iki alt meclisinden biri. (Öteki Yaşlılar Meclisi)

66) *Ces maladies qui ont changé l'histoire (Tarihi Değiştiren Şu Hastalıklar)*, Elsevier, Brüksel, 1974.

67) *Ces malades qui nous gouvernent (Bizi Yöneten Şu Hastalar)*, Stock, 1976.

68) Bkz. sayfa 301.

69) Raket ve topla iki oyuncu (çiftlerde dört oyuncu) tarafından oynanan bir tür raket sporu.

70) Dört yapraklı forma, çeyrek boy kitap.

71) *The Voynich Manuscript (Voyniç Elyazması)*, Gerry Kennedy ve Rob Churchill, Londra, 2004.

72) *The World's Most Mysterious Manuscript, the Voynich "Roger Bacon" Cipher Manuscript (Dünyanın En Gizemli Elyazması, Voyniç "Roger Bacon" Şifreli Elyazması)*, Robert S. Brumbaugh, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1977.

73) *Le Buste de Nefertiti. Une imposture de l'égyptologie? (Nefertiti Büstü. Bir Mısırbilim Düzenbazlığı mı?)*, InFolio, CH 1126, Gollion, 2009.

74) Bkz. sayfa 301.

75) Alman deniz kuvvetlerinde yer alan denizaltı gücü. Denizaltı teknesi anlamına gelen Unterseeboot'un kısaltılması.

76) Bkz. sayfa 303.

77) *Hermit of Peking (Pekin'in Keşişi)*, Macmillan, 1976.

78) Georges Clemenceau'nun takma adı.

79) Bkz. sayfa 265.

80) Yine 1915'te, İran'da İngiliz karşıtı bir kışkırtıcının, Almanya konsolos yardımcısı Wasmuss'un belgelerinde üçüncü bir örnek bulunuyordu.

81) Diğerlerinin yanı sıra, şu eserlerden de söz etmek gerekir: *Les Dessous des archives secrètes (Gizli Arşivlerin İçyüzü)*, Robert Boucard, Editions de France, 1929; ve *Le Secret de la Grande Guerre (Büyük Savaş'ın Sırrı)*, Barbara Tuchmann (çev.), Arthème Fayard, 1965.

82) Bkz. sayfa 289.

83) İki cilt, 1927, yeniden basım François Maspero, 1970.

84) *On chantait rouge*, Robert Laffont, 1977.

85) Bkz. sayfa 318.

86) *Les Grands Truquages de l'histoire (Tarihin Büyük Hileleri)*, Jacques Grancher yay., 1983.

87) *Les Communistes contre la révolution espagnole (İspanyol Devrimi'ne Karşı Komünistler)*, Belfond, 1978.

88) Bkz. sayfa 265.

89) *Trésors et secrets du Quai d'Orsay (Orsay İskelesi'nin Hazineleri ve Sırları)*, Pierre-Jean Rémy, JC Lattès, 2001. Bu belge orada yeniden, cahillerin bunun önemini anlamalarını sağlayacak en ufak bir yorum olmadan yayımlandı.

90) Bazı raporlara göre, Kolçak'ın hükmü –hemen uygulanan– idamından sonra verildi.

91) *La Vie et la Mort singulières de Gambetta (Gambetta'nın Tuhaf Yaşamı ve Ölümü)*, Albin Michel, 1932.

92) *Gambetta*, Raymond Cartier, Gutenberg, Lyon, 1945.

93) "Le Découpage de Gambetta" ("Gambetta'nın parçalara ayrılması"), *Historia*, Kasım 1987.

94) Vert-Galant, IV. Henri'nin lakabı.

95) "Henri IV: sa tête à couper?" ("IV. Henri: Başı Kesilo. mi?"), *L'Express*, 15 Ocak 2011. Yazar, *Henri IV, les réalités d'un mythe (IV. Henri, Bir Efsanenin Ardındaki Gerçekler)* kitabının yazarıdır, L'Archipel, 2010.

96) Van Meegeren olayı üzerine yazılan eserlerin sayısı oldukça fazladır ve bu konuya değinen bütün basın makalelerine değinemeyiz. Okuyucuları, bu skandalı en doğru biçimde ayrıntılarıyla anlatan iki

esere yönlendireceğiz: *3000 Years of Deception in Arts and Antiques (Sanat ve Antika'da 3000 Yıldır Süren Aldatmaca),* Jonathan Cape, Londra, 1961; ve *Impressions, The Hunt for Big-Time Art Fakes (Taklitler, Sanat Eserlerinin Müthiş Sahtelerinin Peşinde),* Thomas Hoving, Simon & Schuster, New York, 1996.

97) Ok atan çocuk şeklinde tasvir edilen mitolojik bir karakter.

98) The Secret Lives of Trebitsch Lincoln (Trebitsch Lincoln'un Gizli Hayatları), Bernard Wasserstein, Penguin Books, Londra 1988.

99) Hoheneichen, Viyana, 1928.

100) Bkz. sayfa 249.

101) Trebitsch Lincoln üzerine oldukça fazla sayıda basın makalesi, belge ve edebiyat eseri vardır. Abba Ahimer'in *Encyclopaedia Hebraica*'da (18. cilt, Tel Aviv) onunla ilgili kısa tanıtım yazısından, Lincoln'un kendisi tarafından 1932'de New York'ta yayımlanan *Autobiography of an Adventurer*'e kadar çeşitli yayınların yanı sıra, birçok tarih kitabında onun yaptıklarından –çoğu zaman oldukça uzun– bahsedilmiştir. En eksiksiz monografi, *The Secret Lives of Trebitsch Lincoln*'dur (*Trebitsch Lincoln'un Gizli Hayatları),* Bernard Wassertein, Yale University Press, Yale ve Londra, 1988; Penguin Books, Londra, 1989.

102) L'Archipel, 2003.

103) A Bodyguard of Lies (Yalanların Koruyucusu), Anthony Cave Brown, The Lyons Press, Connecticut, 1975.

104) Hitlers Bombe (Hitler'in Bombası), Rainer Karlsch, Deutsche Verlaganstalt, 2005.

105) Bu ilkeye göre, bir atom partikülünün yörüngesini sırf gözlemlemek bile onun güzergâhını saptırabilir; böylelikle a'dan b'ye gidiyormuş gibi görünse bile, belki de a ile b arasında gidiyordur.

106) Le Chagrin et le Venin (Keder ile Kötülük), Bayard.

107) Jurassic France, L'Archipel, 2009.

108) Fiilen.

109) İşte bu nedenle savaştan uzun yıllar sonra, Fransız Komünist Partisi tarihi yeniden yazmaya kalkıştı ve "10 Temmuz 1940" çağrısını üstlendi. (Bkz. sayfa 371-372).

110) *Ma guerre secrète. Résistance, pétainisme et presse clandestine (Gizli savaşım. Direniş, Pétancilik ve Korsan Basın)*, Lumières de Lille, 2010.

111) Fransızlar'ın Almanlar için söylediği bir sözcük.

112) *SOE, The Special Operations Executive, 1940-1946 (Özel Operasyonlar Birimi, 1940-1946)*, British Broadcasting Corporation, Londra 1964.

113) *Mémoires du chef des services secrets de la France Libre (Özgür Fransa'nın Gizli Servisinin Başkanının Anıları)*, Odile Jacob, 2000.

114) *Le Réseau Carte (Carte Şebekesi)*, Thomas Rabino, Perrin, 2008.

115) *Les Vichysto-résistants de 1940 à nos jours (1940'dan Günümüze Vichy Yanlısı Direnişçiler)*, Perrin, 2008.

116) Bkz. sayfa 328 ve devamı.

117) *The Ultra Secret*, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1974; Fr. çev. *Ultra*, Robert Laffont, 1975.

118) *Enigma*, Kozaczuk, University Publications of America, Inc., Poloncadan çeviri, 1984; ve *Ultra goes to War*, Lewin, Hutchinson, Londra, 1978.

119) *Most Secret War (En Gizli Savaş)*, Hamish Hamilton, Londra, 1978, Fr. çev. *La Guerre très secrète*, Plon, 1980.

120) Bkz. sayfa 358 ve devamı.

121) *A Bodyguard of Lies (Yalanların Koruyucusu)*, The Lyons Press, Guilford, 1974.

122) Bkz. sayfa 371 ve devamı.

123) Bu ayrıntılar Jean-Jacques Gillot ile Jacques Lagrange'in kitabından alınmıştır, *Le Partage des milliards de la Résistance (Direniş'in Milyarlarının Paylaşımı)*, Editions Pilote, 2004.

124) Bkz. sayfa 432 ve devamı.

125) Bkz. sayfa 219 ve devamı.

126) İspanyolca'da sakallı.

127) Bira fabrikası

128) Bir tür lokanta.

129) *Loués soient nos Seigneurs (Efendilerimize Şükür)*, Gallimard, 1996.

130) Güney Amerika'da sıkça görülen ağaçsız, toprak düzlüklere verilen ad.

131) *La Face cachée du Che (Che'nin Gizli Yüzü)*, Buchet-Chastel, 2007.

132) İspanyolca'da gerilla.

133) İspanyolca'da komutan.

134) İtalya'da Orta Çağ ve Rönesans döneminde şehir devletleri ve Papalık'a hizmet veren paralı askerlerin liderleri.

135) Küçükken hadım edilme sonucu sesi gelişmemiş ve böylelikle kadın sesine çok benzer bir sesle şarkı söyleyebilen opera sanatçıları.

136) Hautes-contre, bir tiz ses türüne verilen ad. Genellikle Fransızca'dan başka dillere kontrtenör olarak çevrilmiştir ama yazar bu kelimeyi de ayrıca kitapta kullanmaktadır.

137) Ölümden sonra.

138) Les Nouvelles Preuves sur l'assasinat de J. F. Kennedy (J. F. Kennedy Suikastiyle İlgili Yeni kanıtlar), üst yazı, "Le clan Bush est-il coupable?" ("Bush klanı suçlu mu?"), Caroline Lebeau, éditions de Rocher, 2004

139) Triangle of Death: The Shocking Truth about the Role of South Vietnam and the French Mafia in the Assassination of JFK (Ölüm Üçgeni, JFK Suikastında Güney Vietnam'ın ve Fransız Mafyasının Rolüyle İlgili Şok Edici Gerçek), WND Books, 2003.

140) "Un Français a-t-il assassiné Kennedy?" ("Kennedy'yi bir Fransız mı öldürdü?"), *Aventures et dossiers secrets de l'Histoire,* özel sayı No: 23, Şubat 2004.

141) Aynı eserde.

142) Salvator Allende: Yahudilere, Homoseksüellere ve Diğer "Dejenerelere" Karşı.

143) Verdier, 1987.

144) Daktiloyla yazılmış tezin fotokopisi bunu ispatlıyor: "*Los hebreos se caracterizan por determinadas formas de delito: estafa, falsedad, calumnia y sobre todo, la usura. Por el contrario, los asesinatos y los delitos pasionales son la excepción.*"

145) "Salvador Allende fut-il antisémite, raciste et eugéniste?" ("Salvador Allende, Yahudi karşıtı, ırkçı ve öjenizm yanlısı mıydı?"), *Aventures et dossiers secrets de l'Histoire,* No: 59, Ağustos, 2005.

146) Psychic Warfare: Threat or Illusion (Psişik Savaş: Tehdit mi İllüzyon mu), Martin Ebon, MacGraw Hill, New York, 1983; "A Firsthand

Look at Psychotronic Generators" ("Psikotronik Jeneratörlere İlk Bakış"), Stanley Krippner ve Richard Davidson, *Future Science*'da yayımlandı, Doubleday Anchor, Garden City, 1977; *Mind Wars – The True Government Reasearch into the Military Potential of Psychic Weapons (Zihin Savaşları – Psişik Silahların Askerî Potansiyeli Üzerine Gerçek Hükümet Araştırması)*, Ron McRae, St. Martins Press, New York, 1984.

147) İnsan zihni ve beden arasındaki ilişkiyi incelemekte kullanılan teknikler ile bu tekniklere dayalı nesnelere verilen ad.

148) Kişide tepkisizlik nedeniyle oluşan durgunluğa, hiçbir etkiyle uyarılamayan ruh dinginliğine, çeşitli duygulara karşı ilgisizlik durumuna verilen ad.

149) Mind Wars (Zihin Savaşları) kitabından.

150) Hitler çılgınlığı.

151) Olduğu gibi, kısaltmadan.

152) Orijinali "Cher monsieur". Yazar, Hitler'in imla hatalarına vurgu yapıyor. (Ç.N.)

153) İtalyanca polis.

154) Bkz. sayfa 387 ve devamı.

155) 24 Mart 2011.

156) Yazarlar, Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Andrzej Paczowski, Karel Bartosek ve Jean-Louis Margolin; Robert Laffont.

157) Ma vie (Hayatım), Gallimard, 1953.

158) Robert Laffont/Calmann-lévy, 1995.

159) "September 11: No Surprise" "(11 Eylül: Sürpriz Yok)," *Everything You Know is Wrong (Bildiğiniz Her Şey Yanlış)*'ta yayımlandı. Russ Kick, New York, 2002.

160) Orijinal kelime "hénaurmes", aslında "énorme" (çok büyük, devasa) olan sözcüğün Flaubert tarafından değiştirilmiş hali.

161) Bu üçüncü aldatmaca Bob Drogin'in kitabında ustalıkla kaleme alınmıştır: *Curveball-Spies, Lies and the Con Man who Caused a War (Curveball- Casuslar, Yalanlar ve Savaş Çıkaran Üçkâğıtçı)*, Random House, New York, 2007.

Fyodor Kuzmiç adında bir sahtekârın Rus Çarı I. Aleksandr'ın yerine geçtiği bilinen bir gerçekti. Demir maskeli adamın varlığına dair kanıt yoktu. Birinci Dünya Savaşı 1917'de bitebilirdi. Roosevelt, Japonların Pearl Harbor'a saldıracağını önceden haber almıştı. 11 Eylül 2001 saldırıları ABD'deki herkesi şaşırtmadı.

Bu gerçekler uzun süredir biliniyordu. Buna rağmen, kültür ve eğitimin yüzyıllardır dayattığı ve müşterek mirasın tamamlayıcı parçası olarak kutsalmışçasına varlığını sürdüren efsanelere hâlâ mahkûmuz. Tarihî gerçekler yeterince çekici değil mi?

II. Ramses'in sahte Kadeş zaferinden, Direniş'te havaya uçan milyarlara ve Marko Polo'nun Çin'deki düzmece maceralarına kadar, Gerald Messadié en göz önündeki aldatmacalara değiniyor. Oysa dört bin yıl süren efsaneler, sahtekârlıklar, yok saymalar ve başka yalanlar hâlâ okullarda öğretiliyor.

1931'de Kahire'de doğan romancı ve tarihçi Gerald Messadié'nin, Saint-Germain Kontu, Marie-Antoinette ve Joséphine de Beauharnais'yle ilgili biyografileri doğru sanılan birçok yanlışı düzeltmiştir.

www.pegasusyayinlari.com
ISBN: 978-605-343-116-9
9 786053 431169